

EGY ELTŰNT FÉRFIGENERÁCIÓ NYOMÁBAN

A GUPVI-GULÁG KÁRPÁATALJAI TÚLÉLŐINEK VALLOMÁSAIBÓL

*Eltitkolt, múltidéző emlékezet
a szovjetizálás időszakából, 1944–1990*

Szolyvai Emlékparkbizottság

**EGY ELTŰNT FÉRFIGENERÁCIÓ
NYOMÁBAN A GUPVI-GULÁG KÁRPÁTALJAI
TÚLÉLŐINEK VALLOMÁSAIBÓL**

*Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából,
1944–1990*

Kárpátaljai Magyar Könyvek
270.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**

A kötet megjelenetését támogatták:
Emberi Erőforrások Minisztériuma

Gulág, Gupvi Emlékbizottság

Összeállította, az utószót és a jegyzeteket írta:
Dupka György, PhD

A kötet borítója, a belső illusztrációk: **Matl Péter**
Archív felvételek, rajzok, fényképek restaurálása: **Fuchs Andrea**
A sajtóanyagokat wordfájlokká alakította: **Dupka Nándor**

© Dupka György, 2017
© Szolyvai Emlékbizottság, Intermix Kiadó

Felelős szerkesztő: **Marcásák Gergely**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Készült a Sark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-98-1
ISSN 1022-0283

Szolyvai Emlékparkbizottság

**EGY ELTÚNT FÉRFIGENERÁCIÓ
NYOMÁBAN
A GUPVI-GULÁG KÁRPÁTALJAI
TÚLÉLŐINEK VALLOMÁSAIBÓL**

*Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából,
1944–1990*

Dupka György közreadásában

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2017

„Mert az ember nem felejtethet, lelkében állandóan emlékeznie kell.”

(Franz Rosenzweig)

„A legtöbb baj persze az asszonyokkal van, mert a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap és sehol senki. Sőt, egyeseknek halálbíre is jött. A falu olyan, mint a felbolygatott darázsfszék. A jebovisták járkák a házakat, és az utolsó ítélet szörnyűségeiről prédikálnak.

– Mit mondjak az asszonyoknak, fiam? – kérdezi az apja.

– Az igazságot – mondja Gábor, és érzi, hogy keserű a szája.

– De honnan tudjam, hogy mi az igazság? Három napra vitték el őket és tessék. Már heten haltak meg. Kettő közülük kommunista volt. Nem értem, fiam.”

„Apámat 45-ben elvitték. Sokezedmagával. Egyetlen bűne, hogy magyar volt. Kommunista is, de ez akkor nem számított. Elpusztult.”

(Kovács Vilmos: Holnap is élünk, 1965)

*A férfiakat puskás örök hajtották el a szolyvai táborba,
Hol ezrével haltak meg a „szabadítók” foglyai.
Túl a Tiszán hús üres falu, mind férfi nélkül néptelen,
Kárpátalján jaj! így kezdődött az eltitkolt történelem.*

*Gyalogmenetben csontig fogyva,
ki nem bírta, árokba dőlt,
Ki megmaradt, az később halt meg,
a sztrichnin mérge lassan ölt.
Néhányan hazavánszorogtak,
küszöbük előtt estek el...
Hiába kérded, mi volt vétkük,
a halott fogoly nem felel.*

(Részletek Tollas Tibor verseiből)

TARTALOM

HADIFOGLYOK ÍRJÁK, MONDJÁK, EMLÉKEZNEK..... 9

Andrejcsák Zoltán János.....	9	Gérus Viktor.....	28
Ari László.....	11	Horváth László.....	29
Bagu József.....	12	Kelemen Árpád.....	30
Barkaszi Zoltán.....	17	Kovács József.....	32
Bencze Gyula.....	19	Magyar János.....	34
Bocskor Áron.....	20	Nagy Károly.....	35
Bocskor Gusztáv.....	22	Némethi Endre Béla.....	37
Bodnár Ilona.....	23	Wizauner Család.....	39
Bodnár Lajosné.....	24	Szilágyi Ferenc.....	40
Fekete József.....	24	Tuba Endre.....	42
Fogas József.....	27		

INTERNÁLTAK ÍRJÁK, MONDJÁK, EMLÉKEZNEK... 45

Bota Árpád.....	45	Huszár Sándor.....	89
Balla Károly.....	51	Kántor Imre.....	100
Bartos István.....	58	Kaszó András.....	102
Beca József.....	64	Kékesi Károly.....	105
Berec István.....	66	Id. Komonyi József.....	108
Borbély Károly.....	68	Kormos Nándor.....	109
Bökényi Imre.....	71	Lajos Imre.....	115
Debreceni Albert.....	77	Lator István.....	122
Debreceni Kálmán.....	81	László Béla.....	124
Gácsai István.....	83	László Imre.....	132
Hidi Ferenc.....	84	Lőrincz József.....	134
Horváth Károly.....	86	Magyar Károly.....	135
Horváth László.....	88	Molnár Mihály.....	137

Munkácsi Dániel.....	139	Sass Lajos	164
Nazarovics Kálmán	143	Szilágyi Imre	166
Nyeste Béla.....	144	Szege Jenő	169
Nyeste Kálmán	146	Szerdahelyi Endre	170
Örmény Gyula.....	149	Teinel Zoltán	171
Rontó József.....	150	Topercel Béla.....	174
Pataky Ferenc.....	153	Varga Nándor	177
Pénzes János	162	Zsendely András	179

HOZZÁTARTOZÓK.....181

Egri Sándorné	181	Szilágyi Zsigmond	183
Kassay Emma.....	182		

KÁRPÁTALJAI MOBILIZÁLT SVÁBNÉMETEK JÓVÁTÉTELI MUNKÁN185

Bissinger Irén	185	Pohareckiné Kazinczi (Nelli) Anna..	189
Morgentál Magdolna és sorstársai....	187	Holzberger Antónia	191

DONBÁSZI MUNKASZOLGÁLATON, 1947–1955195

Ajtay Sándor.....	195	Jónás Zoltán.....	200
Demjén Ferenc.....	197	Papp Ferenc	202
Illyés Antal	198		

KONCEPCIÓS PEREK ÁLDOZATAI, GULÁG RABOK 205

Özv. Bródy Mária,	Id. Hajdú István	229
ifj. Bródy András	Hidi-család	233
Balogh Sándor	Horváth Ágoston.....	235
Bimba Lajos.....	Judit, a csendőrfelenség.....	236
Füzesi Béláné Csele Rózsika.....	Kovács Aladár.....	238
Dobzsenyecki Béla.....	Márkus Endre	240
Dör János.....	Mészáros Sándorné	
Fodó Sándor	Murányi Georgina.....	242
Gönczy Pálné Szabó Margit.....	Nagy Margit.....	244
Gulácsy Lajos.....	Szóka János.....	246
Gulácsy Lajosné Ádám Emma.....	Veres Erzsébet.....	248

LÁGERKARÁCSONY 1944...	251
Baksa Zoltán.....	251
Paksi Béla.....	252
Sütő Béla.....	252
Kelemen Árpád.....	252
Nyeste József.....	253
Nyeste Gáborné, Szül.	
Tuba Julianna.....	254
Sütő Ferencné, Szül. Bagu Gizella....	254
Demjén Albertné, Szül.	
Bakó Vilma.....	255
Tar Tivadarné, Szül.	
Orosz Piroksa.....	255
Huzina Endréné, Szül.	
Ricsei Ilona.....	256
Ködöböcz Albertné,	
Szül. Márkus Mariska.....	256
SZIBÉRIAI KARÁCSONYOK	259
„ÁLDOTT ÉGI BÉKE...”	263
JELKÉPES SÍRJELEK ÁLLÍTÁSA, SÍRVERSEK	
A LÁGEREKBEN ELPUSZTULTAK EMLÉKÉRE	265
ÜZENET AZ UTÓKORNAK, SZEMELVÉNYEK	267
Ács Géza.....	267
Bagu Balázs.....	268
Balogh András.....	268
Balla Gyula.....	268
Barát József.....	269
Bársony András.....	269
Barta József.....	270
Bártfay Kálmán.....	270
Blanár Dezső.....	271
Dr. Botlik József.....	271
Brenzovics László.....	272
Csatáry György.....	274
Dalmay Árpád.....	274
Dovhanics, Omeljan.....	275
Dupka György.....	275
Dr. Fazekas Árpád.....	276
Fodor Ferenc.....	277
Fodó Sándor.....	277
Forgon Pál, Fodó Sándor.....	277
Gajdos István.....	279
Göncz Árpád.....	280
Gulácsi Géza.....	281
Dr. Gyarmati Zsigmond.....	281
Héder János.....	282
Hidi Juliska.....	283
Husztai Sándor.....	283
Jüttner Csaba.....	283
Katona Mária.....	283
Keresztyén Balázs.....	284
Kerényi Gyula.....	284
Kincs Gábor.....	284
Kiss Sándor.....	285
Korszun, Alekszej.....	285
Kovács Elemér.....	286
Kovács Emil.....	286
Kovács Imre Zoltán.....	286
Kovács Miklós.....	286
Kovács Zoltán.....	287

Ködöböcz Gyula	287	Rétvári Bence.....	297
Köteles László	288	Id. Sari József	298
Lőrincz Dezső	288	Semjén Zsolt	298
Lusztig Károly	289	Dr. Schiffer András	298
Majoros József.....	289	Szabó Béla	299
Matkovits Kretz Eleonóra.....	289	Szabó László	299
Dr. Megyesy Jenő.....	290	Szabó Vilmos	299
Mező Miklós	291	Szanyi Mikó Ferenc	300
Milován Sándor.....	291	Szél Bernadett.....	300
Molnár D. Erzsébet	291	Tabajdi Csaba	300
Moszkal, Hennagyij	292	Taracközi Gerzson	301
Nagy András.....	292	Dr. Tilki Attila.....	301
Nagy Jenő	292	Tenke Sándor	302
Nagy Józsefné Tekerman		Tokár (Katya) Károly.....	302
Erzsébet.....	293	Toronyi István	302
Nagy Zoltán Mihály	293	Tóth Mihály	303
Dr. Ortutay Elemér	294	Törzsök Erika	305
Örvös (Szöllősy) Tibor	294	Traxler Olga.....	305
Petróczy Sándorné	294	Usztics Szerhij	305
Id. Pocsai Vince	295	Vári Fábian László	306
Pogány István.....	296	Dr. Veres Lajos.....	306
Popovics Béla	296	Zán Fábian Sándor	307
Pozsgai Imre.....	296	Zombori István	307
Id. Puskás László	296	Zubánics László.....	307
Reiner Péter.....	297	Zseliczky Béla	308

FÜGGELÉK.....	309
A sztálinisták kárpátaljai magyarokra mért „hét csapása”	309
A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának határozata	311
A 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok parancsnokságának jelentése	313
Adalékok a Csonka-Bereg és térségéből történő elhurcolások históriájához (Demszky Gábor: Kis magyar helytörténet).....	315
Dokumentumok	319
Beszélgetés Tollas Tiborral	321
Dokumentumok	327

HADIFOGLYOK ÍRJÁK, MONDJÁK, EMLÉKEZNEK

ANDREJCSÁK ZOLTÁN JÁNOS

(Palágykomoróc, 1922.)

(...) 1944 nyarán vittek minket először vonattal a frontra, a lengyel határra. Oda még utánam jött apám, hozta a nagy kenyeret, szalonnát; azt mondta, hogy itt csendesség van, nyugalom. De bizony nemsokára jött az első három orosz rota (század – a szerk.), és *Mizunka*, illetve *Bianca* környékén harcba keveredtünk velük.

A frontról később a fővárosba került.

Sokunkat kiválasztottak újonckiképzőnek, azt mondták, visszamegyünk *Pápára*. Persze az egészből nem lett semmi. Előbb a *soroksári* iskolába szállítottak minket, majd október elején *Budapestre* rendelték az egységünket, ahol a rajommal a *Széchenyi Lánchíd* budai hídfőjénél, később pedig a várban vigyáztunk **Horthy Miklós** kormányzóra. Ott, a budai várban éltem át a nyilas puccsot 1944. október 15-én. Két német Tigris tank betört a várudvarba, óriási volt a zűrzavar, egymást lötték még a magyarok is. Végül **Horthy** kiáltotta oda, hogy tüzet szüntess! Fekete ruhában volt és megadta magát a németeknek. Két német tiszt kíserte le a lépcsőn a Lánchíd budai hídfőjéhez, majd beült egy páncélautóba. Horthy testőreit mind hozzánk osztották be, hogy képezzük ki őket ejtőernyősnek. Egyforma, magas emberek voltak. Mielőtt tovább mehettünk volna, egy tizenkettedik kerületi kaszárnyába kísérték minket a németek, ahol felesküdtünk **Szálasi Ferenc**re. Ekkor már óriási volt a zűrzavar, nyilas karszalagos katonák sárga csillaggal megjelölt zsidókat kísérték az utcákon; sok tiszt és katona tagadta meg az eskütételt, őket a hungaristák kivégezték. Az utak mellett a fákra meg a lámpaoszlopokra kötötték fel azokat, akik nem működtek együtt velük. Sok katona megengedte, hogy

a karjába égersék a nyilas jelet. Később a fogságban őket kiválogatták, soruk szörnyű véget ért. Budáról *Isaszegre* vitték az alakulatunkat és a hozzánk beosztott testőröket, de kiképzésre már nem volt időnk, odaért a front, és bevetettek bennünket.

Az újabb harcok, az összeomlás napjai következtek.

Jöttek aztán az oroszok autókkal, azt kiabálták magyarul: „*Magyarok, adjátok meg magotokat, semmi bántódásotok nem lesz!*”, de persze óriási túlerőben voltak. Mi egy kis bunkert alakítottunk ki a hegy alatt, s tűzharcot vívtunk az előre nyomuló oroszokkal. Egy idő után azonban túl közel kerültek. Az első nyeles kézigránátot még sikerült kidobnom a bunkerből, de a második már felrobbant. Az embereim nagy része megsebesült, nekem is szétvágta az államat egy repesz. Bár nem volt veszélyes a sebem, nagyon erősen vérzett. Nem tehattünk mást, megadtuk magunkat. Rögtön elvették a fegyveremet, meg az órát, de a rohamkésemmel meg egy pisztoly nálam maradt. Ordítottak, ütöttek minket, de örülhettünk, hogy nem ölték meg, mert különben az ejtőernyősökkel nagyon kegyetlenül bántak. Az volt a szerencsém, hogy beszéltem ukránul, a tisztnek pedig szüksége volt tolmácsra. A szomszédban borospince volt, az oroszok baltával kiütötték a hordók oldalát és ittak, de annyit, hogy éjszaka a fogságba esett katonák nagy része megszökött. Én maradtam, úgy gondoltam, *Palágykomorócra* semmiképp nem tudok eljutni *Isaszegről*.

Az otthon helyett azonban a láger következett.

Móron tehervagonokba zsúfoltak minket, és a romániai *Foksányban* lévő gyűjtőlágerbe vittek. Ott szakácsnak jelentkeztem, így mindig volt mit enni, sőt segíteni is tudtam azoknak az ismerőseimnek, akikkel ott találkoztam. Később *Körtáncából* hajóval vittek minket a *Donbasz-vidékre*, ahol szörnyű helyzetben voltak az emberek: bányákban dolgoztak, de nem adtak nekik enni. Éjjel sírva vitték ki a halottakat a barakkokból. Nekem a nyelvtudásom miatt megint szerencsém volt, tolmácsként volt rám szükségük. Később beszerző is lettem, emiatt az örökkel és a tábor vezetőivel laktam egy helyen, velük is étkeztem.

Hosszú hónapokig kellett várni a hazatérésre.

Haza csak 1946 novemberében engedtek. Akkor még átmehettem *Dobóruszkára*, meglátogattam a nagyszüleimet, de utána lezárták a határt, és soha többé nem láthattam őket. Olyan új határ jött itt létre – minden előzmény nélkül – *Palágykomoróc* mellett, amit korábban el sem tudtunk volna képzelni. Egy új országban, a szomszédos településektől elvágyva találtuk

magunkat, de még mindig jobban jártunk, mint a kisszelmenciek, hisz az ő falujukat kettévágta a határ.¹

ARI LÁSZLÓ

(Tiszapéterfalva, 1920.)

(...) – Először *Huszt*on, aztán Ökörmezőn voltam katona. Egy mészárszék volt nem messze a pataktól, ahová mosakodni jártunk. Itt szedtem össze a fertőzéseket. A hadnagyom vette észre, hogy valami nincs rendben, ő küldött *Kassára* a kórházba. Volt egy nagyon rendes hadnagyom a sebészetén, **dr. Tomoré Imre**. Sokakkal találkoztam, de ilyen aranyemberrel nem. Azt mondja, jönnek az oroszok, nem tudni, hogy ők hová kerülnek, de ad nekem 21 nap szabadságot, menjek haza.

Itthon jelentkeztem a községházán, el is kezdtem dolgozni. Nem sokkal később kaptuk a parancsot, hogy 18 évtől mindenkinek be kell vonulni. *Szolyvára* vittek, de jóformán meg sem melegedtem ott, máris indítottak minket *Szkozárszkára*. Az unokabátyám ötven év körüli lehetett, orosz és olasz fogságot is megjárt, össze-összecsuklott. Volt velünk egy jóvágású fiatalember is, mint a gumilabda, olyan volt, de egy hónapot sem töltöttünk ott, már meghalt. Az öreg viszont a harmadik fogságból is hazajött.

Derékig érő pocsoltyában dolgoztunk nap mint nap, de a ruhát soha le nem vetettük magunkról. Ha levettük, megfagyott, és nem tudtuk felvenni. Az ébresztő reggel négy órakor volt. Minden nap egy 200 literes benzines hordóban főztek, a négyszáz embernek két-három maroknyi paszulyt vetettek a levesbe, amit zsír, olaj nélkül, tiszta vízből készítettek. Amikor már fagyott a leves, hideg vizet mertek bele, úgy osztották.

Egyik nap azt mondják, hogy „*szkoro domoj*”. El is indultunk, de hamar rájöttünk, hogy nem lesz a hazamenetelből semmi. Mentünk egész *Sztári Szamborig*, ott fertőtlenítettek bennünket. Annyi tetű volt bennünk, hogy nem száz, hanem ezerszám seprtek le magunkról.

Aztán megint vagonba kerültünk. Első éjjel megkérdezték, van-e halott. Másnap már úgy kérdezték, hány halott van. Víz nem kaptunk, csak ahol megállt a vonat, ott ittunk a patakból. Én akkor jöttem a kórházból haza, ezért óvatos voltam, de sokan megjárták. Volt egy katonai kulacsom a belső

¹ Lejegyezte: Badó Zsolt: *Aki Horváth Miklósnak is vigyázott. Ejtőernyősként szolgált a háborúban*. Kárpátalja, 2003. dec. 12., 152. sz.

zsebemben, bátyámmal közösen használtuk. Nem sokat, csak épp a szánkat nyaltuk meg, mert kicserepesedett a belső láztól.

Sztalinovba vittek a 280/1-es lágerbe. Ott ismét fertőtlenítettek. Egy kisebb fűtetlen betonozott szobában kellett éjszakáznunk meztelenül, mert a ruháinkat elégették. Az orvosok úgy vizsgáltak bennünket, hogy belénk csíptek, mint a jószágba. Ha volt egy kis hús az emberen, akkor már bírt dolgozni. Annyira le voltam gyengülve, hogy nem is számítottam rá, hogy valamikor is hazakerülök. A kórházi konyhán dolgoztam, onnan is étkeztem, majd sikerült bejutnom a nagykonyhára. Minden reggel cékla, egy üres tea, 20 deka kenyér, semmi más.

Miután kiírtak haza, kisorakoztattak. Mi leraktunk minden batyut, a katonák kiválogatták belőle azt, ami nekik tetszett. A hosszú utazás alatt sokan kicifrázták a használati tárgyaikat, volt néhány különösen szép kulacs is. Az állomáson *Fogsányba* irányítottak minket, de ott szerencsére nem tudtak fogadni bennünket, annyira tele voltak.

A következő állomás egy másik román város volt, ahol egy hétig maradtunk. Ki-kijártunk a városba koldulni. Egyszer egy román ezredes a vendéglőből kijövet meglátott minket. Visszament a vendéglőbe, adott nekünk egy rendes ebédet, cigarettát, de megköszönni már nem volt kinek, mert addigra elment. Egy vasárnap reggel az egyik *forgolányi* bácsival ennivalóért indultunk. Vettünk a piacon egy aprócska dinnyét, megosztottunk rajta, aztán vettünk még egyet. Az asszony először elvette a pénzt, másodszor már ingyen adta a dinnyét, és a kifizetett összeget is visszaadta, olyan szánalmasan néztünk ki.

Egyszer aztán éhen-szomjan bevagoníroztak minket. Amikor elromlott a vonat, lepucoltunk minden zöldséget a mezőről. Két téglát összetettünk, rögtön megfőztük, amit találtunk. Így kerültem végül haza, elsőként a faluból.²

BAGU JÓZSEF

(Bátyú, 1910.máj.31.)

(...) – Nyolcvanhárom éves fejjel próbálom újra átélni a kis híján ötven esztendővel ezelőtti eseményeket. Nehéz, fájdalmas feladat ez számomra. A lelki sebeket ugyanis nem gyógyítja meg az idő. Úgy véljük sokszor, rég behegedtek már, de elég, ha csak érintjük azokat, máris felszakadnak, megsajdulnak.

² Lejegyezte: – jázmin –: „*Nem bittem, hogy valaha hazakerülök*”. Tíz hónap öt lágerben. Kárpátalja, 2002. ápr.12. 65.szám.

– 1931-ben már-már úgy tűnt, elkerülöm a behívást, ám az utolsó pillanatban mégiscsak mozgósítottak. Magamra kellett öltetni a cseh katonai mundért. Magyar származásom okán sokat gondolkodtam: na, mi itt a teendő, mit lehet tenni? Akkoriban szerencsére úgy alakult a helyzet, hogy nem kellett a magyar hadsereg ellen harcolnom. Amúgy se lettem volna hajlandó ilyesmire.

– 1940-től kezdve sokszor fel kellett vennem a katonaruhát. Ott voltam az *erdélyi bevonulásnál*, megkaptam az emlékérmét. A következő évben (1941) a *délvidéki bevonulásnál* is ott voltam, újabb emlékéremmel jutalmaztak.

– Ezután hol katona voltam, hol civil, mert valahányszor leszereltek, rövid idő múlva újra behívtak, hiszen mindössze 31 éves voltam akkor. Mikor kitört a háború, nem sok időm maradt a találgatásra, hogy ti. behívnak-e újra, s kivisznek-e a frontra. Persze, behívtak, vagyis folytatódott a korábbi csiki-csuki: hol behívtak, hol leszereltek. 1943 őszétől kezdve szinte állandó jelleggel katonáskodtam, 1944 tavaszától pedig a fronton voltam. Tudták rólam, hogy lovas gazda vagyok (mármint a civil életben), ráadásul szerettem is a lovakat, így a trénhez osztottak be. A mi feladatunk volt az élelem- és a lőszer-utánpótlás szállítása a frontvonalra. Az akkori magyar hadseregnek ugyanis nem volt elegendő gépkocsija, a lovas fogatokra elengedhetetlenül szükség volt.

– Sose felejttem el a *Kolomija* melletti nagy visszavonulást. A háború borzalmait ott tapasztaltam meg igazán és először. Az emberi élet ott nem számított. Ifjú, jobb és szebb sorsra érdemes fiatal emberek élete szakadt meg akár egyik pillanatról a másikra. Bajtársaim közül sokan elpusztultak ott. Sírjukat ma már nem találnám meg, arcukat is kikezdte, elmossa lassan az idő. Nevük fel-felvillan egy pillanatra, különösen az éjszakák sötétjében, amikor nem tudok aludni...

– Hosszú utat tettem meg trénszekérrel: *Kolomijától a Rajnáig*. Azt szoktam gondolni, átszekereztem *Fél-Európán*...

– Itt egy bejegyzés a noteszben: 1944. október. 21., *Csap*. Ekkor és itt vonultunk vissza. Én *Ungvár* felől jöttem. Lett volna alkalmam, hogy megszökjek, hiszen *Csap* és *Bátyú* közt minden fa ismerős volt számomra. Én azonban úgy éreztem, a csapatommal kell maradnom. Egyébként *Tiszasalamonban* is voltak rokonaim, náluk is elrejtőzhettem volna. Nem tettem. És talán jobb is, hogy a bajtársaimmal mentem, vonultam tovább. Itthon biztosan az én sorsom is a lágerfogság lett volna hamarosan, mint a többi otthonmaradt civil férfi. A hadseregben legalább volt élelem, és emberségesen bántak velünk. Sokszor hallani, hogy a magyar hadsereg tisztjei felettébb komiszak, kegyet-

lenek voltak az alárendeltjeikkel szemben. Nem hiszem, hogy ez lenne a teljes igazság. Nekünk például nagyon jó tisztjeink voltak, bármikor tanúsíthatom. Biztosan ez is közrejátszott abban, hogy hiába csábított a hazai táj, nem éltem a szökés kínálókozó lehetőségeivel. *Csapnál* egyébként visszaküldtek egy parancssal, és ekkor a tábori csendőrség majdnem letartóztatott, mert azt hitték, szökésben vagyok. A nyílt parancssal tisztáztam a helyzetet...

– *Csapról* az ország belseje felé hátráltunk. Nem minden falu nevét jegyeztem fel, mert sokszor éjszaka is vonultunk visszafelé. Íme a felírt helységnevek: *Szob, Zebegény, Nagymaros, Vác, Sződliget, Felsőgöd, Gödölső, Dunakeszi, Budapest, Rákos, Sasshalom, Maglód* mente. Keresztül szekereztem egész *Magyarországon*. Itt pedig az újabb bejegyzés: 1945. március 26. Ezen a napon léptünk át *Ausztria* területére. Itt is beírtam néhány helységnevet: *Vitász, Saareénak, Go Fritz* stb. Ezek, ha jól emlékszem, kisebb falvak. Mi ugyanis nem mindig a főútvonalakon szekereztünk, hanem sokszor kitérőket kellett tennünk a mellékutakon, szállítva az utánpótlást a fronton harcoló alakulatoknak.

– 1945. május 9-én vége lett a háborúnak, bejelentette a rádió, de mi ezt csak néhány nappal később tudtuk meg. Egységünk ugyanis az amerikai és szovjet hadsereg közötti területen rekedt, körül zárva, minden megszokott összeköttetéstől elvágyva. A tisztjeink amerikai fogságba szerettek volna kerülni, csak hogy mi az amerikaiaknak nemigen kellettünk: vége a háborúnak, menjetek haza – mondták. Akadt néhány katonatárs, aki a hazajövetel helyett átszökött az amerikaiakhoz. Meglepő, hogy senki a felszerelésünket nem vette el tőlünk. Nálunk maradtak a kézfegyverek, a lőszer és a lovak. Az élelmezés egyre nagyobb gondot jelentett, bár a helybeli lakosság itt-ott segített rajtunk némi eleséggel. 300 kilométert tehettünk meg, mikor egy útkereszteződésnél orosz katonák állítottak meg bennünket. Intettek, hogy menjünk balra, a tisztjeink pedig bizonygatták, hogy jobbra kell mennünk, arrafelé van *Magyarország*. Ez már *Felső-Ausztriában* lehetett. Csak úgy tudtunk idáig is eljutni, hogy tisztjeink módszeresen elkerülték a főútvonalakat, jóformán senkivel sem találkoztunk útközben. De itt az oroszok elállták az utat. Mi, a legénység ott maradtunk, a tisztjeinket pedig elvitték az orosz parancsnokságra. Én akkor az első szekéren tartózkodtam. Mikor a tisztjeink visszajöttek, közölték velünk: sajnos, balra kell tovább mennünk. Láttam az arcukon, nincs rendjén a helyzet. Az oroszok megígérték nekik, hogy a fegyverek leadása után mindenkinek megfelelő igazolást adnak, amellyel eljuthatunk hazáig. A felszerelés leadása megtörtént, egy erdei tisztáson vá-

rakoztunk. Aztán az orosz katonák felsorakoztattak bennünket, mondván, visznek a parancsnokságra. Számomra viszont kezdettől fogva gyanús volt az egész eljárás. Sehogy sem fért a fejembe, mit keres itt a rengeteg orosz katona. És ha egyszer mondván, hogy hazamehetünk - miért kísérnek bennünket fegyveres katonák?!...

– A gyanú hamarosan beigazolódott. Megérkeztünk egy újabb erdei tiszásra, amelyik szögesdróttal volt körülkerítve és két kocka alakú térségre osztva, ugyancsak szögesdróttal. Az egyik ilyen kockában németek voltak, a másikban minket tereltek be. Na, gondoltam, most már helyen vagy, **Bagu Jóska**: ez bizony fogság, dehogy mégis te haza!

– Eleinte a szabad ég alatt voltunk, a földön aludtunk, esett ránk a hideg eső. Később lehántottuk a fák kérgét, abból próbáltunk valamiféle tetőzetet eszkábelni a fejünk fölé. A tábori konyhán naponta kaptunk egy kis lötytyöt, azzal kellett beérnünk, mert a saját ételmünk elfogyott. Mindenünk elfogyott. Fáradtak, elesettek voltunk. Nem csoda: hónapok óta egyikünk sem tudott egyetlen éjszaka sem nyugodtan aludni. Az ágy melegét csak elképzelhettük... Az átázott ruha rajtunk kellett, hogy megszáradjon. Helyzetünk kilátástalansága miatt nőttön-nőtt a kétségbeesésünk. Beteljesedni láttuk mindazt, amit a tisztjeink korábban hangoztattak: hogy az elfoglalt területeken az oroszok a férfiakat lágerbe vitték.

„*Magyar sors, vagonors*” - beteljesedett. Nem jegyezgettem már semmit. Szétszórtak bennünket, elszakadtam a bajtársaimtól. Az a terület valóságos ketreccékké volt elkerítve, s én egy más ketrecbe kerültem. A ketrecekben tartott foglyok létszáma nagyjából egyforma volt. Itt létünk ideje alatt nem volt semmiféle kihallgatás, ám a nap minden órájában őriztek bennünket. Egykori bajtársaimtól végleg elszakadtam, így nem tudhatom, mi lett a sorsa **Ágoston Balázsnak** Dombrádról, **Gábor Jánosnak** Kísérésről, **Vörös Jánosnak** Kecskemétről, meg a többieknek. Később sokszor gondoltam, írni kellene nekik, de ez csak szándék maradt. Volt itt gond, több mint elég...

1945. július 20-án jegyeztem fel a noteszbe: Indulás a lágerből. Ezen a napon kivittek bennünket egy vasútállomásra és betuszkoltak bennünket a marhaszállító vagonokba. Nem mondták, hová visznek, de tudni véltük, hogy *Oroszországba*. A szerelvény néha napokig vesztegelt. Július 30-án a következő vasútállomások nevét írtam fel: *Nemesdiószeg, Galánta, Újvár, Kőbölkút*. Sokunk azt remélte, talán hazavisznek bennünket. Csakhogy miféle hazautazás az olyan, amikor a vagonajtón lakat van és örök kísérnek? Miközben Magyarországon áthaladtunk, hallottuk odakintről a magyar szót. Arra gon-

doltam, a civil honfitársak közt akad jó szándékú ember, aki értesíti a családomat. Kitéptem néhány lapot a noteszből és naponta kidobtam egy kis cédulát a vagonablakon, rajta az írással, hogy *Oroszországba* visznek, értesítsék családomat a megadott címen. Egy ilyen cédula, ma is megvan, vagyis nem a cédula, hanem a kísérő levél, amelyet egy *hódmezővásárhelyi asszony* adott postára. Íme: „*H.M.V.Hely, 1945.VIII.9. Tisztelt Asszonyom! Tudatom, hogy férjét, **Bagu Józsefet** e hó 4-én vitték az oroszok Békéscsabán keresztül, és ezt a kis papírt kidobta a vagonból, és én kötelességemnek tartottam elküldeni. Ismeretlenül üdvözlöm, **Bodrogi Juci**, Hódmezővásárhely, Kölcsey utca 5.sz.*”

– Nagy ajándék volt ez a levél az otthoniaknak, hiszen több mint tíz hónapja nem tudtak rólam, sőt, többször is holt hírem jutott haza. Amikor végül is hazakerültem, köszönőlevelet írtunk a hódmezővásárhelyi asszonynak, de akkor már lezárták a határt, nem tudhatom, megkapta-e levelünket. Később pedig lehetetlenné vált a kapcsolatfelvétel, hiszen állt a vasfüggöny. Rádásul gyakran beidéztek kihallgatásra mindazokat, akik amerikai fogságban voltak, vagy akikről kiderült, hogy akár rövid időre kapcsolatba kerültek az amerikaiakkal, mint én is Ausztriában. Így aztán az emberek megtanultak tagadni, hallgatni.

A tehervonat végül is *Romániába, Foksányba* vitt el bennünket. Hatalmas láger volt ez, azt mondták, 28 ezer embert tartottak ott fogságban. Egyébként gyűjtő lágernek nevezték. A magyarokon és németeken kívül voltak itt másféle népek is, főleg katonafoglyok. Az én körzetemben kevés magyar volt, de létszámenőrzés naponta, az igen. Megbetegedtem, ezért áttettek egy másik részébe a lágernek, itt fabarakkok voltak. Minden áldott nap elvittek egy csomó embert, azt mondták *Szibériába*. Minket csak azért nem vittek el oda, mert tifuszgyanúsak voltunk. Október végén megkezdődött a láger felszámolása. Minket egyszerűen elküldtek haza. Jöttünk, ahogy tudtunk - én például a vonat tetején, mert a kocsiban nem volt hely. Úgy hozta a sorsom, *Bátyúból* egyedül én voltam a *foksányi lágerben*. Később derült ki, hogy ugyanott volt **Orosz Ernő** ismerősöm is, de ő nem bátyúi.

Hazajöttem, de itthon is nehéz volt az élet. Három évig gazdálkodhatam még a saját földemen, aztán elvették a földet. Ekkor mentem el vasúthoz dolgozni, átpakoló munkásnak. Mint nagygazda fiúnak - nem sok lehetőség adatott számomra a válogatáshoz. Örültünk már annak is, hogy úgy-ahogy tengődhetünk...³

³ DEMJÉN Balázs: *Ember és sorsa. trénszekérrel Fél-Európán át*. Kárpátalja, 1993.január 28.14-15.old.

BARKASZI ZOLTÁN

(Szernye, 1922.okt.22.)

(...) 1943-ban soroztak be katonának, a kiképzés során *Rahón, Fenyvesvölgyön* is megfordultam. Végül az 1-es utászoknál, Máramaroszigeten kötöttem ki, ahol elkezdtem a tisztes iskolát, de befejezni már nem volt időm, kivezényeltek az alakulatunkat a frontra.

Amikor odaértünk, már *Kolozsvár* mellett folytak a harcok. Folyamatosan vonultunk vissza, fejetlenség jellemezte ekkor már a magyar hadvezetést. Aknákat szedtünk fel és raktunk le. Sok ott is maradt, mert arra már nem volt időnk, hogy felszedjük.

Lassan széthullott az egész magyar sereg. *Miskolcon* már egyesítették az alakulatunkat az 57-es és 6-os bajai utászokkal, így háromból lett egy utászalakulat, persze később az is szétesett. Sokan meghaltak, de még többen megszöktek a zűrzavarban. Akkor aztán folyamatos harcok közepette vonultunk vissza *Dobsinán* keresztül *Besztercebányának*, majd megindultunk *Győr* felé. A legnagyobb veszteségek a medvei *Duna-hídon* történő átkelésnél érték az alakulatunkat a folyamatos bombázás miatt. *Győrtől* délre húzódtunk vissza a műúton *Kapuvárig*, majd *Rábatamásinál* megállapodtunk. De már akkor a csapat annyira szét volt verve, hogy komoly ellenállást nem tudott kifejteni; főleg idősebb tartalékosokból állt, a sorkatonák akkorra vagy meghaltak vagy megszöktek.

Amikor elértük az osztrák határt, azt mondtam, én sehova tovább nem megyek. Miért mennék *Ausztriába* meghalni? Több bajtársammal együtt elbújtunk a hansági mocsárvilágban, majd, amikor áthaladt rajtunk a front, elindultunk vissza *Rábatámásiba*. Korábban ugyanis ott voltam elszállásolva **Kiss Imre** helyi lakosnál, akinek a fia *Pécs* környékén halt hősi halált. **Kisséknél** nagy volt a gazdaság, segítettem nekik, és nagyon megkedveltek, de a honvágy húzott hazafelé.

Elindultam hát 1945. március 28-án a katonaruhámban hazafelé. Amikor kiértem a győri műútra, ott már lehettünk vagy ötezren olasz, magyar és német katonák vegyesen. Egyszer csak elénk állt egy orosz tiszt – úgy néztem, podpolkovnyik (alezredes – a szerk.) lehetett –, arra kért minket, hogy álljunk ötös sorba, hadd tudja megszámolni, hányan vagyunk. Azt ígérte, hogy kapunk igazolványt, amivel hazamehetünk, de rövidesen azt vettük észre, hogy foglyok lettünk, és géppisztolyosok vigyáznak ránk.

Csak május másodikán vagoníroztak be bennünket, és elindultunk *Románia* felé. A *Bukarest* közelében lévő *Ramnicu Saratban* megfürösztöttek

minket és továbbszállítottak a zsúfolt marhavagonokban – vagononként 40 embert – *Galatin* keresztül egészen a *Középső-Urálba*, *Krasznouralszk* nevű bányavárosig, ahová június 4-én érkeztünk meg. Az egy hónapos vonatozás során nagyon sokan meghaltak. Kevés ennivalót adtak, csak zabkását és sós halat, s napokon keresztül nem kaptunk vizet. Olyan zsúfoltak voltak a vagonok, hogy még lefeküdni sem volt hely. Amikor megérkeztünk, annyi erőnk sem volt, hogy átlépjük a vasúti síneket.

A *krasznouralszki fogolytáborban* a maradék értéktárgyainkat is elszedték. Elvették a meleg ruháinkat, aztán megcsináltatták velünk a barakkok berendezését, a deszkapriccseket. Itt fordult velem elő, hogy kézzel tömtem a papírpénzt (pengőt) zsákokba, az aprót pedig lapáttal raktam, persze ezt mind a hadifoglyoktól kobozták el a motozások során.

Mielőtt munkára osztottak be bennünket, egészségügyi vizsgálaton esztünk át. A vizsgálat annyiból állt, hogy meztelenre vetkőztették a foglyokat, és mindenkinek belecsíptek a fenekébe. Ha kemény volt, azt mondták, első kategória, ez a bányába való, ha puhább volt, föld feletti munkára küldték, a harmadosztályúakat OK-soknak nevezték, ők csak a tábor területén dolgoztak.

Mélyművelésű vasércbányák voltak ott, 210 méter mélyen volt a legveszélyesebb, mivel nagyon nagy volt a forróság. Feljebb már elviselhetőbb volt a levegő hőmérséklete. De a legrosszabb az volt, hogy kimelegedve jöttünk fel a bányából, a hideg, gyéren fűtött barakkokban nagyon gyorsan megfáztunk, hisz télen a mínusz 50 °C hideg is gyakran előfordult.

A koszt nagyon gyenge volt, emiatt és a hideg miatt haltak meg sokan közülünk. Csak az kapott 80 dkg kenyeret, aki a bányában dolgozott, nekik is legalább 130 vagy 140%-ra kellett teljesíteniük a tervet, hogy ezt megkapják. Emiatt aztán állandóan éhesek voltunk. Huncutok voltak a tábor vezetői. Amikor odaérkeztünk, egy műszaknak a napi normája 19 csille volt, azt könnyedén meg tudtuk csinálni. De, amikor látták ezt, fokozatosan 51 csillére emelték a napi tervet, s persze azt mindenkor teljesíteni kellett, ha enni akartunk.

Volt olyan, aki megszökött – a másfél év alatt 10-15-en –, de nem jutott messzire, mert ott, az Urál ázsiai oldalán minden faluban láger volt. Azokat, akik megszöktek, már nem láttuk viszont. Igaz, kihirdették, hogy hol és mikor fogták el őket, de sohasem tértek vissza.

Nekem szerencsém volt, mert egy idő után kiválasztottak tolmácsnak, így bekerültem az irodába, ahol több kenyeret és cukrot is kaptam. Nemcsak én, hanem egyik falubelim is ennek köszönheti az életét.

Másfél év után, 1946. december 14-én az első között engedtek haza, de csak december 27-ére érkeztem meg *Szernyére*. Azóta itthon élek és dolgozom, de gyakran eszembe jutnak azok az idők.⁴

BENCZE GYULA

(Csetfalva)

*Nem kímélte az élet a nyolcvanötödik életében járó csetfalvai **Bencze Gyulát** és feleségét, a 80 éves **Vilma nénit**. Több mint 30 éven át dolgoztak mindketten a kolhozban, Gyula bácsi brigádvezető volt, Vilma néni pedig a mezeti munka mellett még varrt is, hogy megfelelő körülmények között tudják felnevelni a gyermekeiket, később unokájukat.*

Ecsefalván születtem 1919. november 16-án. (...) Huszonegy éves koromban, 1940. december 27-én vonultam be a magyar hadseregbe, *Felsővárosa*, a 2. határvadász zászlóalj második századához.

1943 novemberében leszereltem, de december 22-én visszahívtak, és kivettek *Nyugat-Ukrajnába* a frontra. A frontvonal mögötti területeken tisztogattunk, vasutakat és közutakat biztosítottunk, bejártuk *Nyugat-Ukrajnát, Fehéroroszországot, Lengyelországot*, majd *Németországot és Ausztriát* érintve *Csáktornyára* vezényeltek minket.

Néhány napos *csáktornyai* állomásozást követően *Hódmezővásárhely* következett, ahol harcba keveredtünk az előre nyomuló oroszokkal. Folyamatosan vonultunk vissza egészen a *Dunáig*, míg végül *Pakson* hadifogságba estem 1944. december 5-én.

Itt akkor már civil ruhában dolgoztam egy idős házaspár portáján. Az oroszok étlen-szomjan *Bajára* kísérték minket, ahonnan vagy ötnapi tartózkodás után tovább mentünk *Temesvárra*. Ott egy gyűjtőtáborban sanyargattak minket egészen a háború végéig, 1945. május 10-ig. Ekkor bevagoníroztak minket, hadifoglyokat, és 24 napon keresztül vonatoztunk egészen az *Urál-hegységig*.

Az utazás során naponta egyszer adtak enni, általában szárított kenyeret sós szalonnával, vagy valami más száraz dolgot, esetleg egy kanál cukrot, meg százhat embernek két veder vizet. Úgyhogy leginkább a szomjúság kínozta minket, nem az éhség.

⁴ Lejegyezte: Badó Zsolt: Minden faluban láger volt. A frontról hadifogságba, onnan lágerbe került. Kárpátalja, 2003. okt. 24., 145. sz.

A Szverdlovski (ma Jekatyerinburgi) területre, a Krasznouralszk nevű bányavárosba vittek minket, ahol 12 nap megfigyelés után beosztottak egy tőzegkitermelő brigádba. Ásóval ástuk a tőzeget egy hónapon át. Nagyon rossz munka volt, egy hónap múlva százból már csak nyolcan voltunk egészségesek.

Ekkor kerültem át egy építőbrigádba, ahol már valamivel jobb volt az ellátás és a munka. Kovácsműhelyt, vízvezetékét építettünk és minden egyebet, amit kellett. Három hónap után egy vasgyárba kerültem, ahol már egy kevés pénz is kaptunk, igaz, nagyon nehéz munka volt az. Később dolgoztam fakitermelésen és gáteren is, egyszóval, szinte mindenütt, ahol szükség volt az olcsó munkaerőre. Mindennap dolgoznunk kellett, csak az állami ünnepeken nem. Az étel, amit adtak, nem volt elég és megfelelően tápláló sem. Ahhoz, hogy túléljem mindezt, sokszor krumplit kellett lopnom.

Másfél év múlva, 1946. december 11-én engedtek csak haza. Itthon a kolhozban kezdtem dolgozni, 1950-re már brigádvezető lettem. Onnan is mentem nyugdíjba 1979-ben, de jövedelemkiegészítésként még tavaly nyáron is többször átmentem a régi Zsigulimmal a határon. Most is ott van a garázsban, s ha lehet, megint megyek.⁵

BOCSKOR ÁRON

(Akli)

Bocskor Áron szülei a múlt század elején települtek az ugoccai kicsiny faluból, Akliból Amerikába, hogy mint annyian, ők is szerencsét próbáljanak az Újvilágban. A kis Áron, aki az óceánnak már azon a partján született, kétéves volt, amikor a sors kifürkészhetetlen útjain családjával együtt mégis visszakerült Akliba. Az idén 81 éves Áron bácsi végül itt élte le munkában bővelkedő letétét, és igazgatta kurátorként a helyi református egyházközség ügyeit akkor is, amikor az nem volt éppen veszélytelen. Ma könyvírással tölti nyugdíjas napjait, hogy feljegyezze a falu egyház- és társadalomtörténetét a jövő nemzedék számára, amihez a csodával határos módon megőrződött évszázados dokumentumok, korabeli levelek, fényképek szolgáltatnak kimeríthetetlen és hiteles forrást. (...)

– Édesapám az 1900-as évek elején ment ki *Amerikába*, ahol vasgyári munkásként összegyűjtött annyi pénzt, hogy idővel édesanyám és nyolcéves bátyám is utána utazhatott. Jómagam 1921-ben, már odaát láttam meg a nap-

⁵ Lejegyezte: BADÓ Zsolt: „Mindenütt dolgoztam, ahol szükség volt az olcsó munkaerőre” Kárpátalja, 2004. nov. 12., 200. sz.

világot, és kétéves voltam, amikor a család rövid látogatásra indult az óceán túlsópartján élő öregekhez. *Akliban* azonban rossz hír fogadott bennünket: nagyanyám leesett a padról és meghalt. Nagypám váltig kérlete fiát, öregségére ne hagyja magára, így a retúr hajójegyek lassan lejártak, mi pedig itthon ragadtunk. Édesanyám haláláig nem tudta ezt megbocsátani a sorsnak. (...)

– Itthon gazdálkodásból élünk, műveltük az amerikai pénzen vásárolt földet, erdőt, megymást. A háború idején, 1942-ben a *rahói* zászlóaljba kaptam behívót, ahonnan egy év kiképzés után egyenesen a frontra kerültem. Az oroszok már *Debrecennél* jártak, mikor a hegyek közé húzódva, túl az ezeréves országhatáron, mi még mindig tartottuk magunkat. 1944-ben aztán a *Perecseny* környéki *Csornohoránál* mégiscsak fogságba kerültünk.

– Innen a *számbori* gyűjtőtáborba indítottak bennünket, én azonban elhatároztam: bizony nem megyek tovább, magyar földön akarok meghalni. Sikertelenül is lemaradnom, aztán két hasonló cipőben járó szlovák gyerekkel nekivágtunk a hazaútnak. Az egyik ruszin település fűszere, aki beszélt valamelyest magyarul, meglátva egyenruhánkat, ránk rivallt, hogy rögtön tűnjünk el, mert, ha a környéket járó fejedelmek meglátnak, azonnal agyonlőnek. Az isteni gondviselésnek hála, négy napig gyaloglás után csak hazaértem, de kevesen múltak, hogy ismét lágerbe nem kerültem. Édesanyámmal éppen felkerestük a nagypaládi rokonságot, amikor összeszedték az akli férfiakat, így ebből a „jóból” sikerült kimaradnom. A láger-hír hallatára aztán átszöktem a már Magyarországhoz tartozó Kispaládra, ahol nyugodtan átteleltem. Tavaszra némileg megnyugodtak a kedélyek: munkáskész kellett a kolhozba, hát békén hagytak. (...)

– 1974-ben választottak először az akli református egyházköztség kurátorává, amely tisztséget 2000-ig folyamatosan viseltem. Falunk eléggé félreeső, így a szovjet érában se sokat zavarták a templomjárókat. A bonyodalom akkor kezdődött, mikor felvetettük, hogy fel kellene újítani az Isten házát és felállítani egy becsületes haranglábat. Addig-addig, hogy mire a járási „egyházfelelős” hivatalnok elé értünk, ott már zsáloba (panasz) várt bennünket, mondván, tornyot akarunk emelni. Jómagam nem láttam okot a félelemre – álltam én már puskacső előtt is, mit nekem a párt, gondoltam –, ezért nagy átéléssel előadtam, nem torony kell nekünk, csak egy egyszerű harangláb, mivel most egy rozoga állvány tartja a harangot, ami bármikor balesetet okozhat, és ezt mégsem vehetjük a lelkünkre... A szónoklat hatott, az Úr 1987. évében a templomot is megújítottuk, és a harang is méltó elhelyezést nyert. (...)⁶

⁶ Lejegyezte: POPOVICS Szusanna: *Amerikából jöttem... Papírra vetett történelem*. Kárpátalja, 2002. szept. 30.

BOCSKOR GUSZTÁV

(Öregakli, 1921)

(...) – 21 évesen soroztak be először, két évig voltam a cseh hadsereg katonája . (...) Aztán 1939-ben *Nagymihályban* szolgáltam tartalékosként, innen indultunk a magyar sereg ellen *Letovicébe*, ahol **dr.Kálnoki gróf** azt kérdezte tőlem: „*Hogy lehet cseh ruhában magyarul beszélni?!*” Azt is mondta, hogy Kárpátalja nem sokáig marad cseh fennhatóság alatt. Hamarosan útnak is indítottak bennünket hazafelé: *Nagymihályból* gyalog *Kaposvárra*, onnan vonattal *Sárospatakra*, majd *Csapra* és *Beregszászba*. *Tiszaiújlak* előtt a Borzas-híd ekkor már alá volt aknázva, a masiniszta teljes gözzel nekiindította a vonatot, nagy szerencsénkre azonban nem robbant...

– Feleségemmel 1939 májusában keltünk egybe, június elsején meg már *Rahóra* vezényeltek magyar bakaként, két hónapos katonai kiképzésre. Havasaljai határőrként novemberig csak látogató voltam otthon, később már az sem. 1943-ig folyamatosan szolgáltunk, védvonalat építettünk az ellenséges tankok feltartóztatására.

– 1944-ben *Szerencsre* helyeztek, majd egyenesen a frontra vezényeltek – március 15-én indultunk *Csapról* gyalogosan. Az út során egyre gyakrabban láttunk halott katonákat. A *kolompíjai harcvonalnál* aztán az orosz katonák azt kiabálták: „*Ha Kolompíját beveszíték, Moszkvát ingyen adjuk!*” Egy közelharc során épp valami mély gödörben álltam, amikor az oroszok aknákat lőttek ránk. Robbant vagy három tucatot, jómagam leguggoltam, de úgy maga alá temetett a föld, hogy alig tudtam kiszabadulni alóla...

– Egy visszavonulás alkalmával én és egy *nagyszőlősi* fiú hátramaradtunk, hogy az éj leple alatt megsemmisítsünk egy lőszerraktárat. Gyűjtőszínőrünk nem maradt, ezért szalmakötegeket raktunk le kb. 50 méteren, így robbantva fel a maradék lőszert. Hátunk mögött elszabadult a pokol, de szerencsésen elértük a mieinket. Később kaptunk egy hónap pihenőt, a váltó csapatok azonban nem tudták feltartóztatni az előre nyomuló oroszokat. Próbáltunk visszatérni *Kárpátaljára*, de *Úrmezőn* hadifogságba estünk...

– Három évig raboskodtam *Donyeckben*, ahol egy bányában dolgoztattak. Úgy emlékszem, decemberben 1060-an érkezünk a fogolytáborba – németek, magyarok vegyesen –, februárra azonban csak valami 600-an maradtunk. Ez persze nem csoda, hisz a napi kenyéradagunk mindössze 40 dkg volt.

– Végül 1948 márciusában kerültem haza *Öregakliba*. Feleségem szerencsebb volt, mint azok az asszonyok, akik mindhiába várták haza férjüket. Ezeknek az éveknek a legnagyobb tanulsága számomra az volt, hogy aki nem élte át a háború kegyetlenségét, nem tudja, nem is tudhatja, milyen szerencsés, hogy békében élhet.⁷

BODNÁR ILONA

(Ketergény)

Ketergény sírkertjében van egy fejfá, amelyre mindössze ennyi van írva: Itt nyugszik egy magyar katona. Hosszú évek óta a Bodnár család viseli gondját a sírnek, de a falusiak is gyakran tesznek virágot az idegen katona hantjára. Mint Bodnár Ilona meséli, a fejfát édesapja, Úr Miklós kovácsolta.

– A katonáról csak annyit tudtunk, hogy Székesfehérvárról származik. Mikor édesapám hazatért a lágerből, rácsodálkozott a jeltelen sírhantra. Akkoriban mindenki félt, nem mertek fejfát állítani. Édesapám kovács volt, nem is félt, így aztán családi örökség lett a sír gondozása.

A magyar katona 1944 októberében került a temető kertjébe. Mint az egyik szemtanú elmondta, a szomszéd falu, *Homok* irányából hozták egy muszka szekéren. Két orosz katona kísérte a székesfehérvári foglyot, a temetőhídon megálltak, leszállították a katonát, majd leütötték. Miután a magyar elterült, lehúzták a bakancsát és elmentek. Mire a szemtanúk odaértek, a fogolyban már nem volt élet.

– *Slinszky Lajos* volt akkoriban a bíró, elmentünk hozzá tanácsot kérni. Ő azt mondta, ne tegyük be csak úgy a földbe. Elhoztuk a szekérről az oldaldeszkat, koporsót csináltunk belőle és beletettük. Sírt nem áshattunk, mert *Tarnócról* a németek minden mozgó tárgyra lőttek. A temető körüli futóárókba tettük, majd ráhúztuk a földet. A nyakában lógott egy lánc, rajta a neve: *Demeter Zoltán*. De hogy hány éves volt, azt nem tudtuk megállapítani. 29-32 évesnek látszott.

Bodnárék már régóta tanakodnak, hogyan is lehetne a katona családjára rátalálni, de eddig nem sikerült előrelépni az ügyben.

– Többen ígértek segítséget, de még most sem tudtunk a család nyomára akadni – mondja *Bodnár Ilona*. – Nem akarjuk, hogy elvigyék innen, de

⁷ Lejegyezte: FERENCZI Katalin: „A háború kegyetlen, szerencsés, aki békében élhet” *Cseh ruhában magyarul?* Kárpátalja, 2003. ápr.11.117.szám.

valakinek biztosan hiányzik. És sajnos nem ő az egyetlen, akiről nem tudunk semmi bizonyosat, a közeli erdőkben számtalan jeltelen sír van, pedig rokonai nyilván szeretnék tudni, hol gyújtsanak gyertyát.

A sír gondozása folyamatosan adódik nemzedékről nemzedékre. Legutóbb a dédunoka, **Adrián** is részt vett a fejfa felújításában, s ki tudja, hol a sor vége...⁸

BODNÁR LAJOSNÉ

(Koncháza)

A második világháború alatt sok gyermek maradt apa nélkül. Bodnár Lajosné ennek egyenesen az ellenkezőjét élte meg: a szovjet csapatok bevonulásakor kapott még egy apukát.

– A magyar katonák egymás után kényszerültek szökésre 1944 őszén. A koncházi erdőkből jöttek errefelé, a mezőn álló tengerigórék kévét kupacokba rakták, abban rejtőzködtek szegények. A nép oda hordta nekik az élelmet, míg hideg nem lett. Öt-hat éves lehettem akkor, édesapám fogságba esett, majd megszökött. Úgy állított haza, mint egy koldus: szakadtan, szakállasan, kiéhezve. Egy darabig a *Csehszlovákiában* élő nagynénémnél húzta meg magát. Míg ő odavolt, egy *székesfehérvári* katona került hozzánk, édesanyám és testvéreim istápolgatták. Eleinte a padláson rejtegették, majd a kamarában, aztán később már elő is mert jönni. Édesanyám azt mondta nekünk, meg kell mentenünk ezt az embert, ezért mindannyian apának kezdtük szólítani. Amikor aztán elvitték a férfiakat a háromnapos munkára, őt is behívták. Sosem láttuk többet.⁹

FEKETE JÓZSEF

(Bene, 1922.)

(...) 1945. április 3-án, nagypénteken estem fogságba a nyugati magyar határ mellett lévő *Sopronágfalvánál*. Egy fiatal orosz rögtön elvette a csizmámat, adott helyette egy pár lyukas sárga félcipőt. Az oroszok a *székesfehérvári ha-*

⁸ Lejegyezte: – JÁZMIN – *Családi örökség lett a sír gondozása. Homok irányából hozták.* Kárpátalja, 2002. ápr.26.67.szám.

⁹ Lejegyezte: – KESZI –: „Apának kellett szólnanunk.” *Háború, szenvedés, szeretet...* Kárpátalja, 2002. ápr.5.64.szám.

difogolytáborba vittek bennünket, ahol több tízezer ember raboskodott, németek és magyarok nemzetiség szerint külön elhelyezve. (...)

Az öcsémet is elhurcolták, Szolyván halt meg. Később a feleségem valakitől értesült róla, hogy *Székesfehérváron* vagyunk a hadifogolytáborban, és ő hozzánk felutazva bejuttatott egy levelet. Ebből tudtam meg a szörnyű hírt. (...)

Állandóan éhezünk, szenvedünk. Emlékszem, amikor még gyermek voltam, otthon baráti beszélgetéseknél, egy pohár bor mellett édesapámék gyakran meséltek első világháborús élményeikről. Sokszor hallottam, hogy amikor nem volt mit enniük, répát ettek. Megpróbáltuk mi is, de sem nyersen, sem sütvé nem tudtuk elfogyasztani. Só sem volt, ami legalább ehetővé tette volna. Kaptunk fejenként egy kockacukrot. Hát mi volt az egy embernek? Egy korty vízzel elnyeltük. Adtak még fejenként naponta 20 deka kenyeret. Aki dohányos ember volt, odaadta a kenyerét, kockacukrárt dohányért. Sok ezek közül elkapta a tifuszt és elpusztult. Néha adtak még három deci más ennivalót. Ez általában zabkása, krumpli volt, amihez löktek egy kis *greckát*. (tatárkát v. hajdinakását) Sokan teljesen elfásultak, nem érdekelte őket a holnap, csak az, hogy még egyszer jóllakjanak.

Székesfehérvárról gyalog hajtottak bennünket *Hajmáskérre*. 70-80 ezer ember ment a menetoszlopban. Az oszlop hossza megfelelt az Újlak-Munkács távolságnak. Aki nem bírt menni, azt az örök legjobb esetben megverték puskatussal, súlyosabb esetben lelőtték. Megverték azt is, aki csak egy lépést is kilépett a menetoszlopból. Az ételen kívül vizet sem adtak, úgy szerzett mindenki, ahogy tudott. **Molnár Sándor** barátom, aki szintén benei volt, éppen ennek lett majdnem az áldozata. Ivott egy békanyálas kis tóból, majd 3-4 kilométer megtétele után a víztől rosszul lett, fájlalta a gyomrát. A lovas őr utolérte, ráfogta a fegyvert és tüzelni akart. Hajtotta az életöszön, felkelt és jött tovább. Nemsokára sikerült a vizet kihánynia és végül túlélte... (...)

Székesfehérváron bevagonírozták az embereket és elindítottak bennünket a romániai *Foksányba*. Egy vagonba száz embert préseltek be. Ennivalónak száz ember kapott összesen két vödör sós halat. Két nap múlva adtak hozzá két vödör vizet. Az emberek olyan szomjasok voltak, hogy a vasat nyalták a nyelvükkel. Amikor beadták a vizet, mindenki megrohamozta, a tolongásnak aztán az lett a vége, hogy a víz nagy része elfolyt.

Ahogy mentünk keresztül a *Nyírségen*, az oroszok megálltak egy dinnyeföld mellett dinnyét szedni. Míg az örök szedték a gyümölcsöt, a foglyoknak sikerült két vagonnak az ajtaját kinyitni és megszökni a dinnyeföld melletti erdős-cserjés részen keresztül. Mivel a foglyállománnyal főre pontosan el

kellett számolni, ezért útközben szedték össze a hiányzó létszámot a mezőn vagy az utakon lévő emberek közül. Volt, hogy hatvan vagy nyolcvan éves öreg kapált a feleségével a mezőn. Az oroszok megfogták az öreget, és hiába ordított szegény asszony, hogy ne vigyék el az urát. Nem használt sírás-könyörgés, megfogták szegényt és belökték egy vagonba.

Egyes helyeken a magyar asszonyok próbáltak segíteni a foglyokon, élelmet próbálva meg beadogatni. De az őrség mindent elvett vagy kidobott a vagonokból.

Foksány egy nagy tranzittábor volt, a történelmi *Románia Moldva* nevű országrészén. A láger az erdélyi *Háromszéki Havasok* és a *Szeret folyó* között feküdt. Több százezen lehettek benne, mert ez egy elosztótábor volt. Innen küldték az embereket a *Szovjetunióba* és a megszállt országokba dolgozni. A tábor vezetése szovjet volt, az őrség meg kis részben román, nagyrészt pedig cigány, akik különösen kegyetlenül bántak velünk.

A láger az esős évszakban egy mocsaras terület volt, rengeteg szűnyoggal. Ezek és a tetvek, meg az állandó nélkülözés nagyon megviseltek bennünket. Téglát kellett hordanunk 35-40 fokos nyári melegben, ami nagyon megterhelő volt. (...)

Pár hónapig raboskodtunk itt, majd augusztusban olyan hírek kezdtek el terjedni, hogy hamarosan hazamehetünk. Addig is dolgoztattak bennünket, hordtuk a téglát. Augusztus végén aztán hazaengedtek, több más *beneivel* együtt végre elindultunk. Az utazásunkhoz vonatot adtak a románok, de tető nélkül. Volt köztünk néhány *Váriba* való fiú, ők javasolták, hogy induljunk el az *Ojtozi-szoroson* keresztül, mert így hamarabb fogunk hazaérni. De mi nem mentünk, maradtunk a vonatban. Csak később tudtuk meg, hogy őket a szorosban egy ázsiaiakból álló szovjet katonai egység feltartóztatta és mindenüket elvette.

Szeptember 7-én érkeztünk meg *Szatmárnémetibe*. Itt felkerestük a húgomat, aki ebben a városban volt apáca egy zárdában. Ő megegetett bennünket és kimosta a ruhánkat. Vonattal tovább indulva *Nevetlenfalunál* léptünk újra *Kárpátalja* földjére, innen gyalog indultunk tovább. Senki nem akart nekünk ennivalót és szállást adni, mert mindenki félt a tetűtől. Végül egy vasutastól kaptunk egy kis puliszkát, de ezért előbb három zsák kukoricát le kellett fejtenünk...

Szeptember 8-án, Kisasszony napján értem haza 49 kilósan. A fogságba esésemtől 85 kiló voltam. Az édesapám éppen ment a töltésen szénát kaszálni. Odaszaladtam hozzá, megcsókoltam, de annyira rosszul néztem ki, hogy

nem ismert meg. Csak mikor mondtam, hogy én vagyok, ismert rám. Volt aztán nagy öröm! ¹⁰

FOGAS JÓZSEF

(Császlóc, 1928. már.26.)

(...) – Öten voltunk testvérek. Három bátyám a magyar hadsereg katonájaként szolgált a fronton, én és az öcsém idehaza voltunk idős szüleinkkel. A háborús időkben gyakran gyűjtöttünk meleg ruhát és élelmet a fronton harcoló katonáknak. Az édesapám mindig kötelességtudó ember volt, amennyire erejéből tellett, segített, s minket is erre nevelt.

– 1944-ben, egy őszi napon egyszer hívták apámat a községházára, és azt mondták, kötelező jelentkeznem munkaszolgálatosnak, különben hadbíróság elé állítanak. Apám nem értette, hogy miért, mivel még kiskorú voltam, s három fia már katona volt. Ennek ellenére másnap én is útnak indultam kilenc falubelimmel együtt. Nemcsak a mi községünkben, de a környező falvakból is behívták az embereket. Esküt kellett tennünk, ugyanúgy, mint a katonáknak, Istenre és a Hazára.

– Mivel egyre jobban közeledett a front, védvonalakat, bunkereket kellett kiépítenünk, ezért volt szükség munkaszolgálatosokra. *Ungvárról* vonattal vittek bennünket *Perecsenyig*, majd innen gyalog a Kárpátok lábához, az egykori lengyel–szlovák–magyar hármashatárhoz. Itt kellett kialakítanunk a visszavonuló magyar katonák számára a lövészárkokat és bunkereket. A táborban közel százhuszan voltunk és 30 személyes barakkokban laktunk. Nem volt rossz dolgunk, úgy bántak velünk, mint a katonákkal.

– A front egyre gyorsabban közeledett, a hegy egyik oldalán az oroszok voltak, a másik oldalán pedig mi. Egyre gyakoribbá vált, hogy be-betaláltak a táborunkba a lövedékek. Egy nap, 1944. november 20. körül, az ebédhez készülődtünk éppen, amikor hirtelen aknák csapódtak be közénk, s az egyik tiszt ránk kiáltott, meneküljünk, amerre látunk. Egymást követték a süvítő aknák, futottunk hát, hátra se mertünk nézni, csak a jajveszékelést hallottuk. A mögöttem menekülő egyik jó barátom, **Robály Jóska** mellett robbant fel az egyik akna, mai napig hallom a hangját, ahogy fájdalmasan kiáltja: „*Fiúk, se kezem, se lábam!*”. Néhányan a hegygerincre menekültünk. Szerettük vol-

¹⁰ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: *A hadifogság borzalmairól*. Kárpátalja, 2007. feb. 2., 316. sz.

na kikerülni az oroszokat, de azt sem tudtuk, hogy merre járunk. Késő estére a vidék már tele volt velük, így kerültünk hadifogságba.

– Először a *szambori* gyűjtőtáborba vittek minket, gyalog, éhen. A földben maradt répát szedték ki, azt ettük. Ebben a táborban már rengeteg ember volt, köztük sok beteg. Látva azt a nyomorúságos helyzetet, csak arra kértem a Jó Istent, hogy el ne kapjam a hastífuszt. Később átvittek *Vinnyica* mellé, a kaolinbányába. De itt sem voltam sokáig, mert megbetegedtem és a kórházból már könnyebb munkára kerültem. A *vinnyicai* kultúrház újjáépítésénél dolgoztam egy német kőműves mester mellett, mint segédmunkás.

– 1946. augusztus 8-án, megpróbáltatásokkal teli kemény tizennyolc hónap után, végre hazamehettem. *Munkácson*, a vasútállomáson az egyik falum béli fiú megismert és megegetett. *Ungváron*, a KGB irodájában kaptunk egy igazolást arról, hogy engedéllyel távozhatok. Ezt az igazolást sokáig őriztem, 3-4 évvel ezelőtt dobtam ki, nagytakarításkor.

– Nagyon sokáig nem mehettem úgy végig az utcán, hogy meg ne kérdezte volna valaki, láttam-e a fiát, férjét, testvérét. Volt, akiknek azt kellett mondanom, hogy ne várják, mert meghalt, ennek ellenére nem hittek nekem és várták haza továbbra is...

– Idővel munkába álltam, családot alapítottam, megpróbáltam normális életet élni. Sajnos négy éve egyedül maradtam, mert feleségem elhunyt, a fiaim pedig *Ungvárra* költöztek. Örülök, és hálát adok az Úrnak, hogy mindezek ellenére megélhettem a 75. születésnapomat, és bár sok év telt el azóta, még mindig sokszor gondolkodom azon, hogy miért kellett mindennek megtörténnie.¹¹

GÉRUS VIKTOR

(Beregszász, 1914.)

(...) 1943. január 16-án kaptunk egy nagy támadást az oroszoktól (*Don-kanyarban*¹² - szerk.). Sok bajtársam odaveszett. Az alakulatunkat szétverték,

¹¹ Lejegyezte: VÁRADI Natália: *Magyar munkaszolgálatból orosz hadifogságba. 16 évesen a háborúban. Kárpátalja, 2003. júl. 18. 131. szám.*

¹² Gérus Viktor beregszászi lakos rádiósként 1943-ban megjárta a Don-kanyart. Alakulata felbomlása után több bajtársával együtt négy hónapon át menekült a szovjet csapatok elől. A jelenleg 87 éves Gérus Viktor, aki a hazának tett szolgálataiért előbb 1999. december 4-én megkapta a magyar Vitézi Rend érdemrendjét, majd 2000. október 14-én az ukrán államtól kapta meg a Háború Veteránja kitüntetést, így emlékezik a több mint ötven évvel ezelőtt történetekre.

mi pedig menekültünk visszafelé. Derékig érő hóban, -30, -40 hidegben gyalogoltunk. A hó teteje megfagyott, ezért nagyon nehéz volt benne haladni.

Egyik éjszaka éhes is voltam és fáztam is. A visszavonuló németek hozták hébe-hóba az élelmet szánkón. Felültem az egyik szánkóra. A gyaloglásban nagyon kiizzadtam, ezért rettenetesen reszkettem. Azután egyszer csak azt vettem észre, hogy már nem fázom, és eszembe jutott, amit még az iskolában tanultunk, hogy ez a fagyás első jele. Le akartam szállni a szánról, de a ruha rám fagyott, így csak leestem a hóba. Végül belekapaszkodtam a szánba, és így gyalogoltam tovább. Reggelre azután beértünk egy német táborba, ahol kaptunk kávét, majd indultunk tovább.

Jekaterinovkából mentünk *Osztrogozsszk* felé, amikor betértünk egy faluba, mert éhesek voltunk, a kenyérünk pedig megfagyott. A falut körbezárták az oroszok, mi pedig alig tudtunk kimenekülni a mezőre, ahol végül eltévedtünk a sötétben. Szerencsénkre egy visszavonuló német alakulatba botlottunk, amellyel a kivezető utat is megtaláltuk. Estére egy német tehergépkocsival nagy nehezen eljutottunk *Osztrogozsszkba*. Már az utcán mentem, amikor egészen közel hozzám becsapódott egy lövedék és akkora lyukat vajt a földbe, hogy egy ház is elfért volna benne. Ekkor nagyon megijedtem.

Másnap tovább akartunk indulni, de az oroszok ismét bekerítettek. Szemből géppuska tűz alá vettek, a templomtoronyból pedig aknavetővel lőttek. Az egész teret vérrel áztatott hó borította. Itt feküdtünk bajtársaimmal reggeltől estig, míg végre az oroszok visszahúzódtak, mi pedig elmenekültünk.

Az egész visszavonulás során a nyomunkban voltak az oroszok, és sok támadásukat át kellett vészelnünk, míg végül elértük *Kijevet*, ahonnan vonattal *Korosztentybe*, a gyűjtőhelyre szállítottak bennünket. Végül 1943. június 8-án szereltek le *Huszt*on.¹³

HORVÁTH LÁSZLÓ

(Bene)

Bene „zsidótemetőjében” áll egy emlékmű, melyen két név szerepel: **Lipiczki Pálé és Gősi Györgyé**. Mindketten 1945-ben *Benében* haltak hősi halált. Az ő történetükről mesélt **Horváth László** nyugdíjas pedagógus.

1944-ben a visszavonuló magyar csapatok felrobbantották a falu közelében a vasúti és közúti hidakat. Az oroszok magyar hadifoglyokat hoztak az

¹³ Lejegyezte: KARMÁCSI: *Négy hónapig menekült a Don-kanyarból*. Kárpátalja, 2001. jún.15.22.szám.

újjaépítéshez, akik valamennyien *Csap* környékén estek fogságba. **Galambos József** helyi katolikus plébános összeállította a névsorukat. Akkoriban ez igen kockázatos vállalkozás volt, de ma innen tudjuk a foglyok adatait (születési év, lakhely stb.). Összesen hetvenöten voltak. Az uradalmi istállóban szállásolták el őket, onnan jártak a hídhöz dolgozni.

Szilveszter éjszakáján két honvéd szökést kísérelt meg, sikertelenül. Az örök elfogták, majd verni és kínozni kezdték őket. **Gösi György** rövidesen belehalt sérüléseibe, de **Sipiczki Pál** is csak két nappal élte túl társát.

A falu lakosai felháborodva kérték, hogy méltóképpen temethessék el a két honvédet. Mire azonban felocsúdtak, a két fiatalember már a közeli zsidótemető sarkában várta a feltámadás boldog idejét.

A faluban hosszú ideig tabuként kezelték a témát, halottak napján azonban minden évben kigyúlt egy gyertya a két honvéd sírján. Mai napig nem lehet tudni, hogy ki mert szembeszállni az akkori hatósággal.

A rendszerváltás után a KMKSZ kezdeményezésére és **Holozsnyai József** hatékony közreműködésével síremléket állítottak a tragikus sorsú hősöknek. **Gösi György** hozzátartozóit nem sikerült felkutatni, **Sipiczki Pál** leánytestvére azonban részt vett a megemlékezésen. Ekkor derült ki, hogy a honvéd nevét a plébános által szerkesztett névsorból tévesen **Lipiczkinék** olvasták, s a név így, ebben a formában került a márványtáblára. Ez azonban nem csökkentette a testvér meghatottságát, hogy megtalálta fivére nyughelyét, még ha a határ másik oldalán is.¹⁴

KELEMEN ÁRPÁD

(Bátyú, 1924.)

(...) 1944. szeptember 29-ig kellett jelentkezni *Nagykanizsán*. Még aznap megkaptam a teljes felszerelést. Engem, mint vitézgyereket a csendőrséghez osztottak be. Október közepén azután elindultunk nyugat felé. Én kocsis voltam a trénszekéren. Emlékszem a németországi városokra: *Gleichenberg, Klagenfurt, Villany, Linz*. 1945. május 9-ig egyre csak mentünk, az oroszok már a sarkunkban voltak. Tisztjeink nem akartak orosz fogságba esni, s ezért igyekeztek minél nyugatabbra vinni bennünket. Addig mentünk, míg angol kézre nem jutottunk. Valahol *Ginsberg* környékén estünk végül fogságba.

¹⁴ Lejegyezte: -JÁZMIN-: *Szökni próbáltak az orosz fogságból. Magyar honvédek sírhelye Benében*. Kárpátalja, 2001.aug.3.29.sz.

Berlintől vagy 60 km-re lehettünk légvonalban. Szinte el se akartak bennünket fogni. Nem volt ott láger, se őrség, se drótkerítés. A mi csendőreink tartották fenn a rendet. (...)

Azt csináltunk, amit akartunk. Mentünk az erdőbe áfonyát szedni unalmunkban. Nem volt nekünk ott semmi gondunk, se dolgunk, nem dolgoztattak. A saját konyhánk látott el élelemmel, az angoloknál vételeztek enni-valót. (...)

Reggel rendszerint egy doboz kekszet, s ehhez kávé-t kaptunk. A kekszet beletettem a kávéba, s az jól megdagadt. Ebédre mindig kétféle volt: valamilyen leves, a második pedig mákos tészta, derelye, krumpli hússal. Vacsorára kenyér, kolbász, tea, vaj vagy valami más. Mindig jó kaja volt: kaptunk cigarettát, szivart, még csokoládét is. Én, aki nem vagyok nagy testű, talán, ha 70 kg-ot nyomok, 89 kg voltam, mikor a fogságból hazakerültem. Egy évvel a bevonulás után jöttem haza. (...)

Az édesapám vitéz volt, szégyen lett volna megszökni, meg statárium is volt: ha elfognak, agyonlőnek. Mentem, amerre a magyar testvéreim mentek. Később eljutott hozzánk a hír, hogy otthon lágerbe viszik a férfiakat. A fogságban legalább nem nyomorogtunk, tisztességes kaja volt. Mikor lehetett, elindultam haza. Tudni akartam, mi lett a szüleimmel, testvéreimmel, hisz vitézek voltak. Sokan a bajtársaim közül, de főleg a tiszték nem jöttek haza, ott maradtak. (...)

1945. szeptember 9-én érkeztem haza. Szomorúan fogadtak. Testvérem, **Pál** meghalt a lágerben. Három napra vitték el. Akik vele voltak, elmondták, leugrott a vagonból, hogy a szemben lévő vasúti kocsiból néhány marék gabonát elvegyen, mert nagyon éhesek voltak. Az ő-r meglátta, s úgy megverte a puskával, hogy belehalt. A házunkba ruszinokat telepítettek. A fél házat elvették, nekünk csak egy szoba meg egy konyha maradt. Tíz hold földet is oda kellett adni a ruszinoknak. Édesapám a családdal 1946 tavaszán azután hazaköltözött *Csongorra*. „*Fiam, itt is kolhoz lesz. Én nem civakodom ezekkel, úgyis az övék a hatalom. Te maradj, hátha másképpen lesz*” – mondta. (...)

1948 nyarán csépeltem utoljára a magam földjéről, három hold búzám volt. Alig érkeztem elcsépelni – lámpánál fejeztük be –, már jöttek az ellen-őrök. Puskával fenyegettek, hogy szolgáltatssam be, amim van. Ilyen életünk volt akkor. Be kellett lépnem a kolhozba, egy évig ott dolgoztam. A ruszinnal állandóan folyt a civakodás. Azt kiabálta nekem: „*Eredj Horthy után!*” Látam, hogy itt nem boldogulok, én is elköltöztem hát apósomhoz, majd 1955-ben házat vettem *Bátyúban*, és a helyi terménykészletező vállalat-hoz álltam

dolgozni. Munkahelyemen nagyon kevés volt a fizetés, ezért sok falubelihez hasonlóan *Csapon*, a vasútnál vállaltam munkát. Itt dolgoztam rakodómunkásként nyugdíjazásomig. Nehéz fizikai munka volt ez, így azután 55 éves koromban nyugdíjba mentem.¹⁵

KOVÁCS JÓZSEF

(Csongor, 1920.)

(...) 1942. január 2-án hívtak be. Abban az időben nem sok embert képeztek ki repülő híradósnak. *Nyíregyházán* voltunk kiképzésen, és mikor elvégeztük az iskolát, áthelyeztek *Debrecenbe*, ahol egy olasz gyártmányú Caproni-135-ös nehézbombázón szolgáltam. Egy alkalommal *Románia* fölé repültünk be, amikor visszaúton elfogyott az üzemanyagunk. Lehattunk olyan 8000 méter magasan, amikor mindkét légszavar megállt. A pilóta kiadta a parancsot a katapultálásra, de heten voltunk a gépben, és csak négy ejtőernyőnk volt. „*Na, ki legyen az a három ember, aki ott marad a repülőn?*” – kérdezte. Az ijedségtől úgy folyt rólunk a víz, mint akit leöntöttek. Mikor kijöttünk a fellegből – mert olyan fellegben voltunk, hogy a gép szárnyait sem láttuk –, egy hegyet pillantottunk meg, amelyhez nagy sebességgel közeledtünk. A pilóta kicsit félrevitte a gépet, s így elsőre csak a hegy oldalának csapódtunk, minek következtében az egyik szárny levált. Még 50 métert zuhantunk, s csak aztán értünk földet. Csodák csodájára mind a heten túléltek a balesetet. A vizsgálatot vezető ezredes a roncsokat látva azt mondta, hogy ezer közül, ha egy alkalom adódik, hogy túlélnek mindannyian a légi szerencsétlenséget.

Az egész 43-as évet *román fogságban* töltöttük, mígnem egyszer visszacseréltek minket *román hadifoglyokért*. Mikor hazajöttünk, áthelyeztek bennünket *Szolnokra*, a vadászgépekhez. A vadászgépek földi és légi irányítása volt a feladatunk. Ezzel az osztaggal voltam egészen addig, amíg orosz fogságba nem estünk.

Szombathely közelében, *Ják* községnél fogtak el minket az oroszok. Először azt mondták, hogy jöhetünk haza. *Veszprémig* gyalogoltunk, majd onnét *Székesfehérvárra* irányítottak minket. Ott ismét azzal biztattak, hogy mehetünk haza, kétezres csoportokban. Aztán kivezényeltek minket a vonatállomásra, hogy megyünk *Budapestre*, majd onnan tovább. De mikor ránk

¹⁵ Lejegyezte: Bagu Balázs: „*Övém a hatalom.*” „*Azt kiabálta nekem: »Eredj Horthy után!«*” Kárpátaljai, 2001. ápr.27., 15. sz.

zárták a vagon, rájöttünk, hogy nem hazafelé tartunk. Később, amikor a kinti emberektől megkérdeztük, hogy hol vagyunk, hát bizony azt válaszolták, hogy *Sárbogárdon*. *Bácskán* keresztül érkezünk *Temesvárra*, majd végig *Románián* a *Fekete-tengerhez*, ahol közel három hónapot töltöttünk. Onnan *Krasznodarba* vittek bennünket.

Másfél évig voltunk ott, a romokat takarítottuk el, valamint a város újjáépítésén dolgoztunk. Egy *csongori*, egy *salánki* és egy *tiszaölkényi* fiúval voltunk együtt. Nem mondhatnám, hogy az oroszok szándékosan bántak volna rosszul velünk, nekik sem volt mit enniük. Előfordult, hogy 3-4 napig nem kaptunk enni, de azokkal, akik rendszeren dolgoztak, rendszeren is bántak. Volt olyan is, hogy a dolgozni nem akarókat vagy nem bírókat elvitték, és többet nem láttuk őket, nem is hallottunk róluk.

Az egyik csongori fiú átkerült a *rosztovi lágerbe*, ahol találkozott egy *kisdobronyi emberrel*, aki még az első világháborúban esett orosz fogságba és ott maradt. Általa küldött haza, *Csongorra* levelet. Egyik este engem is szólítottak, hogy levelem jött otthonról. Nem akartam hinni, hogy levél került ide, örömömben sírtam, meg sem tudtam szólalni. Így kerültem kapcsolatba az ottani politikai tiszttel. 1946-ban kaptam egy levelet, amely bizonyította, hogy semmilyen pártnak nem voltam tagja, s ekkor azt mondta nekem a tisz, hogy hamarosan hazamehetek. Ez a „hamar” több mint egy fél évet jelentett. 1947. január 17-én kiolvasták a nevünket azzal, hogy mi nem dolgozni megyünk, hanem haza.

Három hétig tartott, míg onnan hazavergődtünk. Vonattal jöttünk, egy-egy állomáson 3-4 napba is belekerült, míg a jegyünket ellenőrizték, mert elsőnek vették a katonákat, bennünket, volt foglyokat rendszerint oldalra állítottak. Előfordult, hogy csak a vonat lépcsőjén utaztunk a téli hidegben.

1947 februárjában értem haza, augusztusban pedig feleségül vettem **Tamási Piroskát**, és immáron 57 éve békességben élünk együtt. Mikor hazajöttem, már akkor működött a kollektív gazdaság, ahol, mint fogatos dolgoztam hosszú éveken keresztül. Mondhatom, nem telt el úgy este, hogy a gyerekek, majd pedig az unokák ne nyaggattak volna, hogy meséljek. Most, öreg napjaimra, az egyik unokámmal élünk együtt. A feleségemmel lassan megöregedünk, de a ház körüli teendőket még ellátjuk.¹⁶

¹⁶ Lejegyezte: VÁRADI Natália: *Repülés, hadifogoly, kolhoz munkás. Csongorról Krasznodarba és haza*. Kárpátalja, 2004. máj. 21., 175. sz.

MAGYARJÁNOS

(Kisbakos-Rafajnaújfalu, 1914. jan. 20.)

(...) 1914 januárjában születtem *Kisbakosban*, református családban. Édesapám **Lónyai Gábor** birtokán volt cseléd. Öt testvér között második gyermekként születtem. Bár még kicsi gyerek voltam, emlékszem, hogy 1919-ben bejöttek a románok és követelték, hogy adjuk elő a **Lónyai Gábor** puskáját. Hosszú szuronnyal végig szurkálták a ház agyagföldes padlóját, mégse lelték. A küszöböt meg átlépték, pedig az alatt volt a fegyver. Édesanyám minket, kicsinyeket a ház végében nőtt keserűlapu alá bújtatott, mert azt mondta a román katona, ha nem kerül elő a puska, mindenkit leölnék.

Volt édesanyámnak egy nagy fészülete, amit a katolikusoktól kapott ajándékba. A kereszt lehetett vagy egy méter magas, és ha felhúzták, énekelt. Amikor a román tiszt meglátta, elkezdett szaporán keresztet vetni, és kizavarta a katonákat a házból. Még az éjszaka megjöttek a csehek, és mind lelőtték a menekülő románokat. A mi tanyánkon maradt a szekerek a sok összerabolt holmival együtt. A cseh légionista tiszt apámat bízta meg, hogy mindenkinek adja vissza, ami a sajátja.

Később *Bótrágyra* költöztünk, ott jártam iskolába. A szomszéd fiúval elindultunk az első osztályba, de az iskola helyett csak az egyik nagygazda szénakazalig jutottunk. Ez így ment vagy két hétig. Egyszer édesapám vacsora után végig kérdezte a gyerekeit, hogy ez milyen betű, az milyen betű. Persze én nem tudtam semmit. Másnap reggel mosdás, imádkozás, fröstökölés, ételes tarisznya a nyakamba, és apámmal együtt mentünk iskolába, egyenesen a tanítónőhöz. Mondja édesapám, hogy a testvéreim már mind ismerik a betűt, én meg még egyet se. A tanító rám nézett és azt mondta: „*Azért nem ismeri János a betűt, mert most látom itt először*”. No, kaptam is egy jókora pofont, és attól fogva az ebédszünet alatt is leckét tanultam. Később csak megbarátkoztam az iskolával, jártam hat elemit meg három ismétlőt a református iskolában.

1929-ben *Rafajnára* költöztünk, édesanyám idevaló volt, itt is akart meghalni. Élt is szegény 82 évet, édesapám 86-ot. A húgaim is nyolcvan év fölött hunytak el, de ennyit, mint én, nem élt meg senki a családban. Nagy megpróbáltatás nekem ez a kilencven esztendő.

1936-ban bevonultam katonának. Csak 1944-ben ment le rólam a katonamundér, amikor az oroszok elfogtak és lágerbe vittek, addig mindig katona voltam. Közben, igaz, voltam itthon, 1942-ben meg is nősültem. Akkoriban olyan sáros volt ez a falu, hogy a lakodalmas nép azt danolta: „*Micsoda falu*

ez, de sáros, van-e benne szép lány, betyáros, ha nincs benne szép lány, betyáros, dőljön össze az egész város.”

Amikor a magyarok bejöttek, akkor kezdtek el utat építeni. A házak tetejét szalma vagy nád fedte. Amikor megnősültem, lementem a kertbe, és igen nekibúsultam, hogy se munkám, se vagyonom. A szomszédban épp csépeltek, és a cimborám átkiáltott, hogy mi van veled, te fiú? Mondom, mi bajom, hát elhívott magához a gép mellé cséplőnek. Lett is aztán mindenünk.

A háborúból se maradtam ki. Magyarországon voltam a fronton. Az oroszok a Sió melletti *Harangbogár* tanyán fogtak el, onnét vittek *Temesvárra*, majd a *Nyizsnyij Tagil*-i lágerbe. *Temesváron* kétezer-kétszáz embert vagoníroztak be, hangosbemondó kiabálta, hogy ennyi ember meg kétszáz tonna élelem készen áll az útra. „*Halál nektek, ti ebből nem esztek*” – mondta az egyik katona. Úgy is lett. Mire *Nyizsnyij Tagilba* érkeztünk, a foglyok fele halott volt, de az élőknek se volt jártányi erejük. Kinyitották a vagonajtót és bekiabáltak, hogy „kaput ejszty!” (halott van!), de nem volt, aki felkeljen. Ha még egy állomást utazunk, mind meghaltunk volna.

Szerencsére én az étkezdében kaptam munkát, hát nem éheztem. 1947-et írtunk, amikor egyszer csak üzentek utánam, hogy mehetek haza. Nem hittem, mert az én csoportomból senki más nem kapott még hazautazási engedélyt. Majdnem összeestem, amikor kiderült, hogy 28 hónap rabság után végre mehetek haza.

Itthon várt a családom. 58 évet éltünk együtt a feleségemmel, **Simon Juliskával**. Született három lányunk, ma már van hét unokám, négy dédunokám. Hogy mennyit változott a világ ez alatt az emberöltő alatt? Sokat. Mondtam is egyszer **Pocsai Sándor** tiszteletes úrnak, hogy gyerekkoromban mindig úgy tele volt a templom, hogy sokan be se fértek, ma meg ünnepkor is alig ülnek a templompadokban. Az én koromban a fiatalok ismerték a Szentírást, a zsoltárokat. Most mutasson egy olyan gyereket, akinek, ha azt mondják: 42. zsoltár, nekifog és végig éneklí. Mi még ismertük az egyházi énekeket, tartottuk a rendet...(...) ¹⁷

NAGY KÁROLY

(Nagypalád, 1919.)

(...)1940-ben bevonultam katonának a magyar hadseregbe, és egyhamar az orosz fronton találtam magam. Nyolc hónap után jöttem haza, és szüleim

¹⁷ Lejegyezte: SZABÓ Zita: *Mi még tartottuk a rendet*. Kárpátalja, 2004. jan. 16., 157. sz.

úgy határoztak, álljak rendőrnek, mert csak így kerülhettem el az újabb sorozást. *Léván* (ma *Szlovákia*) végeztem el egy egyéves tanfolyamot, ezt követően lettem rendőr a *szatmári Nagykárolyban*. Itt végeztem el a középiskolát is 23 évesen. (...)

A front közeledtével a 30 fős kapitányság szekéren menekült az ország belsejébe. Rövid ideig *Komáromban* teljesítettünk szolgálatot, majd *Pestre* vezényeltek bennünket. Ekkor már körül volt zárva a főváros, megéltük az ostrom nehéz napjait. Házról házra nyomultak előre az orosz katonák, egyik társamat mellettem lőtték szájba. Mire kimenekítettek bennünket a tűz alá fogott épületből, újabb három rendőr vesztette életét. 1945. január 16-án kerültem fogságba, két nap múlva pedig a város is elesett. (...)

Romániában majdnem odaveszttem, az éhezéstől ugyanis teljesen legyengültem. Innen a *donbászi* büntetőtáborba vittek bennünket. Itt több ezer fogoly dolgozott a szénbányákban leírhatatlan körülmények között. Éjszakanként szekérszámra távolították el a meztelenre vetkőztetett halottakat. *Kárpátaljáról* százas nagyságrendben voltunk ott, hadifoglyok és malenkij robotosok egyaránt. Itt találkoztam többek között a 1944 novemberében *Nagypaládról* elhurcolt *Erős Józseffel*, a három napos munka számára is három évig tartott. *Nagypaládról* másfélszáz társával vitték el és 53-an veszték oda közülük, míg a frontról mindösszesen 25-en nem tértek meg. Keserves idők voltak ezek, én 83 kilóról 38-ra fogytam. Nem volt cigarettánk, mahorkát szívtunk vagy fakérget törtünk össze dohány gyanánt. Egyikünk papír híján a diplomáját sodorta el cigarettának. Decemberben, januárban többször kihirdették, hogy jelentkezzenek a kárpátaljaiak, mint később kiderült, a hazautazás végett. Csupán 22-en mertünk jelentkezni, mivel sokan féltek megnevezni magukat. Ez a kis csapat, többszöri nekifutásra, végül február 14-én került haza. Az *ungvári* vasútállomáson lelkemben egyre az ismert Petőfi-sor motoszkált: „*Egész úton hazafelé azon gondolkodám...*” (...)

Már július 15-én „*szüksége volt rám a hazának*”, ugyanis apámmal együtt bebörtönöztek bennünket, mint kulákokat. Egy este megszállták házunkat a belügyiek: felforgattak mindent, elvitték a régi fényképeket, minden okmányt, még az anyám amerikai örökségéről szóló értesítőt is. Ekkorra már szüleim is csak egy hektár földet műveltek, a háború után ugyanis felparcellázták az elődökről maradt 40 hektáros földbirtokot. Engem 8 hónapig tartottak fogva *Nagyszőlősen* magánzárákában, és naponta vittek kihallgatásra. Miután anyám közbenjárására végre kiengedtek, jött a hír: apámat a vonaton látták, viszik *Husztra*, holnap lesz a tárgyalása. 15 évre ítélték és teljes vagyon-

elkobzásra. Az ügyvéd még aznap fellebbezett, a faluban apámat támogató aláírásokat gyűjtöttünk. Ezt követően *Kijevből* ismét nyomozást rendeltek el, s az újabb ítélet háromévi felfüggesztett szabadságvesztésről szólt. (...)

1948-ban minden nagygazda belépett a közösbe, gondolva, hogy így nyugtuk lesz. Mi négy ökröt, két fogatot hajtottunk le az udvarról. Engem egy földmérő mellé osztottak be, aki miután felismerte, hogy képtelen ellátni feladatait, rám bízta azokat. De hamar jött a pártdöntés: én nem vagyok elvtárs, legfeljebb polgártárs, így nem tölthetek be ilyen felelősségteljes munkakört. (...) ¹⁸

NÉMETHI ENDRE BÉLA

(Técső, Beregszász, 1920.)

(...) – Nagyapám szabónak taníttatott. Éppen megkaptam a felszabadító levelem, amikor a magyar hadsereg katonákat toborzott. (...) A barátaimmal kaptunk az alkalmon, nagyon tetszett nekünk a magyar katonák ruhája, áptak, tiszták voltak, minden álmom az volt, hogy katona legyek. Amikor megkérdezték, hová szeretnék kerülni, mondtam, hogy mindegy, csak minél messzebbre innen. Így helyeztek *Nagyatádra* 1940 decemberében. Eleinte a térképen sem találtuk ezt a települést. Kezdetben az irodára osztottak be, majd elvégeztem az altszti iskolát.

– 1941-ben **Horthy Miklós** parancsára egy gyorsan mozgó ezredet alakítottak fiatal, húsz-huszonöt éves, iskolázott fiúkból. Mi voltunk a harmincadik harckocsiezred, *Kecskemét, Gyöngyös, Esztergom* mellett gyakorlatoztunk. Egy kocsiban négyen ültünk: a parancsnok, a rádiós és a két tüzér. Én voltam a rajvezető.

– A következő év februárjában bevagoníroztak bennünket, *Rigában* kötöttünk ki, onnan mentünk tovább. Nem volt veszélytelen az út. Emlékszem, egy hídon haladtunk keresztül, egyszer csak a mozdony és két vagon eltűnt a folyóban, a harmadik pedig csüngött a levegőben – mint kiderült, lett partizánok robbantották fel a hidat.

– *Fehéroroszországból* jó ideig nem tudtunk tovább menni, ugyanis a *brjanszki* erdőn kellett volna átvágnunk, amely szintén hemzsegett a partizánoktól. Amikor az erdő szélére értünk, már tudták, hogy ott vagyunk. Egy

¹⁸ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsanna. *Hadifogság, szovjet börtön, kolhoz... Emberi sorsok és a történelem.* Kárpátalja, 2001. feb. 16., 5. sz.

alkalommal észrevettük, hogy a szélalmokkal jelezték a mozgásunkat. Valahányszor megálltunk pihenni, a szélalmok is megálltak.

– A Don-kanyarnál *Urliwnál* volt a legnagyobb páncélos csata, azt szerencsésen megúsztuk. A németeknek erős harcokcsijaik voltak, minket viszont csak áltattak, hogy ha átjövünk a határon, minden szükséges felszerelést megkapunk. Végül a nyári egyenruhánkban teletünk át. A dicsőség viszont mindig a német hadseregé volt, róluk írtak az újságok, minket meg sem említek.

– Amikor csatában voltunk, nem azt figyeltük, merre járunk, hanem elsősorban arra vigyáztunk, hogy ki ne lőjenek minket. Egyszer elértünk egy nagy töltéshez. Jelentettem a parancsnokomnak, hogy elérkeztünk a *Donhoz*, ő utasított: tovább kell menni. Hiába mondtam, hogy azonnal szétlőnek minket, két oldalt tüzezek várnak, a parancs az parancs, menni kellett tovább. Nekem volt igazam, nem tettünk meg öt métert, máris a levegőbe repültünk. Azóta is magamon hordom a jegyeit. A jobb karomat eltalálta egy lövedék, a bal csuklóm és a lábam eltört, a fogam kiesett. Kevesen múltott, hogy nem a csúnya, zsíros folyóba estem. Már éppen készültünk kiugrani a kocsiból, a vészkijáratot is kinyitottam a többieknek, ők ki is jutottak, de mire én is felhúztam magam a kijáratig, felrobbant a kocsi. Segítségért kiabáltam. A *szekszárdi gyalogság* két katonája jött értem. Az egyik rögtön elkötötte a kezemet, feltettek egy nyitott autóra és vittek a kötözőhelyre. Valami pajtaféle volt, sorban feküdtek a betegek. Nem voltam már magamnál, de nem engedtek elaludni.

– A harctérről *Lembergbe* kerültem, azután *Kassára*, a hadikórházba, ahonnan hadirokkantként jöttem ki. Ennek ellenére nem engedtek haza. *Zentán* a gazdasági hivatal főnöke lettem, onnan szereltek le később.

*A leszerelés után sem a nyugalom évei következtek Endre bácsi számára. Megjárta Szolyvát, évekig szenvedte a beszpeka (belügyiek) üldöztetéseit. Ennek ellenére minden bajból élve került ki, mert, mint mondja, Istennek valami különleges terve lehetett vele. Azt még nem tudja, mi okból kellett ilyen regényes életutat megélnie, de a nagyapjától tanult módon kutatja a Biblia írásait, s hiszi, előbb-utóbb megérti a most még érthetlent.*¹⁹

¹⁹ Lejegyezte: O. T. „Tetszett nekünk a katonaélet.” Páncélostizedes a Don-kanyarban. Kárpátalja, 2003. jan.17.105.szám.

WIZAUNER CSALÁD

(Kőrösmező)

(...) ***Wizauner József** magyar katonaként harcolt a második világháborúban, feleséget, két kicsiny gyermeket hagyva odahaza. A kőrösmezői család 1944-ben kapott értesítést arról, hogy szerettük „mint harctéri beteg áll gyógykezelés alatt” az ungvári katonai kórházban. **Wizauner Ilona** karonülő **Olga** kislányával utazott Ungvárra, hogy találkozzék hitvesével. Ekkor látta férjét utoljára életben, egy évvel később vöröskeresztes levél tudatta halálhírét...*

– Nem emlékszem az édesapámra, Margit testvérem pedig még pólyás volt, mikor behívták apát katonának – meséli ***Szeneken Kizavar Olga*** kőrösmezői tanítónő. – Amikor édesanyám megkapta az *ungvári kórházi* értesítőt, engem is magával vitt, hogy találkozzam apuval. Később mesélte, hogy légítámadás érte a vonatot, amivel utaztunk. Mindenki leugrált a kocsikról és igyekezett elfutni, ő viszont nem bírt velem együtt menekülni, így csak a vonat alá bújtunk a lövedékek elől.

– Későbbi emlékem, hogy a családi házban összejöttek a szomszédok, anyukánk felolvasott egy levelet, és mindenki nagyon sírt. Nem értettem miért, csak évekkel később derült ki, hogy akkor kaptuk meg a vöröskeresztes levelet, mely tudatta: édesapánk halott. Margit testvéremmel évekig kerestük az értesítőt, de édesanyánk úgy eldugta, hogy maga sem tudta, hová lett. Pár éve bukkantunk rá a régi családi ház padlásán. Kibontottuk, leültünk és mindketten sirattuk. Mindig hiányzott az édesapánk. Bár már hatvanéves vagyok, ma is szükségét érzem, hogy éljen és mellettünk legyen...

Olga nénit a kilencvenes évek végén kereste fel a szegedi ***Hajdú Géza***, aki a Vöröstitói (*Ivano-Frankivszk* megye) katonatemető után kutatott, mondván, ismeretei szerint ott nyugszik édesapja testvére, ***Hajdú László***.

– Nem is tudtuk, hogy *Kőrösmezőtől* alig húsz-egynéhány kilométerre helyezik egy második világháborús kegyeleti hely, de már csak a magam gyásza miatt is örömet vállaltam a kalauz szerepét. *Vöröstitón* a helyiek segítségével találtunk rá az elhanyagolt sírkertre, a magas fűben sorakozó sírdombokra. Mint kiderült, a településen a háborús években hadikórház működött, és a sérüléseikbe behalt sebesülteket temették itt el. A *szegediek* az egykori kórház – most üdülő – közelében 1995-ben kopjafát állítottak az ott nyugvók örök emlékére. Férjemmel azóta gyakran eljárunk az emlékhelyhez, mi

viseljük gondját. Szeretném hinni, hogy az én édesapám végső nyughelyét is látogatja, gondozza valahol valaki...²⁰

SZILÁGYI FERENC

(Nagybakos, 1922.)

(...) 1943 őszén vonultam be a magyar hadseregbe. A kiképzést *Nagybereznán* kaptuk, és újévkor már *Erdélyben* állomásozott a zászlóaljunk. *Brassó* környékén védtük a magyar-román határt. (...)

1944 nyarán, amikor is a románok a hátunkba engedték őket, így számunkra csak a visszavonulás lehetősége maradt. *Német Jóska* csapi katonacimborámmal együtt összekötő járőrök voltunk. Egy nap, mikor a támaszpont felé igyekeztünk, hirtelen előttünk termett egy orosz cserkésző csapat. Megjelenésük teljesen váratlanul ért bennünket, hisz jóval a frontvonalon innen voltunk. A menekülésre esélyünk sem volt, így megadtuk magunkat. Mikor félnapi gyaloglás után megpihentünk, őrzőink fekete kétszersülttel és mahorkával kínáltak minket, mi pedig otthoni Honvéd cigarettával őket. Nem sokáig tartott azonban a barátság, ugyanis az egyik megfigyelőponthoz érve újabb öt magyarra találtunk. Ők szintén nem számítottak ellenségre: vasárnap lévén, békésen ebédeltek. A halálos sortüzet csak egyikük élte túl. Comblövését akkoriban nem tartották súlyos sebnek, így velünk gyalogolt tovább. (...)

Átkísértek bennünket a tűzvonalon, majd a táborhelyüknél egy éppen harcba induló egységbe botlottunk. Rögtön közrefogtak bennünket, mindenfelől záporoztak ránk az ütések, rúgások és szidalmak. Az előttem állóktól megkérdezték: „*Kik vagytok?!*” A válasz: „*Magyarok.*” Ott helyben agyonlőtték őket. Én ösztönösen szlováknak vallottam magam, ez mentette meg az életemet. Lényegében szlovák földön nőtem fel, de máig sem tudom, honnan jött ez a gondolat, hisz egy másodperc töredéke alatt történt az egész. (...)

Először is kihallgattak bennünket, ahol a tiszt nagyon megöriült annak, hogy beszélem a nyelvüket. Ott akart tartani tolmácsnak, ami ellen igen csak tiltakoztam. „*Mi van veled?! – fakadt ki. – Akik a rácson túl vannak, mind mennek Oroszországba, és amíg fel nem építik, amit leromboltak, nem látják meg hazájukat!*” Egy kikötéssel fogadtam el végül az ajánlatát: amint a front eléri falum környékét, hazamehetek. Ezek után már én vettem fel a

²⁰ Lejegyezte: *Popovics Zsuzsanna*: „*Ma is hiányzik az édesapánk...*” *Ahol máig fáj a háború*. Kárpátalja, 2003. jún.6.125.szám.

foglyok adatait, s a táboron belül és kívül is szabadon mozoghattam. Akkor még nem tudtam, de a háború alatt fogolyként volt a legjobb sorom. Két hónappal később már *Tiszapolgárnál* állomásozott a tábor. Az oroszok, mivel itt nem volt a *Tiszán* átívelő híd, a *tokaji pincék* hordóiból építettek pontonhidat, és ezen keresztül keltek át a túlsó partra. Ekkor már tudtam, hogy *Rahót*, *Husztot* és *Munkácsot* is elfoglalták az oroszok, így kértem a parancsnokot, hogy hazamehessek. Elővette a térképet, meggyőződött igazamról, és kiállította az utazáshoz szükséges engedélyeket. 1944 novemberében értem haza. (...)

Édesapám az udvaron dolgozott, és látva orosz egyenruhám, rám se hederített. Húgom ismert fel odabentről, ő lármázta fel a többieket. Mind sírtak, úgy tudták, meghaltam... Anyám csak azt sajnálta, hogy öcsémmel nem találkoztam. Őt néhány nappal érkezésem előtt vitték el a három napos malenkij robotra. (...)

Decemberben a többi magyarral együtt behívót kaptam a *beregszászi* parancsnokságra. Innen mint „önkénteseket” rögtön a frontra irányítottak bennünket. Ekkor jött a feketeleves. Gyalog mentünk *Szolyvára*, ahonnan *Krakkó* alá vezényeltek bennünket, közvetlenül a tűzvonalba. Így lettek a magyar férfiak a Vörös Hadsereg önkéntesei. Vagy a láger, vagy a front – más lehetőség nem volt... (...)

A fronton keményen küzdöttünk az életünkért. A legtöbben a *Visztula folyó Krakkó* alatti átkelésénél estek el. Ezredparancsnokom **Fokin** volt, tőle vettem át az egyetlen fronton kapott kitüntetésemet. Később *Csehszlovákia* legnagyobb fémipari központját, *Osztrava* városát ostromoltuk. Hatalmas harc volt, a repülőgépzúgás, a tüzéség, a gyalogság lövegeinek zaja összeolvadt, olyan volt az egész, mint egy földindulás.

(...) ezrek veszttek oda. Én a magyar hadseregben nagyon erős kiképzést kaptam, de velem volt a szerencse is. *Prága* alatt találkoztunk az amerikai-angol hadsereggel. A térségben igencsak keveredtek a nyugati és keleti felszabadítók. Pár hétig még itt vesztegeltünk, mivel az oroszok tartottak a nyugatiak ellenátadásától. (...)

És 1500 kilométer gyaloglás, ugyanis menetelve tértünk vissza a hátszágba. A vasútnak ekkoriban sokkal fontosabb tennivalója volt: minden mozdíthatót az ország belsejébe kellett szállítani. Gyarakat szereltek le és szállítottak el gépestől, mérnököstől. Két hónap múlva értük el a lengyel-belorusz határt *Bresztnél*. A határátkelőnél ekkor már hatalmas civil tömeg várta a hozzátartozóit. Akik egymásra találtak, szavak nélkül ölelték egymást,

akit nem vártak, zokogva csókolta az anyaföldet. Nagy idők voltak azok, és ha mi elmegyünk, a fiatalság semmit sem fog tudni erről. (...) ²¹

TUBA ENDRE

(Bátyú, 1922.nov.30.)

(...) Szüleimnek 10 hold földje volt. Nagy család volt a miénk, vacsorára tízen ültünk asztalhoz. Ekkora családot nehéz volt eltartani. Mi, gyerekek is sokat segítettünk a gazdaságban. Tizenhat éves koromban már én is a mezőn kaszáltam, kapáltam, szántottam, vetettem. (...)

1939-ben a magyar katonák *Bótrágy* felől jöttek, gyalog. Az ünnepség a templom előtt volt. A csehek előtte való nap elmentek. Akinnek volt magyar lobogója, kitette. Nem tudom, honnan, de sok előkerült. A gyerekek verseket mondtak. Húsz év után újra felhangzott nemzeti énekünk, a Himnusz. Az emberek sírtak a meghatottságtól. (...)

1943. október 1-jén behívtak tényleges katonai szolgálatra *Ungvárra*, a 4. Felderítő Ezredhez. Itt volt az újonciskola. Innen az I. Repülő Híradós Ezredhez vezényeltek *Budapestre*. Az orosz hadsereg betörése után a századunkat kivezényelték *Aradra*. A fronttal együtt vonultunk vissza: *Arad*, *Oroszáza*, *Csongrád*, *Kecskemét*, *Izsák*. *Izsákon* voltunk pihenőn, amikor 1944. október 15-én reggel a rádióban elhangzott **Horthy Miklós** kormányzónak a magyar nemzethez intézett kiáltványa a fegyverszünetről. Nagy volt az öröm, de jött a nagy meglepetés: visszavonta. A kiugrás nem sikerült.

A hadseregben teljes lett a zűrzavar, minket *Budapestre* vezényeltek. Én *Izsák* után egy kis faluban lemaradtam, átöltöztem, vártam majd egy hétig, gondoltam, „átmegy” rajtam a front és jövök haza. Az őrmester hagyott ott nekem papírt, telefonkészüléket, hogy vonalat építek. Igazoltak a tábori csendőrök. Az őrmester azt mondta: „*Maga, Tuba, ne jöjjön, a szülőfaluja elesett.*” Én mégis inkább a csapat után mentem. Miért? Ma sem tudom. Most már látom, jól döntöttem. Ha hamarabb esek fogságba, még télen kikerülök *Oroszországba*, amit lehet, hogy nem élek túl. Ez volt a sors keze. (...)

Izsákról Dunaiújvárosba irányították csapatunkat. Innen *Budapestre* szólt az újabb parancs. *Pesten*, az Andrássy úton voltunk elhelyezve, korábban zsidó tulajdonban lévő házakban. Láttam, amikor a Dohány utcai gettóból

²¹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Nem akart katona lenni, mégis harcolt a front mindkét oldalán. Május 9.: a győzelem napja, avagy egy dicsően véget ért háború vége*. Kárpátalja, 2001. máj. 4., 16. sz.

kiengedték a zsidókat. Szörnyű látvány volt. December végére elfogyott az élelem. A szakácsok a városban letek egy lelőtt lovat, megnyúzták és pörköltet sütöttek belőle. Jól sikerült, de én tudtam, miből készült, s alig ment le a torkomon. Itt éreztem meg először, mi az éhség.

A pestiek bevonultak a pincékbe. Mi a teljes fásultság, érdektelenség állapotában éltünk. Nem mentünk le a pincébe, fent, az üres lakásokban éltünk, szőnyeggel takaróztunk. Ettünk, ha volt mit. Nem messze, kb. 100 méterre tőlünk, egy elfalazott pincerészben élelmet találtunk. Valakik számíthattak a nyomorult napokra, s a pincébe, egy elfalazott részbe, élelmet rejtettek el. A bombázás ledöntötte a falat, s mi ráakadtunk az élelemre. Volt itt minden, amit szem-száj kíván: konzerv, tyúkhús, marhakonzerv, különböző italok.

Akinek volt ismerőse, az átöltözött, s elindult haza, ha nem fogták el az oroszok. Élelem és ruha nélkül ez lehetetlen volt. **Balogh Pista** barátom hívott a bátyjához, hogy öltözzünk át, de nem volt kedvem. Pista elindult egy másik barátjával. Útközben megállt az aknavetőknél a *Duna-parton*, ahonnan lőtték az orosz vonalat. Felrobbant az aknavető, aki ott volt, elpusztult. Így járt Pista és barátja is. Újra szerencsém volt. A Jóisten gondoskodott rólam.

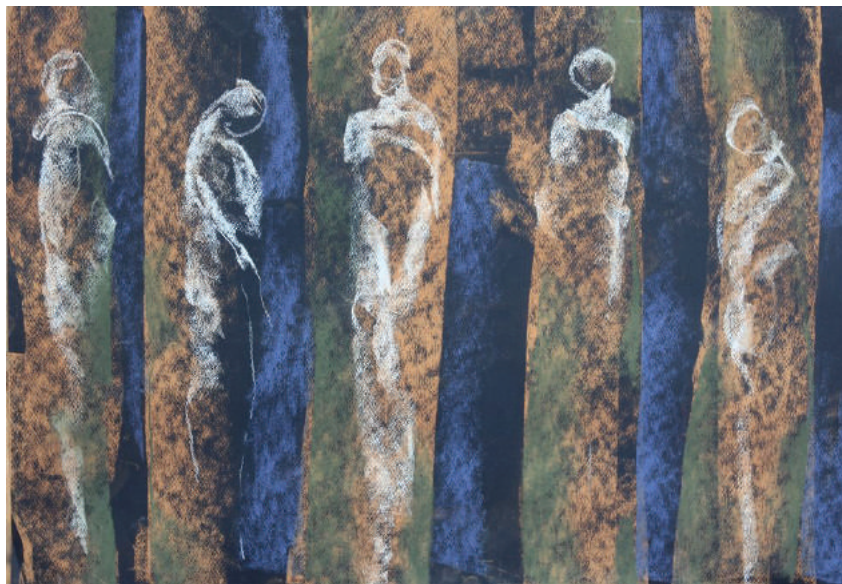
1945. január 15-én minden ellenállás nélkül megadtuk magunkat. A szovjetek hadifoglyokká nyilvánítottak bennünket. *Pestről* gyalog *Ceglédre* vittek. Itt már fogolytábor volt a katonai laktanyában. Bevagonírozta, hogy visznek *Debrecenbe*. Gyanús volt a katonai kíséret, a vagonok ablakai szűrősróttal voltak berácsozva. *Püspökladánynál* eltért a *vonatunk Románia* irányába. Bebizonyosodott, hogy hazudtak. Tíz napig tehervagonokban utaztunk. Egy-egy vagonban százan voltunk összezsúfolva. Rájöttünk, hogy *Romániába* visznek. Megérkeztünk *Foksányiba*. Itt egy nagy gyűjtőtábor volt. Több ezer fogoly volt elhelyezve a még az Osztrák–Magyar Monarchia alatt épült kaszárnnyákban. Itt újra marhavagonokba raktak, és irány az ismeretlen. Már a szerelvényen voltunk, amikor május 9-én vége lett a háborúnak. Hallottuk, hogy zúgnak a harangok, a katonák lövöldöztek, kiabáltak: „*Vojna kaput!*” (*Vége a háborúnak*). Bennünket vissza kellett volna fordítani, nem tették.

1945. május 15-én érkeztünk meg *Ukrajna* egyik legnagyobb ipari városába, *Luganszkba*. A láger a mozdonygyár mellett volt, ahol gőzgépeket, dieselmotorkocsokat, teherkocsikat gyártottak. A gyárban eredetileg 3000 német dolgozott (1944–1945-ben). Tavaszra a nagyobb részük meghalt, egy pár lézengett még ott. Mi magyarok vagy 300-an lehettünk. Nekem jó dolgom volt, egy szivattyúállomáson dolgoztam, a vizet szivattyúztam azoknak, akik a vízvezetékét javították. Mások kocsikat festettek, javítottak. (...)

1946 januárjának közepén jött egy nyomozótiszt. Bekérte a *kárpátaljaiakat* és felvette az adataikat. Úgy emlékszem, hogy 10-en voltunk *Kárpátaljáról*. Megígérte, hogy hamarosan hazajövünk, s 1946. január 26-án valóban vonatra ültünk. *Ungvárra* mentünk, majd *Munkácsra*. Az igazolóbizottság a városházán volt. Külön-külön behívtak mindenkit, de nem kérdeztek semmit. A bizottság kiadta a papírt, és mi elindultunk haza. 1946. február 2-án már itthon voltam. (...)

Nagy bánat várt itthon. *Menyus bátyám* meghalt. Tőlem 40 km-re volt lágerben. Ezt azok a foglyok mondták, akiket onnan hozzánk helyeztek át. Hazafelé jövet *Romániában* vették le a vonatról, holtan. Nem tudjuk, hol van eltemetve. A többiek megúszták a háborút. Utána a családi gazdaságban dolgoztam. Küszködünk: beadás, államkölcson, kolhozosítás. 1947-től a terménykészletező vállalatnál, 1958-tól vasúton a pályamunkásoknál, 1970-től a csapi átrakodón dolgoztam rakodómunkásként. Egy lányom van és egy négyéves kis unokám. (...)

Hála Istennek, 80 éves vagyok, és jól érzem magam. Itthon dolgozgatom. Vettem ki egy kis földet, bennem van a gazdálkodó vér.²²

²² Lejegyezte: BAGU Balázs: Jól döntött, szerencséje volt? *Az élet kemény próbára tette. Kárpátalja*, 2003. jan.3.103.szám. **Lásd még:** BAGU Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004, 42-46. old.

INTERNÁLTAK ÍRJÁK, MONDJÁK, EMLÉKEZNEK...

BOTA ÁRPÁD

(Tiszaágtelek, Bátyú, 1925.)

(...) – Tízéves koromban, 1935-ben költöztünk *Bátyúba*. Édesapám kántortanító volt. Négyen voltunk testvérek, mindegyikünket taníttatott, ami abban az időben meglehetősen nagy terhet rótt a családra, hiszen komoly tandíjat kellett fizetni. Elvégeztem a Debreceni Kereskedelmi Középiskolát, ahonnan szinte az utolsó pillanatban jöttem haza. Mágnesként vonzott a család: a szüleim és testvéreim. Mi nagyon családcentrikusak voltunk, ebben a szellemben neveltek szüleink. A tanítói pályát is szüleim tanácsára választottam. Beiratkoztam a Huszti Tanítóképzőbe, amit magánúton tanulva végeztem el. Tanítói pályámat *Mezőváriban* kezdtem, ahová még ma is szép emlékek fűznek. Ezután négy évet *Bótrágyon*, majd 34 esztendő *Bátyúban* tanítottam. Nagyon szerettem ezt a pályát, hiszen indíttatásom a családból jött, a példaképem édesapám volt. Természetesen szerettem volna hamarabb hazajönni, a falumban tanítani, de évekig nem helyeztek ide, mert édesapám politikai elítélt volt.

– *Miért ítelték el?*

– Ezt igazából évtizedek óta nem tudja a család. Mindenesetre: meglehetősen koholt vádak alapján. Az egyik vádpont szerint édesapám a templomban a Himnuszt játszotta az orgonán. Édesapám úgy vélte, lehetséges, hogy a templomba való gyülekezéskor eljátszotta a Himnuszt egy-két sorát, de mindez csak úgy ráfogni is lehetett. Aki bevádolta édesapámat, ma is vígan éli világát, pedig ideje lenne már megnevezni az ilyen embereket; legalább megnevezni, hogy érezzék: tudunk arról és nem felejtjük el, milyen szennyes dolgot cselekedtek. Nem kímélték az embereket, családokat tettek tönkre csak azért, hogy nekik jobb legyen. Mi, a család ott sem voltunk édesapám tárgyalásán...

– *Ismertem édesapádat, nekem hittant tanított. Gyönyörű, érces hangja volt. Mi lett a sorsa?*

– Letartóztatása után sokáig *Beregszászban* tartották fogva, majd *Ungvárra* vitték. Az első tárgyaláson nem tudták elítélni, ezért megrendezték a második tárgyalást, de ekkor sem találták bűnösnek: nem volt megfelelő bizonyíték a vád alátámasztására. Már örültünk, hogy hazajön. Este, mikor vitték *Beregszászba*, a kísérő milicisták bejöttek vele a házunkba, nálunk ettek-ittak, s gratuláltak, mondván: édesapámat szabadlábba helyezik. Nem így történt, mert a beregszászi ügyészség nem engedte meg, hogy egy ilyen „ellenség” szabadon maradjon. Következett a harmadik tárgyalás, amelyre a mi tanúinkat már nem hívták be, s így édesapámat elítélték: nyolc év börtön, három év kitiltás. *Szibériába* vitték, *Krasznojarszkban* volt, nagyon szigorú munkán. Fakitermelésen dolgoztatták. Keze-lába megfagyott... Aztán egy ruharaktárba helyezték, ahol valamivel jobb lett a sorsa. A száműzetésből egy évet *Kazahsztánban* töltött el. Tíz évet töltött le a tizenegyből. Meglehetősen leromlott fizikai állapotban, megtörve jött haza. Szabadulása után még egy évet élt köztünk és meghalt...

– *Te hogyan élted át 1944 őszének tragikus napjait?*

– Azok a napok életem legszomorúbb és egyúttal legizgalmasabb napjai. 19 éves voltam akkor, tele erővel, ambícióval. Hát az a november meglehetősen szomorú volt, de nem csak azért, mert az ember látta azt a csúnya, esős időjárást, hanem főként azért, mert az emberek lelkére rányomta bélyegét a rettegés. A létbizonytalanság érzése uralkodott, az emberek biztos menedékre vágytak, keresték azt, de nem találták meg. Az elhurcolások kezdetének hírére végképp beköltözött minden családba a félelem és a bánat. Anyák, feleségek hullatták a könnyeket, volt is miért, kikért... Tizenkilenc évesen én sem kerülhettem el ezt a megpróbáltatást, bár először úgy tűnt, megmenekülhetek, hiszen a malomba mentem dolgozni – zsákoltam –, s a malomban dolgozóknak azt ígérték, igazolást kapunk, hogy szabadon járkálhassunk; hiszen a malom a katonaság részére őrlött. Aztán egy nap a malom parancsnoka, egy őrmester, mint igazgató összegyűjtött bennünket, s azt mondta, menjünk a katonai parancsnokságra, mert ott kiadják az igazolást. Elmentünk. Megkérdezték a nevünket, születési évünket, vallásunkat. Na, ezek után a reformátusokat és a görögkatolikusokat, szlovákokat külön-külön szobába terelték. Már akkor láttuk, itt baj van, innen mi nem megyünk haza. S valóban ott tartottak egész éjszaka, katonák őrizete alatt. A szüleink hoztak csomagot és ruhát. Másnap kikísértek az állomásra, tehervagonokba raktak, s katonai

kísérettel *Beregszászba* vittek. Az akkori pénzügyi őrség épületébe zártak be, a mai posta mellett. Napokig itt voltunk. Már a megérkezést követő napon sorba állítottak és a fürdőbe vittek. A fürdőnek egyetlen ablaka sem volt. Itt anyaszült meztelenre kellett vetköznünk, a ruháinkat elvitték fertőtleníteni. Valójában itt éltük át az első megpróbáltatást, hiszen mindenki átfázva hagyta el a fürdőt. A ruháinkat 500 ember holmija közül kellett kiválogatni. Örültünk, ha kaptunk egy-egy inget a magunké helyett, mert azt nem találtuk. Visszakísértek a pénzügyi őrség épületébe. Enni és inni nem adtak, a saját kis csomagjainkból tartottuk fenn magunkat. Aztán egy napon sorba állítottak bennünket, s elindítottak Szolyva felé.

– *Úgy tudom, ti voltatok az utolsó elhurcolt csoport Bátyúból. Demjén Albertné szerint ez december 2-án történt.*

– Igen, Bátyúból minket vittek el utoljára. Úgy gondolom, november végén vagy december első napjaiban történhetett. Nem emlékszem pontosan, s arra sem, mennyi ideig voltunk *Beregszászban*.

– *Elindultatok Szolyva felé...*

– Gyalog mentünk *Munkácsra*, hosszú sor feketéllett az úton, lehettünk vagy... na, nem is tudom, hányan, de sokan. Ott már láttuk, hogy ez nem három nap lesz, hiszen ez rosszabb a legrosszabb fogságtól is. Útközben az asszonyok beadtak a sorba egy-egy pohár tejet, csupor vizet és biztattak, hogy meneküljünk, ha tudunk. Megszökni azonban senki nem mert, hiszen a legdurvább módon torolták meg a szökési kísérletet. A *munkácsi sörgyár* udvarán, egy fél eresz alatt töltöttük az éjszakát. Másnap reggel sorakozó, létszámenőrzés óránként. Kísérőink hadilábon álltak a matematikával: hol ötös, hol tízes, hol hármas sorba állítottak bennünket, míg nagy nehezen számba vették végre, hányan is vagyunk. *Szolyvára* késő este érkeztünk meg. Mielőtt bekísértek volna a kaszárnya szögesdróttal körbevett udvarára, újra létszámenőrzést tartottak, s kiderült, pár ember hiányzik. Mégiscsak megszöktek volna útközben vagy rosszul számoltak, nem tudom. A kísérő őrmester körülnézett, s látta, hogy odébb emberek vannak ott szekerekkel. Mint később megtudtuk, szlatinai ruszinok voltak, sőt árultak. Az őrmester odament hozzájuk és szó nélkül betuszkolta őket a sorba. Volt köztük, aki a pártkönyvét mutogatta és magyarázta, hogy ő ruszin, de hiába. Az őrmester köteles volt darabszámba átadni bennünket... Itt, ekkor fogalmazódott meg bennem először a gondolat, hogy innen meg fogok szökni, még hozzá az első adandó alkalommal. Na, hogy meglett a létszám, behajtottak bennünket a dróton belülre. 2-3 nap múlva betegség ütötte fel a fejét a lágérben. Adtak ugyan-

is egy-egy kiskanál kristálycukrot meg vizet, de rájöttünk, s ma is majdnem 100 % bizonyossággal tudjuk, a cukor mérgezett volt, mert aki elfogyasztotta, gyomorfájásra panaszkodott, fizikai gyengeség uralkodott el rajta. Nagyon sokan megbetegedtek és sok volt a haláleset. A mi csapatunkat kivitték a szögessdróton kívülre, abba az épületbe, amely valamikor a *szolyvai* ásványvíz palackozó lehetett, akkoriban azonban lóistállóként használhatták, hiszen tele volt lótrágyával. Ide zártak bennünket, de ettől a helyzetünk semmit sem változott. Teltek a napok. A hozzátartozók jöttek, ennivalót hoztak, s a katonák ajándék fejében megengedték, hogy beadják a csomagokat. Minket még az elengedhetetlenül szükséges dolgunkra sem engedtek ki sokáig. Végül lehetővé tették, hogy takarítsunk, szellőztessünk, s ekkor kitereltek az épület elé, ott kellett ülnünk. Az épület kb. 70-80 méter hosszú volt, amelynek hátulsó része nekitámaszkodott a kaszárnya dombjának. Észrevettem, hogy egyik helyen a padlásfeljáró ki van vágva, s alatta egy rúd. *„A menekülés útja!”* – futott végig agyamon a gondolat, mint az áramütés. Mondtam a bátyúi ismerősöknek, **Demjén Albertnek, Tuba Gábornak, Barta Istvánnak:** *„Emberék, itt van a menekülés lehetősége.”* Elmondtam azt is, hogyan képzelem el a szökést. Albert bácsi és Gábor bácsi már nem volt fiatal: túl a negyvenen, közel az ötvenhez. Nem volt bennük annyi bátorság és fizikai erő, hogy reszkirozzanak. Néhány fiatal vállalkozott a szökésre. A padlásfeljáró alá ültünk, s amikor az őrség járkálása megszűnt, munkához láttunk...

De mielőtt tovább mondanám, hadd említsem meg azt, hogy Szolyván a katonák rendszeresen végeztek a foglyok közt zabrálást, ami azt jelentette, hogy az élelmet és használható ruhafélét elvették. Egy időben nekem még majdnem egy egész disznósonkám és szalonnám volt, emellett méz és orvosság. Aztán az egyik zabráláskor a katona - mintha az orra húzná - egyenesen hozzám jött, a sonkát elvette, a szalonnát elvette. Beledugta ujját a mézbe is, megnyalta, köpött egyet, nem ízlett neki, visszaadta. Na, akkor határoztam el végleg, hogy megszököm, hiszen most már nincs ennivalóm sem...

Azon az éjszakán felemeltük a rudat –, vendégoldalak hívják, szénahordáskor használják – és megnyomtuk a padlásfeljárót. Engedett... Míg az emberek tartották a rudat, én felmásztam rajta. Könnyen ment, hiszen jó fizikai adottságokkal rendelkeztem, jó sportoló voltam. Utána a nadrágszíjakat összekötöttük és kezdtem az embereket felhúzni a padlásra. Mindezt óvatosan, hiszen csendes volt az éjszaka, s ilyenkor minden zörej messzire hallatszik. Jócskán összegyűltünk a padláson, megkezdtuk a cserepek kiszedését azon az oldalon, ahol legközelebb volt a hegyoldal, s nem kellett olyan magasról ugra-

ni, meg nem is volt szem előtt. Csakhogy a lécek közt nem fért ki mindenki. Volt, aki valamennyire bepréselte magát, aztán se ki, se be, nagyon tragikomikus volt. Néhányan kénytelenek voltak lemondani a szökésről. Jól emlékszem, mindez karácsony szentestéje előtt, december 23-án történt. Kiugrottam a padlásról, utánam két nagygejőci ember, aztán egy bátyúi származású, de már *Szolyván* lakó **Huzina** nevezetű férfi. A *Latorca* irányába mentem, elkerülve a hidat, ahol őrség állt. Kész voltam nekimenni a folyónak. Gyönyörű, holdvilágos éjszaka volt, de persze inkább szerettem volna a sötétséget, hogy jobban rejtőzködhessenek. Nekimentem a folyónak, még nem volt befagyva. Egy füzesbe jutottam, ahol megálltam pihenni, s hallgatództam, nem üldöznek-e kutyákkal. Abban bíztam, hogy a folyónál a kutyák elvesztik a szagot, nem találhatnak rám. De nem üldöztek, így tovább mentem. Amint az egyik bokorhoz közeledtem, hangot hallottam. A 19 évem, az ifjúságom és a viszonylag jó erőnlét ellenére megijedtem, megrémültem. „*Itt a vég – villant át az agyamon – itt vannak a katonák*”. Két követ vettem a kezembe, s megindultam a bokor felé. Kiderült, hogy a két nagygejőci ember lapult ott. Ők engem véltek katonának... Megöleltük egymást és azon gondolkodtunk, hogyan tovább. Az én utam *Munkács* felé, az övék *Gejőcre* vezetett. Sietnünk kellett, virradat előtt elindultunk. Úttalan utakon jutottunk el *Munkácsig*, miközben még egyszer átvágtunk a *Latorcán*. *Munkácson* elbúcsúztunk, elváltunk. Szürkületkor indultam tovább, a vár irányába, s a vártól kezdve a mezőkön keresztül-kasul, a vasúttal párhuzamosan. Bizony rekordidő alatt tettem meg az utat hazáig, hiszen három óra körül indultam el a *Latorca* partjáról, s éjfél tájban érkeztem haza. A család aludt, de igencsak ébren, mert ekkor már naponta bezörgettek hozzánk, zaklatták őket. Két nagy, derék vadászkutyánk volt, megugattak. Apám kijött, s nagy örömmel, de kis szorongással mondta: „*Fiam, keresni fognak, de nagyon jó, hogy hazajöttél*.” Kiütések voltak rajtam a lágerben szerzett rühtől, de apám orvos barátja meggyógyított.

Másnap, karácsony napján a falubeli asszonyok *Szolyvára* indultak élelmet vinni az embereknek. Hívták édesanyámat, a nővéremet is, aki elég jól beszélt az oroszra, de anyám valami kifogással elhárította a dolgot, természetesen eltitkolva hazaérkezésemet. Visszajövet az asszonyok kíméletesen elmondták édesanyámnak, hogy megszöktem és talán meg is lőttek. Na, itt volt a baj, mert édesanyám nem ájult el, nem sírt, s ez gyanús lett, ebből gondolták, hogy itthon vagyok. Naponta többször is zaklattak bennünket, szerencsére éber kutyáink voltak, idejében jelezték a hivatlan látogatókat. Amíg apám kényelmes-komótosan kiment és megkötötte a kutyát, addig én leosontam a

kert alá. A falu vezetőinek sose volt biztos tudomása arról, merre is vagyok. Megtörtént, hogy éjszakának idején órákig álltam vékony öltözetben a kertben, arra várva, hogy az ellenem hajtóvadászatot tartó emberek elmenjenek. Ez igen sokszor, rendszeresen megismétlődött. Nővérem, aki Gáton tanított, azt mondta: a párttitkár felelősséget vállal értem, menjek el, nem fognak zaklatni. Igen ám, de a faluban folyton jártak-keltek a besúgók, szinte semmi nem történhetett anélkül, hogy ne tudtak volna róla. Apám egy reggel váratlanul így szólt hozzám: „*Fiam, borotválkozz meg, vágd le a bajuszodat.*” Tudtam, hogy ok és cél nélkül nem csinál semmit, ezért megváltam férfiasságom legszebb ékességétől. Borotválkozás után felvettem a nővérem bundáját, leányruhába öltöttem, bekötötték a fejemet is. Apám befogta a lovakat a szánba, felültünk rá a nővéremmel, s apám a lovak közé csapott... Az ellenségeink orra előtt sétáltunk, azaz szánkóztunk ki a faluból. Öt méterről néztek a szemembe, de nem ismertek fel, azt hitték, a két **Bota-lányt** viszi az apjuk valahová...

Több mint két hónapig voltam *Gáton*, s amikor az ellenem indított hajtóvadászat megszűnt, hazajöttem. Ekkor tudtam meg, hogy közben nálunk többször is volt házkutatás, apámat behívogatták Beregszászba, mert állítólag a *Himnusz*t játszotta és kommunistaellenes prédikációt tartott, amikor a lelkész helyettesítette. Nem volt nyugta a családnak. Gazdálkodni próbáltam, volt tehenünk, aprójószág, de a földeket kezdték elszedni, a családnak tönkrement. A kántori lakásból ki kellett költöznünk. Újabb hajsza indult a család ellen. A határ még nem volt lezárva, ezért elmentem *Debrecenbe* és befejeztem iskoláimat, nagy nehézségek árán.

Arra jöttem haza, hogy édesapámat letartóztatták... Gondolhatod, milyen körülmények közt éltünk ezután: apám *Szibériában*, egyik nővérem *Gáton*, a másik családjával együtt *Magyarországon*, a harmadik *Bátyúban* tanított. Úgy láttam, segíteni kell a családon. Elmentem *Váriba* tanítani, de sajnos, a tanítói fizetés annyira kevés volt, hogy abból az ember önmagát sem tudta fenntartani.

– *Azokkal a nagygejőci emberekkel, akik veled együtt szöktek meg Szolováról, később találkozál-e?*

– Sajnos, nem. Eljöttek *Bátyúba*, de akkor én már *Váriban* tanítottam. A nevükre nem emlékszem. A lágerben történekekről pedig hosszú évekig hallgatni kellett...

– *Volt-e valamilyen névsor annak idején az elhurcoltokról?*

– Úgy tudom, itt *Bátyúban* összeállítottak valamilyen névsort, de azt soha nem ellenőrizte senki. A létszámot soha nem a névsor szerint ellenőriz-

ték. Gondold meg: ha ezt teszik, nagyon hamar rájönnek, hogy megszöktem. De csak darabszámra tartották nyilván az embereket...

– *A napokban régi kedves ismerősséddel találkoztál. Ez is lágeri emlék?*

– Igen, csodálatos dolog történt. Megállt a kapunk előtt egy gépkocsi, kiszállt belőle egy férfi. A szomszédom ma jött el az udvarunkra. „**Bota Árpád-dot keresem**” – mondta. „Én vagyok az” – válaszoltam. „*Szervusz Árpikám, megismersz?*” „Nem.” „**Koncz András vagyok.**” Kiderült, együtt jártunk polgáriba a negyvenes években. Megmutatta az osztályképet. Nagyon megörültünk egymásnak. Ahogy ilyenkor szokás, érdeklődtem a családja iránt stb. Egyszer csak kimondja a jövetele célját: „*Fel akartalak már régen keresni, mert egy adósságot szeretnék törleszteni. Mert annak idején engem is elfogtak Vásárosnaményban, én is Szolvyára kerültem, mégpedig Bátyún keresztül, meglehetősen lenge öltözékben. Innen már emlékszel...?*”. Igen, emlékeztem. András a *Lónyay-kastélyban* volt fogva egy ideig, onnan üzent, hogy ott van, menjek el hozzá. Akkor még szabadon jártam, hiszen hittünk a háromnapos munka meséjében. Bementem hozzá. Egy szál nyári ruhában, élelem nélkül hozták ide. Akkor mondta: „*Árpikám, ha Istent ismersz, segíts rajtam, hozz egy felöltőt és egy kis élelmet, második napja nem ettem...*”. Na, futottam haza, anyám főzött egy fazék levest, azon kívül odapakolt szalonnát, kenyeret, kolbászt, meg ami csak volt a háznál. És vittem neki egy felöltőt is. Most pedig, 49 év után beállított hozzám és azt mondta: „*Hálám jeléül hoztam neked egy vadonatúj felöltőt meg egy kis élelmiszert. Nem tudom soha elfelejteni, hogy jót tettél velem. Megmentetted az életemet. Keress fel Nyíregyházán...*”

– *Árpád, eddig egyfajta szomorúsággal beszéltél az eseményekről, ami persze érthető; de most felderült az arcod...*

– Igen, mert jóleső érzés tudni azt, hogy ilyen emberek is vannak, akik jóért jóval fizetnek, hogy nemcsak a gonoszság, az emberi szeretet is határtalan. Talán épp ezért nincs bennem bosszúvágy a velem és apámmal történtek miatt, bár elfeledni az aljasságot nem lehet és nem is szabad.²³

BALLA KÁROLY

(Uszka, 1908.)

(...) Aztán úgy volt már '44-ben, mikor már az oroszok bent voltak, hogy vásárnap hozzáfogott a kisbíró dobolni, hogy 15 évtől 60 évig mindenkinek

²³ Bagu Balázs: Egy tanú megszólal... A pokol kapujából. Kárpátalja, 1993. november 30.12-13.old.

jelentkezni kell *Tiszaújlakon*. Akkor elmentünk így vasárnap estére, a hidakat azt felrobbantották, ilyen kompon kellett keresztülmenni. Így csónak volt keresztültéve, azon kellett menni, itt a becsi vámhivatalnál. Ötvenkettőn voltunk, azt visszajöttek tizenketten. Hát kinek jut eszébe? Mert rengeteg ott maradt, ott haltak meg, rengetegen ott haltak meg a fogságba. Na, kidobolták azt, hogy háromnapi élelmet vigyünk, háromnapi munkára megyünk csak. Egye meg a nyavalya – gondoltuk – azt a három napot már letöltjük akár-hogy, aztán négy esztendő lett belőle.

Elértük a *Tisza-partot*, így a vámhivataltól lefele. Hát, olyan bámulat volt, már a nap lement, nem láttunk keresztül a *Tiszán*. Aztán a túlfelin, a *Tisza-parton* meg az oroszok. Ott állott az orosz a túlsó parton. Hát, híd nem volt. Aztán kérde az orosz, hogy kik vagyunk mink?

Hát persze, volt itt egy ilyen ember, **Debrecei Jenő** bácsi, a tizennégyes háborúkor volt katona, hát az tudott oroszul, az értette, hogy mit mondott az orosz. Azt mondja az orosz, hogy menjünk haza, azt mondja, szpáty, aludjunk, és azt mondja morgen, holnap reggel, azt mondja gyűjünk vissza. Úgy is volt. Na azt visszamentünk, mert a pap azt mondta, hogy kinyírnak bennünket az oroszok, ha nem megyünk. Hát volt itt egy zsidó, **Lebovics Endre** velünk.

Az meg milicista volt abba az időbe, milicistának tették meg. Karszalagot tettek rá, az volt az indítónk.

Hát én sem akartam menni aztán, azt mondták nekem, ha nem jössz, agyonlőnek az oroszok, a te bajod lesz! Aztán mentünk, mintha a vásárra mentünk volna.

Tisza-becsen már annyi milicista volt, hogy körül álltak a *Tisza-partot*, meg az egész környéket. Minden 5 méterre volt egy ember puskával, azt mondták, hogy itt a helyetek. Estére, egy olyan hosszú ember volt, egy ilyen orosz hadnagy, az kísért bennünket egész *Beregszászig*, gyalog.

Beregszásznál, mikor bementünk, az orosz leültetett bennünket úgy az árokparton. Na, mondom, elő a tarisznyát, aztán ehetünk. Másnap hozott egy szekeret *Beregszászba*, arra fölraktuk az összes batyut, aztán a szekér ment elől, mi meg mentünk utána. Akkor aztán behajtottak bennünket egy nagy udvarra az oroszok. Na aztán, milyen a magyar ember? Az sose csinál jót. Egy olyan emeletes épület vót, aztán fölmentünk az emeletre, ott meg olyan borszékek voltak, meg asztal, meg tudom is én mi, bőrből volt a teteje. A parasztok meg hozzáfogtak összevagdalni, ezt meg észrevették az oroszok. Azonnal lefele, behajtottak bennünket a pincébe, mind az összeset közösen.

Bezárták a pincét, na, üljetek ott (nevet). Persze az udvaron kész volt a konyha, egy olyan nagy hosszú üst, nem üst, hanem hordó. Ilyen benzineshordóba főztek valami paszulyfélét, meg volt egy olyan nagy vályú, nem olyan kicsi, nagy vándling, az meg teli volt hússal. Felállott egy olyan ruszin kölyök, katonaruhába – olyan kőkerítés volt körül –, felállott a kőkerítés tetejére, na kicsi magyarok, nem kell paszuly, nem kell senkinek? Senkinek sem kell – azt mondja –, na majd megennétek – azt mondja – holnap. Bizony megettük volna még a döglött macskát is!

Na, másnap azt irány befele. Mikor a hegyeken keresztül mentünk, na, akkor már tudtuk, hogy kivisznek *Oroszországba*. Csak már, amikor a *Kárpátokon* keresztül mentünk gyalog.

Akkor már összecsaptak bennünket. Voltak katonafoglyok is, akit már elfogtak az oroszok, odacsaptak mihozzánk mindenfélét. *Lengyelországon* keresztül mentünk.

Szolyván volt egy nagy tábor, ott elég sokáig voltunk. Ott rengeteg tifusz kiütött. Azokat külön zárták egy külön helyre. Hát mit mondjak, mint egy dohánypajta úgy nézett ki, olyanba voltunk. Hát persze, nem játék volt az. Akkor még azt is, ami jobb ruha vót, azt elvették, pedig november volt. Ott már rengetegen voltunk.

Katonák őrizték körül, oroszok, ott nem lehetett kijönni vagy bemenni. Az élelem olyan volt, hogy mikor mi! Nem tudnám elmagyarázni, mint mikor a malacoknak darálásra, olyan volt, mint a disznónak, amit a moslékba adnak, semmi egyéb nem volt, csak víz, meg víz, meg víz. Azt mindig mondtuk, amikor bejött a láger nacsalnyik (főnök), de csak azt mondta, na karasó, karasó (jó, jó).

Aztán tovább hurcoltak, kiszállítottak bennünket a vonatból. Hát ott már szortírozták az embereket az oroszok, hogy a gyengébbjét viszik tovább vonaton, az erősebbet meg gyalog. Hát úgy is volt. Na de milyen a magyar ember, na most neked ott van a testvéred vagy ott van a sógorod, hát én is csak arra megyek, ahol a testvérem vagy a sógorom van, igaz? Megindultak a tárgyalások, közben az orosz, hogy nem lehet, oszt persze azokat, akiket különválogatott, a gyengébb részt, azt visszaizélték a vagonba. Megint hajtottak, vittek tovább minket, azt megint összeszedtek, készüljetek gyalog. Aki elgyengült, hát elmaradt. Az orosz megfogta így a liberungját, behúzta egy üres épületbe, ráfogta a puskáját, agyonlőtte, azt mondja, biztos nem megy el (nevet). Mindenki félt már, szomjasok voltunk már többen, azt így az út mentén, hát volt ilyen árok, az teli volt vízzel. Azt sok nekidült így az ároknak, az

orosz meg fogta a puskát, puff, belelőtt az árokba. De nem az emberbe, csak az árokba, hogy ne iganak (nevet). Nem szabad volt inni, csak menni.

A lágerkapuhoz értünk szilveszterkor.

Amikor odaértünk, hát idáig erő hó volt. Derékig erő. De az emberek már összefeleg rogytak, annyira el voltak gyengülve. A lágerbe meg németek voltak mind. A németek nem akartak beengedni. Bementek az oroszok, mindjárt rendet csináltak, na akkor beengedtek bennünket. Üres épületben lakhatunk, se ajtó, se ablak, semmi, csak az üres, ilyen betonos volt az alja. Ahogy tudott, úgy hált mindenki, azt ott voltunk majdnem két hónapig.

Hát ott ilyen izét hordtunk, troszkát (salakot). Ilyen téglalapot csináltak belőle cementtel. Troszkának hitták, ilyen vasútmenti, cementet hordtunk kis vagonnal, ilyen platformának mondták az oroszok. Ekkora oldala volt csak neki, azt teli hánytuk cementtel, azt akkor tíz ember azt húzta, húztanyomta, úgy dolgoztunk.

Utána a katonaságnak fát hordtunk. Azt erdőből, vállon, két embernek kellett vinni. Ekkora rönköket! Aláállott négy ember. Na, akkor meg áttelepítettek bennünket a gyárba. Üveggyárba, soha életemben nem tudtam, miből csinálják az üveget. Ezt az ablaküveget. Soha nem tudtam, de mondok, legalább megtanulom, hogy miből van. Hát aztán volt abba szénpor, azután krétapor, fűrészpör, azután szóda, de olyan szódadarabok voltak, mint ennek az asztalnak a fele. Ilyen 5 kg-os kalapáccsal kellett széjjel törni. Aztán volt ilyen darálójuk, ilyen villany hajtotta, avval kellett darálni. De aztán persze, aki ott volt a mázsánál, az tudta, hogy na, ebből annyi deka kell, vagy annyi kiló kell. Aszerint, akkor aztán vittük a kemence szájához, ott meg volt négy ember, foglyok. Szénvonóval nyomkodták befele a kemencébe, de amikor benéztek, az embernek a szeme majd kiégett a melegtől. Bizony, ott nem kicsi meleg vót, de olyan volt, mint a tenger. Olyan szép zöld hullámozott belőle, ahogy elolvadt az az anyag, hát abból csinálták az üveget.

A koszt, az élelem javult már, '45–46-ban javult már. Az emberek inkább az úton pusztultak el, mert '45-ben pusztult el a legtöbb, éhségtől.

Azt mondták aztán az oroszok, mikor innen az első lágerből vittek elfelé bennünket, hogy megyünk haza. Hát mindenki örült, mikor kifele jött a lágerből. Kimentünk a vonatmegállóhoz, akkor aztán a szén tetejére – ilyen tehervonat volt –, annak a tetejére hánytak bennünket. Aztán úgy vittek, akkor aztán a másik lágernál megállott, de a láger még volt olyan messzi, mint ide Liget. Ha nem messzebb. Odáig meg gyalog kellett menni. Na ott is voltunk egy darabig. Egy darabig ott voltunk, *Ivotton*. Eltöltöttünk megint egypár

hónapot, onnét megint elvittek *Botosra*, ez másik láger. Amikor *Botosra* mentünk, akkor ott megint csak magyarok voltak, megint egy ilyen üveggyárba tettek bennünket. Ott voltunk egy darabig, na akkor aztán onnét kivettek bennünket a *brianszki erdőbe* fát vágni, villanyfűrésszel.

Volt 50 méteres kábel, meg 100 méteres kábel, lehetett toldani a kábelt. Én voltam a segédmotoros, a másik meg a fő motoros. Aztán persze, mikor a fő motoros beteg lett, hát én lettem a fő motoros. De, amikor beleléptem egy ilyen tócsába, azt hittem a nehézség rámjön, megrázott a villany, vagy az áram. Azt nem is tudok itt olyan fát, mint a torony, olyan magos, olyan fák voltak, fenyőfa, ez a lucfenyő.

Felkeltünk 5 órakor, akkor volt az ébresztő. Akkor felkeltünk, aztán vittek bennünket munkára, úgyhogy 5–6 órát dolgoztunk kint, gépkocsival hordtak bennünket.

Hat köbméter fát kellett vágni, nem fejenként, hanem két embernek. Ebbe beleszámított a rönk is.

Ott már dolgozott mindenki rendesen, ott már mindenki bele volt törődve, hogyne, már negyedik esztendeje tartott ez.

Volt egy öregember, az mindig azt mondta, hogy úgy gondolkozzatok, úgy viselkedjétek, hogy innét soha az életbe nem megyünk haza. Nem hajtott ott bennünket különben senki, hajtott a köbméter, mert 150 rubelt kaptunk már abba az időbe egy hónapra meg procent (százalék) kenyeret. Minél többet dolgozott az ember, annál jobban fizettek. Persze a magyar ember milyen? Dolgozik, oszt keres, ha nem dolgozik, nem keres. A pénzt csak elhánytam, burgonyát vettem meg élelmet. Legutóbb azért a lágerbe én is összegyűjtöttem vagy 600–700 rubelt, ha hazajövök, jó lesz. Az öcsém azt mondja nekem, meg a barátja, azt mondja, úgyse érünk evvel a pénzzel semmit se, otthon nem vesszük hasznát. Menjünk be inkább a büfébe, megesszük, megisszuk, aztán jónapot. Még be se rúgtunk, megettük, megittuk, aztán elment a 700 rubel. Majd mikor jöttünk hazafele, már '48 őszén, itt Kőrösmező táján megállott a vonat. Hát persze, akinek pénze volt, kiment, azt vett magának ilyen pogácsákat, amit ott sütögettek ezek a civilek, aztán mind hozott egy-egy öllel. Na, mondom, ládd öcsém, ezért kellett elhányni a pénzt, most nézzük, hogy a másik eszik.

Akkor már kint voltunk a *brianszki erdőbe*, és dolgoztunk. Ott közel az erdőszélén volt nekünk egy lakásunk, egy nagy épület, mint ide az a másik ház, a túlsó felin. Fele részébe az oroszok voltak, orosz munkások, civilek, azok a felibe, a másik felibe meg a magyarok, na aztán még a lágerből jöttek

ki. A küldönc kijött, mondta az orosz, na szedjünk össze minden cókmókot, megyünk haza. Na, aztán, a magyarnak mi kellett több, összetörtünk minden ágyat, ami csak létezett, mindent bent az épületben, mindent összetörtünk, a krumplit meg otthagytuk a sarokba, egyen az orosz eleget (jót nevet). Mire beértünk a lágerbe, úgy danoltak már, mint a halálos nyavaja. Táncolnak, danolnak, mindnek jó kedve volt, de olyan koszt sose volt, addig se, meg azelőtt se, mint akkor. Mikor hazafele engedtek, volt ott dugig főzelék hússal, meg tudom is én mi, ehetett mindenki, amennyi jólesett. Mi aztán hozzáfogtunk danolni, füttyülni, melyik mit csinált, vót olyan kedve a népnek, hogy azt se tudta, mit csinál. Na meg aztán volt egy ilyen zenekar, azt utánunk állítottak, az kísért ki a vonathoz bennünket. Hát rajt vót a vonat oldalán, egyik oldalon *Sztálinnak* a fényképe, másik oldalt meg *Rákosinak* a fényképe, azt mondták, *Rákosi* meg *Sztálin* vitet bennünket haza (nevetés), ez volt ráírva az aljára (nevet).

Ruhát, azt adtak, civil-germán ruhát mindenkinek. Aztán, amikor megérkeztünk *Debrecenbe*, ja, de volt ott annyi rendőr, mint a pelyva. A vagon körül kétoldalt... Egy nagy-nagy udvarra bezártak bennünket, azt ott voltunk. Aztán két nagy konyha ki volt téve az udvar közepibe, volt jó kása hússal főve, jó ilyen merőkanálnyi, úgyhogy elég is volt egy embernek. De vót olyan, aki megevett hárommal is.

Ott kivizsgáltak bennünket, orvosi vizsgán kellett keresztülmenni. Bementünk, volt egy épület, ahogy négy orvos volt. Na most az a rengeteg pucér ember, a ruhát az előcsarnokban hagytuk. Nem voltunk soványak, nyavalyát, hát hizlaltak bennünket, mikor hazafelé jöttünk.

Hizlaltak másfél hónapig. Ott nem csináltunk semmit, csak ettünk, meg magyarul: szartunk (nevet), egyebet semmit se csináltunk.

Debrecenben meg az udvar közepin vót egy ilyen telefondrót. Arra rá volt szerelve rádió, az hozzáfogott zenélni egész estig, azt hallgattuk egy darabig, azt bementünk lefeküdni. Ettünk meg aludtunk, meg ittunk.

Egy helyen, már nem jut eszembe a neve, régen volt, amikor kiszállítottak bennünket a vonatból, oszt tartottak egy előadást. Csináltak egy ilyen pódiumot, arra egy magyar ember felállott, hozzáfogott programolni, hogy hogy és mint menjünk haza. Semmiféle gonoszságot, rosszaságot nem szabad csinálni, arra az egyre ügyeljünk, fogságból jöttünk, a gyomrunk gyenge, mert nem adtak annyit, hogy na, feszüljön a gyomra. Arra ügyeljen mindenki, hogyha hazamegyen, nehogy valaki telizabálja magát, akkor az biztos, hogy másnap már kész.

Hát úgy volt az, hogy 200 forma jött haza, mert '47-ben is jöttek haza, akiket hadifoglyokként elvittek, mink meg '48 őszén.

Amikor vége lett a céciónak, hát reggel felébredtünk, kinyitva a kapuk, mehet mindenki, amerre akar, hát aztán persze kimentem a kisvasúthoz, ami errefelé jött, a kisvasút; a többi ment a nagy vasúton. Aztán amikor *Szalkára* értünk, megáll a vonat, jöttek a vöröskeresztesek. Jöttek oda a vonathoz, kiszorítottak bennünket, be az étterembe, adtak egy kis tál krumplit hússal meg egy pohár sört, ennyi volt az összes ellátás (nevet). Hát azt megettük, kerítettek nekünk szállást, olyan fogadóhelyiséget. Azt mondták a vöröskeresztesek, hogy lesz egy fogadóhely, ahon elszállásolnak bennünket éjszákára. Hát aztán persze voltak köztünk fiúk, itt lakott mindjárt szemben, a *Dunántúlon* lakik most. Azt mondja nekik, halljátok, menjünk, azt mondja *Gyarmatra*, hátha ott is lesz ilyen ellátás. Menjünk no. Felültünk a vonatra, elindultunk. Hát mikor beértünk *Gyarmatra*, az állomáson kiszálltunk; na, mondom, **Károly**, ki fogad bennünket? Senki, csak a legyek meg a szúnyogok. Ott háltunk az állomáson, a kövön meg a lócán, meg melyik hun. Aztán 5 óra tájban jönnek az utasok befele, még akkor feküdtünk ottan a földön. Jön egy öregasszony, jaj Istenem, honnan jönnek ezek az emberek, én már ébren voltam, ezek nagyon messziről jöhetnek. Én meg azt ráfeleltem a vénasszonynak, bizony mamám, mink jövünk a paradicsomból. Azt mondja, fogságból jönnek? Mondom, igen, hálálkodott, azt se tudta, mit csináljon (nevet). Hát aztán a hentes azt mondja nekem, eriggy csak fel a Koronához *Gyarmaton*, a buszmegállóhoz, hátha tanálsz valami fogatot, vagy valamit, ami hazavisz bennünket. Na hát azt elmentem arra. Hát kivel találkozok? Evvel a zsidóval, az én gazdámnak az unokájával. Na, elkezdett hálálkodni a zsidó: hogy van **Károly bácsi**, hogy van? Megvónék, megvónék **Pali**, de én azt szeretném, hogy mennék haza. Azt mondja, csak a krumplit adjuk el, aztán megyünk hazafele. Na, menjünk befele, fizetett féldeci pálinkát, megittam. Mindenkinék vett egy féldecit (hosszan nevet). Felültünk oszt a szekérrel, jöttünk haza. Bementünk egy kocsmába, volt ott egy pap. Honnan jönnek, kérdezte? Magyarázunk neki: mondom, most jövünk a fogságból. Hát maga kicsoda? Ő *Uszván* a pap, azt mondja. Amikor elmentem, nem ő volt.

Kevesen jöttünk haza, csak tizenhatan. **Balla Endréné**, a falu végén, annak az ura is ott volt. **Simon Kálmán**, hát az hazajött, ...**Elemérné**, a **Mári**, annak is odamaradt az ura, az meghalt. Vagy **Jóska**, már elfelejti az ember. Akkor **Ari Elemér** is odamaradt, **Borbély Lajos** bácsi, akkor **Kerekes**, az hazajött. Akkor **Gulácsi** is hazajött, **Gacsai Kálmán** bácsinak a fia, az is ott

maradt. Akkor *Karmacsi, Rózsina* az ura, *Bálint*, az is oda maradt ...*Mezei* hazajött. Akik megholtak, azt akarom sorolni. *Kerekes* is hazajött. Akkor *Bezsó Ferenc*, az is megholt már. De az is hazajött, *Gulácsi* is, amikor már hazajött, akkor halt meg. Sokan vótak így, olyan betegek voltak, a *Karmacsi* az *Debrecenben* a gyűjtőlágerben halt meg *Magyarországon*. Akkor volt itt egy *Kis Béla* nevezetű, annak is két fia, *Bali Jóska* bácsinak a fia, meg az *Engi Sanyinak* a fia, az is odamaradt. Az agronómusnak a fia, az is odamaradt. Sok odamaradt, meghaltak. Ez a *Kis Károly* bácsi, ez is odamaradt. Szembe velünk, *Szirmai Zsiga*, az is odamaradt.

Itt van a szomszédnak, a *Bakosnének* a férje, az is odamaradt. Akkor itt van valahun, cigányok vették meg a házát, harmadik, negyedik szomszédba, *Gulyás Pista* bácsi. Hát meg *Szirmai Károly*, az is odavan. *Jenő*, meg ott annak a vénasszonynak két fia, odavan *Szirmai Jenő*, *Szirmai Károly*, *Ernő*, meghalt az is.

Aztán, amikor idejöttek agitálni, jöttek ide milliók, úgy ötösével, hatosával mentek egy-egy házba, ide, énhozzám is, idejött öt ember, hogy így lesz jó, úgy lesz jó, imígy lesz jó! Ide tessék figyelni – mondtam –, én pont a kolhozból jöttem haza, tehát én ismerem a kolhozot mind, engem ne verjen itt is meg a kolhossal a fene.

(Uszka, 1980. IV. 20.)²⁴

BARTOS ISTVÁN

(Técső, 1926. már.29.)

Dobszóval hirdették ki, hogy a magyar és német ajkú férfiak, 18-tól 55 éves korig, a községházán jelentkezzenek három napi élelemmel. Azt is a tudomásunkra hozták, hogy aki nem jelentkezik, annak a családját is meghurcolják, rosszabb esetben ki is irtják.

Abban az időben még nem volt kultúrházunk, ezért a Korona étterem nagytermét használták a különböző rendezvények lebonyolítására. Ebbe a nagyterembe gyűjtöttek be minket is. Felírták az adatainkat: nevünket, születésünk idejét és helyét, lakhelyünk címét, nemzetiségünket, foglalkozásunkat. Azután figyelmeztettek, hogy három napi munkára megyünk, s becsüle-

²⁴ Lejegyezte: DEMSZKI Gábor: „*Rákosi meg Sztálin vitet bennünket haza.*” Lásd: Demszky Gábor: Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu>) Beszélő szamizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam 1, Szám 26 > Térésünk > Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól.

tesen végezzük el a munkát. A munka végeztével hazajöhetünk. Ez a három nap egyesek számára 2-3, másoknak 5 évet jelentett, de sokunk számára az örökkévalóságot. Kint a temetőben egy emlékmű őrzi e 78 férfi nevét.

1944. november 20-án, hétfőn reggel 10 óra körül indult el a menet a *Koronából*. Nem volt könnyű átkelni a folyókon, mert a hidak fel voltak robbantva. Az első napi menetelésünk *Huszt*nál ért véget. Ott a magyar rendőrhatóságok épületébe vittek, s bezsúfoltak egy terembe. Annyian voltunk, hogy alig tudták bezárni az ajtót. Leülni lehetetlen volt, aludni nem tudtunk. Mint a halak a hordóban, úgy éreztük magunkat.

Huszton megkoboztak (megmotoztak) minket. Kézifegyvert, pénzt kerektek, de elvették az egyéb értéktárgyakat is. A katona megkérdezte tőlem: - *Holodnoje oruzsije jeszty?* (*Kézifegyver van?*) De én nem értettem, hogy mit jelent ez a kifejezés, és azt feleltem, hogy nincs. Divat volt akkoriban tört hordani a farzsebben. Ezt a tört megtalálta nálam a katona. Istenem! Széttépte a kabátomat, a zakómat, majd anyaszült meztelenre vetkőztetett. S így álltam, míg a tömeget végig nem vizsgálták.

De nem voltam egyedül. **Bányász Béla** elrejtett száz pengőt a nadrágszíj alá, s letagadta, hogy van nála pénz. Megtalálták, s így ő is odakerült mellém. Felvittek egy szobába, de nem tudták ránk zárni az ajtót, mert az ajtókról hiányoztak a záruk. Otthagytak minket. Hallgatództunk egy ideig, de senki sem közeledett. Nem akartuk kivárni sorsunk beteljesedését, inkább megléptünk. Bementünk a másik terembe és belevetettük magunkat a tömegbe. Tudtuk: annyi ember között úgysem találhatnak meg.

Kis idő múlva bejött a terembe **Katona János**. Rettenetesen nézett ki: – Képzeljétek! Vécét kerestem és bementem egy szobába. Utánam jött két gyilkos és elkezdett ütni. Csak ütöttek, ütöttek! De hogy miért, azt nem tudom. Összenéztünk **Bányász Bélával**: szegény ember helyettünk kapott... Csúnyán összeverték.

Ott töltöttük az éjszakát a teremben, állva. Reggel ún. orvosi vizsgálaton estünk át: ránézésre megállapították ki egészséges, ki nem. Igaz, néhány korosabb férfit hazaengedtek. Mi pedig tovább mentünk. A következő éjszakát a Nagyszőlősi járásban levő *Sásváron* (...) töltöttük. Az épületben, ahová kerültünk, azelőtt lovakat tartottak.

Másnap hajtottak minket tovább. Én a menet végére kerültem, s hátul hozzám társult útközben, már amennyire tudtam vele társalogni. Itthon, a lázi lakosoktól megtanultam az általuk beszélt hucul nyelvjárást; ezáltal tudtam vele valamennyire kommunikálni. Szegény katonák maguk is éheztek,

ezért amikor elővettük az otthonról hozott elemőzsiát, neki is adtunk a szalonnából. Váltig kérdezgettem a katonát, hogy hova, merre visznek minket, de mindig azt felelte, hogy nem tudja.

Lassan *Munkácsra* érkeztünk. *Munkács* után egy vágóhídon állítottak meg. A leölt jószágok még ott heverték szerteszét. Ott töltöttük az éjszakát. A harmadik nap folyamán érkeztünk meg *Szolvyára*. Amikor felkapaszkodtunk a láger előtti domb tetejére, s megpillantottuk a drótkerítést, akkor mondta a kiskatona, hogy ide hoztak minket. De figyelmeztetett, hogy szökni ne próbáljunk, mert parancsot kaptak rá, hogy ha valaki kilép a sorból, rögtön tüzeljenek. Behajtottak bennünket a lágerbe, s közben megszámoztak ötösével.

Egy magyar hegyi zászlóalj volt abban a kaszárnnyában korábban, ahová minket elhelyeztek. A kaszárnnya körülbelül kétezer ember befogadására volt alkalmas. Mégis, több tízezer ember volt már ott, úgyhogy nekünk már csak a garázstetőn jutott hely. A betonon aludtunk *Kaszó Antallal*. Bevágott az eső, a hó. Ráadásul még a ruháinkat is elvették, s rongyot adtak helyettük, elhasznált katonaruhákat. A lábbelinket is kicserélték. Így „alakítottak át” bennünket külsőleg hadifoglyokká. De a külsőt hamarosan „belső átalakítás” is követte.

„*Kezelésbe vettek*” a belügyesek, az ún. „*bezpeka*”. Értésünkre adták, hogy mi hadifoglyok vagyunk. Akinek nehéz volt a felfogása, addig verték, míg nem értette. Még az alakulatot is meg kellett tudni nevezni, ahol állítólag szolgáltunk. Minden nyomát el akarták tüntetni annak, hogy polgári lakosok voltunk és otthonról vittek el minket.

Január 5-ig „laktunk” a garázstetőn. Nem tudom, hogy bírtuk ki! Sírunk. Akármilyen kemény is az ember, a hideg, a fájdalom, a rossz hangulat megtöri. Láttuk, amint szekérszám hordták a halottakat a tömegsírba. Én is megbetegedtem. Szerencsére erős szervezetem volt, fiatal voltam, alig 18 éves. A másik dolog pedig – ami megmentett – otthonról édesanyám és nagymám hozták az élelmet a lágerbe. Szekérrel jöttek egy-két napig, mégis hozták az ennivalót. A csomagot a katonák természetesen megdézsmálták, de ami maradt benne, az is jól jött. Tulajdonképpen ez a kis élelem tartott életben és segített leküzdeni a betegséget is. Bekerültem ugyan a fogolykórházba, de ott sem gyógyszert, sem ennivalót nem adtak. Mielőtt elvittek *Szolvyáról*, 37 kg volt a súlyom.

Az oroszok azt mondták, hogy *Debrecenbe* fognak vinni minket, fogoly csere céljából. Onnan pedig lehetséges, hogy hazajutunk. Tulajdonképpen egy zsidó orvos segített hozzá, hogy bekerüljek ebbe a csoportba. Ha édes-

anyámék hoztak át nekem szalonnát, azt én odaadtam ennek az orvosnak. A sok éhezéstől legyengült gyomrom úgysem bírta volna megemészteni. S ő ekképpen viszonzta az adományt.

Vöröskeresztes kocsikba ültettek minket. Tényleges hadifoglyok is utaztak velünk, fogságba esett magyar katonák. A vagonok nagyon rossz állapotban voltak. Lövedékek okozta nagy lyukak tátongtak rajtuk, amiket szűrősróttal fűztek be. Én pont egy ilyen lyukhoz kerültem. Mellettem belül egy magyar szakaszvezető ült. Középkorú férfi volt.

– Kisöcsém! Cseréljünk helyet – mondta. Te ott a lyuknál meg fogsz fagyni. Én a fronton már megedződtem. Helyet cseréltünk. Reggelre megfagyott szegény...

Sárospatakra érkeztünk. Akkor vették észre az örök, hogy a társaságnak majdnem a fele hiányzott. Megszöktek útközben. Nem volt nehéz tőlük megszökni, hiszen az őreink is rokkant katonák voltak, le voltak gyengülve, akár csak mi.

Amikor kiderült a dolog, ránk zárták az ajtót és visszairányítottak *Homonnáig*. *Homonnától* széles vágány is volt, úgyhogy átszállítottak minket orosz tehervagonokba. Azok nagyok voltak, majdnem 100 embert tettek egy-egy vagonba. Kilenc napig utaztunk. Tulajdonképpen többet vesztgeltünk, mint haladtunk. Időnként adtak egy-egy marék száraz borsót, 4-5 kanál cukrot, de vizet azt nem. Ha volt halott, leszedték és tovább indítottak. A kilenc nap elegendő volt ahhoz, hogy teljesen legyengüljünk. Amikor megérkeztünk *Sztarij Szamborba*, már mindannyiunkat hordágyon vittek ki a vagonokból. Egy szövőgyár épülete volt átalakítva foglyokórházzá, oda kerültünk.

Szerencsémre azt a zsidó orvost is *Szamborba* irányították, aki *Szolyván* segített rajtam. Amikor vittek a hordágyon, megismert, és utasította a nővért, hogy külön helyezzenek el engem, én az ő személyes betege leszek. Kezelésének köszönhetően egy hónap alatt lábra álltam. Felvett a kórházi személyzet közé, szanitéc lettem. Idővel az orvos elkerült máshova, majd pedig a kórház is menni kényszerült a front után nyugatra. A kórházparancsnok egy zsidó nő volt, s ő szintén megkedvelt engem. Hívott is, hogy menjek én is velük. De elutasítottam az ajánlatát. Bízam abban, hogy mivel nem vagyok bűnöző, katona sem voltam, hamarosan hazaengednek.

Amikor elmentek, bekerültem a lágerbe. Akkor már nagyon megbántam a döntésemet. A lágerből kijártunk az erdőbe fáért. A vállunkon hoztuk a fenyőfákat a konyhára. Összebarátkoztam ott két *viski fiúval*. Az egyik a bátyámmal együtt szolgált korábban. S mivel ő ismerte a terepet, felbízott,

hogy szökjünk meg. Éppen akkoriban alagsövezték azt a területet, s az erdő mellett, ahova fáért jártunk, vízelvezető árkok húzódtak. Akkorák voltak, hogy egy ember állva nem látszott ki belőlük.

Kimentünk az erdőbe. Az emberek szétszéledtek. Mi pedig belevetettük magunkat az árokba és elindultunk. De az a fiú, aki a szökést kitervelte, visszalépett, úgymint *Cébely Karival* ketten folytattuk az utat. Alig haladtunk egy kilométernyit, amikor meghallottuk a kutyák csaholását, nemsokára meg is pillantottuk őket a hátunk mögött. Megdermedtünk. Betanított kutyák voltak, ha nem mozdultunk, nem bántottak minket. Nemsokára megjelentek a muszkák is. Természetesen jól összeverték, majd visszatereltek az erdőbe, ahol a csoport várt ránk. Majd kiválasztottak számunkra két akkora fát, hogy majdnem megszakadtunk tőlük, s közben egy-egy katona haladt szorosan mellettünk. Ha esetleg megpróbáltunk pihenni, vagy letenni a fát, az oldalunkba fúródott a puská csőve.

Mint Krisztus a keresztet, úgy vittük azt a fát. Ehhez hasonlítom, mert rettenetes szenvedés volt. Amikor végre megérkeztünk a lágerbe, bevittek a lágerparancsnokságra. Ott megint jól kikészítettek, s büntetésből elv拉斯ztottak minket egymástól. Engem felültettek egy autóra és elvittek. *Volinyba* kerültem egy olyan lágerbe, ahol csupán német foglyok voltak. A szénbányába jártam dolgozni. Jól viselkedtem, követtem az utasításaikat. Az oroszok fel is figyeltek erre. Mindig azt mondták, hogy még jó szovjet katona válhat belőlem.

Majd hivatott a lágerparancsnok. Mondta, hogy jó magaviseletemnek köszönhetően jobb helyre vitet engem. *Lemberg* mellé vittek, egy *Berszenovka* nevű községbe. Ott valamikor egy kolostor volt, de akkor foglyokat tartottak az épületben. A lágerparancsnok küldött egy levelet is annak, aki majd át fog venni. Nem tudtam, mi áll benne, de félttem felbontani. Áadtam a levelet. Az illető elolvasta. – Rendben van – mondta. Jól viselkedtél, s ha itt is ehhez tartod magad, meglátod, nem kerültél rossz helyre. S megtett huszonöt kárpátjai fiú csoportvezetőjének. Bejártunk *Lembergbe*, a várost takarítottuk. Egy katona is mindig kijött velünk, de nem őrzött minket, mert megbízott bennem. Pedig találkoztunk ott beregszászi emberekkel is, akik biztattak, hogy szökjünk el, ők majd segítenek nekünk. Közel van a vasút, este felülünk a vonatra, s reggelre már *Beregszászban* leszünk. De én már nem akartam kockáztatni.

Lembergben akkor még sok volt a lengyel. Ők segítettek minket. Adtak élelmet, pénzt is. Nagyon nagy szerencsénk volt velük, mert a lágerben éhez-

tettek minket, sohasem adtak eleget enni, mindig éhesek voltunk. A lengyelek segítettek rajtunk, mivel kedveltek bennünket.

Eközben az oroszok egész idő alatt azzal bízattak, hogy nemsokára hazamegyünk, de csak hitegettek. Egy alkalommal – amikor kint voltunk a városban – a kiskatona, aki az őrzésünkre volt kirendelve, megkeresett minket, és mondta, hogy menjünk vissza a lágerbe, mert haza fognak engedni. Bementünk. Elvezettek a raktárba, tiszta, új katonaruhát kaptunk. Megfürödtünk, átöltöztünk. Közben láttuk, hogy egy órája élelmet pakolnak. A katona azt mondta, hogy azt nekünk készítik. Ekkor már végképp nem hittünk a hazamenetelemben. Miért adnak ennyi élelmet – gondoltuk –, ha már holnap *Ungváron* leszünk? Majd jött a tiszt, aki haza kellett kísérjen és felajánlotta, hogy eladja ezt az élelmet, s a pénzből jegyet vesz az esti vonatra, hogy rendes körülmények között, kényelmesen mehessünk haza. Mi beleegyeztünk. A lemergergi vonaton egy teljes kocsit lefoglaltatott számunkra.

Munkácson állt egy darabig a vonat. Ott találkoztunk **Román Bálinttal** és **Bökényi Bélával**. Ők is lágerből jöttek, de őket *Munkácson* már elengedték és szabadon jöhettek haza. Nekünk pedig még el kellett mennünk *Ungvárra*.

Ungváron akkor ijedtünk meg, amikor észrevettük, hogy a tiszt a börtönbe vezet minket. De azért mégis követtük. Ott azután egyenként hívtak kihallgatásra. A falon térkép volt. Meg kellett mondani, hol van a lakhelyünk és kérdéseket tettek fel, hogy meggyőződjenek, igazat mondtunk-e. Ismerték *Técsőnek* minden zugát, a hegyeket, a Kápolnát, a *Tisza-hidat*...

Ezen a szűrővizsgálaton négy-öt ember főnnakadt. A tiszt azt a parancsot kapta, hogy vigye vissza őket. De amikor kijöttünk az épületből így szólt hozzánk:

– Fiúk, én elengedlek benneteket. De vigyázzatok, nehogy elfogjanak, ha mégis elfognának, ne mondjátok, hogy elengedtelek – elszöktetek! Vállaljátok?

– Vállaljuk! – hangzott a válasz.

Így hát ők is hazamehettek. Nekünk *Ungváron* elbocsátó iratot is adtak – igazolásfélét – bizonyítékul, hogy tényleg a lágerben voltunk.

Amikor kijöttünk a börtön épületéből, szinte furcsa volt, hogy mehetünk, ahova akartunk. Szinte megszoktuk a folytonos őrzést, ellenőrzést a csizma kopogásának hangját, amint jöttek utánunk az örök. Hátranézttünk, hogy meggyőződjünk róla, tényleg senki sem követ? De igaz volt – szabadok voltunk. 1946. február 7-én érkeztem haza.

Itthon, *Técsőn* jelentkezni kellett a hatóságoknál. A dokumentumot – amit *Ungváron* adtak – elvették tőlünk. Ily módon nem maradt hivatalos

bizonyítékom arról, hogy ténylegesen megjártam az említett lágereket. A későbbiek során, ha munkahelyre jelentkeztem és az önéletrajzomban megemlítettem, hogy 1944 és 1946 között lágerben voltam, egyszerűen összetépték a papírt, s az ajtóra mutattak. Mehettem a következő helyre. El kellett titkolnom a valóságot, hogy munkához jussak.

Técsőn csupán **László Béla** és **Huszár Sándor** rendelkezik hivatalos irattal arról, hogy tényleg lágerben voltak. Ők nemrég kapták meg ezeket az okmányokat.²⁵

BECA JÓZSEF

(Tiszacsoma, 1917.)

(...) – Apámat nem ismertem, egyéves sem voltam, amikor meghalt. Csak egy fénykép maradt utána, még magyar katona korából. Édesanyám özvegyen élte le az életét, és nagyon keservesen nevelte fel négy gyermekét. Tíz hold föld volt az egész vagyonkaja, meg a ház, amit az apámmal építettek. A háború idejére nővéreim férjhez mentek, és anyám, a bátyám meg én maradtunk a portán. Én 17 éves voltam, amikor megkaptuk a behívót a háromnapos munkára. Nem nézték azok, hogy anyám özvegy és teljesen magára marad, bátyámmal együtt a szolymai lágerben kötöttünk ki.

Tiszacsomán összesen 37-en kaptak behívót, ebből nyolcan voltunk, akik alig töltöttük be a tizenhetet. A fiatalok közül hárman jöttünk haza, de már csak én élek közülük...

Nem szívesen gondolok arra, ami akkoriban történt. Úgy bántak velünk, mintha nem is emberek volnánk. A *szolymai erdőkben* dolgoztattak bennünket, hónapokig csak paszulylét ettünk, meg hozzá egy ujjnyi kenyeret. Lóistállóban aludtunk, ágyunk, ruhánk, de mi magunk is piszkosak, tetvesek voltunk. A rongyaink le sem kerültek rólunk, mert egyszerűen nem volt mivel leváltani. Az otthonról vitt törülköző kendőm nyolc hónap után úgy nézett ki, mint egy utolsó kapca. Haza is hoztam „emlékbe”. Nagyon sok családos, életerős ember odaveszett. A táborból egy kis fehér ló vontatta szekéren hordták ki a halottakat, éjjelente 25-30-at. Mikor megtelt az egyik gödör, behúzták földdel, és vájtak másikat. Az volt a legborzasztóbb, hogy meg voltunk győződve arról: mi is így végezzük, innen senki sem megy haza élve.

²⁵ Lejegyezte: SZOBOSZLAY Mónika: „1946. február 7-én érkeztem haza.”

In: *Mementó*. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 27-33.old.

Akik mindezek ellenére még viszonylag jó erőben voltak, azokat besorozták a szovjet hadseregbe. Sokan úgy gondolták, katonaként több esélyük van a túlélésre és a háború végeztével hamarabb hazakerülnék. Bátyám is beállt katonának, így magam maradtam. Egyszer három orosz orvosnő jött megvizsgálni a lágerlakókat. Az emberek egymást taposva igyekeztek bejutni a rendelőbe, hisz nem volt közöttünk egyetlen egészséges sem, mindenki akart valami gyógyszert. A lágerparancsnok megsajnálta engem, magához hívott, utat csinált a tömegben, és bevezetett a parancsnokságra. Mikor a nővérek megláttak véznán, 45 kilóra fogyva, a szakadt ruhámban, mezítláb, azt mondták, hogy mivel már úgysem húzom sokáig, haza lehet engedni.

1945 júniusában kaptam meg az elbocsátó papírt, amivel lassan hazagyalogoltam. Akkor már puskás őrök járták a falut, vigyázták az állam „vagyonát”. Az egyikük meglátott a határban, és szólt az anyámnak, hogy ne sírjon, az egyik fia hazajött. Augusztusban a bátyám is előkeveredett. Ellenkezés nélkül beléptünk a kolhozba: három ló, fogat, szán meg minden szerszám odament, de az átéltek után nem mertünk ellenkezni.

Feleségem a faluból való volt, már a láger előtt ismertük egymást. Miután árván maradt, elvettem, és hozzánk költözött. Négy gyermekünk született: két lány, két fiú. Keservesen kitaníttattuk őket, de a legkisebb fiunk igen hamar itt hagyott bennünket: holtan hozták haza a katonaságból.

Miklós fiam Debrecenben katonáskodott. Eszes fiú volt, az iskolában jól tanult, a természete is nyugodt volt. Miután letelt a kiszabott két év, még kettőre ott marasztalták, hogy gépkocsivezetőként legyen továbbszolgáló. 1982-t írtunk, alig két hónap maradt hátra az idejéből, már mindnyájan hazavártuk. Ekkor kaptuk a halálhírét. Az esetet hivatalosan munkaköri balesetként könyvelték el. Hogy mi is történt valójában, csak később tudtuk meg egy ugyanott katonáskodó környékbeli fiútól. Eszerint **Miklós** felettesének felesége beleszeretett a mi fiunkba. A féltékeny férj felfogadott egy gyilkost és megölette. Álmában fojtották meg. Nem is láthattuk, mert zárt koporsóban szállították haza. Az édesanyja sosem tudta kiheverni ezt a szörnyű csapást, a bánatba halt bele. Azóta élek egyedül, és nagyon fáj, hogy már csak a fényképeken láthatom szeretteimet. Ez a bolond világ vitte el őket, hisz fiatalon mentek el. Én maradtam itt egyedül, öregen...²⁶

²⁶ Lejegyezte: P. Zs. *Ez a bolond világ vitte el őket*. Kárpátalja, 2001. jún.1.20.szám.

BEREC ISTVÁN

(Hettyen, 1926.)

(...) 1944. október 18-án jött a parancs, hogy háromnapos „malenkij robot-ra” visznek bennünket. (...) 18 éves voltam ekkor. *Bátyúban* kellett jelentkez-nünk, ott gyűjtötték össze az embereket. Odaérve, a bíró meg az idősebbek figyelmeztették a fiatalabbakat, hogy nagyon vigyázzanak, mert az oroszok-nak egy szavuk sem igaz, becsapják őket.

Néhányan elhatároztuk, hogy megszökünk. Kiszöktünk *Bátyúból*, és meghúzódtunk a vasút oldalában, hogy majd este visszatérünk *Hettyenbe*. Azt terveztük, hogy a falunk környékén bújunk el valahol, és egy ideig nem mutatkozunk. Este el is indultunk vissza *Hettyenbe*, de szembejött velünk két orosz tábori csendőr, és elfogtak bennünket.

Másnap menetoszlopba állítottak és *Beregszászba* kísérték. Ott a régi adóhivatal udvarán tartottak fogva. Két-három nap múlva tovább kísérték *Szolyvára*. Nem sokkal a megérkezésünk után a lágerben kitört a tifuszbár-vány. A *hettyeniekkel* ismét összebeszéltünk, hogy megszökünk, de mielőtt sikerülhetett volna, tovább vittek *Szamborba*.

Szamborban egy hetet töltöttünk. Lóistállókban aludtunk, a zsúfoltság miatt a legyengült emberek között itt is kitört a flekktífusz. Élni akartunk, ezért az ismerőseimmel együtt elhatároztuk, hogy ha más helyekre indítanak fogolyszállítmányokat, akkor azonnal jelentkezünk. December elején indult is egy fogolyszállítmány, s volt is még egy üres vagon. Kaptunk az alkalmon, azonnal önként jelentkezünk.

Bevagoníroztak bennünket, és elindították a szerelvényt az *Urál* felé. A karácsonyt a vagonban töltöttük. Január 9-én aztán megérkeztünk *Krasznouralszkba*. Útközben a kétszáz bevagonírozott fogoly közül 130-an meghaltak a hideg és a tifusz miatt. Az örök csak annyi időre nyitották ki a vagon ajtaját, amíg kiszedték a halottakat. Egy életre megjegyeztem a „*kaput juszta?*” kifejezést.

A rabok többségét a „lazarettbe” (gyengélkedőbe) vitték, és megfigyelés alatt tartották. A karantén lejártával mindenkitől megkérdezték, kinek mi a szakmája. Mivel én famunkával foglalkoztam az elhurcolásunk előtt, ezért az asztalosműhelybe osztottak be, ahol segédszitalosként dolgoztam.

Egy nap a lágerparancsnok – akit magyar törzsőrmester lévén az oroszok neveztek ki erre a posztra – az asztalosmester által közölte velünk, hogy koporsót kell készítenünk egy halottnak. Megcsináltuk a koporsót és bevittük a

gyengélkedőbe. Egyszer csak a sarokból megszólalt valaki: „*Kis Berec, te vagy az?*” Mint kiderült, az egyik rokonom, **Sütő Endre** volt az. „*Nézd csak, Béla öcsém meghalt*” – mondta. Vagy tíz nap múlva **Endre** is meghalt. **Béla** volt az első halott és az egyetlen egyébként, akinek koporsó jutott. Nem sokkal ezután a rabok úgy kezdtek hullani, mint a legyek. Tömegsírokba temették őket az erdő szélén.

Az asztalosműhelyből nem sokkal ezután a kovácsműhelybe kerültem. Ez a következőképpen történt. Az orosz főnök, aki ellenőrizte a munkánkat, valamiért meg akart ütni. Én viszont megelőztem. Behúztam neki egy olyat, hogy felfordult. Visszamentem a lágerbe, s ott egy técsői származású brigádvezető figyelmeztetett, éjszakai „karcert” fogok kapni. Ez egy égre nyíló fedetlen szoba volt, az engedetlen foglyokat ide zárták be éjszakára a nagy hidegben. A táborvezető magyar törzsőrmester azonban kisegített a bajból: elhitette az oroszokkal, hogy a karcerbe zárt, pedig nyugodtan alhattam a helyemen. Megmondta viszont, hogy másnaptól az asztalosműhelybe nem mehetek vissza dolgozni, mert ott bosszút állnának rajtam a történtek miatt. Így kerültem a kovácsműhelybe, és a fogság végéig ott dolgoztam.

Az ennivaló ekkor még elég jó volt. A foglyok mindegyike kapott naponta egy húskonzervet. Ehettünk még korpát és zabpelyhet is. Ez azonban csak addig volt így, amíg tartott a háború. Addig ugyanis az amerikaiak adták az élelmiszereket az oroszoknak. Amikor vége lett a háborúnak, megszűnt az amerikai ellátmány, és katasztrofális lett az ellátás. Sima búzát hoztak a táborba, és azt főzték, de a búza csak megdagadt a vízben, nem főtt meg. A rabok nem tudták megenni, csak leitták a levét, és úgy mentek dolgozni. Ez oda vezetett, hogy mindenki megbetegedett, legyengült. Jött a törzsőrmester a műhelybe könyörögni: „*Fiúk, csináljatok valamit, mert elpusztul a nép, a magyarság!*” Csináltunk egy darálógépet, majd loptunk hozzá egy villanymotort a műhelyből. Becsempésztük a lágerbe, ezzel le tudták darálni a búzát. Az ilyen búza már megfőtt, a rabok meg tudták enni és így kezdtek erőre kapni.

A saját szememmel láttam a sztálini rendszer által sújtott orosz lakosság szenvedését. A láger, ahol voltunk, a sztálini időkben egy büntetőkörzet része volt, ahová a politikai foglyokat vitték bányamunkára. Nekünk több ételt adtak, mint nekik. Az éhségtől tömegesen pusztultak el.

Huszonöt hónapig voltam lágerben, majd közölték velünk, hogy a kárpát-aljaiak hamarosan hazamehetnek. Ábécésorrendben engedtek el bennünket, így az elsők között indulhattam haza. A *kaszonyi* születésű **Beregi Miklóssal** együtt indultunk el, útravalóul egy kenyeret meg két szárított halat adtak.

Mire *Lembergbe* értünk, teljesen legyengültünk. Ott az alsóneműnket el kellett adni, hogy ennivalót vehessünk. 1946 karácsonyának reggelén értem be a faluba.

Hogy túléltem a lágert, azt elsősorban annak köszönhetem, hogy fiatal voltam, és nagyon szerettem élni. Ma, nyugdíjasként próbálok nem visszaemlékezni a szörnyűségekre, de valahol mindig kísért a múlt...²⁷

BORBÉLY KÁROLY

(Técső, 1925.dec.3.)

Az ismerőseim jöttek szólni nekem, hogy jelentkezni kell háromnapos munkára. Másnap el is mentem jelentkezni. Ahol a *Korona étterem* volt régebben, oda gyűjtöttek be minket. Ez az utolsó csoport volt – a többiek már korábban elvitték. Elindítottak, gyalog mentünk *Szolvára*, de nem vittek be a lágerbe, hanem egy lóistállóban helyeztek el éjszakára, mivel minket rögtön indítottak is tovább. Már hajnalban felkeltettek és folytattuk a menetelést. Az *Uzsokihágón* keresztül elmentünk *Turkába*, ahol átéjszakáztunk, majd tovább... De én ott már nagyon beteg voltam. Állandóan lemaradtam, alig vonszoltam magam. Valahogy még elmentem *Sztárij Szamborig*, de ott már eszméletemet vesztettem. Tüdőgyulladászt kaptam, ami nem is volt csoda, mert állandóan vizes volt a lábbelím. Az éjszakákat is lehetetlen helyeken töltöttük, hidegben, a vizes, havas köpennyel takaródtunk, ami reggelre szinte ránk fagyott.

Sztárij Szamborban betettek a lágerkórházba, egy olyan szobába, amit halálszobának neveztek. De nekem szerencsém volt, életben maradtam. Fiatal voltam még – 19 éves –, kibírtam.

Tudtam egy kicsit ruszinul, úgyhogy amikor jobban lettem, az orvos megbízott az orvosi műszerek karbantartásával és a takarítással. Naponta háromszor felmostam a padlót. Nem is volt rossz dolgom, csakhogy rövidesen sárgaságba estem. Visszakerültem a lágerkórházba. Amikor valamenynyire jobban lettem, elvittek – ismét gyalog – *Novij Szamborba*. Ekkor már magyar katonaruhát viseltem, mert a sajátomat már régen elvették tőlem. A *novij szambori gyűjtőláger* még szörnyűbb hely volt. Nem adtak mást, csak naponta egyszer marharépaevest, de abban is alig úszkált egy-egy répalevél. Az ujjam még ekkor is sárga volt, úgyhogy jelentkeztem a gyengélkedőn, de ott úgy döntöttek, hogy a betegség már elmúlt.

²⁷ Lejegyezte: Fischer Zsolt: „Úgy bullottak az emberek, mint a legyek.” Kárpátalja, 2004. nov. 5., 199. sz.

Megkezdtek a toborzást a cseh légióba. Már én is beleegyeztem, hogy megyek, amikor egy jó barátom, egy magyar tizedes visszatartott.

– Tudod hova vittek volna? – kérdezte – A frontra, az arcvonalba. Betettek volna az első sorba golyófogónak. Így hát a lágerben maradtam. Miutánunk már senkit sem hoztak a lágerbe – mi voltunk az utolsó csoport. Végül minket is bevagoníroztak és vittek tizennyolc napon keresztül. A zúzmarát nyaltuk a vagon oldaláról, annyira ki voltunk szomjaztatva. Minden harmadik napon kinyitották a vagon ajtaját és megkérdezték, hogy van-e halott. De vizet nem adtak. Nagyon sok halottunk volt. Kb. ötvenen lehettünk a vagonban, mert ezek kisebb vagonok voltak. Az idősebb emberek a földön ültek, mi pedig a priccsen, ami három deszkából állt: egy volt a fejünk alatt, egy a derekunk alatt, egy pedig a lábunkat tartotta. Így aludtunk. Fűtés nem volt.

A vagonok kívül be voltak drótozva szúrós dróttal (szögesdróttal). Egyszer, amikor megállt a vonat, hallottam, hogy a vagon mellett gyerekek játszanak a hóban. Kikiáltottam nekik, hogy dobjanak fel egy kis havat. A drótok között volt egy kis rés, azon kidugtam a kezem és megpróbáltam elkapni a hógolyót anélkül, hogy láttam volna. Egyszer-kétszer sikerült is. De ekkor már a többi fogoly is kiabált, hogy ők is akarnak. Egyszer csak akkora ütést kaptam a kezemre, hogy azt hittem, elájulok. Puskatussal ütött meg kintről egy katona. Kértem a fiúkat, hogy húzzák be a kezemet, mert nem bírtam mozgatni, mert, hogy annyira megdagadt.

Elmentünk *Moszkváig*, de ott már szörnyen éhesek voltunk. Ott kaptunk egy kis kenyeret. Hat emberre adtak egy fél kiló kenyeret, hat éhes emberre!

Nemsokára hallottuk, hogy már két mozdony húzza a vonatot: az *Ural-vidéken* már hegyek voltak, felfelé haladtunk. Ekkor már sejtettük, hogy merre járunk. A vonatban hárman voltunk técsőiek. Minket, **Benedek Imrével** levettek *Krasznokanszkban, Molotovszkaja oblasztyban* (területen) egy nagy olajmezőn. Először egy németekkel telített lágerbe kerültünk. Egy nagy benzineshordó teát főztek fenyőrügyből, de nem engedtek oda a hordóhoz, mivel ott állt egy német, és mindenkinek csak egy pohárnyi folyadékot adott. Azután enni is adtak, fagyos káposztaleves volt. Így kerültünk be a lágerbe...

Később kijártunk dolgozni. Mindenféle munkát megpróbáltam. Dolgoztam építkezésen, egy villanytelepet építettünk abban a nagy hidegben. Majd egy papírgyárban, ahol a méteres fákat kellett behordani és rátenni a futószalagra, ami bevitte a gyárba. Négyen tettünk be egy fát, mivel le voltunk gyengülve. Egyszer, amikor nagyon nehéz munkára jártunk ki, be akartam állni suszternek a németek közé. No persze nem értettem ehhez a mesterséghez.

Jöttek is másnap hozzám, dühösen, mutatták, hogy levált a talpa a csizmának, majdnem a fejemhez vágták. Ki is tették a szűrőmet a cipészek közül.

Élelmet nagyon keveset kaptunk. Ha teljesítettünk 120%-ot, akkor kaptunk két kis tésztafélét a leveshez, de akkorák voltak csak, hogy ha betettem a számba, egészben le is tudtam nyelni. Méltatlankodtak a németek is, hogy ezért kell 120%-ot teljesíteni?! Még annyira sem volt elég az az étel, hogy éhen ne haljunk. Én ráadásul erős dohányos voltam már akkor is. 20 dkg kenyér volt a mahorka ára. 40 dkg kenyeret kaptam, s 20-at odaadtam belőle a cigarettáért. Úgy voltam vele, hogy ha elszívtam egy cigarettát, úgy éreztem jól vagyok lakva. Szerencsére kisétű voltam.

Később már jobb dolgom volt, mert bekerültem a kolhozba, és tudtam egy kicsit oroszul beszélni. A kolhozban dolgozott egy őrnagy, aki felajánlotta, hogy őrizzem a falu csordáját. Egy szezonon át voltam gulyás. Ez már az ottlétem második évében volt.

Ennivalóm volt bőven, mert a lágerből is kaptam kenyeret és a falubeliek is hoztak enni. Egy öregasszonynak mindig megfejttem a tehenét, mert ő már nem bírta erővel. Egy veder tejet adott a fejésért. Mindig hívott magához beszélgetni, mert unatkozott egyedül.

Egy alkalommal az őrnagy azt mondta, hogy most már haza fognak engedni. De nem hittem neki, mert előtte már annyiszor ígérték. Aztán két hétig nem mentünk ki dolgozni, bent tartottak a lágérben. Éjféltajt kiabálást hallottunk: - *Zakarpatszkije frízű, ogyevajtyesz! (Kárpátaljai Fritzek, öltözzetek!)*. Fritzeknek neveztek minket is, nem hadifogolynak vagy magyaroknak. Egy kalap alá vettek minket is a németekkel.

Felkeltünk, azután kivittek az állomásra. Egy tehervonat után volt egy személykocsi kapcsolva, az elvitt minket Permbe.

Hatvanan indultunk el, az ábécé sorrendjében olvasták fel a neveket. Saját megtakarított pénzünkért jegyet vettünk a személyvonatra és 1946. november 6-án elindultunk. Ezzel a személyvonattal jöttünk *Moszkváig*. Ott már külön vagonot kaptunk, s abban utaztunk *Lembergig*, majd – szintén személyvonattal – *Munkácsig* jöttünk. *Munkácson* átestünk egy szűrővizsgálaton. Ellenőrizték, hogy valóban kárpátaljaiak vagyunk-e, illetve, hogy nem voltunk-e államellenesek. Utána pedig már szabadon hazatérhettem *Técsőre*.²⁸

²⁸ Lejegyezte Szoboszlai Mónika: „Élelmet nagyon keveset kaptunk.” In: *Mementó*. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 34-37.old.

BÖKÉNYI IMRE

(Técső, 1921. jan. 19.)

1944. november 2-án összegyűjtöttek bennünket a *Korona étteremben*. Délután pedig elindítottak, öt-hat fegyveres kísért minket. *Bustyaházán* aludtuk át az éjszakát és reggel tovább mentünk *Husztra*. Ott átvizsgáltak minket, nincs-e közöttünk beteg. De tulajdonképpen nem is azt nézték az emberen, beteg-e vagy sem. Megnézték a kezét, s ha látszott, hogy munkáskéz, hogy az illető fizikai munkát végez, akkor megfelelt.

Husztról tovább mentünk *Koponyára*, fel a hágóra. Ott egy iskolába teltek be, bezúfoltak minket. Kuporogva töltöttük az éjszakát. Másnap *Munkácsig* mentünk, a következő állomásunk pedig már a *szolyvai* gyűjtőláger volt. Ott az egykori magyar kaszárnnyában helyezték el a foglyokat, de számunkra már nem jutott hely; így felkerültünk a garázstetőre.

Szolyván már volt „konyha” is, ahol főztek, de a főztjüket nem lehetett ételenk nevezni. A kenyér szítálatlan barnalisztból készül, inkább korpa volt az, mint liszt. A lisztet megszózták, vízzel összekeverték és kisütötték. Az emberek annyira éhesek voltak, hogy a konyháról kidobott hulladékok között kutattak élelem után. Rettenetes körülmények uralkodtak *Szolyván*. Tisztálkodásra nem volt lehetőség. Az udvaron hatalmas sár volt, ráadásul a foglyok is ott végezték el szükségüket. Lapát nem volt, úgyhogy az örök cserépdarabokkal szedték fel a piszkot.

Egy hét múlva utolért minket a következő csoport *Técsőről*. Ekkor menetszázadot alakítottak. Aki akart, jelentkezett, aki nem, az bujkált a lágerben. Én mindenképpen el akartam menni arról a szörnyű helyről. *Fenyvesvölgyön* keresztül jöttünk, megháltunk egy erdészházban, majd *Turkán* is töltöttünk egy éjszakát. Ekkor már kevesen bírták a menetelést. Sokan megbetegedtek útközben, alig vánszorogtak. *Ónodi Gézát* és *Kaszó Istvánt* is karon fogtuk és vezettük őket tovább.

Turkán olyan latrinák voltak, hogy csak egy gerenda volt keresztülteve a mély gödrön. Akik gyengék voltak, előfordult, hogy bele is csúsztak és oda-veztek.¹⁴ *Turkából Novij Szamborba* mentünk, ott is nagy láger volt. Elküldtek minket krumplit vermelni. Az örök megengedték, hogy magunknak is szedjünk egy kis krumplit. A szomszédos házaknál kértünk egy fazekat, ami-ben a disznónak főzték az élelmet, és abban főztük meg a krumplit. Sok nem jutott, mindössze két szem krumpli mindenkinek.

Sztarij Szamborból pedig átvittek minket *Novij Szamborba*. Körülbelül egy hétig voltunk ott, de ugyancsak rettenetes körülmények uralkodtak a lágerben.

Rengeteg volt közöttünk a beteg ember. Innen már folyamatosan szállították az embereket tovább, számunkra is elő lettek készítve a vagonok. Tetherszállító vagonokba zsúfoltak be minket, az ajtókat bedrótolták. Volt egy kis nyílás kívárgva, s rajta egy kis csúszda csatorna a vizelet számára. Tizenkét técső volt a vagonunkban, voltak még szlatinaiak, kőrösmezeiek, de utaztak velünk hadifoglyok is. Azok az emberek, akik *Szolyván* a hídépítésnél dolgoztak, nagyon le voltak gyengülve, ezért ők középre ültek, mi pedig nekítámasztottuk a hátunkat a vagon falának. A lábbelit lehúztuk és melegítettük egymás lábát. Zsúfolva voltunk, másképpen nem is fértünk volna el. A vagon közepén állt egy kályha, de tüzelőt nem adtak hozzá.¹⁵

Ha elindult a szerelvény, akkor kb. fél napig mentünk megállás nélkül, amíg egy nagyobb állomásra nem értünk. Ilyenkor a vonat megállt, s a katonák kinyitottak egy-két vagon, megengedték, hogy a konyháról hozzunk két veder ételt. Az egyik vagonban főztek ugyanis. A probléma az volt, hogy senkinek nem volt edénye, az emberek rettenetesen éhesek voltak – szinte lehetetlen volt szétosztani a két veder levest. Úgyhogy az egyik evett, a másik nem, ezért nem is jutott annyi embernek.

Másnap, harmadnap az emberek már a vagon falát verték és kiabálták: – *Davaj kusaty! (Adj enni!)*. Hoztak nekünk szuharit, kétszerre: Utána viszont a szomjúság gyötört kegyetlenül. Akkor már vízért kiabáltak az emberek, hogy ha megállt a szerelvény valahol.

Ismét kinyitották a vagonunkat. Kihajoltam. A másik vagonból pedig kihajolt **Kékesi Lajos**. Kérdeztem, hogy náluk mi a helyzet. Mondta, hogy az ő kocsijukba viszik a betegeket, tüzelő is van ott, fűtenek, s teát is főznek nekik. Szóltunk a többieknek, s aki akart, átmehetett oda. Ekkor már végigjárta a szerelvényt egy orvosnő, és megkérdezte minden vagonnál, hogy van-e halott. Szinte minden vagonban volt. A halottakat is ugyanabba a vagonba hordták, ahová a betegeket, s ahol **Kékesi Lajos** is volt. És mivel abban a vagonban meleg volt, a halottak néhány napon belül bomlásnak indultak.

Három nap múlva ismét kinyitották a vagonunkat és ugyanakkor az övéket is. Ismét kihajoltunk. Pár percig ismét tudtunk beszélni **Lajossal**. Szörnyű volt náluk a helyzet. A halottak már egy méter magasságban feküdtek egymáson, és már folyt alóluk a hullalé. Rettenetes bűz volt ott. Pár nap múlva megtudtuk, hogy már **Kékesi Lajos** is halott.

Voronyezsben kiszállítottak minket. Már akkor is nagy állomása volt a városnak, sok-sok vágány haladt párhuzamosan egymás mellett. Az erősebb férfiakat – akik még nem voltak betegek – felszólították, hogy segítsenek

leszedni a halottakat. Leadogatták őket a vagonból. Teljesen le voltak mezetenítve a tetemek. Nem lehetett otthagyni őket a vágányok között, ezért mindenkinek meg kellett fognia egy halottat és át kellett vinni a síneken, a peronra. Én is a hónom alá fogtam két tetemet és elvonszoltam őket a lábuknál fogva.

Még ott *Voronyezsben* elvittek minket az étkezdébe, ahol makarónit ettünk, ugyan zsír nélkül, de nagyon jól esett. Jóformán csak akkor ettünk mást azon a szuharin kívül, amit útközben kaptunk. És már második hete utaztunk. Majd újra visszatereltek minket a vagonokba. Mire az *Urálba* értünk, a mi vagonunkból tizenketten meghaltak. Az ötven emberből tizenketten! Tizenegy *szlatinai* és egy *körösmezői* halottunk volt. A szlatinaiak többsége sóbányász volt, ezért az ő vízigényük nagyobb volt az átlagemberénél, nem bírták ki a szomjazást.

Szverdlovszkban is megállt a vonat és szállítottak ki embereket, akik az ottani helyi lágerbe kerültek. Minket tovább vittek, onnan még 125 kilométernyire, *Krasznouralszkba*. Ott négy láger volt, ezekbe osztottak szét mindenkit. Ez volt a végállomásunk.

Egyenesen a fürdőbe vittek, mert az utazás alatt rettenetesen eltetvesedtünk. Minden ruhát leszedtek rólunk, és akinél még maradt valamilyen értékebb holmi: gyűrű, óra stb., természetesen azt is elvették. A ruháinkat persze nem kaptuk vissza, adtak helyettük sokkal rosszabb állapotban levőket.

Kiütrött a flekktífusz közöttünk, így három hétre karanténba kerültünk. De nem csak a tífusztól, a hasmenéstől sorra haltak az emberek. A belső láztól égett a gyomruk és a tudatlan emberek itták a forralatlan hideg vizet, hogy az égést csillapítsák. Pedig mindig volt főzve fenyőtea, amiből akármikor ihatunk. Én is hasmenést kaptam, de igyekeztem koplalni, csak szuharit ettem, hogy kitisztuljon a szervezetem. Le is fogytam rendesen, de szerencsére a hasmenésem is elmúlt.

Három hét múlva orvosi komisszió (bizottság) vizsgált meg bennünket. Megcsípték a combunkat. Ha a bőr a csípés után kisimult, az illető személyt első kategóriába sorolták, és mehetett dolgozni. De ha a bőr felvette a csípés formáját, petyhüdt volt – a beteg *OK-s (oszlablennaja kategóriája – legyengült kategória)* lett, vagyis gyengélkedő. Az *OK*-sok végezték a láger körüli munkákat, víz- és tüzelőhordást, takarítást. A láger területét nem hagyhatták el. Engem külső munkákra osztottak be, én dolgozó kategóriába kerültem. Besoroltak egy brigádba. Első feladatunk a halottak eltemetése volt. Ez nem volt egyszerű dolog, a rettenetes hidegben a földet még csákánnyal sem lehetett

megmozdítani. De mivel a járvány miatt rengeteg volt a halott, muszáj volt temetni. Hosszú időbe telt, míg egy nem túl nagy gödröt tudunk vájni. Ott sorban egymás mellé kerültek a halottak több rétegben is. Majd egy kevés földdel befedtük őket és ezzel kész is volt.

A lágert három méter magas deszkapalánk vette körül. Mind a négy szegletében állt egy-egy őrtorony. A palánkon belül még egy drótkerítés is volt. A kettő között kb. három méter távolság lehetett, s nyáron itt a föld mindig fel volt ásva és frissen le volt gereblyézve, hogy senkinek se jusson eszébe a szökés. Nagyon őriztek bennünket, bár őrünk szinte valamennyien veteránok, hadirokkantak voltak. De lehet, hogy éppen ezért őriztek minket annyira körültekintően.

Fürdőt építettek a palánkon kívül. Amikor elkészült, a fürdőt is el kellett keríteni. Kirendeltek engem is lyukakat vájni a cölöpöknek. Ez is még a télen történt. A nagy hidegben hiába ütöttem a földet a vaskaróval, egy-egy ütés nyomán csupán egy fél dióhéjnyi föld vált le a többitől. Bőrcsizma volt rajtam, de majdnem lefagyott a lábam. Olyan érzésem volt, mintha parázson álltam volna. Később aztán adtak valónkit (nemezciszmat). Az ilyen rideg éghajlat alatt bizony csak a valónki védi meg a lábat a hidegtől.

A tisztálkodásra ügyeltek a lágerben, s arra még inkább, hogy ne legyünk tetvesek, merthogy a tetű volt a terjesztője a tifusznak. A járvány megelőzése céljából ezért rendszeresen járattak minket a fürdőbe, a ruháinkat pedig fertőtlenítették. A fürdőt rendszeresen takarították, én is foglalkoztam ezzel egy ideig.

Ez egy kis láger volt, ahova én kerültem, kb. nyolcszázan lehettünk ott összesen. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy itt az életkörülmények aránylag elfogadhatóak voltak. Az élelmezés természetesen ezen a helyen sem volt kielégítő. Az első kategóriások, ha teljesítették a normát, naponta 80 dkg kenyeret kaptak: reggel húszat, délben harmincat és az esti étkezés alkalmával ismét harmincat. A kenyér persze olyan lisztből készült, amibe minden bele volt örölve. 2 kg-os kenyereket sütöttek, majd ezeket feldarabolták és szétosztották. Az volt a szerencsés, akinek a kenyér széle jutott, mert a közepe nyers volt, mint az agyag. A kenyéren kívül kaptunk levest is, ami olyan átlátszó volt, mint a víz, és néha főzeléket is. A leves és a főzelék mindig egyféle alapanyagból készült. Vagy korpából, vagy kölesből, néha káposztából.

Egyszer hoztak egy hordó romlott heringet. Rettenetesen bűdös volt. Az orvos megnézte, és azt mondta, hogy ezt ilyen állapotban nem lehet odaadni az embereknek, meg kell főzni. Így hát levest készítettek belőle. Undorító

volt, de ettük, mert éhesek voltunk. Kezdetben nem bírtam megenni a hallevest. Bármennyire éhes is voltam, nem bírtam lecsúsztatni a torkomon. Azán később valahogy mégis hozzászoktam.

Az ércolvasztóban is dolgoztam. Közel volt az ércbánya, onnan hordták az ércet. Megolvasztották, darabokká öntötték, amik azután a zúzdába kerültek. Onnan pedig valami más helyre szállították, ahol kivonták belőle a különböző anyagokat. A legnagyobb hányada réz volt, de akadt egy-egy százaléknyi arany, illetve más fém is benne. Mások is dolgoztak ott, nem csak mi. Egyszer az udvaron beszélgettem egy orosz lánnyal. Megkérdeztem tőle, hogy miként került ide. Elmesélte, hogy őt *Rosztov-na-Donu* körzetből hozták. Amikor a németek megszállták a falujukat, az édesanyja elrejtette őt, nem esett bántódása. Majd, amikor az oroszok visszafoglalták a területet, minden fiatalat kényszermunkára hurcoltak, csak az öregek maradtak otthon. Így került ő ide. De őket nem őrizték úgy mint minket. Munkásszállóban laktak, az ételmezésüket pedig úgy oldották meg, hogy munkájukért minden hónapban kaptak ún. pajakot, vagyis ételmezt. Ezt leadták a konyhán és ebből főztek nekik.

Már majdnem másfél éve voltam a lágerben, amikor először kaptunk pénzt a munkánkért. Kb. 500 rubelt kerestünk, s ebből kb. 200-at fizettek ki időnként nekünk. A többi a lágert illette. Én félretettem ezt a kis pénzt, tartogattam a hazatérésre. Annyi volt a szerencsém, hogy nem voltam dohányos. Mivel a helybeliek is természetették a vaddohányt, a mahorkát, így hozzá lehetett jutni. Néha az örök is adtak nekünk. Ha adták, mindig elfogadtam, mert el tudtam cserélni kenyérre. A szenvedélyes dohányosok ugyanis még a kenyérüket is odaadták egy kis dohányért. 4 cigarettáért 20 dkg kenyér járt, ennyi volt az ára. 20 dkg kenyér a „feketepiacon” egy fél cservonecbe (tíz rubeles) került.

Mivel mindig éhesek voltunk, nagyon találékonyak lettünk az élelemszerzés terén. Egyszer például elvittek bennünket egy nagy hodályba krumplit válogatni. Vittünk magunkkal természetesen titokban drótdarabokat, s arra felfűztük a krumplit, amikor az ör nem volt mellettünk, majd a drót mindkét végét behajlítottuk, az egyiket horog alakúra. S amikor az ör elment, hogy becsukja a hodály ajtaját, amint eltávolodott, mi gyorsan egymás nyakába akasztottuk a krumpli füzérek, és magunkra terítettük a köpenyt, hogy ne látszódjanak. A hátunkat verdeste a füzér, de nem vették észre, s így legalább jóllakhattunk.

Valamivel több mint két évre rá jött el a hazatérés pillanata. Ábécé szerint állították össze a hazatérők névsorát, ezért én rögtön az első csoportba ke-

rültem. Huszonegyen jöttünk haza akkor, de técsői csak én voltam egyedül. Kiosztották az ételmünket az útra: négy embernek közösen pakolták be az ételmet, egy csomagba tették. Minden négy emberre egy kenyeret adtak, így mi azt szépen elosztottuk magunk között. Én nagyon takarékoskodtam az én részemmel, mert tudtam, hogy hosszú út áll előttünk.

Először *Szverdlouszkba* vittek minket, s ott felszálltunk egy szerelvényre, amin volt hadifoglyok is utaztak. Kályha is volt a vagonban és fűtöttek is rendszeren, úgyhogy jó meleg volt. Igaz, kissé kormosak lettünk. Minden nagyobb állomáson, ahol másik vonatra kellett átszállni, vesztegeltünk pár napig, mert nem lehetett jegyet szerezni. Huszonegy embernek egyszerre amúgy is problémás, nem is szólva arról, hogy rengeteg ember utazott, a pénztárak előtt mindig hatalmas sorok kígyóztak, ezért felváltva álltunk sorba.

Moszkvában három napot töltöttünk. Még jó, hogy volt megtakarított pénzem, ugyanis a *Kazanyi-pályaudvarról*, ahova beérkeztünk, át kellett menni földalattival a *Kijevi-pályaudvarra*. Majd ott vesztegeltünk. Mind ez 1947 januárjának első napjaiban történt. Harmadnap én és egy Viski fiú elmentünk szemetet pakolni, s így némi pénzhez jutottunk. *Marozsenojét (fagyaltot)* vettünk magunknak, azt ettük. Ételmet nem nagyon lehetett kapni a boltokban, de fagyalt mindenütt volt.

Egyik alkalommal bejött a pályaudvarra *Szekfü Gyula* és érdeklődött, hogy vannak-e itt magyarok. Ő volt akkor *a magyar nagykövet Moszkvában*. Mondtuk neki, hogy mi magyarok vagyunk, s hogy lágerből tartunk hazafelé, de már három napja nem tudunk jegyet szerezni. Azon nyomban elment az állomásfőnökhöz és rövid időn belül, már hozta is a menetjegyeket. Ily módon *Szekfü Gyula* segítségével már hajnalban el is indulhattunk.

Kijevben ismét megrekedtünk, majd *Lembergben* is várakoztunk majdnem egy héten keresztül. Nagy nehezen mégis sikerült hazaérnem. 1947. január 7-én érkeztem *Técsőre*. *Erdő Bélával* találkoztam az állomáson, aztán másnap reggel már jöttek is a látogatók, az érdeklődők. Három napig jártak hozzám az emberek, elárasztottak kérdéseikkel. Már szinte berekedtem a sok meséléstől. Ilyen volt számomra a hazatérés.²⁹

²⁹ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika: Ábécé szerint állították össze a hazatérők névsorát. -In: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében*. Técső, 2000. 38-45.old.

DEBRECENI ALBERT

(Uszka, Tiszabecs, 1919. szept. 15.)

(...) 1944. október huszadikán széjjel vertek bennünket a Kárpátokba az oroszok, akkor hazajöttem, egy hónapig itthon voltam. A megszállással kapcsolatosan egy napon kidobolták, hogy háromnap munkára jelentkezni kell *Tiszaújlakon*. Elmentünk háromnap étellel és háromnap munkára, ebből lett négy esztendő. Elmentünk tizennyolctól ötven évesig, **Simon Kálmán, Boros Sanyi, Balla Károly**, akkor a fiúk, akik fiatalon elhaltak, **Nagy Jóska, Bozsó Ferenc** – Istenem! ... **Ari Jóska, Ari Ferenc, Ari Dezső, Ari Elek**. Megvan a tanácson a névsor; **Szűcs Pista, Szűcs Ernő, Török Jóska, Gacsáji Kálmán, Papp Bálint** a faluvégről, ha kezdeném **Karmacsai Bálint**...

Ötvenhatban a tanácstikkárral felírtam, hogy ártatlanul elhurcoltak bennünket, és mi ezért követelünk. Követelnek valami kártérítést azok az özvegyek is, akiknek ura, gyermekei ott haltak meg. Meg mi is ártatlanul mentünk el, és négy év lett belőle. Azt mondta **Antal Pál** rendőr őrnagy, aki itt volt *Nyíregyházán*, hogy az uszakai tanácsnál a névsor letétbe van helyezve. De ha nem, én megteszem azt, hogy holnap hazamegyek, és az összes nevet leírom, az elhaltokét és a megmaradtokét, odaírom, körülbelül hány évesek voltak akkor.

Amikor elmentünk, azt mondták, *Csap-Munkács* térségbe kell menni, helyreállítani a hidat, utat, ez nem büntetés, háromnap munka. Én nem akartam menni, volt itt egy zsidó fiú, **Lebovics Endre**, azt mondta: most dobolják ki, de el ne menj sehova, mert háromnap munkából négy év lesz, nem hittük el! Azt mondta **Kis Béla** bácsi: **Albert**, hadiállapot van, statárium van, azt akarod, hogy édesanyádat miattad itt lőjék agyon? Brr, hát, hogy akarnék ilyet? Így mentünk el. Béla bácsi azt mondta: fiam, én az első világháborút végig éltem, aki nem fogad a hadparancsnak szót – már akkor én négyéves katona voltam – azt agyonlövik, vagy aki megkísérli az elbújtatást, azt is.

Hát, hogy hagynám az édesanyámat. Az öcsém az arra vót már nyugaton amerikai fogságban.

Így történt, és elmentünk. Négy keserves esztendő lett belőle. November 20-án mentünk, karácsony szombat estéjén vagoníroztak, szilveszter éjszakáján értünk ki a besicai állomásra, onnan még 40 valahány kilométert kellett tenni Fokínóba egy cementgyárba, gyalog, mert ott úttalan utak voltak, és sokszor ültünk hajnalig a hóban. Betegek vótunk mind. De mit tehattunk volna, itt dörögött *Csapon* az ágyú, mi, akik feladtuk a harcot, féltünk, hogy a német visszajön,

és mint ahogy a leventéket aggatta felfele, mivelünk is úgy tesz, azért mentünk, mert a németektől féltünk (kiabálva), nem az oroszról, mi a 19-esek. Hát a mi kis falunkból 11-en vótunk, 19-esek, azt vagyunk most ketten, **Boros Ernővel**, ő virágkertész valahol az országba, uszakai születésű. Ő 10 évig volt oda.

Tiszaújlakról először *Beregszásznak* mentünk, ott az adóhivatalban volt az első szállás, ott aztán másnap reggel mikor sorakoztattak bennünket, egy **Perneczki** nevű, *Nagyszőlősré* való ember kiállt, és azt mondta: a mai naptól fogva mindenki vegye tudomásul, hogy hadifogoly. Akkor ott benzines hordókban voltak hatalmas darab húsok, meg kenyér, és mondták, hogy mindenki vegyen, amennyit gondol. Hát iszonyodtunk tőle, nem voltunk magyarok ehhez szokva. Azt mondta egy pofa, magyarul beszélt, de ruszinosan, „Hé, magyar, megennéd még!”

Aztán elindultunk és *Munkács*on a téglagyárban aludtunk, ott már volt okosabb, mint én, és mondta, hogy innen szökjünk haza. *Újlakiak* voltak, idevalók. De nem mentünk munkára a téglagyárba, mentünk tovább *Szolyvára*, ilyen aranyosan tudnám mutatni, hogy melyik hegyen belül van *Szolyva*. Ott voltunk a magyar laktanyában egy hétig, ott már láttunk halottat. Ott az alagutat pucoltatták az elfogott katonákkal, de mi már civilek voltunk akkor! Aztán halva is, összeesve is, melyiket, hogy hozták be. Aztán bevagoníroztak bennünket, néztünk kifelé a tetőn keresztül, mert azt mondták, hogy ha *Munkács* felé megyünk, akkor hazafelé visznek, de *Perecsen* felé mentünk, *Perecsentől* meg... na, hogy híják azt a nevezetes hágót? Az *uzsgorodi hágó*... nem tudom csak azt, hogy *Novi Zomborral* van szemben és az már lengyel város. Kaptunk ott borsót, e vót a vacsora, mondjam tovább, hogy itt mit kaptunk? Én nem bánom, akármi lesz! Ott ültünk egy börtönben, egy börtönnek a cellájában, a fiatal fiúk mind: **Varga Pista**, eszembe jut lassan... **Kánya Lajcsi**, és a többiekkel beültünk oda egy kis helyre, és tüzet raktunk. Eccer bejött egy ruszin és azt mondja, gyújtó és óra kell. Hát uram, hát leszedtek egyszerre mindent tőlünk, de hát azt mondta a századparancsnok, hogy hát fiúk, hát ami van, azt adjuk oda, de ez nem volt elég! Hát miért raktatok itt tüzet, vette a botot, azt szórás kifelé! Hát te jó Isten, hát hová kerültünk? Puff, puff, voltunk ott vagy heten, de mindenkit megkent. Na meg még valami? Hát löktük kifelé, ami még volt! Erre megint visszafelé megkent, na akkor elszenderedtünk utána. Ez volt *Sztári Szambor*, mondjam tovább? Karácsony szombatjától szilveszterig vitt a vonat, innen már rakták kifelé, aki nem élt. Marhakocsiban vittek, oszt egy liter víz meg egy liter étel száz embernek... egy ilyen kis luk volt csak rajta, azt, akire rájött a fene, ott végezte... Mire kiértünk *Besicára*, a kétezzer emberből, aki megmaradt élő, ott kiválasztottak

négyszázunkat, és a fokinói cementgyárba vittek. Ott volt **Kondor Bálint** bácsi, **Balla, Simon**, még le tudom így írni mindet, ha visszaemlékezem... az öreg **Kányát**, meg a **Debreceni Kálmánt** visszaeresztették *Szolyváról*, mert betegek voltak, de **Gyula bácsi** az kint volt, **Kis Béla** bácsi az kint volt, nem voltak még ötvenévesek akkor. De ehhez kellene egy kis idő, hogy elsoroljam... Március huszonegyedikén halt meg az utolsó magyar, ennek a **Köteles Lacinak** az édesapja, aki mindig azt mondta, mindig azzal jött, hogy az orosz tisztektől azt hallotta, hogy a magyarok március huszadikára indulnak haza. Huszadikán hajnalra aztán szájatva ott feküdt mellettem, ott halt meg. Ekkor már a négyszázból csak százhuszonhárman maradtunk (a hangja elcsuklik) de olyan négyszázból, akit kétezerből válogattak ki, így, hogy *karasó... karasó...*

Ott először kezdtük egy cementgyár újjáépítését, na ezt csináltuk másfél évig, rendbe is jött. A németek tették rendbe, mert jött oda kétezer német, mert a magyar az marha volt, buta volt, nem értettünk mi a villanyhoz, műszerekhez, de a német azt tudta. Volt ott egy hatalmas gyár, az palagyár is volt, meg cementgyár is volt... ott a vagonba ömlött a cement.

De nem volt mit enni. Mondjam még? Nem volt mit enni! (Kiabálva.) Mikor aztán a láger kapott egy kis földet, azt hazajöttünk a munkából és hozzáfogtunk kertészkedni, egy kis csonár került, meg cukorrépa, majd amikor oszt a krumpli megjött, akkor már úrrá vált az egész világ! Ez az első évben volt, mert akkor az orosz népnek se volt mit enni, mert ott felégetett a német mindent. Én egyenesen és magyarul beszélek!

Balmazújvárosban van **Német Laci**, aki azt írta fel, hogy ki hol halt el. Cementpapírból csinált egy könyvet, mert más papír nem volt. A **Német Laci** a kórháznak a főszakácsa volt, de tehetséges ember volt, mert mindegy volt neki, hogy németül beszél vagy magyarul. De számolni is tudott, ki tudta számolni a cukorrépa kalóriáját. Akkor, amikor a cementgyárat rendbe szedtük, akkor átmentünk Ivottra. Ott rendbe szedtünk egy üvegyárat, innen átmentünk Butusra, itt megint rendbe szedtünk egy üvegyárat; ott mondta az orosz, Napóleon itt „próbált”.

Innen visszavittek bennünket egy leszkombinátba, erdőgazdaságba. Ott bement a fenyőfa, lóval húztuk befelé, kijött a deszka, innen loptuk a kész ajtót, az ablakot és eltűztük! Volt egy százados, az diktált itt is; innen kihelyeztek engem a lokeci rendőrkapitányságra, ez *brjanszki omlasztó*, gyátkovszki rajon. Na, most már Ívotton vagyok, nagyon jó elhelyezésem van, megszeretett egy százados, **Cserna Laci**, **Fekete Laci**, hát mert oroszul esernyő, az fekete, hát oszt pártfogása alá vett. Oszt megadott minden adottságot ahhoz, hogy én élet-

be maradjak, hogy megláthassam édesanyámat, szülőházamat, falumat és ott indultam el hazavágni. Negyvennyolcban ültem fel a *Moszkva–Kijev–Csap* vonatra harmadmagammal, **Tirpák Istvánnal**, aki *Szlovákiában* lakik, és egy asztalossal. Harmadmagammal értem el így az ezeréves határt! De *Vinyicában* még legrattak bennünket, de én talpon voltam, én beszéltem jól oroszul, faszaúl tudtam írni, olvasni, beszélni, de már sokat felejtettem. Azt úgy kerültem haza, hogy ha összeakadtam egy orosz katonával, aztán annak egy kis forint, a nem rubel kellett, adtam neki! De bassza meg az isten! Nem jól van ez így, az orosz nem szabad bántani most sem! Na de hát mindegy, hogy mit csináltam, ez így volt. Átjöttem Tiszaújlakig, de ott a vonatnak is azt mondtam, hogy csendesen, hogy a kapuban hadd ugorjak le. Üzbég katonák között jöttem idáig a kapuig, azt mondtam, hogy csendesedj meg vonat, hogy hadd tudjak leugorni.

De az ott gettó volt, mondjátok meg neki, a **Brezsnyevnek** is, hogy gettó volt az ott! Én, mint a kezemet, úgy ismerek ott mindent.

Negyvennyolc április hatodikán értem haza édesanyám ablakához.

Ők négy évig nem tudtak rólam. Egy időben adtak ilyen cementlapot, hát ezt szégyellünk mi, de azért megcímeztük, hazaküldeni. A cementzsákos papírt, azt, de nem jött semmi válasz... Senki nem jött onnan rólunk hírt hozni. Aki ott összerogyott, az örökre elaludt. Tudom még most is, hogy hol a temető a nagy fenyves erdő aljába. Ott nyugszik a sok magyar ártatlanul. Ordítsam még bele? Ártatlanul!... mondjam ki?

Itthon csak a szegénység volt, pedig édesanyám egy nagyon szorgalmas földműves asszony volt, az mindig iparkodott ebből a három-három holdkából. Ebből élt, és amikor meglátott, csak oktatott bennünket, hogy így fiam, az első világháború után még nehezebb helyzet volt, mint most, és mégis indultunk tovább.

Elvitték az oroszok két fogatunkat, két szekerünket, vitték a háborúba – na de meg kell kezdeni az életet, parancsolta édesanyám. És meg is kezdtük, úgy ahogy tudtuk. És lassan-lassan elindultunk. Édesanyám mindig azt mondta, hogy első a tengeri...

Úgy tudom, ötvenegyből huszonhárman maradtunk, csak úgy tudom elmondani, hogy végig megüünk *Uszkán*, aztán elmondom, hogy innen is ottmaradt valaki, meg innen is, innen is...

(Tiszabecs, 1980. IV. 29.)³⁰

³⁰ Lejegyezte DEMSZKY Gábor: „...kétezer emberből aki megmaradt élő”... Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu>) Beszélő szamizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam 1, Szám 26 > Türeségünk > Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól

DEBRECENI KÁLMÁN

(Uszka, 1925.)

(...) 1944. november 20-án vittek el bennünket apámmal.

Apámat először elvitték sorkatonának, aztán fogságba volt, azt '39-ben elvitték megint, akkor már háború volt, akkor szabadult fel *Kárpátalja*, akkor elvitték megint, oda vót '40-ig. Az volt a rossz időszak, akkor ketten kínlódtunk, mert elvitték, na amikor hazajött apám a katonaságtól, leszerelték, bejöttek az oroszok, akkor elvittek mind a kettőnket. Együtt mentünk el *Oroszországba*.

Hát ez az, itt kidoboltatták, hogy itt mindenkinek el kell menni, ez a *Lebovics* volt, az volt a leggazemberebb, *Lebovics* vót, meg *Tiszabecsen Gersli*, az még gazemberebb volt *Lebovicstul*, és amellet, hogy őket itt bujtogatták, takargatták a németek elől, szemtelenek voltak. A németek itt voltak, és akkor összevissza dugdosták őket, hogy a németek meg ne fogják, ők meg szemtelenül viselkedtek velünk szemben, elvitettek bennünket, az egész falut.

Tiszaújlakon átmentünk, a hidat felrobbantották, komp vót, már hadifogolynak tartottak bennünket, mi ezt nem tudtuk, és akkor szegény apám, ű már tudta, azt mondja, na, kedves fiam, mi már hadifoglyok vagyunk. Kést, villát, mindent elvettek, azt mondja, na fiam, mi már hadifoglyok vagyunk, nekünk már végünk van. Szegény apám, végig jött velem *Oroszországba*, de általa jöttem haza, mert ő jobban tudott beszéni oroszul, mint én.

Civilben mentünk el, az legyütt rólunk, és akkor engemet átöltöztettek német katonának, de vesztetre, mert úgy tessék képzelni, hogy ameddig a front vót, én bejártam *Oroszországot*, addig minket köpdöstek. Vót olyan hely, ahol a németek vótak, piszkosak voltak, azok ott leköpdöstek bennünket, ahol a magyarok voltak magyar katonaruhában, ott meg azt köpdösték le. Legyütt rólunk a civil ruha, mert dolgozni kellett. Német katonaruhába, orosz katonaruhába, meg magyar katonaruhába öltöztettek bennünket, a hulláknak a ruhájába.

Amikor a front már nem vót tovább, már belül mentünk, olyan aranyosak voltak hozzánk az oroszok, ott már nagyon rendesek, de addigra már meghalt egy csomó ember, sokan meghaltak, 64 ezren voltunk egy táborban.

Magyarok, németek, románok, észtek, lettek, finnek, tatárok, és ott becsület nem vót. 64 ezer embert dolgoztatni, az nehéz. De jaj, hát nem volt ott ember! Ott csak nők voltak, minden ember katona vót *Oroszországban*, a

nők voltak velünk puskával, bocsánat, szemtelen vagyok, a nők piszkosabbak voltak, mint a férfiak, azok vigyáztak ránk.

Mikor oszt onnét elkerültünk, ott, ahol már a front nem vót, hát mintha itthon lettünk volna, azok az ottani oroszok, fiúk, lányok, öregek, mind azok oly szépen beszéltek velünk. Onnan se engedtek ki, de ott már nem törődtek annyira velünk, lágerben voltunk, ott aludtunk, de ott már nem voltunk olyan nagy fegyelem alatt.

Hát először mentünk *Staniszlau*ba, akkor mentünk *Palampovics*ba, akkor mentünk *Orelbe*. *Orelben* volt az elosztó, úgy osztályoztak bennünket, hogy tiszta meztelenre levetkőztünk, és kit milyen kategóriába osztottak be. Tiszta meztelenre, mint itt nálunk a jószágot osztályozzák.

Nagy nehezen egy helyre kerültünk apámmal, pedig hat hónapig nem voltunk együtt, mert akkor én egy kicsit jobb kondícióban voltam, elvittek apámtól, kit-kit hova. Mink elmentünk *Orelbe*, és ott a parancsnokság azokat az embereket, akik már olyanok voltak, hogy alig bírtak mozogni, azokat elvitték, úgy hallottuk. Hogy hova, azt nem tudjuk, de egy olyan gyűjtőlágerbe vagy mi az istennyila vót.

Sose találkoztunk velük, na de apám az eljött. Mi *Orelban* vótunk, és engemet kivittek munkára, ő bent maradt, apám a konyhának a favágója lett, és akkor addig beszélt az oroszoknak, amíg engemet is behoztak.

Hát tetszik tudni, mennyi volt ott egy ember, ha itt vóna most ezer légy, azt akkor itt leütök egyet, semmi, annyi volt egy emberélet.

Ide tessék hallgatni, ha benyúltam ide a hónom alá, ha nem vettem ki 100 tetűt, egyet se, annyi vót. A flekktífusz kiütött *Orelbe*. 64 000 emberből, négy hónap alatt, azt hiszem, tán 400 maradt, mindenki meghalt.

Na jó, szegény apámról, úgy mondták OK-s, ötet hazahozták. Az a betegállomány, ez egy olyan orosz jelölés. Akkor volt egy orosz nő, hát most ebben a korban, az én apám akkor volt 50, 52 éves, ez a forma, mint az én feleségem most, egy orosz orvosnő volt, és akkor apámat beosztotta, hogy jön haza. Apám azt mondta neki, hogy nem jön, hát miért, mondja, mert a fiam nem vihetem! Akkor a menetszázadból vittek ki munkára, mert akkor már kiszedték azokat az embereket, akik betegek voltak, azokat szállítják haza, minket meg vittek volna ki megint Szibériába, munkára, a menetszázadba. Abból vettek ki engemet, mert azt mondta apám, akkor ű se jön haza.

Elvittek bennünket *Besszarábiába*, *Besszarábiából* jöttünk le *Foksányba*. Na, *Foksányban* ott voltunk még 8 napig, és akkor nyolc nap múlva bevagoníroztak megint, megint volt vagy 100 000 ember ott. Össze voltunk kever-

ve, románok, magyarok, a kutya istenit, ott ahány ember vót, annyi nyelven beszélt, ott alig tudtunk egymáshoz szólni. Mindenki másképpen beszélt. Aradon a ruha már alig állt rajtam, orosz katonaruha vót rajtam. Egy ilyen fiatalasszony, a férje annak is odavolt, nem tudott róla semmit, levetkeztetett anyaszült meztelenre, és megfüröszött, oly szép tiszta ruhát adott rám, de olyan voltam, fekete-kék volt mindenem. Az a szép fiatalasszony, valamivel volt öregebb, mint az én feleségem, de nem sokkal, én nem tudom, a férje ruhája vagy mi volt, oly szép tiszta alsóneműt adott rám, de én oly koszos voltam, hogy aztat elégette rögtön, el lehet képzelni, hogy néztem ki. Az aradi nép az kimondottan aranyos volt, de nem csak velem, másokkal is ezt csinálták, olyan szép tisztán felöltöztettek, na akkor bejöttünk *Szegedre, a Rózsa-malomba*, elengedtek bennünket, ki hogy tudott, hazajöttünk.

Jóska már meghalt. Hazajöttünk, azt vagy négyen meghaltak, de úgy tessék hinni, anyám kifőzte a levest, 10 litert hozott be, azt megettem, mire főtt a másik, azt is megettem, a Botosnak az apjával egy húszliteres fazékkal megettünk. De az is meghalt, meghalt már mindenki, még egy ember van *Magosligeten*, aki él, a **Szabó Sándor**, az él, *Tiszabecsen* meg van nekem egy unokatestvérem, **Debreceni Albert**, az is velünk vót. Mikor elosztottak bennünket, akkor elkerült, de ő is hazajött. Itthon csak akkor tudták meg, hogy még élünk, amikor bejöttünk, senki se tudta, az vót, hogy elégettek bennünket, felakasztottak bennünket, a tengerbe süllyesztettek bennünket.

(Uszka, 1980. IV. 5.)³¹

GÁCSAI ISTVÁN

(Bene)

„*Szolyváról* 9 napi gyaloglás után érkeztünk meg *Sztarij Szambor* városba... Kivittek a *Szambor* melletti erdőbe dolgozni... Az első szökési kísérletem nem sikerült... Nem adtam fel. A következő őrsnél elbújtam a közeli bozótban... Azután megvártam, amíg fogolytársaimat elvezetik az örök. Miu-tán elmentek, elindultam az erdőben...

Így jutottam el a *Kárpátokig* (...) Kisberezsnánál vonattal szerettünk volna hozzám szegődött szökevény társaimmal *Ungvárra* eljutni, de *Nagyberény*

³¹ Lejegyezte: DEMSZKY Gábor: „*Magyarok, németek, románok, észtek, lettek, finnek, tatárok, 64 ezer embert dolgoztatni, az nehéz!*” Kis magyar helytörténet.

Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu>) Beszélő szá-mizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam I, Szám 26 > Türeségünk > Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól

északi végén egy udvarba behívott egy ember. Ott tudtam meg, hogy ez a milícia épülete. Átadtak *Perecsenybe*, ahol katonatisztekbből álló bíróság ítélkezett felettem (...)

Azután teherautóra pakoltak és átvittek *Szolyvára* (...) a tábor felszámolása után *Lengyelországba* (a *Sanoki gyűjtőtáborba*), majd pedig a *Kaukázusba* kerültem. Három hónap múlva átvittek *Tbiliszibe*, ahol azonnal megfűrésztettek bennünket. Itt már nem volt olyan szigorú az őrség, mint Szamborban és a drótkerítés is lazább volt. Itt előbb alagutat fúrtam, majd más építkezéseken és a helyi téglagyárban is dolgoztam. 1946 májusában azután hazaengedtek bennünket.³²

HIDI FERENC

(Csap, 1921.máj.22.)

(...) A szovjet megszállókkal kitűnően együttműködő volt mozdonyvezető, **Török Gyula** udvarába kísérték a katonák minket. Itt mindenkitől megkérdezték az oroszok, hogy milyen nemzetiségű. Aki szlováknak, ruszinnak vagy cigánynak vallotta magát, azt elengedték. Én jól beszéltem szlovákul és ruszinul is, de röstelltem azt mondani, hogy szlovák vagy ruszin vagyok. Innen gyalog *Bátyúba* kísérték a fegyveres orosz katonák, majd nyitott teherkocsikkal, esőben *Beregszászba* vittek, ahol éjszakára a mostani magyar tanárképző főiskola épületében szállásoltak el minket. Másnap újra gyalog indultunk *Munkács* felé, a következő napon elértük *Szolyvát*, aztán *Alsóvereckét*, majd *Turkát* és *Sztarij Szambort*. Az egy hétnél is hosszabb úton szinte nem is kaptunk ételmezt.

Az orosz katonák már *Beregszászban* megkezdték a foglyok által zabrálásként, vagy „*dáváj császi*”-ként emlegetett tevékenységüket. A téli fagyban sok szerencsétlenről lehúzták a meleg kabátját és a csizmáját is az órája mellett. Aki kiállt a sorból, arra rálöttek az örök. Ha valaki szökni próbált és megölték, helyette a katonák mást dobtak be a sorba az út mentén bámészkodó férfiak közül – hogy kilegyen a létszám.

Sztarij Szamborban körülbelül egy hétig voltunk. Karácsony szenteste felsorakoztattak és fűtetlen tehervagonokba zsúfoltak bennünket, a kéttenegelyes vagonokba ötven, a négytenegelyesekbe száz ember került. A hét napig tartó vonatozás alatt ételmezt legfeljebb háromszor kaptunk, vizet sem sok-

³² Lejegyezte: KARMACSI Zoltán: *Szökés a Sztarij Szambor-i lágerből*. Kárpátaljai Szemle, 2000/5.sz., 20.old.

kal többször. A vagon fém részeiről nyaltuk le a deret, annyira szomjaztunk. Az idősebbek és a gyengébbek közül egyre többen meghaltak, minden nagyobb állomáson kiadogattuk a halottakat a vagonból. Január elsején, reggel érkezünk meg az *oroszszági Orelbe*. A láger egy tűzérési istálló lehetett, de plafon és padló nem volt benne, a tető a háborúban megsérült, mindenütt beesett a hó meg az eső. Priccsekből csak vagy 150 volt, és mi 1186-an voltunk abban a transzportban. Nekem nagyon csúnyán elfertőződött a lábam, emiatt rögtön a betegek közé kerültem. Hála egy *Alla nevű ápolónőnek*, a lábam meggyógyult, ráadásul az egészségügyi osztályon maradhattam tolmácsnak, ennek köszönhetem az életemet, hisz már a vonaton tetvesek letünk, és a tetvek miatt gyorsan terjedtek a fertőző betegségek. Én is elkaptam előbb a fejtífuszt, majd a hastífuszt is. De egy egészségügyi német törzsőrmester, **Ferdinánd Lipinszky** nem engedte, hogy elvigyenek az izolátorba, ami egy külön épület volt a lágeren belül – akit oda vittek, az soha nem jött vissza. Maga mellett tartott és injekciózott, így én megmaradtam. Az első télen nagyon sok sorstársam halt meg, volt olyan éjszaka, amikor 35-45 halottat kellett eltemetni, akiket az erőtlen foglyok csak a hóba temettek el. A városvezetés kérésére csak tavasszal túrták be a hullákat egy erőgéppel kiásott tömegsírba. Újabb transzportok is jöttek a lágerünkbe, összesen 3500 ember, közöttük a magyarok mellett németek, lengyelek, de hollandok, franciák és belgák is akadtak. A velem együtt januárban a lágerbe került 1186 személy közül tavaszra csak 400 egyenéhány maradt. Viszont csak *Orelben* volt még legalább két láger. Akik kibírták az első telet, azok közül később már csak kevesen haltak meg. Áprilistól én is kijártam a brigádokkal dolgozni a városba, mindig ott dolgoztunk, ahová kellett az ingyen munkaerő. Volt egy német repülőökből álló brigád, akik az *oreli repülőtérre* jártak repülőgépeket javítani, ők onnan ellopott rádióalkatrészekből fabrikáltak egy rádióadót, amelynek a segítségével egy szudétanémet származású tiszt, **Fischer Vilmos** felvette a kapcsolatot a svéd vöröskereszttel. De valószínűleg bemérhették, mert egyszer bejöttek a lágerbe a beszpekások (biztonságiak) és elvitték **Fischert** a rádióadóval együtt. A szökés csak nagyon kevés sorstársunknak sikerült, emlékszem valakire, aki nekiszaladt éjszaka a drótháló kerítésnek, ő ott csüngött holtan reggel a kerítésen. Egy másik magyar hadifoglyot egy félreértés miatt lőttek le az örök. Volt sikeres próbálkozás is, a vasúti fűtőház építésénél egy hétfős, *erdélyi magyarokból* álló csoport összeverődött, megtudták a vasutasoktól, hogy minden délben megy egy üres tartálykocsikból álló szerelvény a *Romániában* lévő *Ploiestiig*, olajért. Egyszer, amikor bejött az említett szerel-

vény, egyenként bemásztak egy olyan új tartálykocsiba, amelyben korábban még nem volt olaj. Állítólag ők hazajutottak. Nagyon ügyesen szökött meg három német repülő, a már említett repülőket javító brigádból. Történt egyszer, hogy befutott egy repülőgép az *oreli reptérre* egy orosz őrnaggyal, aki valami futárpostával ment *Moszkvába*. Amíg az őrnagy a felvételi épületben tartózkodott, addig az őrizetlenül hagyott gépbe beült három német és a *Balti-tenger* irányába állítólag szerencsésen kijutottak nyugati zónába. De több sikeres szökésről nem hallottam.

1945 augusztusában már hazaengedtek *Kárpátaljára* egy betegtranszportot, sajnos sem én, sem az öcsém nem kerültünk bele. 1945 végén a magyar és a német foglyokat elkülönítették, ekkor választhattunk, mi magyarok és a németek is maguk közül lágerparancsnokot, persze **Jurcsenko** főhadnagynak, a láger valódi parancsnokának jóvá kellett hagynia a választott személyeket. Mi magyarok **Janzen Ernő** századost, volt bukaresti katonai attasét választottuk magyar lágerparancsnokká. Mivel beszéltem és írni is tudtam oroszul, mellette én láttam el az írnoki teendőket egészen 1946. október 4-ig, amíg haza nem engedtek. Az én nevemre volt kiállítva a velem együtt hazatérő tizenöt sorstársam csoportjegye, akikkel kalandos módon, sokszor tehervonatokon jutottunk haza *Kárpátaljára*.

Már korábban is akartam írni önöknek azzal kapcsolatban, hogy az orosz és az ukrán kormány kártérítést követel a németek által fogságban tartott állampolgárai számára. Hát minket sem szanatóriumba vittek oda, nekünk ők miért nem fizetnek kártérítést? Például, akik a háború befejezéséig idehaza dolgoztak a helyreállításban, azok ötven százalékkal kevesebbet fizetnek a közüzemi díjakért. Ez miért nem jár azoknak, akik kényszermunkásként dolgoztak, és esetleg túléltek?³³

HORVÁTH KÁROLY

(Huszt-Nyíregyháza)

1944 novemberében Nyíregyházáról 2200 civil személyt hurcoltak orosz fogolytáborba, akik közül senki sem tért haza – hangzott el a nyírségi megyeszékhelyen múlt év novemberében, az áldozatok tiszteletére rendezett emlékünnepeken. Horváth Károly megrendülten nézte huszti otthonában az eseményről szóló tévéhíradást, mivel édesapjával együtt ő is ott volt az ártatlanul elhurcolt

³³ Lejegyezte: Badó Zsolt: *Sebesülés után az oreli lágerben*. Kárpátalja, 2005. nov. 25., 254.

nyíregyházi munkások között. Károly bácsi valószínűleg egyetlen túlélőként emlékezhet vissza a tizenöt évesen megélt borzalmakra.

– A családnk 1939-ben költözött *Husztól Nyíregyházára*, ahol édesapám mozdonyserelőként kapott munkát. Motoros vonattal járt *Nyíregyháza és Tokaj* között, én pedig a *debreceni* vasúti vagongyárban tanonckodtam. Mikor kitört a háború, a vasutasok zöme felmentést kapott a kötelező bevonulás alól, így édesapám sem volt katona. Az oroszok kétszer foglalták el *Nyíregyházát*. Második alkalommal egy reggelre virradóan hirdetmények jelentek meg szerte a városban, hogy takarítás céljából mindenki jelentkezzen a munkahelyén. Édesanyám a táskánkba tett két darab zsíros kenyeret, és apámmal elindultunk a vasútállomásra.

– Úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna. Több százan álldogáltunk a *nyíregyházi* állomás körül, mikor jött egy lovas kocsi, benne két tisz és két civil ruhás ember. Egyikük felszólított bennünket, hogy ki-ki vegye a szerszámaikat és igyekezzünk a városházára, ahol mindannyiunk számára ideiglenes papírokat állítanak ki. Ott aztán egyenesen a börtön irányába tereltek bennünket, ahol fegyveres őrök előtt kellett kiürítenünk a zsebeinket. Nálam egy *Horthy* ötpengős és egy szódásüvegkupak volt, ez utóbbiról azt hitték, hogy valami fegyver, így kaptam is érte egy becsületes mellbevágást.

– Másnap, csütörtök reggel, hajnalban ébresztettek bennünket, és a hideg novemberi esőben gyalog hajtottak *Debrecenbe*. Néhány idős ember nem is bírta az erőltetett menetet, őket ott helyben agyonlőtték. Később egy orosz konvoj húzott el mellettünk, és az egyik kocsiból kézigránátot dobtak közénk, mondván, hadd pusztuljon a bűdös partizán. Sokan meghaltak, őket egyszerűen az útszéltre húzták, a sebesülteket pedig minden további nélkül lelőtték...

– *Debrecenben* egy ideiglenes lágerbe vezettek bennünket, ahol tudatták velünk, hogy hadifoglyok vagyunk, mert partizánként harcoltunk a szovjet hadsereg ellen. A hatás döbbenetes volt, sokan napokig fel sem fogták, mi történik velük. Másfél hónapig tartottak itt bennünket, napi egy tányér ételen és egy darab kenyéren. December közepén, az új magyar kormány megalkulását követően három nap alatt az egész lágert bevagonírozták és útnak indították a mai *Moldávia* területén lévő *Belci* városába. A tíznapi vonatozás alatt előfordult, hogy két napig nem kaptunk enni, és majd megfagytunk a téli hidegben. Mikor megérkeztünk, mindenkit a fürdőbe irányítottak, ahol a tisztálkodást követően valami injekciót adtak az embereknek. Ettől az „oltástól” aztán két hét alatt több mint másfél ezer ember halt meg, köztük, épp

szenteste napjára, apám is. Magam annak köszönhetem az életemet, hogy az út során súlyosan meghűltem és ezért nem mentem fürödni...

– Az újonnan érkezett hadifoglyokat ezután már nem „oltották”, inkább rövid időn belül továbbirányították *Szibéria* felé. A lágerben összegyűlt mintegy száz fiatal gyerekkel azonban már nem tudtak mit kezdeni (vagy nem akarták a biztos halálba küldeni őket). Ehelyett a vasútállomáson dolgoztattak bennünket, szabadon járhattunk-kelhattunk, és mivel lényegében nem is törődtek velünk, ketten úgy döntöttünk, lesz, ami lesz, megszökünk. Neki is vágunk az országútnak, keresztül a *Kárpátokon*, minden úti okmány és persze élelem, illetve pénz nélkül. Volt, ahol befogadtak bennünket, volt, ahonnan elzavartak. Nemegyszer éjszakáztunk a falvak szélén lévő temetőkápolnában, ennivalónk pedig leginkább a kertekben hagyott fagyos zöldségféle, illetve szőlőmaradék volt. Mire áprilisban *Nyíregyházára* értünk, alig voltam harminc kiló.

– Otthon senkit sem találtam, mivel házunkat bombatalálat érte, így üresen állt. A szomszédasszony kísért át anyámékhoz, ahol a konyhaasztalon éppen egy tepszi frissen sült lekváros kifli hűlt, amit én egy ültömben meg is ettem. Mondanom sem kell, hogy nem lett volna szabad, hisz majdnem belehaltam. Orvost hívtak hozzám, de így is három napig nyomtam az ágyat...

– A későbbiekben szinte zarándokhelyé vált a házunk, ugyanis rengeteg ember érdeklődött valamely elhurcolt hozzátartozója iránt. Én egy névre sem emlékeztem, és mindenkinek azt mondtam, hogy a férjét, apját, testvérét tovább vitték *Szibériába*. Azt, ugye mégsem mondhattam, hogy mindannyiukat megölték és jeltelen tömegsír lett a nyughelyük... Jómagam 1972-ben jártam újra *Belciben*, hogy felkeressem az egykori kaszárnyát és lágert. Nem sok minden maradt meg, de beszélgettem olyan helybéliekkel, akik még jól emlékeztek 1944-45 telére. A másfél ezer ártatlan magyar férfi emlékét azonban egyetlen maradandó jel sem őrzi...³⁴

HORVÁTH LÁSZLÓ

(Bene, 1926.)

(...) Este érkeztek meg *Szolyvára*, ahol egy sötét terembe terelték őket. Leülni, leheveredni nem lehetett, mert annyian voltak, mint egy szardíniás doboz-

³⁴ Lejegyezte: P. Zs.: *Akik névtelenül nyugosznak ismeretlen sírban. „Azt mégsem mondhattam, hogy mindannyiukat megölték...”* Kárpátalja, 2002. máj. 10. 69. szám.

ban. Reggel, amikor kiengedték őket, a lélegzet párája és az emberi ürülék szaga felhőként tört ki a helyiségből. A fürdőbe terelték a foglyokat, ahol megfosztották őket szőrzetüktől, és megfürödhettek a benzineshordókból engedett vízzel.

Azután visszamentek a lágerbe, ahol nyilvántartásba vették, majd beoltották őket tifusz ellen. Egy tüvel oltották be az egész szobát (76 ember), kit a mellkasán, kit a hátán. Többeket a hasmenés vitt el, az emberi gyengeség. Nem volt mindig friss, tiszta ivóvíz, ezért sokan az ereszből, a vécétartályokból oltották szomjukat, amitől hasmenést kaptak. *„Mi, édesapámmal inkább nem ittunk vizet, mintsem hogy megbetegedjünk. Inkább a konyháról vagy a vízszállítóról igyekeztünk egy kis innivalót szerezni. Na meg a szálláshely sem volt megszokott számunkra, mert senki sem volt ahhoz szokva, hogy novemberben betonon aludjon”* – meséli **Horváth László**.

Édesapját 1945 januárjában hazaengedték, őt pedig a mai Lengyelországhoz tartozó *Sanokba* vitték, majd rövid időn belül *Ocsamsziribe*, ahol a folyó medrének szabályozásán dolgozott. Innen tehervagonokban szállították sokadmagával *Tbiliszibe*. Volt, aki alagutat fúrt, mások alabástromot termeltek ki, utat javítottak.

„Útban Tbiliszibe az amerikai húskonzervtől elkaptam a hasmenést. A táborban a szakácsnak köszönhettem, hogy felépültem. Ő koksznak égetett kenyeret etetett velem két napig, és semmi folyadékot nem ihattam. Majd az égetett kenyérből főzött teát kellett innom. Ezzel a módszerrel gyógyított meg” – emlékezik vissza **Laci bácsi**, aki ezek után dolgozott még a vízműveknél és téglagyárban is, ahonnan 1946-ban térhetett haza.³⁵

HUSZÁR SÁNDOR

(Técső, 1925.jún.15.)

1944. október 2-án, vasárnap reggel, nótaszóval vonult be a szovjet hadsereg felderítő előőrse *Técsőre*. Az első katonák a Tisza túlsó oldalára, vagyis *Kistécsőre* érkeztek. A lerobbant Tisza-hídon átsétálva, ellenállásba nem ütközve vonultak a város központja felé. A város szinte üres volt, a lakosság kimenekült a várostól néhány kilométerre levő gyümölcsösökbe, ahol szinte minden gazdának volt szállása. A szovjet hadsereg békésen vonult át a városon.

³⁵ Lejegyezte: kz: *Égetett kenyér mentette meg az életét. Emlékezet – 1944-2001*. Kárpátalja, 2001. okt.26.41.szám.

Pár nap múlva önkénteseket kezdtek toborozni a ruszinok körében. Megalakult a helyi nemzetőrség, amelyben a nép söpředéke lett a vezetőség, az írni-olvasni sem tudók, s ezek jelölték ki, hogy kiket vigyenek el az orosz katonák. Ők mondták meg, hogy kiket, hogyan és mivel lehet megsarcolni. Ez volt a kezdet...

1944. november 20-án többedmagammal írásos felszólítást kaptam, amelyben kirendeltek a *bustyaházi* hídhoz dolgozni. Meg is jelentünk a városháza előtt, várva a további utasításokat. Nemsokára kinyílt egy ablak és megjelent benne az új polgármester, *Nagy Lajos* személyében, aki nagy hangon kijelentette, menjünk haza, majd kidobolják a további parancsot. Nem kellett sokáig várni, már verték is a kutyabőr: „18-tól 60 éves korig mindenki jelentkezzen háromnap munkára...”

Mit tehettünk?! Élelmet vettünk magunkhoz és mentünk a kijelölt helyre jelentkezni. A Korona étterem nagytermében felírták az adatainkat. Amikor már elég sokan voltunk, összeállították a menetoszlopot, és elindult a szomorú menet. A Korona termébe még széles út vezetett, de kifelé már igen keskeny, mert két oldalról már fegyveres katonák és helybeli nemzetőrök kísérték. így érkeztünk meg *Husztra*, ahol Volosin-palotában szállásoltak el bennünket éjszakára. Másnap, a reggeli ébresztő után mindannyiunkat lezavartak a pincébe. A pince valószínűleg kivégzések helyszíne lehetett korábban, mert a falak tele voltak fröcskölve vérrrel. Nemsokára jöttek a „hiénák”, akik kiraboltak minket.

Nem katonák voltak, civil ruhát viseltek. Elszedtek minden értéket: gyűrűt, órát, pénzt, kést, borotvát, imakönyvet, Bibliát, fényképet, egyszóval mindent.

Amikor már mindenünket elvették, kiengedtek a pincéből. Ismét abba a helyiségbe kerültünk, ahol az éjszakát töltöttük. Amint kinéztünk az ablakon, láttuk, ahogyan a benzineshordókban a bablevest főzték az udvaron. Sokan felhúzták az orrukat és fitymálva nézték a gőzölgő ételt. Ez volt a reggeli, de nem sokan vették igénybe az ingyen konyhát. Porcelántányérban adták a levest, ami akkor jó volt. Bár később is ilyet kaptunk volna!

Két nap múlva, felszaporodott létszámmal – mivel utolért bennünket a második menetoszlop – ismét útnak indítottak minket. Ekkor már csak katonák kísérték, s utunk igen nehéz volt. A novemberi esős, hideg időben gyalogoltunk. Legközelebbi szállásunk egy iskola volt, majd távolabb, *Beregszentmiklóson* egy kultúrházba szállásoltak be, amely tele volt lótrágyával. De minket az már nem érdekelt, ledöglöttünk mint a disznók, annyira

ki voltunk merülve. A következő állomásunk a *szolyvai* gyűjtőláger volt. Ez egy körülkerített terület volt, több épülettel, sártengerrel és sok-sok emberrel. Itt ismét megmotoztak. Amit *Huszt*on sikerült megmenteni, azt itt vették el.

Szállásunk egy épület padlásán volt. Száraz hely volt, s mivel sokan voltunk, ezért nem is volt hideg. Csakhogy nemsokára áthajtottak minket egy garázsba, melynek betonpadlója volt, és legalább 5 cm-nyi víz ült benne. Sem ülni, sem feküdni nem tudtunk. Parancsnokunk, *Sófalussy Sándor* meg is jegyezte, hogy ha nem akarunk elpusztulni, meg kell találnunk a módját, hogy kijussunk erről a helyről.

Élelmünk sem volt valami bőségesen. Kenyeret olyan feketét adtak, mint az éjszaka. De lehet, hogy csak azért tűnt olyan feketének, mert sötétben adták, már nem tudom. De azért megettük, mert a legjobb szakács az éhség.

Nap mint nap vonultak a századok. *Csápnál* még tartott a harc, de a magyar hadsereg katonái már egymás után tették le a fegyvert.

Teljesen ki voltunk merülve, mivel sem éjjel, sem nappal nem hagytak bennünket pihenni. Nappal hajtottak tönkfát hordani a hídhhoz.

Én elég alacsony növésű voltam és magas férfiakkal küldtek el, úgyhogy azt mondhatom, csak „üresen” jártam közöttük, míg egy katona rám nem parancsolt, hogy „*ragadjak a fába*”. Ily módon alig érte a lábam a földet. Nem én vittem a fát, hanem engem vittek a fával.

1944. december 5-én századunk önként jelentkezett, hogy bárhova elmegy, csak irányítsák el *Szolyvárról*. Ezen a napon 11 órakor léptük át a láger kapuját, utunk *Perecsenybe* vitt. Igen nagy távolságot kellett megtennünk, éjszaka volt, mire megérkeztünk. Egy istálló padlásán aludtunk, de én ekkor már beteg voltam. Még *Szolyván* meghűltem és erős hasmenésem volt. Ottlétünk másnapján orvosi vizsgálatra jelentkeztem, emiatt félre is állítottak. Azt hittem, hogy szerencsém lesz és hazaengednek, de csak annyi történt, hogy a betegekkel, öregekkel és a rossz lábbelisekkel együtt egy gépkocsira szállítottak fel, és elindítottak minket *Szambor* felé. Éjszaka volt, mire megérkeztünk. Miután leszálltunk a kocsikról, sorakoztattak bennünket és a katonák átnézték, kinek van a lábán jó állapotban lévő csizma, lábbeli. Ha volt, minden szó nélkül lehúzták az illetőről, s ha bárkinek ellenvetése volt, azt még jól meg is verték.

Szamborban ismét egy istállóba tereltek be minket. Ez egy nagy hodály volt, mégis az egyik sarokba szorítottak be bennünket, úgyhogy csak ülni tudtunk. Reggel féltem betegnek jelentkezni, de mivel állandóan a vécén voltam, egy egészségügyis elkapott és bevitt a gyengélkedőre. Meleg volt, enni is

adtak elég bőven, főleg szárított kenyeret. Az ételöszton mindenre megtanítja az embert: hosszú kabát volt rajtam, kitéptem a zsebet és a bélésbe engedtem a szárított kenyeret. Már majdnem elmúlt a hasmenésem, amikor egy idős técsői bácsi bejött hozzám és mondta, hogy menjek velük, mert ők indulnak a menetcsapattal. Kértem, hogy engedjenek ki a gyengélkedőről. Ki is mentem és beálltam a menetbe. Háromszor is kidobott a katona – míg rá nem unt –, de végül bennhagyott.

Gyalog mentünk a vasútállomásra, ott álltak a marhavagonok. Egy-egy vagonba 110 embert préseltek be. Az egyik oldalajtó be volt zárva, csak egy lemezcsatorna volt készítve az ürülék számára. Éjjel indultunk, azt sem tudtuk milyen irányba. Leginkább éjjel utaztunk, nappal állomásokon vesztegeltünk. Kilenc nap és kilenc éjszaka telt el, amíg megérkeztünk *Boriszovba*. Utazásunk kínszenvedés volt: se víz, se ennivaló. Aludni csak ülve lehetett. Egymás ölében ültek az emberek a padokon. A két ajtó között volt egy kis hely, ott lehetett „táncolni”. Hát én bizony „táncoltam” is, amikor mindenki aludt. Rágtam a szárított kenyeret és szoptam a deres csavarfejet víz helyett. Utazásunk folyamán kétszer adtak egy-egy 800 grammos konzervdoboz borsólevest, melyen két embernek kellett megosztoznia. Nekem nem jutott, mert akinek meg kellett volna osztania velem, az egy szuszra megitta. De nem haragudtam rá, mert nekem volt még szárított kenyerem.

Amikor *Boriszovban* kiszálltunk a vagonból, összeestem. A lábaim meg voltak fagyva, ezért aztán két magyar katona vitt be a lágerbe. Minket, civileket az 1-es számú barakkba hajtottak. Első étkezésünk fél liter forralt víz volt, semmi más. Közöttünk volt a *bégányi* református tanító – **Turóci** is, aki istentiszteletet is tartott –, és minden nap elénekeltük a XC. zsoltárt. A „*Te benned bízunk kezdettől fogva...*” és az „*Erős várunk nekünk az Isten...*” kezdetűt.

Emeletes priccsek voltak a fekhelyek. Én két *técsői* férfival a felsőre kerültem. A csizmát nem lehetett levenni a lábamról, úgyhogy azt egy késsel vágták le. Pokrócba csavartam a lábam, és Károly bácsi a csizmaszárból bocskort remekelt nekem. Így már valahogy tudtam mozogni.

Pár nap múlva az egyik társam csendesen elaludt, s ezzel befejezte földi pályafutását. Egyre kevesebben maradtunk.

Minden nap – parancsra – pusztítani kellett a nemkívánatos állatkákat (a tetveket), amiből bizony nagyon sok volt. Károly bácsi mindig azt mondta, hogy ő azért tetves, mert én nem pusztítom őket. Azt feleltem, bennem egy-egy sincs több, mint őbenne. Egy alkalommal azt kérte, adjam oda neki az

ingem. Le is vettem az ingem, de azon mód magamra vettem egy szvettért, mert, ha a test szabadon maradt, azonnal megkezdődött a vakaródzás. Voltak olyanok, akiknek már elsebesedett a teste a sok vakaródzástól. A társam átnézte az ingemet és nem talált benne tetűt.

– Lehet, hogy benned nincs is – állapította meg.

– Nem bántom őket, ők sem bántanak engem – feleltem.

Mindennap sorra haltak meg az emberek. Egy napon aztán én is lázas lettem. Jelentkeztem, hogy beteg vagyok. Még aznap áttettek a 2-es barakkba, mivel ott voltak a betegek, de az ételmezésünkről nem gondoskodtak, s így három napig nem kaptam enni. Az orvos megállapította, hogy flekktífuszban (kiütéses tífusz) szenvedek. Éjszakánként olyan érzésem volt, mintha repülnék, mivel magas lázam volt, 41 fokok. Állandóan szomjúság gyötört, a testemet pedig elborították a kiütések. A pufajkám (vattakabátt) ellopták. Heten feküdtünk a priccsen. Egyik reggel, amikor felébredtem, a társaim már nem mozdultak. Az egyikről lehúztam a kufájkát. mivel neki többé már nem volt rá szüksége.

Pár nap múlva kezdett javulni az állapotom, visszatért az étvágyam. Rengeteg ember elpusztult, úgyhogy enni volt bőven. Az orvos utasítására a fertőzött kórházba mentem dolgozni, amely a láger területén kívül volt. Az ételhordás volt a feladat. Ott dolgoztam tavaszig, amíg meg nem szűnt a nagy halálozási hullám. Ezután beosztottak a fűrésztelepen dolgozók közé, második műszakra. Akkor tudtam meg valójában, milyen is a lágerélet. A reggeli munkásokat, akik az első műszakban dolgoztak nagyon szigorúan átvizsgálták, amikor átléptek a lágerkapun. Ha valakinél találtak egy darabka szappant, vagy bármilyen egyéb csekélységet, vagy esetleg két ing volt rajta, rettenetesen megverték őket. Volt ott három szerb, azok úgy verték a népet, mint az állatokat.

Nekünk, akik délután jártunk dolgozni, koszorúba kellett kötnünk a köpenyünket – még a nagy melegben is – úgy mentünk. Bármit betehettünk a köpenybe, senki sem vizsgált át. Igaz, később tudtam meg, hogy a vezetőnk minden nap behozta a szerbeknek a liter vodkát. Együtt dolgoztam a kórházban *Kacz Gyulával*, egy *kolozsvári* zsidó fiúval. Összebarátkoztunk, és amíg szét nem dobtak bennünket, mindig együtt voltunk.

De azt hiszem, előreugrottam, mert keveset írtam a lágerben töltött első hónapokról. Nem kell azt gondolni, hogy mézeskaláccsal etettek, de még azt sem, hogy kenyérrel. Karácsonyra kaptunk tizen egy kenyeret – ünnepi ajándékként. Szilveszterkor ismét tizen osztottunk egy kenyéren, de más napo-

kon csak 10 dkg volt a fejadag. Sokan voltak, akik még ezt a kis táperőt is eladták pusztá füstölni válóért, pedig az egyedüli, ami még tartotta bennünk az életet, az a kenyér volt. Otthon a disznók is jobb, finomabb ennivalót kaptak, mint mi a lágerben. Korpalevessel etettek, de az is olyan híg volt, mint a víz. Néha valamilyen szárított hálnak az ízét is érezni véltük benne. Edényünk német gázálarcok kettévágott része volt. Kanalunk: fakanál. Kenyerünk nem is búzából készült, hanem tokolatlan árpából, jó szalmásán.

Gyengék voltunk, de mégis kihajtottak minket egy nagy gödör kiásására. Még éjjel is ásni kellett, és amikor elkészült a gödör, be kellett temetni. Máskor az erdőbe hajtottak fát hozni a láger részére, habár a barakkokban nem fűtöttek.

Létrehoztak egy temetkezési csoportot is, akik nap mint nap hordták a halottakat a közös sírba. Behantolni nem lehetett a tetemeteket, mert a föld össze volt fagyva. Éjszakára hóval takarták be a holttesteket, hogy a farkasok el ne hordják: még jó, hogy adtak egy gebe lovat, mert eleinte emberi erővel húzták a szánt. Tizenöt tetemet tettek a szánra és öt-hatszor fordultak naponta. A halottakat egy nagy garázsban tartották, de annyi volt, hogy nem győzték temetni őket. Amikor a láger létszáma már nagyon lecsökkent, *Sztalinovból* hoztak új foglyokat. Csak a háború véget érésével kezdtek bennünket valamennyire emberszámba venni, addig a kutyát is többre értékelték. Fekvőhelyünk a csupasz deszka volt, takarónk az a ruha, amit egész nap viseltünk. Fejárnaként egy-egy téglát használtunk.

Nevezetes napra ébredtünk 1945. május 9-én. Nagy lövöldözés volt, fényezőrók, rakéták, ünnepi mámor. Vége a háborúnak! E napon munkára sem kellett mennünk.

Étkezéskor dupla adagot adtak. Azután felsorakoztattak bennünket, és egy propagandista tiszt csaknem egy órán keresztül dicsérte a szovjet hadsereget. Majd azzal biztatott: – *Magyarszkije szkóro pojduť domoj!* (A magyarok hamarosan hazamennek). Hallgattunk. Pedig jól tudtuk, hogy a háborút nem az oroszok nyerték meg, hanem Amerika. De hát a cigány is a saját lovát dicséri...

Folytatódott a lágerélet. Már megszűnt a halálozás, csak ritkán halt meg egy-egy ember. Megkezdte működését a KGB is, mindig éjjel foglalkoztak velünk. Arra voltak kíváncsiak, hogyan estünk fogságba, melyik hadsereg katonái voltunk. Nem akarták elhinni, hogy otthonról hurcoltak el bennünket háromnap munkára. Ujjlenyomatot vettek tőlünk, mintha gonosztevők letünk volna.

Lágerünk vegyes nemzetiségű volt. Még orosz katonák is voltak közöttünk, akik a nyugati fogság után kerültek ide. Velük még szigorúbban bántak, mint velünk. Lassan múltak a hetek, hónapok. Eltelt egy év. Csupán annyi változás történt, hogy eltűnt a három szerb pribék. Mi munkások, a 10-es számú barakkban tanyáztunk. Ez egy emeletes hodály volt, nagyon sok ember fért el benne, de nyugtunk nem volt, mert tele volt poloskával.

Egyik alkalommal senkit sem vittek ki munkára. Elterjedt a hír, hogy a teljes munkaerő-állományt *Zsodinovba* viszik vasútépítésre. Ekkor odajött hozzám egy **Gulácsi** nevezetű beregszászi ítélelbíró és átadta egy osztrák orvos üzenetét, aki segíteni szeretett volna, hogy engem ne vigyenek el. Átadott három tablettát is, és mondta, hogy az elsőt azonnal be kellennem, és jelentkeznem kell gyengélkedőnek. A másodikat délután, lázmérés előtt, a harmadikat pedig reggel vegyem be. S ha kérdezik, hogy mi a panaszom, azt kell mondanom, hogy a vesém fáj.

Az utasításnak megfelelően cselekedtem. A kórházba kísérték. Ezt már kórháznak lehetett nevezni: szép fehér ágyak voltak benne. Lefeküdtem. Jó erősen betakaróztam és még napközben sem mentem ki, pedig gyönyörű nyári napsütés volt odakint. A tablettáktól elég magas lázam lett. Még másnap reggel is lázas voltam, amikor az orvosi vizit jött – egy egész delegáció. Megkérdezték, mi a bajom és én a vesémre panaszkodtam. Az egyik orvos megtapogatózott, majd ráüött a vesémre. Én ugrottam egyet és keserves pofát vágtam. Az orvosok beszélgettek egymás között és írtak is valamit, de én semmit sem értettem a beszélgetésükből. Amikor az orvosok kimentek, egy másik beteg megmondta, hogy engem is át fognak helyezni. Némi várakozás után megérkezett három tehergépkocsi. Felszálltunk és kivittek minket a lágerből.

Egy másik lágerbe érkeztünk, amely egy erdő közepén terült el, nem volt körülkerítve és őrbódék sem voltak benne. A barakkok háromágyas szobákra voltak felosztva. Tisztaság volt. A személyzetet fiatal nők alkották. Szabadon járhattunk az erdőben, kosztunk is elfogadható volt.

Három hét múlva azonban meghozták a szűrős drótot, és saját magunknak kellett körülkeríteniünk a területet. Majd a városba küldtek ki dolgozni, katonatisztekhez. Munkánk nem volt nehéz. Takarítást, festést és egyéb hasonló tevékenységet kellett végezni. A háziasszonyok általában megvendégeltek. Csak mi, fiatalok jártunk ki a városba, az idősebbek inkább a lágerben maradtak. Én még a huszadik életévemet sem töltöttem be, de azt sem tudtam, hogy fiú vagyok-e vagy lány. Semmi vonzalmat nem éreztem a „szép nem” iránt.

Két hónap eltelte után egy másik lágerbe szállítottak. Ezen a helyen már egyetlen ismerősöm sem volt. Egy hídépítő vállalatnál dolgoztam, de nem sokáig. Ismét gépkocsira ültettek bennünket. Útközben a *brjanszki* erdőn keresztül haladva, az út mentén épségben lévő, de elhagyatott német harcosokat láttunk, valószínűleg hátrahagyták őket a hirtelen visszavonuláskor.

Órák hosszat lakatlan területen haladtunk keresztül, végül egy mocsaras vidékre érkezve megálltunk. Bejelentették, hogy itt fogunk dolgozni. Már fel volt állítva egy deszkaalkotmány, de természetesen körül volt kerítve szűrősróttal – ez volt a láger. Néhány katonát is lehetett látni. Mint később megtudtuk, a *Berezina* felső folyásánál volt ez a hely. A *Berezina* igen csekély folyónak mondható, de annál szélesebb a mocsaras árterülete. Fahidat kezdtünk építeni, és a cölöpveréshez már elő volt készítve a felszerelés. Az emberi erő sok volt, de a hozzáértés bizony kevés. Először is gyaloghídat rögtönzünk két gerendából, majd jöttek a civilek és megkezdték a komoly munkát. Egy rögtönzött kovácsműhelyt is létrehoztak. Én is ott dolgoztam, amíg maláriás nem lenem.

Nem tudtam enni, s igen legyengültem. Gyógyszert egyáltalán nem kaptam. A fő lágerből csupán kéthetente jártak ki hozzánk, amikor az élelmet hozták. Egyik alkalommal feltettek egy gépkocsira és elvittek a fő lágerbe. Aznap rám sem nézett senki, csak másnap. De az is csak egy egészségügyes volt. Csaknem félholtan vittek be a kórházba, ahol eszméletlenül feküdtem, mások mondták később, hogy milyen súlyos volt az állapotom.

A felgyógyulásom után egy telepre kerültem, ahol krumpliválogatás volt a munkám, de nem sokáig, mert ismét megbetegedtem és kórházba kerültem. Megállapították, hogy a malária újult ki. Amikor ismételten elhagytam a kórházat, azt mondták, nem szabad nehéz munkát végezni, s erről igazolást is adtak.

Bekerültem a városi lágerbe. Hol ide, hol oda küldtek munkára. Majd később egy gyufagyárban egy 16 személyből álló brigád tagja lettem. A brigádban tíz magyar, öt osztrák és egy cigány nemzetiségű dolgozott. Mi szállítottuk a fűtőanyagot az áramfejlesztő gőzkazán fűtéséhez. Meg volt szabva a norma, hogy mennyi tüzeget, mennyi gyári hulladékot és mennyi fűrészport kell földni a fűtéshez. Ha ezt teljesítettük, igazolást kaptunk 111% teljesítményről. Ez az igazolás 20 dkg kenyeret és fél liter főzeléket jelentett az átlagoszon felül.

Elég hosszú ideig dolgoztam ebben a gyárban, ahol három műszakban folyt a munka. A késői műszak volt a legjobb, mert akkor tudtunk gyufát

szerezni. A gyárban dolgozó lányok elég sok gyufát hagytak a hulladékban. A gyufagyártás látványos munka: a rönkfánál kezdődik és a kis doboz gyufával végződik. A rönkfát két méter hosszúságú darabokra vágják és furnérlemezeket készítenek belőlük. Majd ezeket a „göb” nélküli lemezeket egy nagyon érdekes, úgynevezett gatter fűrészeli gyufaszálakká. Ezeket a szálakat minden öt cm után egy keresztfűrész elvágja. Ez a nyers anyag kerül a szárítóba, ezt követően a forró parafinba, továbbá ismét a szárítóba. A már teljesen száraz szálacskák kerülnek a szalagra. Ez a szalag szépen sorba rázza őket, és a végüket belemártja a híg foszforba és rakja a dobozokba. Egyszerre ötven doboz telítődik meg. Egy asztalon gyűlnek össze a dobozok, és szép sorban a nagy furnérládákba kerülnek. Mindez teljes egészében gépi munka. Osztrák gyártmányú gépek működtek ebben a gyárban, ezért nagyon gyorsan ment a munka. Fiatal lányok kezelték a gépeket. Ők is hozzánk hasonló helyzetben voltak, azzal a különbséggel, hogy szabadon járhattak munka után, de a területet ők sem hagyhatták el.

Történt egyszer, hogy a férfi, akitől az igazolást kaptuk, csak 110%-ot írt be a teljesítményünkre – egy százalékkal kevesebbet csupán, de számunkra ez már a nullával volt egyenlő, hiszen a kosztot, ami a munkánkért járt, ezáltal már nem kaptuk meg. Szóltam is neki, hogy miért csak ennyit írt be, de elutasított azzal, hogy ennyi is elég lesz. Az egész csoport egyetértett azzal, hogy ez ellen tenni kell valamit. Másnap kimentünk dolgozni, de nem raktunk tüzet, nagy lapátok helyett kis lapátokkal álltunk a munkához. A kufajkát levettük, s habár legalább húsz fok hideg volt, mégis izzadtunk a heves munkától. A lapát forgott a levegőben, de a tőzeg mind lehullott róla, a csillébe alig jutott valami.

Figyeltük és vártuk, hogy mi fog történni. Jöttek is nemsokára megtudni, hogy miért nem érkeznek a csillék. Látták, hogy a fiúk kufajka nélkül dobálják a tőzeget. Kis idő elteltével már a lágerből való urak is nézték a munkánkat, ott volt a tolmács is. Hívtak is, és kérdőre vontak, hogy miért nem adunk tőzeget a fűtéshez. Még tüzet sem raktak.

– De hiszen láthatják, hogy dolgoznak a fiúk – feleltem ártatlanul. Majd a lágerparancsnok megkérdezte, hogy mi a baj. Meg is mondtam, hogy a helyzet az, hogy máskor a nagy lapátot vették, most pedig kicsivel dolgoznak. Természetesen megkérdezték, hogy miért. Hát elmeséltem az előző napi esetet a 110%-ról, s hogy ezért ételt nem kapunk.

A munkaidő leteltével mentem az igazolásért a teljesítményünkről. Ugyanaz a személy volt ott, aki előző nap. Szó nélkül beírta mindkét napra a 111%-ot. De később azért kiderült, hogy a főnökség pikkelt rám: az első

adandó alkalommal úgy ítélték, hogy én vagyok a vétkes az egyik munkás balesetért, s ezért tíznapi büntetést szabtak ki rám. A büntetés csupán anynyiból állt, hogy tíz napig másféle munkát kellett végeznem. Ezalatt az idő alatt a tőzegtelepen kellett dolgoznom. Ott is aludtam, mert messze volt a lágertól. A felügyelőnk egy bizonyos *Kardy* bácsi volt. Az első világháború idején Magyarországon volt fogságban. Elmesélte, hogy milyen jó dolga volt ott, szabadon járhattak. Még mindig elég jól beszélt magyarul. Hozott egy veder krumplit, sót. Megsütöttük és az volt az ebéd, mert ebédelni nem mentünk vissza a szállásra.

Egy nap azt a parancsot kaptuk, hogy a kárpátaljaiaknak nem kell munkára menniük. Azt hittük, hogy haza fognak engedni. Szinte mindannyian kaptunk már otthonról levelet (de csak civil postán keresztül, mert a lágerből nem lehetett levelet küldeni), és az otthoniak azt írták, hogy kérvényezték a hazabocsátásunkat. De csalódnunk kellett, mert nem haza, csupán csak egy másik lágerbe vittek. Adtak-vettek bennünket, mint a juhokat, s mi jogfosztott helyzetünkben semmit sem szólhattunk ellene. A karunkon volt a megkülönböztető jelzés: – *Vojennoplennij – V. P. (hadifogoly)*.

Különböző munkahelyekre jártunk dolgozni. Ebben a lágerben valamivel jobb volt az élelmezés. A fekvőhelyünkön volt matrac is, igaz, nem vattával, hanem gyalult forgáccsal volt kitömve. Ennyit érdemeltünk ki majdnem két év után!

Egy időben a lágerlakók 80-90%-a úgynevezett farkasvakságban szenvedett. Ez azt jelenti, hogy amikor lenyugszik a nap, az ember elveszti a szeme világát. Történt úgy, ha később fejeztük be a munkát és a láger felé menve útközben ért a naplemente, hogy az a néhány ember, aki nem szenvedett ettől a különös betegségtől, vezette a többieket. Egymásba kapaszkodva mentünk, mint a világtalanok. A lágervezetők nem hitték, hogy ilyen létezik. Bent a barakkban nagy égők világítottak, mégsem láttunk semmit. Próbára tették minket: kenyeret osztogattak. De csak tapogatódzva mentünk a priccs mellett és úgy tartottuk a kezünket, mint a vak koldus az alamizsnáért.

Továbbra is lassan teltek a napok. Mindig azon járt az eszünk, vajon mikor láthatjuk viszont szabadon a szülőföldünket. Egyik alkalommal ismét nem vittek dolgozni, megint csak egy újabb láger következett. De ez a láger már Minszkben volt. Ott a traktorgyár területére vittek minket. Egy nagy, földalatti építmény volt a szállásunk. Nagyon sok német nemzetiségű férfit gyűjtöttek össze ebben a lágerben. Velünk, az újonnan érkezettekkel nem is tudtak hirtelen mit kezdeni, három napig még munkára sem jártunk. Az-

után beosztottak egy csoportba, amelyiknek vagonkirakodás volt a munkája. Egyébként reggel kimehettünk a lágerből, de mire a nap lement, bent kellett lenni. Ha ezt betartottuk, senki sem törődött velünk.

Pár nap múlva reggeli sorakozót fűjtak. Ilyen ritkán volt. Néhány nevet felolvastak, köztük az én nevemet is. Azt parancsolták, hogy álljunk félre és ne menjünk sehova. Majd jött egy katona és a raktárba vezetett, ahol ruhát, bakancsot és élelmet kaptunk. Tíz napra adtak hideg élelmet, majd a katonával együtt elindultunk. Mellékutakon gyalogoltunk, végül megálltunk egy láger előtt. Ez volt a körzeti fő láger. Bementünk. A katona átadott bennünket egy parancsnoknak, aki a konyhára vezetett minket.

Az étkezés után közölték velünk, hogy hazamehetünk. Összesen tizenöt-en voltunk. Egy klubhelyiségben átadták az elbocsátó okmányt. Az okmányokban is az állt, hogy mi katonaként estünk fogságba. A karunkról le kellett vágni a V. P. jelzést. A főtiszt mindannyiunkkal kezét fogott, ezzel jelezte, hogy szabad emberek vagyunk. A kapunál várt egy kocsi. Felültünk és irány az állomás. A kíséretiszt átadta a menetlevelet és beszálltunk a vasúti kocsiba. *Gomelig* utaztunk.

Nem ismertük a menetrendet. Ment egy vonat *Bresztbe*; elhatároztuk, hogy megyünk azzal. De nem tudtunk bejutni a vagonba, ezért felkapaszkodtunk az ütközőre, csak hogy minél hamarabb hazajussunk. *Bresztben* több társam is eladta az ennivalóját és jegyet vett. Már majdnem mindenki felszállt, én még álltam azzal az elhatározással, hogy ha másként nem sikerül, az ütközőn ülve folytatom majd az utamat hazafelé. Már indult a vonat, amikor egy fiatal lány, aki vonatkísérő volt, intett, hogy menjek be a vagonba. Így érkeztem meg *Lembergbe*.

Pünkösöd első napja volt. Azt mondták, hogy csak délután lesz vonat. De „tétűjegy” nélkül nem adtak menetjegyet. Mire megszereztük, a menetjegyek már elfogytak. Tanácstalanok voltunk, nem tudtuk, hogyan menjünk tovább. A vonat után volt egy nyitott kocsi kapcsolva, rajta három nagy láda. A fiúk megbeszélték a mozdonyvezetővel, hogy ha indul a vonat, akkor felugorhassunk a kocsira. De ott volt a vasúti rendőrség is, akik megpróbálták lezavarni minket a peronról. Amikor a mozdonyvezető jelt adott az indulásra, mi sem voltunk restek, egyből fenn termettünk a kocsin. Hiába adtak jelzést a megállásra, a mozdonyvezető csak még gyorsabban haladt. Így utaztunk, félig megfagyva – mert bizony a Kárpátokban elég erős fagy volt – amíg egy helyen meg nem állt a vonat. Megvizsgálták az iratainkat, és szerencsénk volt, mert a katonák betessékeltek a vagonba, ahol kellemes meleg volt.

Szolyván álltunk egy ideig, majd haladtunk tovább *Munkács* felé. Ott át kellett szállni a keskeny vágányra. Amikor beszálltam a vagonba, csak egyetlen üres hely volt. Egy szép hölgy mellé kellett volna leülnöm. Úgy néztem ki, mint egy ágrólszakadt. Hallottam, amint a hölgy kérte a szemben ülő férfit, hogy üljön mellé, de ő nem ült. Jött a kalauz és rám parancsolt, hogy üljek már le. Hát leültem. Erre a hölgy így szólt a férfinak:

– Ugye mondtam, hogy ülj mellém, lehet, hogy ez az ember tetves. Erre én felálltam.

– Ezer bocsánat – mondtam, de ahonnan jövök, ott már nem volt tetű. A vagon többi utasa is felfigyelt a szóváltásra. Megkérdezték honnan jövök, hova tartok. Mindenki meg akart vendégelni. A szép hölgy rántothússal, mások kaláccsal, süteménnyel kínáltak. Egy *barkaszi* asszony is volt a vonaton. Elővett egy üveg tejet és egy darab kukoricakenyeret, majd nekem adta.

Megérkeztem *Bátyúba*. Szerettem volna egy kisé lemosni magamról az út porát. Be is mentem az állomással szemben levő ház udvarára és kértem egy kis vizet, hogy megmoshassam az arcomat. De nem adtak. Hiába mondtam, hogy nem kell más, csak egy kis víz. Ez már itthon történt, *Kárpátalján*. Még csak vizet sem adtak...

Jött egy vonat, ami végre *Técsőig* vitt. A kertünk végében csordogáló patakban mostam le a láger porát. Akkor még tiszta volt a vize, mára már tönkretette a szovjethatalom, ami oly sok mindent tönkretett.³⁶

KÁNTOR IMRE

(Técső, 1924. dec.12.)

1944. november 22-én vittek el, először *Szolyvára* hajtottak minket, négy napig voltam ott. *Szolyváról* szintén gyalog mentünk *Sztarij Szamborba*, majd onnan átmentünk *Novij Szamborba*, ahol bevagoníroztak bennünket. Már nem emlékszem pontosan, hogy mennyi ideig utaztunk abban a vagonban, de azt tudom, hogy a születésnapomon, december 12-én már a vonaton ülünk, december 24-én pedig már a lágerben voltunk. *Técsőről* rajtam kívül még *Horváth Imre, Erdő Zsigmond, Román Zoltán és Munkácsi Károly* volt abban a lágerben. Közülük már csak *Román Zoli* él.

³⁶ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika. Huszár Sándor visszaemlékezése. - Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 46-58.old.

1945. október 6-án jöttem haza. *Román Zoli* pedig egy évvel később, karácsonykor tért haza. *Horváth Imre* 1945. február 5-én, *Erdő Zsigmond* pedig február 20-án halt meg a lágerben.

A lágerben négy vagy ötszáz német fogoly is volt, s minket magyarokat is hozzájuk csaptak, és mindvégig dolgoztunk.

1945. augusztus 20-án kihirdették, hogy ötven embert hazaengednek. Felolvasták a neveket, *Munkácsi Karcsi* neve is közte volt. Elöttem még voltak hárman a névjegyzéken. Karcsit augusztus 24-én elvitték.

Egy kétszintes faépületben laktunk. A felső szinten volt a konyha, ahonnan egy *eszenyi* bácsi, *Nagy Gyula* hordta le az ételt.

Az emberek között kiütött a tifusz. Hogy milyen tifusz volt, azt a mai napig nem tudom, de mindenkit hasfájás, hasmenés gyötört tőle.

Egy reggelen, amikor bejött a német orvos – aki magyarul is tudott –, *Gyuszi* bácsi mondta neki, hogy rosszul érzi magát, nem bír dolgozni. Ekkor az orvos engem bízott meg az ételhordással. Egy jó félóra múlva jöttek az orvosok, megvizsgálták az öreget és elvitték a hátsó épületbe, ahol a tifuszos betegeket tartották.

Végeztem a munkámat, hordtam az ételt, mígnem három hét múlva én is megbetegedtem. Ahogy jöttem lefele az emeletről az étellel, egyszer csak kihullott a kezemből a tálca a nyolc tányérral. Megvizsgáltak, és utána én is abba az épületbe kerültem, ahova a bácsi, aki akkorra már halott volt. Ott támoltyogtunk abban az épületben. Amíg bírtunk, még el-elmentünk napközben sóskát, csalánt, gombát szedni. Rengetegen meghaltak közülünk.

Öt hét alatt a fizikai állapotom annyira leromlott, hogy a bőröm lógott rajtam, mint egy öreg emberen. Négyen tartottak, és úgy mosdattak egy szivaccsal egy tál fölött. Így ment ez három héten keresztül.

Naponta 20 dkg kenyeret kaptunk és tojáspótlót, mahorkát és szappant is. Én nem dohányoztam, inkább elcseréltem a mahorkát tojáspótlóra.

Mindez augusztus végén történt, szeptember végén pedig jött a komisszió. A német orvos is a komisszió tagja volt. Még három ember volt előttem, de ő mind a háromra azt mondta, hogy azok bírnak még dolgozni. Én voltam az ötvenedik ember, az utolsó, akit akkor hazaengedtek.

Este fürdőbe mentünk, másnap reggel pedig kivittek minket az állomásra. A vonattal Romániába jöttünk, s *Foksányban* megállt a vonat. Kiszálltunk levegőzni. A lágerből két tiszt jött velünk, ők hozták az iratainkat.

A foksányi lágerben nagyon sok ember volt, *Munkácsi Karcsi* is közöttük volt. Találkoztam ott még *Magyar Imrével*, *Kaszó Alberttel* és *Kovács*

Ferencsel. Egy hónapig tartottak minket abban a lágerben. Ezalatt kaszálni jártunk a mezőre.

1945. szeptember 27-én ismét útnak indítottak. 200 magyart és 350 németet tettek fel a szerelvényre. Megérkeztünk *Budapestre* úgy, hogy útközben minden nap meghalt vagy harminc ember. *Pesten* a Nyugati pályaudvarra futott be a vonat.

Egy orosz alezredes és egy őrmester kísért minket Romániából. Kiengedtek a vonatból és vártunk. Azt hittük, hogy *Ausztriába* fognak vinni minket is, akárcsak az előző transzportot. Akkor halt meg **Munkácsi Karcsi** is, így sohasem térhetett haza.

Majd felsorakoztattak bennünket és átadták a menleveleket. Ezután vilámozzal átmentünk a *Keleti-pályaudvarra*, ahol az étkezdében megvendégelt minket az alezredes: marmeládés kenyeret, tejeskávét és tojást kaptunk.

Innen azokat, akik magyarországiak voltak, máris elengedték, mi pedig vonatra ültünk. **Langer Árpáddal** együtt jöttem haza, este fél tízre értem *Técsőre* a vonattal.³⁷

KASZÓ ANDRÁS

(Técső, 1921. okt. 30.)

1944 elején, a 25. hegyizászlóaljban szolgáltam, *Vezérszálláson*. Majd kikerültünk a frontra és *Kolomeja* mellett április 25-én megsebesültem. Egy szilánk átszakította az állcsontomat. Május 9. volt, mire bekerültem az *egri kórházba*. Június 1-jén áthelyeztek *Pestre*, és július közepe táján megműtötték. Augusztus 1-jén hazaengedtek egy hónap egészségügyi szabadságra. Szeptember 1-jén vonultak be az 1923-as születésű fiúk, velük mentem vissza *Pestre*. De csak szeptember 25-ig voltam ott, mert ismét egészségügyi szabadságot kaptam.

Október 24-én kellett volna ismét jelentkeznem, de 22-én bevonultak *Técsőre* az oroszok. Én a házban rejtőzködtem egy hétig, majd elkezdtem munkába járni *Taracközre*. Ott dolgoztam a javítóműhelyben, mielőtt behívtak volna a hadseregbe. Egy hónapig jártam dolgozni, s akkor hirdették ki, hogy a magyar nemzetiségű férfiak háromnapos élelemmel jelentkezzenek a városházán. De én még egy hétig dolgozni jártam. A *taracközi fűrésztelep* és

³⁷ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika. Kántor Imre visszaemlékezése. - Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 59-61.old.

a kisvasút igazgatója megpróbáltak közbenjárni az érdekünkben. Készítettek rólunk, az ott dolgozókról egy névsort és elvitték a városparancsnokságra, kérelmezve, hogy itthon, jelenlegi munkahelyünkön dolgozhassuk le a kötelező munkát. De a negyvenhatból csak öt embernek engedélyezték az itthon maradáást.

Mindez 1944. november 29-én történt. Délután három órára kellett gyülekezni a központban. Én is megjelentem, hátizsákkal a vállamon, majd tüzetesen megvizsgáltak. Megmutattam, hogy mi van az állcsontommal, de azt mondták, hogy az semmiség. Névjegyzéket nem készítettek rólunk, csak megszámoztak és kijelentették, hogy aki szökni merészel, azt lelövik. Gyalog indítottak útnak bennünket, majd egy teljes napig tartottak *Huszt*on. Ott már hadifoglyoknak neveztek minket. Majd *Szölösön*, *Beregszászon* és *Munkács*on is töltöttünk egy-egy éjszakát, mielőtt *Szolyvára* érkeztünk. *Szolyván* egy istálló lett a szállásunk. Három nap múlva kimentem vízért, mivel az istálló mellett volt egy gödör, de az megtelt vízzel és befagyott, onnan mertem a vizet. Hozzám lépett egy katona és azt mondta, hogy az a víz rossz, kövessem és ad nekem tiszta vizet. Elmentem vele. Ezalatt az idő alatt a társaimat útnak indították. Ismét lemaradtam. Egy másik barakkba kerültem, de nem bírtam sokáig ott lenni, mert a betonon kellett aludni és rettenetesen hideg volt.

Négy nap múlva én is útnak indultam egy csoporttal, ismét gyalogoltunk. Átvánszorogtunk a *Vereckei-hágón*, majd *Turkán* töltöttük az éjszakát. Onnan tovább hajtottak minket *Sztárij Szamborba*, azután pedig *Novij Szamborba* érkeztünk. Ott kb. négy-öt napig voltunk, amíg vonatra nem tettek. *Novij Szamborban* már sokan voltunk técsőiek, ott értem utol a többieket. Nagyon kellett vigyáznunk a holminkra, mert mindent elvettek vagy elloptak abban a lágerben. Volt egy pokrócom, azt kettéhasítottam. Az egyik felét beletettem a hátizsákomba, a másikat pedig a kabátom alá vettem.

Majd bepakoltak minket a vagonokba és három hétig utaztunk ülve, másféppen nem fértünk el. Kéttengelyes tehervagonokban voltunk, ötvenen egy vagonban. Én már az utolsók között jutottam be a vagonba, így a többiek már elhelyezkedtek, mire felszálltam, emiatt én az ajtóhoz kerültem. De nem hagytam annyiban a dolgot. Megbeszéltük a többiekkel, hogy minden 24 órában helyet cserélünk egymással. A legbelső sor egy sorral kijebb fog ülni, és a legszélő pedig bekerül majd középre. S ezt be is tartottuk. Erdő Sándor volt a vagonparancsnok, ő felügyelt a rendre. Én mindig a vagon falánál ültem. A kabátomat levettem és csak a vállamra dobtam, úgy éjszakáztam. Reggelre a kabát ujjá odafagyott a vagon falához.

Minden nap adtak be enni valót, de mindenkinek csak egy kanálnyi ételt jutott és egy darab fekete kenyér. A víz hiánya okozta a nagyobb bajt. Történt, hogy adtak be vizet éjszaka, de azt elosztani lehetetlen volt. Aki hozzá tudott férközni, az ivott belőle, aki nem, az nyalta a zúsmarát a vasablakról.

Rettenetesen eltervesedtünk, csak úgy nyüzsögtek rajtunk a tetűk. Január 8-án érkeztek meg *Krasznouralszkba*. Két halottunk volt útközben, majd a megérkezésünk után további emberek haltak meg. Egy hónapot töltöttem *Krasznouralszkban*: január 8-tól február végéig. Később átvittek *Verhnyij Turánba* ötven embert, mert ott a foglyok nagy része elpusztult, és kiüresedett a láger. A jobb kondícióban lévő embereket vitték el *Turánba*, így én is oda kerültem.

A *Krasznouralszkban* töltött hónap alatt végig karanténban voltunk, mert nagyon sokan megbetegedtek közülünk. *Turánban* viszont már jártunk dolgozni, ott eleinte a fürdőben dolgoztam. A rézbányában dolgozó emberek minden nap jöttek fürödni, az ő ruháikat hordtam a fertőtlenítőbe, a tetű miatt ugyanis mindent fertőtleníteni kellett. Később bekerültem egy iparos brigádba. Tányérokat készítettünk az étkezde részére. Három konzervdobozból kellett megcsinálni egy tányért, és tíz tányér volt a napi norma. Ehhez fel kellett vágni harminc konzervdobozt, ki kellett egyengetni, kirajzolni, kivágni.

Azután bekerültem a lőszergyárba. Ez a gyár a T-34-es tankokba gyártott lövedékeket, amelyeket ládába csomagoltak. Egy-egy ilyen láda súlya 40-50 kg volt, s azokat hordtuk, pakoltuk a vagonokba. Éltel viszont nem kaptunk eleget. Egy napra 50 dkg fekete kenyér járt fejenként, azonkívül köles leves és kása (főzelék), szintén kölesből. A koszt csak akkor javult meg, amikor behozták a lágerbe a németeket. Ugyanis július 1-jén a lágerünkből elvitték a legyengült embereket, és hoztak helyettük 2500 német foglyot. Megérkezésük után ők is karanténba voltak zárva három hétig, mi pedig dolgozni jártunk. Ekkor megduplázták a levest és a főzeléket is, ráadásul a köles helyett csalánlevest főztek, utána pedig borsófőzeléket kaptunk.

A három hét eltelte után azt mondták, hogy aki gyengének érzi magát, jelentkezhet orvosi vizsgálatra. Ekkor már mindkét lábam térdig fel volt dagadva, úgyhogy engem a negyedik kategóriába soroltak be az orvosi vizsgálat eredményeként. Ezt a kategóriát másképpen o. k.-nak (oszlablennaja kategorya – legyengült kategória) nevezték. Az o. k.-sok gyenge emberek voltak, s nem jártak dolgozni. Az 1-3 kategóriások pedig dolgozni jártak, csupán különböző nehézségű munkákat végeztek.

Egészen augusztus 4-ig voltam az o. k.-ban. Néhányszor elmentem segíteni a konyhára, de ott huzatot kaptam. Azután skorbutom (fogínysorvadás) lett. Majd később nagyon erős hasmenés gyötört három héten keresztül, végül már a kenyeret sem kívántam. Akkor adtak nekem szuharit, és két napig egy kulacs tea és a kétszersült volt az ebédem. Ez végül megállította a hasmenésemet.

1945. augusztus 4-én jött egy rendelet, amely alapján az o. k.-sokat haza kellett engedniük. Ismét orvosi vizsgálaton kellett átesni: csak a harmadik orvosi vizsgálat hagyta jóvá a hazaengedésemet.

Verhnyij Turánból két vagonra való gyengélkedőt engedtek el, de jöttek máshonnan is. *Krasznouralszkból* 15 vagon érkezett megtöltve emberekkel, sőt Tagilból is jött néhány. Úgyhogy egy egész szerelvény volt megtöltve legyengült foglyokkal. A szerelvény egészen *Szigetig (Máramarossziget)* hozott, augusztus 21-én haladtunk át *Técsőn*, de még nem mehettem haza, mert előbb *Szegedre* kellett mennünk az elbocsátó papírért.

Szegeden elvittek a repülőtérre és ott bezártak minket. Három nap múlva jöttünk ki, feltartott kézzel. Majd a paprikamalomba mentünk, ahol átadták az elbocsátó levelet. *Szegedről* már szabadon jöhettem haza. 1945. augusztus 29-én voltam ismét *Técsőn*.³⁸

KÉKESI KÁROLY

(Técső, 1919. dec. 10.)

Amikor bejöttek az oroszok, a magyar és német ajkú lakosokat 18 évestől 50 éves korúig összeszedték. Azt mondták, munkára visznek. Háromnapig élelmet és meleg ruhát kellett magunkkal vinni. Engem 1944. november 20-án vittek el. Gyalogoltunk, de kilépni a sorból nem lehetett. ***Topercel Jani*** kilépett, a muszka (orosz) katona azonnal a lábába lőtt. Később pedig a jobb állapotban lévő lábbeliket is levették az emberek lábáról, így rongyba csavart lábbal meneteltek tovább.

Szolyván a garázspadon aludtunk, novemberben, takaró nélkül! Majd *Turka*, *Sztarij Szambor* és *Novij Szambor* következett. Aki beteg volt, azt ott kórházba tették, ami teljesen felesleges volt, mivel úgyszemint kezelte őket ott senki. Vagy meggyógyultak maguktól, ami igen ritka eset volt, vagy pár

³⁸ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika. Kaszó András visszaemlékezése. - Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 62-65. old.

nap múlva meghaltak A sógorom, **Koós Albert** is a novij szambori kórházban halt meg.

Novij Szamborban bevagóníroztak minket, ötvenkét embert tettek egy nagy tehervagonba. Fűtetlen vagonokban, élelem és víz nélkül utaztunk. Ha megállt a vonat, bekiáltottak: – *Kaput jeszty?* (*Halott van?*) – *Dva.* (*Kettő.*) – mondtuk, – *Malo.* (*Kevés.*) Nem vették ki őket. Kevesellték a két halottat...

1945. január 10-én érkeztünk meg *Turánba*. Az erősebbeket itt kiszállították, a többieket pedig vitték tovább *Krasznojarszkba*. **László Imre** is velem volt. Később a brigádomban is benne volt, amikor brigádér lettem a lágerben. Többen is voltak még velünk *Técsőről*, de mindannyian nagyon rossz állapotban voltunk az utazás után. Szinte minden második-harmadik embert vinni kellett, mert jártányi erejük sem volt. **Lajos Károly** bácsit is cipeltük: **Zsigmond nagybátyám, Györgyös András** és én.

A lágerben körülbelül egy hónapig karanténban voltunk. Aztán akik valamennyire jobban néztek ki, azokat munkába állították. Ezeknek adtak kufajkát, sapkát, valenkit. Mínusz 45 °C hideg volt odakint. Csákány-nyal ütöttük a csontrá fagyott földet, hogy legyen hova a halottakat temetni. Harmincan csákányoztunk tíz centimétert. Mindennap halomra haltak az emberek. Irtózatos volt. Habár inkább csak ma találom annak, mert akkor valahogy el voltunk fásulva.

Keveset adtak enni, ezért állandóan éhesek voltunk. Egy nagy benzinshordóban főztek fenyőteát, abból ihatott mindenki, aki akart. Fűtetlen barakkokban aludtunk. Takarót nem adtak, a kabátunkkal takaróztunk. Összebújtunk hárman-négyen, mint a malacok, hogy ne fagyjunk meg. Rengeteg poloska volt a barakkokban, amelyek főleg az ember kézfejét és a nyakát szívták ki. Kimázoltuk velük a falat, tiszta piros volt.

2500 magyar volt abban a hadifogolytáborban. Iskolázott egyén, aki tudott volna nyelveket, nemigen akadt a lágerben. A tiszteket és a magasabb rangú katonákat ugyanis más lágerekbe küldték. Történt egyszer, hogy az egész lágert befutották egy magyarul, oroszul és németül is beszélő személy után kutatva. Került oda ugyanis egy német orvos, aki nem tudott oroszul, az orosz orvos viszont nem tudott németül, és egyikük sem tudott magyarul. Én a két polgárimmal jelentkeztem. A határőrségnél szolgáltam korábban, és ott tanultam meg németül. Csodálkoztak is, hogy kárpátaljai létemre tudok németül.

Még gyermekkoromban, mivel közel volt a házunkhoz a határ, s ott volt a román katonák laktanyája, megtanultam a román vezényszavakat és az egyszerűbb kifejezéseket is. Ez a tudás is jól jött később. Csehül megtanultam

az iskolában, ruszinul és zsidóul pedig a szomszédjainktól. S mivel a láger többnemzetiségű volt, a nyelvtudás mindig előnyt jelentett számomra. A magyarokon kívül voltak ott németek, románok, szerbek, még négy olasz is volt. Az egyik olaszt **Rozatti Luciano**-nak hívták, s az én brigádomban dolgozott. Nagyon megviselte a hideg. Mint elmesélte, náluk Milánóban télen a legalacsonyabb hőmérséklet plusz 2 °C szokott lenni. Nem volt hozzászokva a szervezete a hideghez.

A lágerben különféle munkákat végeztünk. Az orvosi vizsgálat döntötte el, hogy ki milyen munkára került. De nem kell valamiféle tudományos módszerrel történő vizsgálatra gondolni, egyszerűen csak megcsípték a vizsgálati alany fenekét.

Eleinte a fűrésztelepen dolgoztam, negyvenöt férfi volt a brigádomban. A normát mindig teljesíteni kellett, ezért igyekeztünk is, mert akkor több kenyeret kaptunk. De még ez sem volt elég az őrmester számára, aki ellenőrizt minket. Kihallgattam a beszélgetését egy másik orosz őrmesterrel. Kiderült, hogy a munkaidőn felül még két órán keresztül akart minket dolgoztatni, mert ily módon kapott volna egy ún. szpectalon-t, melyet csokoládéra és egyéb luxuscikkre lehetett váltani. Én ekkor körbejártam az embereimet, és figyelmeztettem őket, hogy ha a munkaidő leteltével sorakozót kiáltok, azon nyomban sorakozzanak és ne húzzák az időt. Úgy is tettek, és én rögtön elindítottam őket, erre utánunk kiáltott az orosz, hogy hova megyünk.

– A munkaidő letelt, nincs jogában visszatartani minket – feleltem neki. László Imre hozzám ugrott:

– Karcsi! Ez mindjárt meglő téged!

– Most már nem darabra számolnak minket. Én itt már **Kékesi Károly** vagyok. Nem lő meg – feleltem neki.

Egyik este kimentem vécére. Sötét volt. Egy muszka őr elkapta a szűrőmet, és hiába tiltakoztam, behurcolt a 3-as számú barakkba. Ott voltak a halottak. Volt ott egy kemenceféle, abban már elő volt készítve a papír és a forgács. Megparancsolta nekem, hogy fűtsek egész éjszaka. Fel akarták melegíteni a tetemeiket. Nem tudom miért, talán tanulmányozni akarták őket... Megvártam, míg az orosz kiment. Hallottam, hogy záródik a retesz, majd a távolodó lépteket.

Amikor minden elcsendesedett, körülnéztem, a szabadulás lehetőségeit kutatva. Magasan a tető alatt volt egy rácsos ablak. Irtózatomat félretéve egymásra raktam a halottakat és felmáztam rajtuk az ablakig. Kifeszítettem a rácsot és átmáztam. A túlsó oldalon lógtam, azt sem láttam hova fogok ug-rani. Leugrottam négy méter magasból, s eltűntem a hóban. Azt hittem, ott

halok meg. De végül is sikerült kiszabadulnom. Valamire megtanított ez az éjszakai kaland: többé soha nem „tangóztam” ki sötétedés után.

Turánból hazaengedtek egy pár embert, főleg olyanokat, akik fizikailag, egészségileg nagyon rossz állapotban voltak. **Zajdó bácsit** is hazaengedték. **László Imrét** és engem pedig áttettek *Krasznouralszkba*. Az ottani nagyobb láger volt a turáninál. Ott körülbelül négyezren lehettünk, és a vasércbányába jártunk dolgozni. Három szintje volt a bányának, ezért lifttel jártunk le. Karbidlámpákat használtunk. Ha dolgoztunk, a nyakunkba akasztottuk, és annak a füstjét szívtuk egész nap. Veszélyes munka volt ez. Nagyon gyakran történtek balesetek.

1947. február 28-án értem haza. **Kaszó István, László Béla, Munkácsi Zsigmond** is akkor jött haza, amikor én. Itthon jelentkezni kellett a hatóságoknál.³⁹

ID. KOMONYI JÓZSEF

(Szalóka, 1924.)

(...) Húszéves voltam 44-ben, amikor *Szalókára* bejöttek az oroszok, s kihirdették, hogy minden férfinak 18-tól 50 éves korig el kell mennie háromnapos munkára, eltakarítani a háborús romokat. November 18-án *Szalókaról* több mint száz férfi indult el. Voltak olyanok is, akik már elmúltak ötvenévesek, mégis velünk jöttek. Három napra elegendő élelmet vittünk magunkkal. Három napot kibírunk – mondták az idősebbek. Csak később értettük meg, hogy az egésznek az volt a célja, hogy ezt a magyar nemzedéket elpusztítsák.

Először Bátyúba mentünk, ott volt a gyűjtőláger, ahol egy napot töltötünk. Majd gyalog indultunk tovább *Szolyvára*, ahol több mint két hónapig sínylődtünk az egykori honvédségi laktanyaépületekben kialakított gyűjtőlágerben. *Szolyván* nagyon sokan meghaltak közülünk. Járványok pusztítottak – persze csak a foglyok között –, és az orvosok is inkább irtották a rabokat, semmint gyógyították. Amikor megérkeztünk, két hétig megfigyelés alatt tartottak bennünket. A fürdések például úgy zajlottak még decemberben és januárban is, hogy meztelenre vetkőztettek minket, a ruháinkat pedig be kellett tenni a fertőtlenítőbe. Gyorsan megfürödtünk egy nyitott pajtában, és ott kellett várnunk egy órán át vizesen a fagyban, míg a ruhák kikerülnek a fertőtlenítóből, csak utána vehettük azokat ismét magunkra. Táncoltunk,

³⁹ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika. Kékesi Károly visszaemlékezése. - Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 66-69.old.

szaladgáltunk, kényszerből dulakodtunk is, hogy meg ne fogyjunk. De végül persze szinte mindenki megfázott, sokan tüdőgyulladásban haltak meg.

Akit nem vitt el a tífusz vagy a tüdőgyulladás, azokat tehervagonokba terelték, és a *Szovjetunió* különböző vidékeire szállították lágerrekbe. De mielőtt felszállhattunk volna a vonatra, úgymond orvosi vizsgálaton kellett át-
esnünk, s mindenki kapott egy oltást. Az valamennyiünknek begyűlt, mire a vonattal a *Donbász-vidékre, Makijivkára* értünk. Ott én rögtön a szintén fogoly német orvosokhoz fordultam, s az egyik kitisztította és bekötözte az oltás helyén keletkezett sebemet. Tőle tudtam meg, hogy akár bele is halhat-
tam volna, mert nem rendes oltás volt, amit *Szolyván* kaptunk, hanem mérreg. Meg is haltak sokan.

Makijivka szénbányász város volt. A legtöbben a bányába kerültek a deportáltak közül, de mi építkezéseken, a háború során lerombolt épületek újjáépítésén dolgoztunk. A lágert drótkerítés vette körül, gépfegyveres őrök kísérték minket mindennap dolgozni és vissza. Ott is sok volt a halott. Fűtetlen deszkabarakkokban laktunk, ahol az emberek egy része megfagyott. Ezt még tetézte az is, hogy éppen csak adtak valamit enni. Ráadásul, attól függően, hogy abban a hónapban mit tudtak vételezni a szakácsok, egy hónapig hol kása volt, hol krumpli és így tovább. Az egyhangú étkezés miatt nehezen bírtunk dolgozni, sokan meg is betegedtek tőle. Nekem az volt a szerencsém, hogy nem dohányoztam. Aki ugyanis dolgozott, kapott 20 deka dohányt egy hónapra. Akik viszont kórházba kerültek, dohány helyett 10 deka kenyeret és két deka vaját kaptak. Velük cseréltem kenyérre és vajra a dohányt, s ennek köszönhetem, hogy túléltem ezt a szörnyűséget.

Három évet töltöttem ott rabként, csak 1948. február 10-én engedtek haza. Azt, hogy túléltem, a szerencsén túl annak köszönhettem, hogy fiatal voltam és minden erőmmel élni akartam.⁴⁰

KORMOS NÁNDOR

(Tiszabökény)

*Kedves és szeretett nagyapám, **Kormos Nándor**, aki saját elmondása szerint megjárta a poklok-poklát, ma már sajnos nincs az élők sorában. 2006 júniusában örökre lezárta sokat látott könnyáztatta szemét a halál.*

⁴⁰ Lejegyezte: B. Zs.: Három napi élelemmel a halálba. Huszévesen élte át a borzalmakat. Kárpátalja, 2003. nov.14.148.sz.

Úgy él az emlékezetemben, olyan valóságosan és tisztán, ahogy kicsi lánykaként ültem vele szemben, bámultam sudár és egyenes alakját, melyet nem tudott megtörni az a sok szenvedés és nélkülözés sem. Olyan nagyapa volt ő, amilyen csak kevés él e nagyvilágban. Büszke vagyok rá, hogy ismerhettem és büszkén vallom magamat az unokájának.

Hosszú téli estén, a meleg kályha mellett figyelmesen hallgattam a mesét és a történeteit, az akkor még számomra megérthetetlen történeteket, amelyek mindegyike végül a valóság mezejére lépett és visszaemlékezésévé változott.

Akkor még nem értettem, hogy miért könnyes nagyapám szeme ezeknek a meséknek a végére. Leírom most üzenetét, amit írhatott volna nekem Szolyváról:

Drága kis unokám, Bernadett!

Az a nap is úgy indult, mint a többi. Mi, falusi emberek az elvégzendő feladatainkra gondoltunk. Kint dolgoztunk a háztájiban, végeztük a mindennapi teendőinket. Dobolást hallottunk, nem is egyszer. Kidobolták, hogy 20 éves kortól, egyes helyeken 18 éves kortól 50 éves korig mindenki jelentkezzen háromnapis elessel munkára. Mindenki becsülettel jelentkezett, de szóltak is, hogy a község háza elé kell mennünk azonnal. Mi, engedelmes emberek, ennek eleget is tettünk. Tudatták velünk, hogy még aznap, egy-két órán belül készen kell állnunk, mert háromnapis munkára megyünk. Nem ellenkeztünk, felesleges is lett volna, mert a parancs, az parancs. Különben sem gondoltunk semmi rosszra. Háromnapis élelem volt kitűzve, hogy annyival kell jelentkezni, meg meleg öltözet. Hát mindenki azt mondta, hogy a háromnapot kibírjuk. Elég szegény volt a magyarok alatt a világ sora, elég szegényesen mentünk el egy házi szőttes pokróccal, azzal tarkaróztunk, magunkra vettük. A háromnapis ételt összeraktuk. Én a testvéreimmel, *Vilmossal* és *Janival* mentem el a családból. Becsületes, engedelmes emberek voltunk, de meg is fenyegettek bennünket, hogy aki nem engedelmeskedik, annak meg lesz a méltó büntetése, talán még ki is végzik.

Gyülekeztünk, várakoztunk, találgattunk, de biztosat senki sem tudott. Hittük azt a háromnapos munkát. Nagyon nehezen hagytam itt a családomat, feleségemet és két kicsi fiamat. Innen persze már nem volt lehetőség hazamenni, vártunk az indulásra. Azokat, akik ruszinak vagy szlováknak vallották magukat, azokat persze nem vitték el. Én és a testvéreim ezt nem tettük meg, sőt református hitünket is megtartottuk: nem vallottuk magunkat sem pravoszlávnak sem pedig katolikusnak.

Aztán elindultunk. Gyalog mentünk. Első nap *Tiszaújlakig*, majd *Tiszaújlakról Beregszászig*. Ott vett át bennünket a szovjet hadsereg. Innen *Munkácsra* hajtottak minket, *Munkácsról* pedig *Szolyvára*. *Szolyván* bevíttek bennünket a hadifogolytáborba. Megfürdettek, és a barakkok padlásaira parancsoltak. November végén indultunk, december elején érkezünk Szolyvára, a hidegtől, a gyaloglástól igen sokan legyengültek közöttünk. A fürdő után a dermesztő padláson rengetegen megbetegedtek. Két-három nap múlva azokat, akik talpon tudtak maradni, ezres csoportokba osztották és elindították. Marhaszállító vagonokba raktak bennünket és elvittek. Embertelen körülmények között utaztunk, de még akkor nem sejtettük, hogy lesz ettől még sokkal nehezebb és rosszabb is. Egy-egy vagonba nyolcvan, kilencven embert is bezsúfoltak. A vonaton valami moslékfélét adtak enni, víz még inni sem volt, nem pedig mosakodásra. Elszaporodtak a tetvek, szükségletünket is ott végeztük el, ahol tudtuk, a vagonokban. Aztán az úton végig abban a bűzös vagonban, saját vizeletünkben utaztunk. Sokszor órákat, de volt, hogy napokat álldogáltunk egy-egy helyen. De azt se tudtuk, hogy hol vagyunk, csak úgy a vagonnak a nyílása közt nézelődtünk. A vagonok zúzmarásak voltak, fáztunk, dideregtünk. Víz hiányában és kínunkban azt a zúzmarát nyalogattuk. Utazásunk alatt a halottakat nem volt hová tenni. Ott hagyták közöttünk. Egy-egy megálló alkalmával aztán jöttek a katonák és szó szerint kidobálták őket a vagonokból. Volt, hogy valamelyik szerencsétlen még élt, de az is erre a sorsra jutott. Mire megérkeztünk, addigra volt olyan vagon, ahol negyven-ötven ember maradt életben vagy még ennél is kevesebb.

Szamborba értünk, ahol két napot töltöttünk. Akkor már úgy két hete lehettünk úton. Fáradtak, koszosak, elgyötörtek és betegek voltunk. Szerencsére én és mindkét testvérem átvészeltük ezt az utazást és együtt kerültünk el az *Urálon* túlra, ahol aztán tábort vertünk. Én a testvéreimmel egy fakitermelésre kerültem. Nehéz és kimerítő volt a munka, mert hajnaltól késő estig kellett megállás nélkül dolgoznunk. Reggel kaptunk enni meg este, és ez így ment napról-napra, ilyen egyhangúan. Egyszer az egyik társunk megpróbált elszökni onnan. Reggel négy órakor volt az ébresztő, amikor is ki kellett sorakoznunk, hogy megszámolhassanak bennünket. Persze észrevették, hogy hiányzik valaki. Háromszor is átszámoltak bennünket és keresni kezdték az illetőt, aki a farakások közé bújt. Rövid időn belül megtalálták és mindannyiunk szemé láttára úgy megverték, hogy háromnapi szenvedés után belehalt a verésbe. Ezek után már senki nem mert szökésre gondolni. Magunknak kellett deszkából felépíteni a lágert, egyszerű fapticceken aludtunk. Nagyon sokan voltunk

egy helyiségben. Velem ott volt a két öcsém is, amiért naponta hálát adtam az Istennek, hogy legalább együtt lehettünk. Az örök nagyon vigyáztak ránk, beszélgetni is csak ritkán nyílt alkalmunk. Igaz, nem is nagyon tudtunk miről beszélni, esténként a jajszó és az imádság hangjai voltak hallhatóak. Tisztálkodásra még mindig nagyon kevés lehetőség nyílt: tíznaponként mehettünk fürdeni. Ilyenkor meztelenre kellett vetköznünk, a ruhánkat kimosták és fertőtlenítették, ugyanúgy, mint az ágyneműnket. Enni csak nagyon keveset kaptunk, s amit adtak, az is nagyon egyhangú volt: 20 dkg barna kenyér, amelyben búzalisztnek nyoma sem volt, híg leves meg egy-egy kis kása képezte a bőséges fejadagot. Az idő múlásával ez persze hogy egyre kevesebb lett a számunkra, folyton éhesek voltunk, s az erőnk napról-napra rohamosan fogyott. Felütötték a fejüket a különböző betegségek úgy, mint a tifusz, tüdőgyulladás és az elégtelen táplálkozásból és embertelen életkörülményekből fakadó gyomorbetegségek. Az egyik fogoly olyan súlyos mértékben kapta el a hastífuszt, hogy szinte állandóan ment a hasa. Darabosan távozott belőle a vér. Kimenni persze nem volt szabad éjszaka, ezért ott végezte el a dolgát közöttünk a fekhelyén. Hatalmas és állandó gyomorgörcsök kínozták. Szerencsétlen egész éjszaka üvöltött a fájdalomtól, egyfolytában segítségért kiáltozott, de nem segített rajta senki: mi nem tudtunk, az örök pedig nem akartak. Aztán könnyörgést és imát hallottunk, szegény beteg ember kérte a Szűzanyát, hogy szabadítsa meg őt a szenvedésektől és szólítsa már őt magához az Úr. Reggel aztán jött valami orvosféle ember, aki kiadta a parancsot: vigyék a halottasházba. Soha többé nem hallottunk róla, mert az öröktől nem volt szabad semmit kérdezni. Hullottak az emberek, mint a legyek. El voltunk keseredve, féltünk, hogy sohasem láthatjuk viszont a szeretteinket. Még a betegek és a halottak sem részesültek kegyelemben. A legyengült, csonttá fogyott emberekkel nem törődött senki, nem voltak gyógyszerek, alig-alig volt orvosi ellátás, a halottakat közös és jeltelen sírokba vagy inkább gödrökbe vajták, mint a döglött kutyákat. Volt olyan is, hogy a kínok között fetrengő ember kicsavarodott, deformálódott testrészekkel halt meg. Ilyenkor eltörték a kezét vagy a lábát, hogy minél többet férjenek el a gödrökben. Majd ezek fölé a gödrök fölé fákat ültettek vagy lakósátrakat húztak, hogy még a helyükre sem emlékezzen senki.

Elhatároztam, hogy erős leszek, és mindenképpen megpróbálok hazajutni az én kis falumba. A nehéz napi munka után, ami gyakran 16 órát is tartott, a kevés élelemtől, amihez jutottam fáradtan, zúgó fejjel feküdtem le minden este, imádkoztam az Istenhez, hogy könnyörüljön rajtunk és kicsi gyermekeimen, hogy ne kelljen nekik apa nélkül, árván felnőniük.

Sokan a táborban kivetkőztek emberi mivoltukból: loptak, verekedtek, árulkodtak. Sokan közülünk a kilátástalan, reménytelen napok egyhangúságába beleőrültek. Egy napon munka közben egyik fogolytársunk hirtelen összeesett és egész teste remegett. Szájából patakként ömlött a hab: epilepsziás rohamot kapott. Olyan is volt, aki meztelenre vetkőzött és úgy táncolt az erdőben, mert megbolondult. Ne gondold, drága gyermekem, hogy ezek a jelenetek minket hidegen hagytak. Nagyon is megviseltek bennünket, de sajnos tehetetlenek voltunk, és az volt a legrosszabb, hogy mindezt végig kellett néznünk úgy, hogy nem volt módunkban segíteni. Rettegtünk, hogy nehogy mi is erre vagy hasonló sorsra jussunk. Szerencsére nekem sikerült embernek maradnom és soha nem tettem olyat, amit megbánhattam volna. Soha nem emeltem kezét egyetlen embertársamra sem, hanem inkább ott és úgy gondoskodtam és segítettem a testvéreimnek és a falubelijeimnek, ahol és ahogy csak tudtam. Szerencsémre mindig is szerettem a pontos és becsületes munkavégzést, mely ott is meghozta számomra a gyümölcsét. Vigyázóink észrevették, hogy megbízható és becsületes vagyok és gyakran küldtek a konyhára segédkezni. Onnan aztán mindig kivándorolt valami a bajtársaimnak is, de mindig vigyáztam rá, hogy erre senki ne jöjjön rá. Kerestem a falubeliek társaságát is, próbáltam velük tartani a baráti viszonyt, hátha az ő segítségükkel élő ember tudok maradni. A konyhai munka mellett egy fakitermelésen dolgoztam, ami kitöltötte minden percemet, így nem sok időm maradt a barátkozásra. Az ott élő emberek nem voltak egyáltalán gazdagok, csak egyszerű munkásemberek. Nem tekintettek minket ellenségüknek, szerintem nagyon is sajnáltak minket keserű sorsunk miatt. Végül barátságot kötöttem egy helybeli családdal, akik bár elég szegényes körülmények között éltek, mégis nagyon sokat segítettek rajtam és általam testvéreimen és barátaimon. Földet műveltek, kecskéket tartottak. Rendszeresen juttattak nekünk csekélyke kis élelmükből és az elrongyolódott ruhadarabjainkat is kicserélték egy kicsit jobbra. Cserébe mi besegítettünk nekik a kerti és a mezei munkákba, amikor csak tudtunk.

Ahogy teltek a napok és a hónapok, egyre reményvesztettebbek lettünk. Sokan közülünk megháborodtak, depresszióba estek vagy végeztek magukkal. Az is megtörtént, hogy ezek az elkeseredett emberek egymásnak estek és egymást gyilkolták meg. Hogy vágytam-e haza? Hogy élt-e bennem egy kicsinyke remény? Igen, nagyon vágytam haza és bizakodtam. De annyi időn keresztül mondogatták nekünk, hogy „szkoro domoj” (nemsokára haza), hogy már nem mertem hinni benne. Aztán láttuk, hogy valami történni

fog, mert egy kicsit kezdett az addigi rend és fegyelem lazulni. Aztán végre megérkezett az a várva-várt parancs. Mindenkinek ki kellett sorakozni az udvarra, persze azt nem tudtuk, hogy miért, mert nekünk nem mondták. Ott aztán kezdték kiválasztani az embereket, de hogy milyen alapon, azt máig sem tudom. Rám és a testvéreimre akkor és ott nem került sor, mi még ott maradtunk. Akkor mondták, hogy a kiválasztottak még aznap elindulnak haza. Mi kérdezni sem mertük, hogy velünk vajon mi lesz, és hogy esetleg mi is mehetünk-e? Zúgó fejjel, szinte lázasan forgolódtunk a fekhelyünkön, mert minden nagyon bizonytalan és félelmetes volt. Dadogó szavaimmal imát rebegtem, hogy hadd mehessek én is haza. Álmatlanul töltöttem azt az éjszakát és irigyeltem azokat, akik már úton voltak hazájuk felé. Reggel aztán végre ránk is sor került. Kidobáltak elénk mindenféle tisztának nem mondható ruhát, mondták, hogy öltözzünk át. Aztán adtak egy kis kenyeret meg valami löttyöt, aminek már nem emlékszem az ízére sem. Vagonokba raktak minket, hetven-nyolcvan ember is volt benne. Nagyon hosszú volt az út és nagyon lassan haladtunk. Egész úton a sírás fojtogatta a torkomat örömömben. hogy azzal a néhány túlélővel végre én is hazajuthatok. Otthon még nem is sejtették, hogy hamarosan hazatér a férj a feleséghez, az apa a gyerekeihez és a fiú a szüleihez. A vonaton főztek nekünk valami kásafélét, de én már akkor mindent megettem, pedig szinte mindig odaégették, mert füst és bűz volt a vonatban. Az utolsó kilométerekre már nem is emlékszem, lecsukott szemhéjaim alól peregtek az öröm könnyei. Próbáltam magam elé képzelni két pici fiam arcát, akiket nagyon kicsin, két, illetve négy évesen hagytam otthon. Azon gondolkodtam, hogy vajon milyenek lehetnek? Vajon megnőttek-e? Megismernek-e engem vagy esetleg én felismerném őket?

Végre megérkeztünk *Tiszaújlakra*. A vonatból kiszállva hálatelt szívvel csókoltam meg azt a földet, amelynek a levegője megrészegített és melegséggel töltött el. Nem hittem, hogy még valaha láthatja szemem ezt a csodás vidéket. Onnan én már szaladtam, rohantam, szinte repültem egészen hazáig. Útközben meg-megálltam, hogy megnézzem, mi változott a távollétem alatt. Leírhatatlan az öröm, amit rég nem látott kis falum, *Tiszaököny* láttán éreztem. Otthon nem tudták, hogy megyek, mert az én falumba mind együtt mentünk haza, már akik életben maradtunk. Otthon a feleségem éppen mesét mondott a fiaimnak, mikor betoppantam közéjük. Nem tudtam megszólalni, olyan heves érzések kerítettek hatalmukba. Életemben talán még sohasem voltam olyan határtalanul boldog, mint amikor magamhoz ölelhettem az én kis családomat.

Hosszú időn keresztül gyötörték még rémálmok, az átélt borzalmak emléke csak nem akart elhalványodni. Ez a valóság, amit leírtam neked, drága gyermekem. Ezek nem szép mesék, de kell, hogy mindig emlékezz rájuk, mert több tízezer ember szenvedett ezekben a táborokban. Több tízezer ember ajkán szólhatott vagy szólt ez a fohász: „*Ezer fogoly küldi imáját az égbe, Hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre. Könyörögve kérünk, segíts haza minket, Bűneiben szenvedő fogoly népeidet. Mi Atyánk, Úr Isten, ki fenn vagy az égbe, Hallgasd meg hát sok–sok kérésünket végre.*” Ne csak emlékezz ezekre a mesékre, de add tovább majd gyermekeidnek és unokáidnak is, ha eljön az ideje. Ha azt látod, hogy valaki nem becsüli, eldobja a kenyeret, akkor figyelmeztess, hogy nagyapád és több ezer éhes ember képes lett volna embert is ölni egy falatnyi kenyérért. Ha valaki emberből barbárrá változik, akkor emlétsd meg, hogy az igaz emberek a lágerekben is emberek tudtak maradni. Ha valaki elhagyja és megtagadja hazáját és nemzetét, akkor szólítsd meg bátran, ne hagyd szó nélkül, hogy ne tagadja meg a gyökereit, ne szégyellje a származását, harcoljon magyarsága mellett, a magyar nemzet fennmaradásáért, ahogy mi is megvívtuk a magunk harcát. Megbűnhödtünk, pedig csak annyi volt a bűnünk, hogy magyarnak születünk. Én büszke vagyok a származásomra, magyarságomra és református hitemre. Örülök, hogy magyar emberként, hitben és sorsommal megbékélve éltem le az életem és úgy is halok meg, ha eljön az ideje.

Ölel és csókol szerető nagyapád: Kormos Nándor.⁴¹

LAJOS IMRE

(Técső, 1926.febr.27.)

Kidobolták, hogy háromnapi munkára kell menni *Bustyaházára*, a hidat javítani. De mint később kiderült, mindez hazugság volt, mert nem is láttuk a hidat, csak messziről. Én nem akartam jelentkezni, de anyám azt mondta, hogy ha más is megy, akkor menjek én is. Háromnapi élelemmel jelentkeztem hát reggel a Koronában, és körülbelül két óra múlva el is indítottak bennünket. Amikor kijöttünk a Koronából, a kirgiz katonák már tartották ránk a fegyvert, így indultunk el, fegyveres kísérettel *Bustyaháza* felé. Már ekkor gyanítottuk, hogy úti célunk nem *Bustyaháza* lesz. Alighogy elindultunk,

⁴¹ Lejegyezte: Kormos Bernadett: (Tiszabökény): *Üzenet Szolyváról*

a katonák lövöldözni kezdtek a levegőbe, hogy az asszonyokat elriasszák, és persze hogy minket is megfélemlítsenek.

A *Szolyvai gyűjtőlágerben* én az öregek közé kerültem, s így történt, hogy két hónapig *Szolyván* maradtam. A legtöbb técsői férfit viszont egy-két napon belül útnak indították a menetszázadokkal; nem tudtuk, merre vitték őket.

Szörnyű volt a helyzet *Szolyván*. Borzasztó volt a koszt: reggel paszuly, este paszuly. Akárcsak később Szánokban, azzal a különbséggel, hogy ott paszuly helyett szójababot adtak. Délben nem kaptunk semmit, csak a levegőt szívtuk. Tizennyolc éves korban van leginkább szüksége a szervezetnek a táplálékra, akkor kellett volna leginkább enni. Ehelyett a lágerben töltött két év alatt állandóan éhes voltam. Ha kimentünk a lágerből, nem azt néztük, hogy mi van körülöttünk, hanem azt, hogy hol lehetne valamit enni. Ettük a nyers krumplit, a nyers zöldbabot. Örültünk, ha egyáltalán hozzájutottunk.

Két técsői fiúnak sikerült megszöknie *Szolyváról*. **Baló Zoli** *Beregszászon* rejtőzött el, a néjénél, *Karcsi* pedig hazament. Miután megszöktek, engem és a másik técsői fiút, **Kaszó Antalt** nem engedtek ki dolgozni, benn kellett maradnunk. Kiderült, hogy a katonák *Bustyaházára* akarnak menni krumplit vételezni, s mivel onnan nincs messze Técső, azt akarják, hogy mutassuk meg nekik, hol lakik **Baló Zoli**. Tanakodni kezdtünk *Antallal*, hogy mitévők legyünk. Úgy döntöttünk, hogy ha *Bustyaházára* ér az autó, akkor kiugrunk. De szerencsére erre nem került sor, mert végül *Kaszonyba* mentek krumpliért. Volt egy *kaszonyi* szökevény is, és néhány kaszonyi férfi megmutatta, hogy hol lakik. Az illető kiugrott az ablakon, ki a hóba, alsónadrágban, mezítláb. De utána eresztettek egy sorozatot, a rémülettől megtorpant, és nem mert tovább futni. Végül is elfogták és visszahozták. Jól elverték. Az őt, akitől megszökött, tizenöt nap karcért (fogdát, elzárást) kapott érte. Ki is jelentették, hogy aki megszököik, az így fog járni, mert úgyis visszahoznak mindenkit.

Évek múltán **Zoli** elmesélte, hogy útközben többször is feltartóztatták őket. Kérdezték tőlük, hogy hova mennek. Azt felelték, hogy az apjuknak vittek enni a lágerbe, és most hazafelé mennek.

Akkor még megengedték, hogy a hozzátartozók élelmet vigyenek a szolyvai foglyoknak. Láttam *Szolyván* **Telecki Bözsit** is, amikor enni hozott testvéreinek. Pedig **Telecki Árpád** és **Telecki Béla** is a konyhán dolgozott. Testvérüket, Imrét viszont elvitték a menetszázaddal. Akárcsak **Balogh Karcsit**; ő is hamar elment a Sófalusy-brigáddal.

Két hónap eltelte után egy napon bejött hozzánk – a garázsba, ahol lakunk – egy hadnagy, és megkérdezte, hogy ki akar menni önként a magyar

Vörös Hadseregbe, a frontra. Mondtam is az öreg **Balónak** és **Kaszónak**, hogy jelentkezünk. Beiratkoztunk. Körülbelül egy óra múlva egy másik hadnagy is bejött hozzánk, aki elmondta, hogy lehet jelentkezni a szolvyai sebesültkórházba, szanitárnak. Oda is beiratkoztunk azzal az elhatározással, hogy akik hamarabb jönnek értünk, azokkal fogunk elmenni. Végül is a sebesültkórházba vittek el minket, de nem Szolován volt ez a kórház, hanem *Volócon*. Kaszó és én szanitárok lettünk, **Baló Zoli** pedig vállalta, hogy a konyhán fát fog vágni, abban a reményben, hogy több ételhez jut majd.

Addig voltam ott, amíg a kórház el nem költözött *Lembergbe*. Akkor átadtak bennünket egy zsidó hadnagynak. Ez az időszak rettenetes volt. Csak reggel ettünk, még sötétben, ezért nem is láttuk, hogy mit, mert csak egy pici lámpa világított. Hála Istennek nem sokáig voltam ott. *Munkácsra* kerültem, ahol a vagonok kirakását végeztük. A széles vágányra jött az orosz vonat, a keskenyre a magyar, s egyikből a másikba át kellett rakodni a vagonok tartalmát.

Már nem emlékszem pontosan, hogy meddig voltunk ott. Amikor már nem volt szükség ránk, azt mondták nekünk, hogy hamarosan hazamehetünk. Elszökhettem volna – sokan el is szöktek –, de útközben úgy is igazoltattak volna, úgyhogy inkább nem tettem. Végül visszamentünk *Szolyvára*. Azok, akik *Szolyván* maradtak és lebetegedtek, erre az időre már alig bírtak járni. Mi csak az éjszakát aludtuk át a szolvyai lágerben; útnak indítottak minket és gyalog mentünk egészen *Szánokig*. *Szánokból* állandóan vitték az embereket, de senki sem tudta, hogy hova. Egymás után indultak a menet-századok.

Már április környéke volt, amikor minket is elindítottak. Napfényes, meleg tavasz volt, csodálkoztunk is, amikor kiosztották közöttünk a köpenyeket. Orosz katonaköpenyeket adtak, némelyik át volt löve, véres volt. Nem értettük, hogy mi célból kaptuk e köpenyeket, hiszen közelgett a nyár. Rövid idő múlva aztán kiderült: ugyanis bevagoníroztak bennünket, és a tizenöt napig tartó utazás végén az *Uralban* találtuk magunkat. Marhaszállító vagonokban utaztunk. Az utazás alatt minden nap kaptunk két veder vizet, vagy egy-egy kulacsnyi borscs-féle lötytyöt. Vagy egyiket adták, vagy a másikat. A vagonajtók között tíz centiméternyi rést hagytak, oda kellett vizelni. Ez a szörnyű utazás megtizedelte az embereket, sok halott volt, de szerencsére a mi vagonunkban senki sem halt meg. Amikor kiszálltunk, nem ismertük meg a másik vagonból kiszálló földijeinket, annyira átváltoztatott mindenkit ez az embertelen körülmények között történő utazás.

A *Kasznokantba* történő megérkezésünk után orvosi vizsgálaton estünk át, majd még tizennégy napig nem jártunk dolgozni, hagyták, hogy kissé megerősödjünk fizikailag. Közben többször is kihallgattak bennünket. Harminckét kérdést tettek fel. Megkérdezték tőlem, hogy hogyan kerültem én ilyen fiatalon lágerbe, milyen katona voltam, melyik hadseregben szolgáltam. Elmondtam az igazat, a valóságot, azt, hogy nem voltam katona, s hogy ott-honról vittek el háromnap munkára, de nem hitték el. Megkérdezték, hogy voltam-e partizán. Sőt, még az olyan részletek is érdekelték őket, hogy hány tyúkunk, libánk van otthon. Dehogy voltam én partizán; még 18 éves sem voltam akkor. A magyarok alatt pedig csak 21 éves kortól vittek katonának. Mégsem hittek nekem.

Eleinte az erdőben dolgoztam, majd, amikor *Kárpátalját a Szovjetunióhoz* csatolták, a lágerparancsnok azt mondta: – Étyi uzse nási! vagyis: Ezek (a kárpátaljaiak) már a mieink. Mi ettől a kijelentéstől csak még jobban megijedtünk, és féltünk, hogy most már soha nem fognak hazaengedni, mert hiszen itt is a „hazánkban” vagyunk. Levették rólunk az addig viselt facipőt, bakancsot adtak, karszalagot és sípot, így lettünk mi örök, s mindennap kísértük a foglyokat az erdőbe fát vágni.

Negyven ember tartozott egy szakaszba, ami további négy brigádra oszlott. Minden kárpátaljai egy-egy brigádért volt felelős, én is. Vigyáznom kellett, hogy el ne szökjenek, és arra is, hogy a norma teljesítve legyen. Mondtam is az embereknek, hogy innen, 4500 km-ről úgyse kerülnek haza, ne szökjön senki, mert abból csak nekem lesz bajom. Nem is próbálkozott senki, és a normát is teljesítették. Én nem csináltam semmit, csak figyeltem, hogy mindenki meglegyen. Minden este jött egy ruszki őr kutyával, s ellenőrzött mindent, felírta, hogy mennyit teljesítettek a brigádok, és azután bevonultunk a lágerbe.

Nagyon kemény hideg volt az *Uralban* azon a télen. Karácsonykor két napig mínusz 55 °C hideg volt, ezért nem is engedték ki a brigádokat dolgozni. Az ablakok jégvirágosak voltak, nem lehetett rajtuk keresztüllátni. A konyha nem volt messze a barakkunktól, de amint átmertünk, éreztem, hogy szinte összeszorul az orrom a hidegtől. December 25-én délután bejött valaki és megkérdezte, hogy ki akar önként menni havat lapátolni, mert a *Káma-partról* befelé kellett egy utat csinálni. Akik jelentkeznek, három napig „nagy kenyeret” (85 dkg) fognak kapni. A mi szakaszunkból csak ketten jelentkeztek. Kaptunk subát, valenkit, kesztyűt és hósapkát. Majd felültünk az autóra és kivittek bennünket a helyszínre. Megmondták, hogy 15 percig

fogunk dolgozni, de keményen, utána 15 percre melegedhetünk. Leszálltunk. Lapátoltuk a havat, de úgy fújt a Káma-parti szél, hogy majdnem elvitt bennünket. Ahogy feldobtuk a havat, a szél felkapta és szétszórta, mint a port, mögöttünk ismét temette befelé az utat. Két órán keresztül dolgoztunk így. De megérté, mert utána három napig „nagy kenyeret” kaptunk, míg a többiek csak 60 dkg-ot.

Egy másik alkalommal megfagyott a kisujjam. Volt egy papírgyár és egy szeszgyár egy udvaron. Amelyik fa nem felelt meg a papírgyár részére, azt a szeszgyárba vitték, ahol hatalmas tartályokban poshasztották, s ebből főzték a szeszt. Egy vasárnapi napon történt, hogy adtak nekünk is, foglyoknak egy kis szeszt inni, hogy jobb kedvünk legyen. Felhevültem az italtól, és levettem a kesztyűmet az egyik kezemről, és úgy vittem a gerendát az egyik gyárból a másikba. Hirtelen rádöbbsentem, hogy nem érzem az ujjamat, felvettem a kesztyűt, de akkor már késő volt. Az ujjam előbb elfehéredett, majd elkezdtett sütni, szúrni. Annyira fájt, hogy éjjel nem tudtam aludni.

Tavasszal újabb fordulat következett be az életemben. Hivatott a lágerparancsnok, s tudomásomra hozta, hogy ezentúl nem kell kijárnom az emberekkel az erdőbe, mert más feladatot kapok. Van egy nagy konyhakert az erdőben, ahol a tisztek számára termelnek zöldséget, ott fogok örködni éjjel-nappal. Ezután elkísért a raktárba, ahol baltát, fűrészét és egy ásót kaptam, hogy tudjak kalyibát csinálni magamnak az erdőben. De bármikor lejöhettek a lágerbe, hogyha megéheznek. Akkor éjjel nem tudtam aludni, a jövőmön töprengtem. Ott éjszaka is olyan világos van, mintha nappal lenne. Újságot lehet olvasni. Mire elszenderedtem, már reggel volt. Hallottam a századok éneklését, amint kivonultak a lágerből, mert bizony dalolni kellett. Magyarul énekeltek.

Majdnem őszig voltam a konyhakert őre. Jó dolgom volt, csak arra kellett ügyelnem, hogy a krumplit ne lopják el. Ha megéheztem, sütöttem magamnak krumplit, vagy ami éppen volt. Egyszer aztán jött egy hadnagy: – *Szobirajtye vási véscsi, igyotye damoj. (Szedje össze a holmiját, hazamegy)* – ezt mondta nekem. Ekkor még alig egy éve voltam a lágerben. A franciákat már hazaengedték, és hallottam beszélni, hogy most már a csehek vannak soron, őket fogják elengedni. De hát én nem voltam cseh.

Bementem a hadnaggal a lágerbe. A lágerparancsnok elküldött a bányába (fürdőbe), tiszta fehérneműt kaptam, s hiába hajtogattam, hogy én nem megyek, mert én nem vagyok cseh, s úgysem fognak hazaengedni, mégis el kellett mennem a többiekkel a fölágerbe, az 1-es számú lágerbe. Fúvószenés

fogadtatás volt a főlágerben (mármint a cseheknek). Másnap aztán átrostálták a társaságot. Egyenként egy csehekből álló bizottság elé kellett járulni. Én egy szót sem tudtam csehül. Azt mondták nekem, hogy énekeljem el a cseh himnuszt. Én csak magyarul tudtam a szövegét, mert az iskolában tanultuk, de csehül nem. Megkérdezték tőlem, hogy ugye magyar vagyok. Azt feleltem: igen. – Akkor maga nem mehet haza! – válaszolta az egyik cseh.

Ebben a városkában a főlágeren kívül még egy láger volt található, a 8-as számú. Miután kiderült, hogy nem vagyok cseh, ide kerültem. A közelben lévő áramfejlesztő gyárba jártam dolgozni. A teljesítményünk szerint tápláltak minket. Én egy műhelyben dolgoztam, egy szerelőbrigád tagjaként. Mi mindig teljesítettük a normát, 115-117%-ot kaptunk a munkánkért. Így módon én 85 dkg kenyeret kaptam. És délben is kaptam kiegészítésként egy darab kását (kockákra vágva osztották ki). **Benedek Imre** bácsi a raktárban dolgozott, 75%-ot kapott a munkájáért, így ő csak 60 dkg kenyeret kapott. **Borbély Karcsi** pedig egy gyár építésénél segédkezett, a mesternek adogatta a téglát, a maltert.

Később ebbe a lágerbe kezdték begyűjteni a kárpátaljaiakat, de románok és ukránok is voltak közöttünk. Volt olyan, aki nem is tudott magyarul. Hogy miként kerültek a lágerbe, nem tudom. Az a hír járta, hogy hamarosan haza fognak engedni bennünket. Egy novemberi napon az étkezdébe hívtak bennünket. Szombat volt. Egy hadnagy felolvasott 45 nevet, közöttük volt **Benedek Imre** és **Borbély Károly** neve is, de az enyém nem, mert ábécé, vagy betűrend szerint haladtak a nevek között. Kiderült, hogy ezeket az embereket hazaengedik.

Kétségbeestem. Hárman voltunk técsőiek, s most egyedül maradtam. Egymagam, a sok idegen között. **Borbély Karcsi** odajött hozzám és megkérdezte: – Mit üzensz haza, **Imre**? Nem tudtam megszólalni, fojtogatott a sírás. **Karcsi** azzal bíztatott, hogy ő hallotta, hogy a következő szombaton már minket is el fognak engedni, akik az ábécé szerint később vagyunk. S hála Istennek, igaza volt. Karcsiék elmentek, s egy hétre rá ismét jött a hadnagy a névsorral, s felolvasta. S amikor hallottam, hogy azt mondja **Lajos Emerik Emerikovics**, hát szinte szárnyaltam a boldogságtól. Már enni se kellett. És akkor hajnalban valóban vonatra ültünk. Élelmiszert is kaptunk az útra, kenyeret, vaját és dohányt is. Most már rendes személyvagonokban utaztunk.

December 5-én, Imre napon voltunk *Moszkvában*. Hullott a hó. Már nem tudom, honnan volt egy rubelem, de emlékszem, hogy fagyaltot vettem örömömben, hogy Imre nap van és én hazafelé tartok két hosszú év után.

Moszkvában a hadnagy eladott egy hordó uborkát, hogy az egész csoport át tudjon menni a metróval a *Kijevi-pályaudvarra*. Ott felültünk egy vonatra és egészen *Lembergig* jöttünk, ahol kénytelenek voltunk egy napig vesztegelni, mert az aznapi vonatra már nem tudtak 45 jegyet adni. Ott találkoztam **Köröksi Bélával**. Neki már meg volt véve a jegye, úgyhogy a lelkére kötöttem, hogy amint hazaér, szóljon be a szüleimnek, hogy ne aggódjanak, már *Lembergben* vagyok, és nemsokára otthon leszek.

Lembergben az állomás épületében rengeteg tetű volt. Addig nem voltunk tetvesek, de ott eltetvesedtünk mi is.

Másnap folytattuk az utunkat. *Ungváron* jelentkezni kellett egy intézményben, ahol ismét kihallgattak minket, és úgymond „leszereltek”, teljesen szabadok lettünk, öt ember kivételével. Kiderült róluk, hogy ők nem Kárpátaljáról valók, hanem Magyarország területéről. A hadnagy kijelentette, hogy az öt ember kivételével mindenki mehet, ahová csak akar, ezt az öt embert pedig el kell kísérnie Máramarosszigetre. Mondtam a hadnagynak, hogy én is arra megyek, Máramarossziget csak 30 km-nyire van az én szülőföldemtől. Megbeszéltük, hogy együtt megyünk. A többiek szétszéledtek, kivéve az öt szerencsétlen embert. A hadnagy biztatta őket, hogy Szigetről már biztosan hazamehetnek ők is.

Ungváron is találtam egy ismerőst, az öreg **Lemákot**. Megkérdezte, hogy van-e pénzem, majd kivett a tárcájából száz rubelt és ideadta. Itt van közel egy kocsmá, mondta, menjek, igyak meg egy „szto gramm”-ot (egy decit). De nem mentem, fel sem váltottam a pénzt. Majd jött a vonat, amely elvitt egészen hazáig. Mielőtt leszálltam volna, mondtam a hadnagynak, hogy jegyezze meg az állomást és ha jön visszafelé, jöjjön be hozzám. November 20-án érkeztem haza, két évvel és két nappal rá, hogy elhurcoltak. Sötét volt még, ugyanis hajnalban érkezett meg a vonat, de anyám és apám kint vártak az állomáson.

Amikor hazaértünk, mondtam anyámnak, hogy adjon egy lepedőt. Anyaszült meztelenre levetkőztem, s mindent beleraktam, ami rajtam volt. Mondtam, hogy égessék el. És akkor megfürödtem. Amikor belebújtam az ágyba, anyám még akkor is beszélt hozzám és nézett. Sokáig nézett. És alig virradt meg, már jött **Borbély Karcsi**. Nem tudom, hogy honnan tudta meg, hogy már itthon vagyok.

– Na látod, mondtam én, hogy szombaton te haza fogsz jönni!

Mondták a lágerben, hogy ha hazaérünk, ne együnk rögtön zsíros ételeket, így szóltam anyámhoz:

– Menjen le a pincébe, és hozzon fél veder krumplit.

- Mire annyi? – kérdezte ő.
- Hát meg akarom enni.
- Fél vederrel?!
- Igen, igen, fél vederrel – feleltem. És amikor felhozta, megtöröltem a krumplit, de nem hámoztam meg, csak enni kezdtem.
- Hát te mit csinálsz? – szörnyedt el anyám. Hát nem fáj a gyomrod?
- Nem, nem fáj – mondtam.

Hát így telt az első napom otthon. Engem csak az bánt, hogy szörnyen becsaptak minket. Mi hittünk abban, hogy háromnapi munkára kell menni. S a végeredmény mi lett? Volt olyan, aki örökre elment, s még most is ott van. Hányan jöttek haza nyomorékon, lelki betegen. Mert bizony nem mindegyik lágerben voltak egyformák a körülmények. Mielőtt hazaengedtek volna, amikor összegyűjtöttek bennünket, hát láttam én olyan embereket, akik úgy néztek ki, mint az aggastyánok, pedig fiatal emberek voltak. A soványságtól ráncos volt rajtuk a bőr. Olyan erőtlének voltak, hogy alig bírtak beszélni. Én is megfordultam három lágerben. Hát a három láger között is nagyon nagy volt a különbség, nem mindenhol voltak tűrhetőek a feltételek.

Arról pedig nem is álmodtam, hogy valaha még kárpótolni is fognak bennünket. Nemrég még beszélni sem volt szabad arról, hogy annak idején mi mindenben mentünk keresztül. Pedig hát semmiféle törvényellenest nem cselekedtünk. Csak azért vittek el bennünket, mert magyarok voltunk.⁴²

LATOR ISTVÁN

(Tiszapéterfalva, Búcsú, 1926.)

(...) November 18-án kidobolták, minden hadköteles férfi gyülekezzen *Tiszaújlakon* háromnapos „malenykij robotra”. Én augusztus 20-án töltöttem be a 18-at. Újlakról gyalog tereltek *Beregszászba*, onnan másnap *Munkácsra*, harmadnap *Szolyvára*. Egy hét után már *Szkatarszkoje* faluban cipeltük a legnagyobb őszi sárban a farönköket az ottani hídépítéshez. A karácsonyt is ott töltöttük. A csizma rádagadt a lábamra, így amikor az egyik őr el akarta venni, nem tudtam lehúzni. Jól meg is vert a puskatussal. Végül levágtam a csizma szárát, úgy húztam le és adtam oda.

⁴² Lejegyezte Szoboszlay Mónika. Lajos Imre visszaemlékezése. In.: Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 70-78.old.

Februárban *Sztarij Szamborba* vittek. Arra emlékszem, hogy meztláb jártam és kihűlt a lábam. Innen már vonaton szállítottak tovább. 18 napig tartott az újabb szenvedés, az úti cél: *Novij Holovka*. Voltunk vagy kilencvenen a marhavagonban. Élelmünk 3 darab „szuhari” (*száritott kenyér*) volt napjában egyszer, meg néha egy-két kanál cukor. Egyszer megengedték, hogy havat szedjünk, ezt kaptuk víz helyett. Volt egy kályhánk is némi fával. A vagon padlózata ez alatt megégett, mi meg egy késsel rést vágtunk rá. Valami huzallal kulacspoharat engedtünk a talpfák közé, úgy szedtük a havat. Talán ennek köszönhető, hogy a mi kocsinkban szerencsésen életben maradt mindenki.

Novij Holovkára 392-en érkeztünk, mindannyian civilek, nagyjából *Tiszapéterfalva* és *Nagyszőlős* környékéről. Bányamunkára fogtak bennünket. Olyan gyengék voltunk, hogy ha valaki elesett közülünk, a mellette állókat is ledöntötte a lábáról. Az örök gyakran megverte bennünket. Sokat éhezünk, a híg káposztalevestől mind hasmenést kaptunk. Mire kitavaszkodott, alig kilencvenen maradtunk.

Még télen, három másik rabtársammal együtt beállítottak halottat szállítani. A mély hóban cipekedtünk a saroglyával, egy géppisztolyos őrmutatta, merre van a sírgödör. Egy négy méter széles, húsz méter hosszú gödörbe „temették” a hullákat. Előfordult, hogy a halottak melle fel volt vágva, és mindent vér borított. Irtóztam ettől a „munkától”. Megfogadtam, bárhová bebújok, de halottat többé nem szállítok. Jobb híján a bányászbarakkba szöktem, két priccs alatt kiszedtem néhány téglát a padlóból, és a helyükre feküdtem. Hallottam, hogy az őrmegkérdező keres, de szerencsére nem talált meg. Hogy ki került a helyemre, nem tudom. A „szökésemnek” nem lett következménye, mivel az örök nem ismerték a rabok arcát, munkaerő-utánpótlásnak meg mindig ott voltak az újonnan szállított rabok.

1945 májusa után rengeteg német és magyar hadifoglyot szállítottak a táborba. Többségük szintén bányába került. A tiszteknek külön szállás, külön étel járt, majd felügyelői munkát kaptak és felmentést a fizikai munka alól. Minket a lágerben nem vettek emberszámba, csak tárgynak tekintettek(...).⁴³

⁴³ „Minket a lágerben nem vettek emberszámba, csak tárgynak tekintettek” Kárpátalja, 2004. okt. 8., 195. sz.

LÁSZLÓ BÉLA

(Técső, 1924.ápr.18.)

Kihirdették, hogy 18-tól 55 éves korig jelentkezzenek a magyar férfiak három-napi munkára. Abban az épületben tartottak minket mielőtt elindultunk volna, ahol ma a bíróság és a rendőrség van. Az emeleten voltunk. Ugyanis miután jelentkezünk, már senkit sem engedtek haza. **Borbély Károlynak** volt egy kulacs pálinkája. Azt mondta, hogy húzzam meg. Hát én jó nagyot húztam belőle, s mivel én azelőtt nem ittam, megártott. Ki akartam ugrani az ablakon, de az emberek visszahúztak.

Hajnalban sorakoztattak, megszámoztak bennünket és elindítottak. Fegyveresek kísérték, voltak köztük civilek is, mint **Szligán Feri**. Elmentünk *Száldoboson* a falu végéig és ott megreggeliztünk. Esett az eső, apró, sűrű cseppekben. A lábunk már akkor átvizesedett, amikor a *bustyaházi hídnál* jöttünk át. A híd ugyanis fel volt robbantva, s ki, hogy tudott, úgy evickélt át a folyón.

Délután volt, mire *Husztra* értünk. A mai rendőrség épületébe vittek minket, azelőtt ott volt a magyar hadkiegészítő parancsnokság. *Huszton* már rendes névsort is készítettek rólunk. Én hiába vittem magammal az orvosi igazolásomat, ugyanis sérvem volt, nem számított.

A pincébe jártunk vécére. Hozzáértünk a pince falához – véres lett a kezünk. Véres volt a pince fala. Már ekkor világossá vált, hogy nem valami jó helyre visznek minket, balsors vár ránk.

Másnap reggel ismét útnak indítottak minket. Esteledett, amikor *Szöllőstre* értünk. Ott a magyar vármegyeháza épületébe vittek. Fiákerrel jött utánunk egy őrnagy, egy bot volt a kezében, s aki kilógott a sorból, úgy csápolta vele, hogy az illető jóformán visszamenekült a sorba. Bementünk az épületbe, megmondták, hogy a helyünkről elmozdulni nem szabad. Minden szükségletünket ott helyben, ülve végezzük el. Aki közeledni mer az ablakhoz, azt rögtön lelövik. Ekkor még mindig az otthonról hozott ételmet ettük.

Korán reggel elindítottak minket *Beregszászra*. Amikor megérkeztünk, egy iskolába vittek, abba, amelyik a postával szemben van, ott töltöttünk egy éjszakát. Magas téglakerítés vette körül az épületet, és egész éjjel az épület körül sétált egy géppisztolyos őr. Reggel, amikor jöttünk kifelé az épületből, mindenkinek adtak egy kenyeret. Nekem volt még saját, otthonról hozott kenyérem, hát nem vettem el. Azt hittem, pár nap múlva otthon leszek. Ki gondolta akkor, hogy *Szibériában* fogunk kikötni?!

Elmentünk *Munkácsra*. Ott már olyan fáradtak voltunk, hogy ha megállítottak bennünket, rögtön leültünk, csak hogy egy kicsit pihenjenek a lábaink. Beleültünk a pocsolyába, ki hol állt. Nem számított. De az esőtől amúgy is vizesek voltunk. Munkács szélén volt egy téglagyár, oda szállásoltak el bennünket. Mi egy padra kerültünk, de volt, aki a téglákon aludt, kinek hol jutott hely.

Munkácsról kiérve láttuk, hogy a *Latorca hídja* fel van robbantva. Nagy kinnal sikerült csak átkelni a folyón. Amikor átértünk, hagyták, hogy megpihenjünk, hogy együnk és utána hajtottak bennünket tovább.

Szolyva előtt egy magyar szakaszvezető holttestét láttuk az út szélén. A sisak rá volt húzva az arcára. Meglőtték. Ki tudja, hány napja fekhett ott? Otthagyták, temetetlenül, elrettentő példa gyanánt az arra vonuló magyarok számára.

Nemsokára elértük *Szolyvát*. A lágeren kívül istállók, raktárak voltak, oda vittek minket, de nem vittek be a lágerbe. Körülbelül két-három napot töltöttünk ott. Kétszer adtak enni naponta. Szigorúan őriztek, még vécére is csak csoportosan mehettünk. Majd mindannyunkat kivezényeltek és ismét útnak indítottak. Ahogy kijöttünk *Szolyváról*, ott állt a hídon **Berghauer Margit**, aki *Vánba* ment férjhez. Kérdezte, hogy hová visznek bennünket? Mondtuk, hogy nem tudjuk. A híd után nem sokkal egy útelágazás volt, s ott a *Verecke* felé vezető útra térítettek, ekkor már világos volt, hogy a határ felé visznek minket.

Sokáig hajtottak. Valahol egy erdészlakban húztuk meg magunkat éjszákára, s folytattuk utunkat *Vereckéig*. Ekkor már bántam, hogy nem vettem el *Huszt*on azt a kenyeret. De még a sajátomból is elcseréltem egy darabot egy kulacsért. Amikor *Vereckére* érkeztünk, a forrásból megmerítettem a kulacsot. Megitattam a sógoromat, apósomat is. Az a kevés víz tartotta bennünk az erőt a későbbiek folyamán. Mindig ittunk a kulacsból egy-egy kortyot, és ez felüdített.

Nagyon hosszúra nyúlt a menet, amikorra elértük az első falucskát a határ túlsó oldalán. A menet eleje már nem is látszott. Ily módon sikerült megszöknie a legelől haladó három-négy embernek. A katonák nem is vették észre rögtön, mert azok az erdőben eltűntek. A létszámlhiányt a katonák a falvakban fogott emberekkel pótolták – egyszerűen bevágták őket a menetbe. Csak a létszám számított...

Mielőtt *Turkába* érkeztünk, töltöttünk még valahol egy éjszakát. Egy nagy házban. Puskatussal betuszkoltak mindenkit egy helyiségbe. Mint a

heringek, úgy álltunk összepréselve egész éjszaka, le sem lehetett ülni. Vizek voltunk, nem száradt ki rajtunk a ruha, de mivel össze voltunk szorítva, meleg volt.

Ezután már *Turkába* érkeztünk, a gyűjtőlágerbe. Amikor megérkeztünk, rögtön lefeküdtünk, ki hova tudott, annyira fáradtak voltunk. Azután adtak egy kis ennivalót is, valami levesfélét, mielőtt továbbmentünk volna.

A következő állomásunk *Novij Szambor* volt. Hatalmas láger volt ott. Azelőtt magyar kaszárnya volt a telep, sílécekkel volt tele a fél udvar, összerakva embermagasságig. Ott is voltunk vagy két napig. Még az erődbe is kivittek fát vágni, hogy legyen mivel tüzelni. Iszonyú hely volt ez. Volt egy nagy gödör, melyen keresztül egy léc volt átvetve. Ez volt az árnyékszék. Síkos volt a léc. Rengeteg hó volt körül. Aki megcsúszott, beleesett, s ott halt meg. Sajnos volt rá eset. A lovassági istállóban aludtunk, de itt is csak három, esetleg négy napig lehettünk, s utána bevagoníroztak bennünket. 48-50 embert zsúfoltak be egy kis vagonba. Bedrótozták az ajtót, onnan már nem lehetett kijönni. A szükségünket is ott kellett elvégezni, az ajtóban, s mellette is ott ültek az emberek, akiknek nem jutott máshol hely.

Az indulás még karácsony előtt történt, az ünnepen pedig már *Voronyezsben* voltunk. Ki is szállítottak bennünket *Voronyezsben*, enni. Káposztalevest kaptunk és teát. Istenem! Milyen jó volt! Amint megettük, visszazártak minket a vagonokba. Ha megálltunk valahol, jött a katona és megkérdezte – *Kaput jeszty?*” (*Halott van?*) **Bacai Béla** bácsi volt az első halottunk. Kinyitotta az ajtót a katona, hogy lökjük ki.

1945. január 9-én érkeztünk meg a *krasznouralszki 376-os számú lágerbe*. Az „öreg” foglyokat kitessékelték a barakkból, és minket szállásoltak el ott. De a barakk ajtajában le kellett tennünk minden személyes holminkat, csak a kanalunkat tarthattuk meg. Egy nagy halom keletkezett a hátizsákokból és egyéb holmikból.

Az udvaron a drótkerítés mellett volt a vécé. Megmondták, hogy ne próbáljon senki a kerítéshez menni, ezért ott érintetlen volt a hó. Megszedtünk onnan egy edényt hóval és bevittük a barakkba, hogy legyen ivóvizünk. Vacsorára kenyeret kaptunk és teát. A barakkban meleg volt. Olyan jól éreztem magam a melegben! Soha nem aludtam olyan jól, mint azon az első éjszakán az *Uralban*.

Azután karanténba kerültünk, 21 napra, mivel torokgyíkjárvány volt. Majd kórházba kerültem, lágerkórházba, ahol **Kaszó Pisti**, **Kis János** és **Zajdó** tanító volt velem egy szobában. Az egészben az volt a legrosszabb,

hogy nem fűtöttek. Nem bírtam tovább és kimentem a folyósóra. Kint állt egy százados és én sírva panasztam neki, hogy már nem bírom elviselni ezt a hideget. Felelősségre vonta a nővért, minek eredményeképpen rögtön tüzet raktak. Szerencsére nem hosszú ideig voltam ott. Hamarosan mehettem dolgozni, mivel beosztottak egy brigádba.

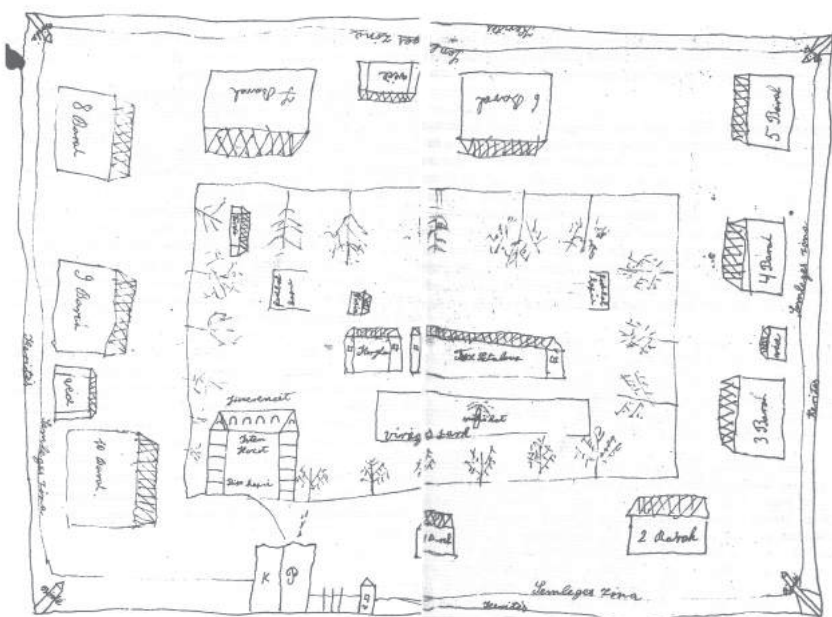
Minden reggel sorakozó volt. Azután menetelni kellett, még hozzá nótaszóra. Magyarul énekeltünk, nem számított, hogy mit, a lényeg az volt, hogy énekeljünk. Úgy néztem ki, mint egy szerencsétlen. Bakancs volt a lábamon, de fűző nem volt benne, a kabátomnak az egyik ujj hiányzott. Menetelni kellett a nagy hóban, ismét kórházba kerültem, ezúttal **Tóth Imre** lett a szobatársam. Nagyon hideg volt. Csak egy pokrócot adtak, olyat, amit a földre terítenek, s azzal takaróztunk. Sírtam, annyira szenvedtem a hidegtől. Mondtam **Imrének**, hogy bújjunk össze, akkor nem fogunk annyira fájni, de ő nem volt hajlandó. Ettől csak még jobban nekikeseredtem. Iszonyatos éjszaka volt, de valahogy mégis eltelt. Másnap, amikor bejött az orosz orvos, ismét elkezdtem sírni. Sírtam, mint a gyermek. Az orvos csak annyit tudott tenni, hogy kicseréltette a pokrócomat egy melegebbre.

Akkor éjszaka **Imre** mondta, hogy bújjunk össze. De ekkor már én utasítottam vissza. Ez volt a szerencsém, **Imre** ugyanis akkor már tifuszos volt. Ha összebújtunk volna, valószínűleg én is megkaptam volna a betegséget. Nem sokkal azután **Imre** meg is halt.

Másnap délután **Kocsis István**, az unokabátyám átvezetett egy másik szobába. Ott volt **Kékési Lajos** is, a nagybátyám, az anyám öccse. Nyolc-kilenc ember aludt abban a betegszobában, azt a szobát fűtötték is. De nem jártam oda csak négy napig, mert a többiek, a szoba többi lakója rájött, hogy éjszákánként titokban én is ott alszom és kizavartak onnan. Nem is engedték meg, hogy oda menjek. Akkor **Kocsis István** kitalálta, hogy melegítsünk téglát, s éjszakára azt tegyem a lábamhoz, hogy melegítsen. Egyszer meg is égettem a lábam. Egy nagy seb keletkezett rajta, még ma is látszik a helye.

Eljött a tavasz. Nagy volt a locs-pocs odakint. Kiírtak a kórházból, o. k.-s lettem. A gyenge, nehezebb fizikai munkára képteleneket nevezték így. Az e kategóriába tartozó embereket nem engedték ki a láger területéről, ezért ott lézengtünk egész nap. Egyszer jött egy szakaszvezető, s megkérdezte, hogy ki akar a városba menni fát vágni. Aki jelentkezik, a fejadagon kívül még egy dupla adag kaját fog kapni. Rögtön jelentkeztem, habár nagyon gyenge voltam. A bakancsom lyukas volt, a ruhám szakadt, mivel az o. k.-soknak adták a legrongyosabb holmit, mert azok nem jártak ki dolgozni. Tulajdonképpen

engem sem lett volna szabad akkor kiengedni, de a szakaszvezető nem kérdezte, hogy milyen kategóriába tartozom.

A krasznai lászlói tábor 1945-ben László Béla rajza, 1998

Összegyűlt a nyolc ember, sorba minket és elindultunk. A katona is velünk jött. Beértünk a városba, de továbbhaladtunk. Amikor elhagytuk a várost, már kezdtem félni, hogy agyon akarnak lőni minket egy elhagyott helyen.

Egy erdőbe értünk. Majd láttuk, hogy jön egy szán, amely halottakat hozott. Az egész favágás csak egy mese volt, temetnünk kellett. A halottak meg voltak fagyva, és csak egyiküket ismertem fel, **Román Zsigmondot**. Egy gödörhöz mentünk. Amikor odaért a szán, le kellett szedni róla a halottakat. Majd sorban, a gödörbe raktuk őket, betakartuk egy sor fenyőággal, majd befedjük egy kis földdel. De nem lehetett sok földet tenni rájuk, mert helyet kellett hagyni még a többi halott számára is. **Lajos Sándor** volt ott velem, és amikor elkezdtünk temetni, mondta, hogy énekeljünk. Temetési éneket énekeltünk, hogy legalább ily módon fejezzük ki tiszteletünket az elhunytak

iránt. Az ő és a másik férfi is, aki a szánt hajtotta, mindketten nevettek rajtunk. Amikor befejeztük a temetést, visszaindultunk.

A lágerben egyenesen az étkezdebe mentünk, a dupla ételért, amit ígértek. Amikor mind a három adagot megettem és a barakkban lefeküdtem, miközben mennyei érzés, a jólakottság érzése kerített hatalmába. Akkor voltam először jóllakva, amióta elvittek minket otthonról. A szakaszvezetőt, – aki kivitt minket temetni. – viszont letolták a felettesei, amiért o. k.-sokat is kivitt a lágerből.

Az ezután következő időszak szerencsésnek volt mondható számomra, ugyanis szakács lettem. A szakácsokat elég gyakran váltogatták, mert ha három hétig a konyhán volt valaki, a korpától felfúvódott. Szóltam **Román Albertnek**, hogy segítsen nekem a konyhán az apróbb munkákban és akkor adok neki enni. Jött is, végezte, amit kellett, tüzet rakott stb., no meg enni is kapott. Egyszer **Albert** elfelejtett kivonulni az éjszakai műszakba, amiért bezárták a szegényt börtönbe. Üzent nekem, hogy ha Istent ismerek, segítsék rajta, mert nagyon éhes. Én kivettem a fejadagomat, de nem fogyasztottam el a kenyéremet, hiszen a konyhán úgy is ettem, és elküldtem neki.

Volt egy másik jó barátom is, akin szerettem volna segíteni, az unokatestvérem, **Kocsis Károly**. Nyíltan nem adhattam neki semmit, de úgy készítettem el, s olyan helyre tettem az ételt, ahonnan el tudta venni. De ügyetlen volt, nem merte felvenni. **Kékesi Károly** pedig odajött és elvitte. Ő bezzeg nem félt. Egyszer egy fiút is felbízattam, hogy estére rendezek neki ételt, a mosogatóba fogom tenni, és mondtam, hogy a hátsó ajtón keresztül jöjjön érte. Négy csajkával készítettem el neki, de nem a fiú jött be este. **Ferkó Zoli** jelent meg az ajtóban, félrelökött engem és elfutott az étellel, ellopta. Hát ilyesmi is történt.

Majd kikerültem dolgozni az erdőbe, **Román Palival** ketten mentünk fát vágni. Nagy volt a hó. A levágott fa talpra esett s csak azután kezdett el dőlni. 20 méter hosszú lehetett. Nem is tudtam merre fussak; mert nem tudtam melyik irányba fog dőlni. Annyi volt a szerencsém, hogy nem voltak hosszú ágai a fának, mert a nagy ág keresztülszúrt volna. Így is betemetett a hóba a fa, **Pali bácsi** segített kikászálódni onnan.

Azután bányász lettem. **Csicsor János** volt a brigádérom (brigádvezetőm). Elég jó helyre osztott be engem dolgozni. Volt ott két cimbora, s megkértek, hogy cseréljek velük helyet. Én nem szabadkoztam, s ezáltal úgy 50 m-rel tovább kerültem, a csúszda mellé. Olyan volt mint egy kút, s nekem fentről bele kellett piszkálni a követ a lyukba. A karbidlámpa fel volt mellettem akasztva

a falra. Beomlott a járat. Épp hogy be tudtam húzódni egy vastag deszka alá. Csak egy kis lyuk maradt szabadon, azon keresztül láttam egy távoli lámpa fényét. Nem volt sok időm a gondolkodásra. Éreztem, hogy rögtön kell cselekednem, máskülönben ott fogok meghalni. Nekiugrottam a lyuknak, és sikerült is kijutnom onnan. Nem sokkal arrább összecsupkoltam.

A két cimborának eszébe jutott, hogy megnézzenek engem. Amikor odaértek, látták, hogy a földön fekszem. Reszkettem minden ízemben. Sokkot kaptam, azonkívül ütés is ért, amikor a kövek rám zúdultak. Az egyik fiú rögtön elfutott **Csicsor János** után. Mondta neki, hogy megsebesültem, és hogy lehetséges, hogy meg is fogok halni. Nemsokára jött **János**. Erős ember volt, a hátán elcipelt engem oda, ahol a csillék járnak. Azt már nem tudom, hogy hogyan hoztak ki a bányából, mert akkor már elvesztettem az eszméletemet. A bányához jött egy szekér, amely elvitt a kórházba.

Az öreg **László Károly**, apámnak az öccse éppen abban a szobában feküdt, ahová engem bevittek. Megismert a csizmámról. Fekete voltam a koromtól, a földtől, az arcomat nem lehetett felismerni. Reszkettem. Rám tettek egy pár pokrócot, majd szeszt hoztak az orvosok és azt megittatták velem. Kekszet is hoztak, de nem vettem el. Akkor így szólt **Károly bátyám**: – Tedd el Béla a kekszet, mert mindjárt elveszik a többiek! Bedugtam a kekszet a pokróc alá.

Egy hétig voltam a kórházban, az idő alatt magamhoz tértem egy kicsit. Megígérték, hogy nem kell többé a bányában dolgoznom, mégis ismét oda osztottak be. A csillék feltöltése lett a feladatom. Megeresztettem a zúzdából az ércet, majd zártam az ajtót és kiáltottam: – „*Davaj vperjod!*” (*Gyerünk előre!*), majd töltöttem a következőt.

Hozzám került egy nő, akinek a norma felbecsülése volt a dolga, vagyis azt kellett megfigyelnie, hogy nyolc óra alatt hány vagon lehet feltölteni. Ez a nő mindig a nyomomban volt, minden lépésemet figyelte. Ez volt a szerencsém, ugyanis beállt a gép, és az egyik vagyon rászaladt a másikra, én pedig beszorultam közéjük. Akkor a nő elkiáltotta magát: – „*Davaj vperjod!*”, és amikor elindították a gépet, megragadta a galléromat és ki-rántott a vagonok közül. Megmentett. Ez már nem sokkal azelőtt történt, hogy hazaengedtek.

Egy ideig még kijártunk téglát rakni. Még az utolsó napon is délig dolgoztunk. Délután pedig megmondták, hogy hazaengednek. Bementünk a lágerbe, megmosakodtunk. Ruhát is adtak, de egyedül a bekecs volt új. *Lembergben* aztán azt is eladtam, mert már nem volt kenyérünk. **Kékesi Károllyal, Kaszó Pistivel, Munkácsi Zsigmonddal, Munkácsi Árpáddal és Szenátor**

Dezsővel együtt jöttem haza. *László Imre* is ott volt, de ő nem velünk jött. Én leveleztem a feleségével.

Másfél év után, amikor már az o. k.-sokat hazaengedték az első transzportban a Vöröskereszten keresztül minden hónapban lehetett küldeni haza egy lapot. Adtak egy vöröskeresztes lapot, az egyik oldalát meg kellett címezni, a másikra pedig lehetett írni egy pár sort. *Imre* megkért, hogy írjak valamit a feleségének. Megírtam, majd felolvastam neki. Azt mondta, hogy jó lesz, így hát én írtam a levelet *Rózának*, az első feleségének.

Különben, mielőtt elengedtek volna, kijelentették, hogy levelet senki sem vihet haza. Mindenkit meg fognak kobozni és ha valakinél találnak levelet vagy egyéb írást, azt vissza fogják tartani, ezért el kellett égetni a leveleket.

Először *Szverdlovszkba* vittek minket, a gyűjtőlágerbe. Ott várnunk kellett két napot, mert nem volt vonatjegy. De a tiszt azt mondta, hogy a pénztárosnő fejenként tíz deka kenyérért ad menetjegyet, hogyha nem akarunk várni. A lágerben adtak útravaló élelmet mindannyiunknak. Megbeszéltük a dolgot, és úgy döntöttünk, hogy inkább odaadjuk a kenyeret, nem akarunk várni. Még akkor éjszaka továbbutaztunk. A tiszt elbúcsúzott tőlünk, jó szerencsét kívánt, tovább már nem kísért minket. Még azt is hozzátette, hogy most már ne szólítsunk senkit „nacsalnyik”-nak, addig ugyanis mindenki nacsalnyik (főnök)volt.

Moszkvába mentünk, majd onnan *Lembergbe*. Mivel elfogyott az élelem, Szenátor Dezső azt mondta, hogy adjunk el valamit, így adtuk el a bekecsemet. Hozott érte Béla 2 kiló 80 dkg fekete kenyeret, hagymát és egy darab szalonnát. Azt hittük, hogy ez már elég lesz hazáig. De mire *Munkácsra* értünk, már elfogyott a kenyérünk. *Munkácson* aztán mindent lehetett kapni: hurkát, kolbászt, szalonnát. „Oroszországhoz képest ez Amerika” – gondoltuk magunkban. Estig vártunk ott. Találkoztam *Telecki Bözsivel* és *Horbász Lajossal*. Ő is abban a lágerben volt, ahol mi, de őt már korábban elengedték.

Bátyúban felszállt a vonatra *Szallár Róza*. Volt nála búzakenyér, szalonna, megkínált minket. Megettük, megköszöntük szépen. *Kaszó Pista* ekkor már nem volt velünk, mert *Munkácson* maradt a testvérénél.

Lassan hazaértünk. Rengetegen voltak az állomáson. Mindenkit vártak a hozzátartozói. 1947. február 28. volt.⁴⁴

⁴⁴ Lejegyezte SZOBOSZLAY Mónika: *László Béla visszaemlékezése*. - Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 79-89.old.

LÁSZLÓ IMRE

(Técső, 1926. feb.7.)

19 éves voltam, amikor elvittek katonának. A szolgálat után csak egy hónapig voltam itthon. Kihirdették, hogy senki sem hagyhatja el a várost, és elkezdtek gyűjteni a magyar férfiakat. Amikor összegyűjtöttek egy transzportra való embert – úgy kétszázat –, akkor útnak indították őket. Én a harmadik transzportba kerültem. Azt mondták, hogy háromnap munkára megyünk. Két és fél év lett belőle.

Hatalmas utat tettünk meg gyalog. *Huszton, Munkácson, Szolyván* is töltöttünk egy-egy éjszakát, de éjszakáztunk a mezőn is, a szabad ég alatt. Körbefogtak a katonák, és ott aludtunk a földön. Nem főzhettünk semmit, csak azt ehettük, amit magunkkal vittünk. Rettenetes erőfeszítés árán eljutottunk *Novij Szamborba*, majd onnan *Lembergbe*. Ott szintén csak egy éjszakát töltöttünk, mielőtt vagonba zsúfoltak volna. Huszonnégy napig tartott az út, mire megérkeztünk az *Uralba, Turánba*.

Amikor megérkeztünk, rögtön bevittek a fürdőbe, levetkeztettek, lefürösztröttek és elvették a ruháinkat. Adtak helyettük néhány rongyot. A későbbiek során még jobban „felöltöztettek” bennünket; *válenkit (nemez csizma)* is adtak azoknak, akik kijártak dolgozni. Én nem jártam dolgozni, mert én *perevodcsik (tolmács)* lettem. Tudtam oroszul, de eleinte nem akartam beszélni. Egy jugoszláviai magyar fiú volt a lágerparancsnok helyettese, és ő beszélt rá engem, hogy legyek tolmács. Mondta, hogy ne féljek, jó dolgom lesz. Csupán annyi lesz a feladatom, hogy tudassam a parancsokat a brigádokkal, és ébresszem fel őket éjszaka, ha szükséges. Ily módon én jobb helyzetbe kerültem, mint a többiek, enni is többször kaptam. Ráadásul a konyhán dolgozó fiúk a földijeim voltak, az egyik *gyertyánligeti*, a másik pedig *bustyaházi fiú* volt, úgyhogy bármikor mehettem hozzájuk egy kis harapnivalóért. Másfél évig voltam tolmács.

Nem mindenkinek volt ilyen szerencséje, sokak meghaltak. Általában azok, akik elvesztették a reményt, elhagyták magukat, legyengültek, és aztán végelgyengülés következtében meghaltak. De szerencsére járvány ott nem volt. A halottakat az egyik barakkban gyűjtötték össze, s amikor már összegyűlt vagy hatvan tetem, akkor elvitték őket eltemetni, de hogy hova, azt én sohasem láttam. Jött egy szekér, amin volt egy láda, abba rakták a halottakat és elszállították.

Egyszer én is belázasodtam. Volt a lágerben kórház is, egy barakkot kórháznak neveztek ki, és volt úgynevezett gyengélkedő is, ahova a nem súlyos

betegek kerültek. Én szerencsére jóban voltam a nővérrel, és ő ajánlotta nekem, hogy inkább a gyengélkedőre menjek, ő majd minden nap be fog jönni hozzám és kikezel. Minden nap adott nekem injekciót és gyógyszert is, így módon én már három napon belül lábra álltam.

Az a láger, ahol először voltam, egy kisebb láger volt. Körülbelül 2500-an lehettünk ott. Másfél év múlva átvittek minket a nagylágerbe. Ott már kevesen voltunk magyar nemzetiségűek, annál több volt a német fogoly. De nem volt jó a viszony a két nemzet között, mert a németek alsóbbrendű lényként kezelték a magyarokat, parancsolgatni akartak nekünk. A magyarok pedig nem hagyták magukat, végül az étkezéskor verekedéssé fajult a dolog. Ez után az eset után minket magyarokat átvezényeltek *Szverdlovsk* mellé, *Krasznouralszkba*, ahol szintén volt egy nagy láger. Ott aztán az ércbányába jártam dolgozni, Kékesi Károly volt a brigadérom. Minden reggel sorakozó volt, megreggeliztünk, majd kivittek bennünket a lágerből, a bányába. Naponta nyolc órát dolgoztunk a föld alatt, ebéd nélkül. Eleinte ácsmunkát végeztem a bányában, majd beosztottak egy fúrós mellé, hogy tanuljak meg fúrni. Befúrтам vagy három fúrót, azok beszorultak, ezért aztán inkább más-hova küldtek.

Amikor már egy hónapja dolgoztam a bányában, megvizsgált minket egy orvosi komisszió. Volt egy orvosnő ismerősöm közöttük, aki megígérte nekem, hogy egy hét múlva, a következő vizsgálat alkalmával segít rajtam, hogy kikerüljek a bányából. Be is tartotta az ígéretet. A földszintre kerültem dolgozni, s ott voltam tavaszig.

1947 februárjában engedtek haza bennünket. Amikor átadták a szabadságunkat igazoló papírt, kijelentették, hogy ezentúl ne szólítsunk senkit „*pán nacsálnyik*”-nak (*főnök úrnak*), hanem „*továriscs nacsálnyik*”-nak (*főnök elvtársnak*). – „*Most már – mondták – a mieink vagytok!*”

Kikísértek minket a lágerből a vonatállomásra, azután felszálltunk a vonatra. Elégge válságos utunk volt. *Kijevből* három napig nem tudtunk elindulni, mivel rengeteg ember szeretett volna hazajutni, de nem volt hely. *Lembergben* is hasonló volt a helyzet, egyesek felugráltak a vonat ütközőjére, a lépcsőkre, csak hogy mielőbb hazaérjenek. Én nem akartam kockáztatni az életemet, ha már eddig sikerült életben maradnom. Úgy döntöttem, inkább maradok, várok még egy ideig. Néhányan szintén így vélekedtek.

Velem maradt egy szlatai fiú, **Fejér Lajos** is. Ketten elmentünk házalni, mert már nem volt mit ennünk. Bementünk egy házba. Meg volt főzve a tyúkoknak a máléliszt, krumpli volt beletörve. Ahogy megláttuk, nekiestünk

a fiúval és abból jóllaktunk. Egy másik háznál a gyerekek hoztak nekünk kekszet, beleöntötték a sapkámba.

Útközben mondta nekünk egy férfi, hogy hamarosan indul egy kisvonat *Lávocsnébe*, azzal próbáljunk elmenni. Úgy is tettünk. Visszatértünk a többiekhez, szétosztottuk közöttük a kekszet, majd jött a vonat és elindultunk. *Munkáctól* már könnyebb volt hazajutni.⁴⁵

LŐRINCZ JÓZSEF

(Técső, 1926. jan. 2.)

Akik velem voltak a lágerben, ma már nincsenek az élők sorában: *Nacinec József, Molnár József és Bökényi Sándor*.

18-tól 55 éves korig elvitték a férfiakat *Szolyvára*, ahol január 20-ig voltam. Az istállóban voltunk elszállásolva. Széttéptük darabokra az otthonról vitt gyapjúpokrócot és szétosztottuk egymás között. A jászol alatt aludtunk, hogy ne fagyjunk meg.

Az étkezésünk „rendkívüli” volt, már ha volt mit ennünk. Mert többször nem adtak, mint adtak, de amit adtak, az sem volt ételnek nevezhető. A hazaiak megpróbálták eljuttatni hozzánk egy kis élelmet, de szinte mindent kiszedtek a csomagból. *Bartos Istvánnal* együtt vettük át a tarisznyát, de csak üres fazekakat találtunk benne. Az egyik edény alján volt még egy kis lekvár, egy-két kanálnyi jutott mindkettőnknek.

Szolyváról a menetszázaddal *Szamborba* mentem, ott egy iskolaépület lett a szálláshelyünk. Volt a lágerben egy orosz orvos, szintén fogoly, akinek volt egy kis szobája ugyanabban az épületben, ahol én is laktam. Egy éjjel titokban magához hívatott, s mikor bezárult mögöttem az ajtó, magyarul kezdett beszélni hozzám, nagyon meg is lepődtem rajta. Elmesélte, hogy az első világháború idején *Kárpátalján* szolgált és *Máramaroszigetnél* fogságba esett.

Erdélybe kerültek, ahol kiadták őket a gazdáknak a tanyákra, hogy segídkezzenek az aratásnál. Onnan pedig *Pestre* került, ahol öt évig dolgozott egy kórházban. Végül fogolycserét ajánlottak, s ő is jelentkezett, mivel látni szerette volna a családját. Elvitték őket *Moszkvába*, de amikor megérkeztek, a katonák körülkerítették a vonatot és az utasokat lágererekbe hurcolták. Majd elítélték őt is, életfogytiglani szabadságvesztést kapott. Így lett láger-

⁴⁵ Lejegyezte: SZOBOSZLAY Mónika: László Imre visszaemlékezése. -In: Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 90-92. old.

orvos. A családjával azóta sem találkozott, nem is tudták meg, hogy hazatért a hazájába.

Ez volt az ő szomorú élettörténete, amit megosztott velem. Megígérte, hogy ha alkalma lesz rá, kiszabadít engem erről a helyről, be is tartotta a szavát. Amikor legyengült a szervezetem, javasolta hazabocsátásomat. Az ő segítségével 11 hónap múlva hazakerültem a lágerből.

A lágerélet átlagos volt. Fát hordtunk, gödröt ástunk a halottaknak. Egy vagongyárba is kijártunk dolgozni. Az étkeztetés ott is nagyon gyenge volt. Korpalevest ettünk állandóan. Ha teljesítettük a normát, egy darabka kenyérrel többet kaptunk.

Amikor megmondták, hogy hazamehetünk – 60 embert engedtek haza – a doktor engedélyt kért a lágerparancsnoktól, hogy kikísérhessen minket az állomásra.

Románián keresztül hoztak haza. *Nagykárolyban* a kísérő tiszt átvette az elbocsátó iratokat, melyek igazolták, hogy valóban lágerből tartunk hazafelé. De *Királyházán* már nem volt velünk a tiszt, eltűnt a papírjainkkal együtt. Úgyhogy *Nacinec Józsi* bácsival együtt ketten, iratok nélkül jöttünk haza *Técsőre*.⁴⁶

MAGYAR KÁROLY

(Mezőkaszony, 1922.)

(...) 1944 őszén, *Erzsébet napja* előtt kihirdették a faluban, hogy 18-tól 50 éves korig minden férfinak háromnapos munkára kell jelentkeznie, mivel az ország a háború után romokban hevert. Én ekkor 22 éves voltam, s édesapámmal indultunk útnak. *Kaszonyból* összesen 105 férfit vittek el. Semmit sem kellett magunkkal vinnünk, csak háromnapos hideg élelmet.

Bátyúban volt a gyülekező. Innen délután három órakor indultunk el *Szolyva* felé, majd *Barkaszon* éjszakáztunk, mivel ránk esteledett. Én már ekkor láttam, hogy mi itt a helyzet, s mondtam is édesapámnak, de ő azt válaszolta, fiam, hát kibírod azt a kis munkát.

A *szolyvai gyűjtőtáborból* gyalogosan indítottak minket *Szambor* felé, *Turkán* keresztül. A *szambori gyűjtőtáborból* mindennap több ezer embert irányítottak a szibériai munkatáborokba, és helyükre másokat hoztak. Itt

⁴⁶ Lejegyezte: SZOBOSZLAY Mónika. Lőrincz József visszaemlékezése. -In: Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 93-94.old.

még mind a 105 kaszonyi együtt volt. Egy hetet töltöttünk ott, és csak ezt követően vittek bennünket is tovább.

Kivittek a vasútállomásra és bevagóníroztak minket, vagononként 50-60 embert, s elindítottak *Krasznourálszkba*, a bányákba. Ahogy *Szibériába* értünk, az állomásokon megálltunk, és a katonatisztek kiválogatták az emberek színe-javát, a fiatalabbját, akiket bányamunkára szántak. Így lassan elszakadtunk egymástól. Én is az egyik ilyen válogatásnál váltam el édesapámtól, s a *turani lágerbe* kerültem, ahol közel ezer *kárpátaljai magyar* ember volt. Szerencsére én nem dolgoztam a bányában, mivel mire odaértem, megbetegedtem, és csak az isteni gondviselésnek köszönhetem, hogy életben maradtam.

Később, május 8-án, amikor a háború már véget ért, átvittek a központi lágerbe, ahol a tábor több kisebb körletből állt. Mindennap kiálltunk a szögesdróthoz és kerestük az ismerősöket. A fiúk, akik kijártak dolgozni, megtudták, hogy apám az egyik szomszédos lágerben van. Néhány nap múlva azután viszontláthattuk egymást, egy táborba kerültünk.

Egyik nap kiválasztottak körülbelül 2500 embert, köztük engem és az édesapámat is, mondván, hogy a *Krím félszigetre* visznek, az egészségi állapotunk javítása végett. Feltűnő volt, hogy az egészségesebbjét hátrahagyták, hogy még dolgozzanak.

Elérkezett az indulás napja, kivittek minket a vasútállomásra. Odajött hozzánk egy politikai tiszt és azt mondta, hogy fiúk, akinél levél van, az azonnal rakja ki, mert ha valakinél megtalálják, az visszamegy a lágerbe. Ekkor már tudtuk, hogy hazamegyünk. Mi voltunk a legeslegelső, akik hazajöhettek az orosz lágerből.

Máramarosszigeten a vagonokat áthelyezték a széles nyomtávról a keskeny, magyar nyomtávra. Odajöttek hozzánk a helybeliek és érdeklődtek, hogy mi újság a többiekkel. Öröm és bánat volt ez a találkozás. Terjedt is a hír, az állomásokon ezrével álltak, vártak az emberek és a hozzátartozóik felől érdeklődtek. Sosem felejttem el, amikor beértünk *Técsőre*, egy asszony, aki a mezőre vitte ki a munkásoknak a gulyásos krumplilevest, amikor meghallotta, hogy kiket visznek a vonaton, odajött és nekünk adta azt a levest. Mit ad Isten, az asszonynak mindkét fia ott volt velünk egy vagonban. A másik eset *Kiskunfélegyházán* történt. Volt velem egy odavaló magyar katona, akinek két kislánya volt, fényképet is mutatott a családjáról. Kiszállok a vagonból, hát kivel találkozom? – a feleségével és a két kisgyerekekkel. Megfogtam a gyerekeket és bekiáltottam: „János, nézd csak, ki van itt!” Mikor az meglátta őket, hát a könnyektől meg sem tudott szólalni.

Itt mentünk el a *somi állomásnál Szegedre*, majd a szívünk szakadt meg, hogy nem mehetünk haza. Ágaskodva bámészkodtunk, hogy találunk-e valaki ismerőst. Később *Szegeden* adták ki nekünk az igazolást, amivel hazajöhetünk. Egy komisszió is keresztül kellett menni. Levetköztünk, így keresték rajtunk az SS jelét. Találtak is köztünk olyanokat, akiken rajta volt. Még itt is fennállt a veszély, hogy bármelyikünket visszaviszik.

1945. augusztus 28-án, vasárnap este, napszálltakor értünk *Mezőkaszonyba*. Már vártak, az udvarunk tele volt emberekkel. Kérdezték tőlem: ez meg ez él-e? Mondom, nem, az sem, amaz viszont igen. Sírtak az emberek, sírtam én is. Volt olyan is, aki nem hitt nekem, azt mondta, hogy szegény fiú megbolondult.

Több falubelit láttam meghalni az éhségtől, a betegségtől, nem tudtunk rajtuk segíteni. Olyan is volt, aki a kezeim között halt meg. Szegényeknek még rendes sír sem jutott, mivel a nagy fagy miatt csak tavasszal, tömegsírban temették el őket.

Azóta is hálát adok az Úristennek, hogy hazajöttem, és büszkélkedhetek a családommal, mivel 4 unokám és 3 dédunokám van, akik elfeledtetik velünk a sok gondot.⁴⁷

MOLNÁR MIHÁLY

(Beregrákos, 1925.)

(...) A községházától egyenesen *Kalnikra (Beregsárrét)* kellett mennünk, ahol döbbsen láttuk, hogy magyar katonafoglókkel keverték bennünket össze. Mindnyájunkat megfürösztöttek, majd gyalog mentünk *Szentmiklóson* át *Szolyvára*, ekkor már géppuskás katonák kíséretében. *Szolyván* sokan megbetegedtek, köztük a bátyám is. Én gyerekkoromban már átvészelttem egy hastífuszt, valószínűleg ezért nem betegedtem meg ismét. Két héttel később *Szamborba* gyalogoltunk, ahol tehervagonokba zsúfoltak bennünket, és kezdetét vette az „utazás” legszörnyűbb része.

Tíz napig vonatoztunk, mialatt talán ha kétszer kaptunk egy-egy vödör vizet. Abból persze mindenki inni akart, így kiömlött. Jobb híján a vagon vasalkatrészeiről kapargattuk a ráfagyott zúzmarát, a kéménylyukon kinyúlva kanyarítottunk egy-egy hólabdát, azt szopogattuk. Kályha volt a vagonban, tüzelő azonban nem. Az ülőalkalmatosságnak berakott deszkát

⁴⁷ Lejegyezte: -LIA-: *Több ezren várták a hazatérő keveseket*. Kárpátalja, 2004. ápr. 16., 170. sz.

faragtuk késsel, abból próbáltunk meleget csikarni. A karácsonyt a vonaton értük meg, emlékszem, még énekeltünk is. Menet közben is sokan meghaltak. Amikor a tizedik nap megérkeztünk *Orelbe*, az éhezéstől és a szomjazástól úgy el voltunk gyengülve, hogy négyesével támogattuk egymást, nehogy elessünk.

A *263/1-es lágerbe* kerültünk, ahol lóistállóban voltunk elszállásolva. Tavaszig az odakerült 3000 rab fele lett beteg, majd halt meg. Deszkapriscsen aludtunk, minden takaró nélkül. Alkalmanként az erősebbeket kivезényelték dolgozni, mások a halottakat temették. A helyi lakosok ellenségesek voltak velünk, fricceknek, fasisztáknak neveztek bennünket. A lágerkerítés túloldaláról fenyegetőztek, mutatták a háborúban megcsonkított végtagjait. Tavasszal meghalt a bátyám.

Egy alkalommal gyengélkedőket kerestek krumplit válogatni, én is jelentkeztem. Ettem a nyers zöldségből, amitől sárgaságba estem. A kórházban szóba elegyedtem egy orvosnővel, megmutattam neki egy véletlenül nálam maradt diákkori fényképemet. „*Jaj, milyen lettél*” – sóhajtozott, majd azt mondta: „*Te nem fogsz itt meghalni!*”. Azt tanácsolta, miután kikerülök a kórházból, csavarogjak a konyha körül. Itt aztán egy sztarsina megszólított, hogy akarok-e padlót súrolni? Bezárt egy terembe, ahol mindenféle ételmisszerek voltak, a padlón szanaszét kenyérdarabok hevertek. A kenyérhéjat összeszedtem, felraktam az asztalra, de nem ettem belőle. Mint később kiderült, a sztarsina – aki az orvosnő férje volt – kintről figyelte, mit csinálok. Megfeleltem a „vizsgán”, ettől kezdve aztán munkám is volt, élelmem is. Feltehetően ez mentette meg az életemet.

A mai ember számára elképzelhetetlen, milyen megpróbáltatásokon mentünk keresztül. Az első tél volt a legnehezebb, akik azt túléltek, zömmel életben is maradtak. A lágertársaink között voltak németek, lengyelek, románok. Az *erdélyi magyarok* közül sokan románnak vallották magukat, egy idő után felülkerekedtek, felügyelők, hajcsárok lettek. Volt ott német tiszti század, egy neves bécsi katonazenekar, meg *Magyarországról* a híres énekes, **Bárdfai László**. Máig emlékszem, milyen szépen énekelte a „*Nyílik már a szarkaláb odahaza, régen*” kezdetű magyar nótát. Voltak köztünk bűvészek és különféle mutatványosok is. A láger közepén nyárra építettünk egy színpadot és előadásokat szerveztünk. Az orosz tisztek olyankor nem moziba mentek, hanem nézték a rabok műsorát.

Molnár Mihályt születésnapja előtt egy nappal, 1946. október 3-án engedték baza. Személyvonattal két nap alatt Munkácsra ért. A helyi kolhozban dol-

gozott földmérőként, majd asztalosként. „A mai napig sokat gondolok azokra az időkre. Nehéz volt” – mondta búcsúzóul.⁴⁸

MUNKÁCSI DÁNIEL

(Técső, 1919. máj. 1.)

1940. december 2-án elvittek katonának, *Rahóra kerültem*. Három hónapon keresztül szolgáltam *Rahón*, de mivel *Rahón* sokan voltunk, *Szolyván* pedig kevés volt az ember, az önként jelentkezőket átirányították *Szolyvára*. Engem is áthelyeztek, s a továbbiakban már *Szolyván* szolgáltam.

Egyik alkalommal kivezényeltek határvédelemre, Alsóhidegpataknál védjük a határt, majd a határon átkelve, előrenyomultunk. Eközben hónapok teltek el. Végül is visszairányítottak bennünket, és azt a parancsot kaptuk, hogy a *Latorcánál* biztosítsuk a határt. De mindenki jobbnak látta, ha inkább hazafelé megy.

Útközben betértünk egy házhoz, vacsorával kínáltak. Ekkor jöttek be a faluba az oroszok. Az idős háziúr bíró lehetett, mert hívták az iskolába, mondván, egy orosz tiszt vele akar beszélni. Én is tudtam egy kicsit oroszul, hát elkísértem. A szovjet tiszt azt mondta a háziúrnak, hogy nyugtassa meg a népet, ne féljen senki, mert a szovjet hadsereg nem fog bántani senkit. Azután szólt valaki, hogy sok magyar katona van itt, akik nem akarnak harcolni a szovjet hadsereg ellen, azokkal mi lesz? A tiszt azt felelte, hogy mehetnek haza. Nagyon megörültem, hogy végre hazamehetek. Másnap el is indultam, a fegyveremet és a köpenyt pedig otthagytam az öregnek. Adott nekem egy kiskabátot és egy civil nadrágot, azt ráhúztam a katonanadrágra, de így is lerítt rólam katona mivoltom.

Amikor *Husztra* értünk, éppen arra vonult a katonaság is. Egy taknyos kölyök kilépett az egyik menet végéről és elkezdett kobozni (motozni). Megtalálta a késemet, az öngyújtómat, az órát, az ezüst cigarettatárcát, és mindent elszedett. Mondtam neki, hogy legalább az órát adja vissza. Rám tartotta a géppuskát, a puská nagyobb volt, mint ő: – *Boga tvojej matyeri, ja tyebe dam csaszu! (Az anyád istenét, adok én neked órát!)* – ez volt a válasz. A viski fiú, aki velem volt, megbökte a lábam, és azt mondta, hogy hagyjam az órát, mert még meglő bennünket. Hát, elvitte az órát is.

⁴⁸ Lejegyezte: BADÓ Zsolt: *263/1-es léger, Orel – egy tél, több mint ezer halott*. Kárpátalja, 2004. szept. 3., 190. sz.

Újból nekiindultunk. *Visken* a bátyámnál töltöttem az éjszakát, majd hazajöttem. Két hétig voltam itthon. Az apám öreg, beteg ember volt, ezért azt terveztem, hogy ha már itthon vagyok, ősz van, vetek egy kis búzát. A bátyámat, az öcsémet, a sógoromat – mindenkit elvittek lágerbe, nem volt, aki dolgozzon. Ekkor kidobolták, hogy háromnapi munkára kell menni a *bustyaházi hídhoz*, mert a hidat fel kell építeni. Kértem **Nagy Lajost**, aki komisszár volt akkor, hogy itthon maradhatnék-e, hiszen úgys csak három napra kell menni. Tudta, hogy beteg az apám, mégis azt felelte, hogy két-három napot én is kibírok. Hát elmentem.

Mint később kiderült, nem *Bustyaházára* kellett menni, továbbhajtottak. Bevezényeltek *Husztra*, ott megkoboztak, akinél pénz vagy egyéb érték volt, elvették. Elvittek *Szolyvára*. Ott volt a bátyám és az öcsém is, csak más-más csoportokban. Rendszeresen kijártunk az erdőbe fáért. *Szolyvára* még látogatók is jöttek azokhoz, akik közelebb laktak. Nem voltam *Szolyván* sokáig, csak három napig, aztán ismét útnak indítottak minket. Mivel korábban *Szolyván* szolgáltam, ismertem az utat, amelyik a határhoz vezetett. Mondtam is a férjeiket kísérő asszonyoknak, hogy ha erre visznek, akkor biztosan túl a határon, ne várják hamar haza őket.

Átmentünk a határon, sokan voltak olyanok, akik már nem bírtak járni sem. A katona fogta a fegyverét és lelőtte a szerencsétleneket. Történt, hogy valakinek sikerült megszöknie, egy másik ember pedig a saját portája előtt állt, és nézte, ahogyan viszik a népet, se szó, se beszéd, elkapták, bevágták a menetszázdába és elvették.

Elgyalogoltunk *Szamborba*, de nem voltunk ott sokáig. Bevagoníroztak és elvittek minket az *Uralba*. Tehervonaton szállítottak. Egy ember leült a vagon végébe, széttette a lábát, a másik a lába közé ült, a harmadik ugyanígy és így tovább a többieket, csak így fértünk el. Rettenetesen hideg volt a vagonban, süvített a jeges szél alatta, s azon a fagyos padlón kellett ülni. Volt egy „vécé”, de amíg odamászott az ember, addigra bevizelt. Egész úton csak kétszer adtak enni, közben sok ember meghalt.

Nagyon legyengülve értünk a lágerbe, sokan aztán már ott haltak meg. Gyakran megtörtént, hogy valaki beteg volt, meghalt, egy másik ember pedig megtalálta a párnája alatt a megdohosodott kenyeret, megette, és ő is megbetegedett. A halottakat levitték a pincébe, a hullaházba. Lemeztelenítették őket és egymásra dobálták. Volt egy olyan eset, hogy a halottat így ledobták és közben elmentek a másikért. Amikor visszatértek, látták, hogy a „halott” ül. Feltették a hordágyra, felvitték a kórházba. Végül jobban lett és haza is tért az illető.

Én is beteg voltam. Egy fiatal, de nagyon csúnya, vörös hajú német orvos és egy kövér orosz asszony vizsgálta a betegeket. A vizit végén mindig egyeztetették a diagnózisukat. Nekem is kiírtak valamiféle orvosságot, amit két hétig szedtem. Két hét múlva jött a nő és megkérdezte, hogy hogy érzem magam, jobban vagyok-e. Feleltem, hogy nem érzem magam jobban.

– Le kell írni az orvosságot – mondta erre – dögöljön meg, mint a kutya!

– Hogy beszélhet maga így? – mondta erre neki a német orvos –, magának gyógyítania kell a beteget, nem azzal „vigasztalni”, hogy dögöljön meg.

– Hát kellett nekik az *Ural* – így a nő –, hát megkapták az *Uralt*, úgy kell nekik, mind itt dögöljön meg.

Senki sem ment önként a háborúba, a lágerbe aztán végképp nem, mégis azt vágta a fejünkhöz, hogy nekünk kellett az *Ural*.

Továbbra is beteg voltam, fulladtam, fájt minden porcikám. Áttettek egy másik osztályra, ahol egy fiatal német orvos és egy szintén fiatal orosz orvosnő vizsgálta a betegeket. Engem is megvizsgált az orvos. Megmérte a lázam, a pulzusomat és azt mondta, hogy jobban leszek.

– Majd a sírban – feleltem.

– Nem szabad így beszélni – mondta –, mi foglyok, mindannyian haza kell, hogy térjünk.

Ha a jobb oldalamra feküdtem, a mellkasomat hasogatta a fájdalom. Ha a bal oldalamra feküdtem, úgy éreztem, össze van ronccsolódva minden belső részem. Levegő után kapkodtam. Már nem hittem benne, hogy valaha meggyógyulok.

Egyszer csak jött az orvos a felcserrel, hozott egy karosszéket. Mondta, hogy keljek fel, megpróbáltam, de nem bírtam egyedül. Segített, felültetett a székre. Rá kellett könyökölnöm a szék támlájára, és így kezdett vizsgálni: kopogtatni, hallgatni. Majd vette a jódos vattát, bekente a két borda közötti helyet. Belém szúrt egy nagy, hosszú tűt, és kezdte húzni belőlem a vizet.

– Benne van a vér, nem jó – mondta a felcsernek. Ismét megszúrt, egy bordával lejjebb. Meghúzta, sárga folyadékkal telítődött meg a fecskendő. Mondta az orvos, hogy számoljam, hogy hány fecskendővel szív le. Számoltam, összesen két liter folyadékot vett le. Megkérdezte, hogy érzem magam. Egy kicsit már könnyebb volt lélegezni, de nagyon gyenge voltam, minden nap magas volt a lázam is.

Az orvos közbenjárásának köszönhetően naponta ötször kaptam enni. Egy hónapig kaptam ezt a feljavító kosztot, aztán mérlegre álltam. Papucsban, kórházi köpenyben 48 kg volt a súlyom. Amikor felerősödtem, azt mondták,

hogy hazaengednek. Jöttek hozzám a técsőiek, mondták az üzeneteket. De mégsem haza vittek, hanem innen *Buzulukból* – mert itt volt ez a láger – még beljebb vittek, *Orszkba*. Ott korábban már jártam dolgozni.

Nagyon jólelkű emberek éltek azon a vidéken. Ment egy leány – bár nem nagyon lehetett megismerni a kufájkában, hogy nő vagy férfi –, vitte a kenyeret, s amikor meglátott bennünket, széttördelte a kenyeret és szétosztotta, csak egy darabkát vitt haza. Egy másik alkalommal egy ember megkérdezte, hogy kik vagyunk, milyen nemzetiségűek. Ment vagy húsz métert, megállt, vakarózott, majd elővett nyolcvan rubelt és szétosztotta nyolcunk között.

Sok német volt az *orszki lágerben*, közülük sokat hazaengedtek. Külön transzportban mentek a németek, külön a magyarok, illetve a románok. Ily módon nem sokan maradtunk ott. Egy barakkba gyűjtöttek össze bennünket, ott éjszakáztunk. Nekem csak a fal mellett jutott hely, csak az az ágy volt szabad. Körülbelül egy hét múlva bejött hozzánk a kapitány és megkérdezte tőlem, hogy érzem magam. Mondtam, hogy rosszul.

– Hát miért?

– Azért – feleltem –, mert már minden magyar elment haza, s nekem, mint szovjet állampolgárnak, ilyen ágyon kell aludnom. Miért nem engednek már engem is haza, *Técsőre*?

– Ne idegeskedjen – mondta –, hamarosan maga is haza fog menni.

– Hát nézze meg milyen ágyam van!

A falban levő nyílásokon át a szél havat fújtt az ágyamra.

– Melyik ágyat szeretné? – kérdezte a kapitány.

– Egyiket sem. Én senki ágyát nem akarom elvenni, csak azért, hogy én jobban érezzem magam.

Aztán mégis megparancsolta az egyik fogolynak, hogy cseréljen ágyat velem.

A vágóhídra is jártam dolgozni. Ekkor már jobb volt a helyzetem, mint korábban, hozzá lehetett jutni egy kis élelemhez. A barakk végében dolgoztak a suszterek, a szabók, ha meg kellett javítani a nadrágot, a csizmát, ők megcsinálták.

Még korábban történt: egyik alkalommal megszökött három magyar fogoly. Az egyiket megtalálták megfagyva, nem jutott messzire. A másikat is elkapták, a harmadik pedig eljutott *Pestre*. *Pestről* írt a lágerparancsnoknak, megírta neki, hogy hazaért. A lágerparancsnok elmondta nekünk az esetet. „Képzeld el – mondta –, mit szenvedett az az ember, míg hazaért. Mert, ha volt is pénze, nyíltan nem vásárolhatott, nyíltan nem mutatkozhatott. Ez az ember nagyon ügyes volt, hogy haza tudott érni. Jogomban lenne visszahozatni őt, de nem teszem. Ha találkozónék még vele valaha, egy havi fizetésemet is neki adnám!

Egyszer aztán jött a kapitány és mondta, hogy megjöttek a papírok, mehetek haza. Bementem a lágerbe, és egy német brigádhoz tettem a szállásra. Amikor mentek ki munkára, azt akarták, hogy én hordjak tüzelőt nekik éjszakára. Nem voltam hajlandó. A brigadér megmondta a kapitánynak, hogy én nem akarok fát hordani. A kapitány hozzám lépett és megkérdezte, hogy miért nem csinálom azt, amit a brigadér mond.

– Nekem ő nem brigadérom – feleltem. – Különben sem dolgozni jöttem ide, hanem haza fogok menni.

– Hát ameddig el nem megy, addig hordhatja a tüzelőt.

– Én nem fogok tüzelőt hordani. Ha ki kell járni dolgozni, osszanak be a brigádba, s akkor majd, mint brigádtag én is kijárok majd dolgozni. De így nem. Különben is nekem már régen otthon kellene lennem. A többiek, a földjeim már mindannyian otthon vannak.

– Na jól van – mondta a kapitány –, pihenjen.

Azután hívtak az irodába, új ruhát adtak. Majd felvételeztem az élelmiszert, ami az útra járt nekem. Még volt egy kis szalonna a raktárban, meg néhány konzerv, azt ideadták. Szárított és friss kenyeret is adtak. A kapitány megparancsolta, hogy főzzenek meg nyolc vagy tíz kg krumplit, és azt is adják nekem. Mondtam a főszakácsnak, hogy ne főzze a krumplit, mert nincs mibe tennem, inkább adjon egy kis vajat. Teletette vajjal a csajkát. De a parancsnok csak erősködött, hogy vigyem a krumplit is. Adtak egy liszteszsákot és bele tették. Összekötöttem a táskával, a vállamra vettem és elindultam. Teljesen egyedül jöttem haza.

1949. január 21-én érkeztem meg *Técsőre*. Kilenc évet vett el az életemből a katonaság és a láger. 1949. december 14-én meghalt az édesanyám, így nem sokáig lehettem a támasza.⁴⁹

NAZAROVICS KÁLMÁN

(Aknaszlatina, 1924.)

(...) Szlatináról gyalog indítottak bennünket *Rahóra*, és nem értettük, miért állítanak mellénk fegyveres őrköt. (...) *Nagybocskón* már egy egész osztag őrizte az éjjeli szállásunkat, és láttuk, hogy ennek fele se tréfa. *Rahóról* aztán visszafordítottak bennünket, úgy látszik, változott a parancs... (...)

⁴⁹ Lejegyezte: SZOBOSZLAY Mónika: Munkácsi Dániel visszaemlékezése. -In: *Mementó*. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 95-100.old.

Napi 16 órát meneteltünk élelem és ivóvíz nélkül, ráadásul végig vert bennünket az eső. (...)

Közben minden magyar településen újabb csoportok csatlakoztak hozzánk, mire *Szolyvára* értünk, már vagy ezren lehettünk. Ott aztán néhány hét alatt tönkrementünk – ki az éhezéstől, ki a sok betegségtől. Én fiatal, vézna fiúcska voltam, így nem sokat néztek ki belőlem, de időnként beosztottak az ún. temető brigádba. Éjjelente szekérre raktuk és egy meszes gödörhöz szállítottuk a lemeztelenített halottakat. Ebbe kellett belegurítani a megmeredt, megfagyott testeket. Itt hallottam először, majd tanultam meg egy életre, hogy „*Kidaj, kidaj! (Dobáld! Dobáld!)*”

Nekem szerencsém volt, mivel beteges kinézetem miatt végül megkaptam a sárga felszabaduló cédulát. Januárban negyvened magammal tértem haza, de hónapokba telt, míg ismét munkába tudtunk állni.⁵⁰

NYESTE BÉLA

(Bátyú, 1922.)

„Megjártam⁵¹ a frontot a magyar hadsereg katonájaként *Dnyepropetrovskig*. Építettem az Árpád-vonalat. Egy kis nyugalomra vágyódtam. (...)

A szovjet hadsereg bevonulása után a vasútra mentem dolgozni. Itt felmentés járt, nem vittek el november 18-án. Egyik délután, november végén katonaság telepedett le az udvarunkon, minket elhajtottak. A nagybátyámhoz mentünk a feleségemmel és a kislányommal. Hajnalban két katona zörgetett, két civil is jött velük, akik lent maradtak a kapuban. Összeszedték ezt az utcát: ***Demjén Zoltánt, Nyeste Ferencet, Demjén Józsefet, Szabó Józsefet.*** Innen a Bekk-kocsmába vittek bennünket, majd a *Lónyay-kastélyba*. Itt voltunk három nap. Gyalog vittek bennünket az állomásra. Akkor már tudtuk, hogy a háromnapos munka mese. *Beregszászban* a posta melletti épületben voltunk. Innen gyalog mentünk *Szolyvára*. Ott voltunk vagy két nap. *Szolyváról Vezérszálláson, Turkán* át mentünk a *szambori* gyűjtőtáborig. *Szamborban* be-vagoníroztunk marhavagonokba. Egy-egy kocsiba 100 ember, ha kisebb volt, negyven. Mi a testvéremmel egy negyvenes kocsiba kerültünk. Rettenetes volt

⁵⁰ Lejegyezte: -farkas-: *Megkaptam a sárga felszabaduló cédulát*. Kárpátalja, 2001. nov.9. 43.szám.

⁵¹ Bagu Balázs jegyzete: „Évek óta gyűjtöttem a lágerbe elhurcoltak emlékeit. Nyeste Béla bácsi visszaemlékezését még 1993-ban rögzítettem. A megfélemlítés még ekkor is élt benne. Arra kért, ne közöljem, míg él. 1999-ben kikísértük a temetőbe.”

az utazás. Egy nap egyszer adtak enni: 2-3 vedér étel, egy vedér víz. A katonák, ha olyan kedvük volt, agyba-főbe vertek bennünket. (...)

Nem emlékszem, de úgy hiszem, az első karácsonyt már itt, *Boriszovban* töltöttük. A vonaton énekeltünk, imádkozgattunk, kértük a Jóistent, segítsen haza. Volt egy kántor közöttünk, ő prédikált, temetett. A vonat 11 napig vitt bennünket. (...)

Mikor megérkeztünk, már megvoltak az épületek, fa barakkok, talán 10. Volt egy emeletes épület is. A láger olyan két-három kilométerre volt a várostól. Itt megállott a vonat. Az elcsigázott, agyongyötört embereket sorba állították, a betegeket lószánra rakták – irány a láger. A megérkezés után fürdetés – óráig vártunk a fertőtlenített ruháinkra, már ha meglettek. Majd következett két hét karantén. A barakkok olyan 80 méter hosszúak lehettek: oldalt három sorban álltak a priccsek egymás fölött. Később középbe raktak egy téglakályhát. Fél évig se szalmazsák, se takaró nem volt. A pucér deszka kikezdte az oldalunkat, a csontjaink fájtak. Sok embert a has- vagy a flekktífusz vitt el. Az embereket három csoportra osztották: munkás, gyengélkedő, kórházi beteg. Megcsípték a farunkat, ha volt rajta egy kis hús – munkás, a csont és bőr – gyengélkedő, aki menni se bírt – beteg. (...)

Már sötétben felkeltünk. Reggeli után kihajtottak az erdőre dolgozni. Szánt csináltak, mint a lovaknak. Hatan húztuk – hám-féle kötél volt –, négyen tolták. Úttalan utakon mentünk. Az utat másnapra befűtta a hó. (...)

Télen csak kétszer adtak enni, míg nyáron háromszor. Reggel: halles, kis kása. Vacsorára megint valami léféle. Nem kellett azt kanalizni: megittuk. Úgy emlékszem, 30 deka kenyeret kaptunk, egy kanál cukrot. (...)

Boriszovban voltam másfél évig: fát hordtam az erdőről, a malomban, a cukorraktárban dolgoztam. Szerencsém volt, hogy olyan helyeken dolgoztam, ahol jobban adtak enni. A malomban a lisztből főztünk, a cukorraktárban marokszámra ettem a cukrot. Vittek a kolhozba is krumplit, paradicsomot szedni. Később a villanytelepen dolgoztam. Itt egy kis pénzt is adtak. Annak volt nagyon nehéz, aki beteg lett. Igen nehéz volt a felépülés. Az embernek mindig azon járt az esze, mit lehetne megenni. Bátyúból 39-en voltunk a boriszovi lágerben, közülük tizenöten meghaltak. (...)

Úgy 1945 végén, 1946 elején küldhettük az első leveleket, de a lágerről, az ott történekről nem szívesen írtunk, ma sem szívesen tép fel sebeket az ember. Mindig szomorúan gondolok az ott elpusztult 15 bátyúira: *Baksa József, Baraté Béla, Dankó János, Demjén Endre, Dudás János, Kosztyu József, Márkus József, Márkus Béla, Oláh János, Orbán Gábor, Sebestény*

István, Sütő András, Sütő Ferenc, Tóth Miklós, Tóth Vilmos. Lehattunk vagy 5000-en a lágerben, ebből vagy ezren maradhattunk életben. Úgy maradt meg az emlékezetünkben ez a hely, mint a „halálláger”. Nem krematóriumban égették el az embereket, elasztak az éhségtől. (...)

Itthon árva kislányom és szüleim vártak. A feleségem meghalt. A gazdaság nehéz helyzetbe került. A négy ló közül kettőt bevonultattak a magyar hadseregbe. Igen, behívóval vitték el. Egyet elrekviráltak az oroszok. Ezenkívül tehenet, disznót, terményt vittek el. Még két évig gazdálkodtunk: beadás, államkölcsön – nyomorgattak. 1948-ban aztán kolhozista lettem. (...) ⁵²

NYESTE KÁLMÁN

(Bátyú, 1999. aug.)

(...) Hát bizony, mikor kicsit egyenesbe jöttünk, kitört a háború. Sok embert behívtak a faluból katonának, engem is. Szolgáltam több helyen, így *Püspökladányban*, aztán *Ungváron*, a 24-es tüzéreknel, utána meg 1944-ben behívtak *Nyíregyházára* a huszárokhoz, de innen létszámfelettiként hazaküldtek. Nem maradtam itthon túl sokáig, még abban az évben behívtak *Siánkiba* munkaszolgálatra. Tüzelőállásokat építettünk. Mikor a front közeledett, innen hazajöttem. Az első megrázó háborús hír az volt, hogy a *Don-kanyarnál* elpusztultak a falubelijeim: *Bihari Endre, Demjén Péter, Szuhánek István, Márkus Bertalan, Szűcs Tibor.*

– *Aztán bejöttek az oroszok...* (Bagu Balázs a kérdező - szerk.)

– Be. Először két felderítő jött a vasúton, be a faluba. Eleinte barátságosan bántak az emberekkel, de bizony az ennivalót kikövetelték, s ha kolbász már nem volt, a szalonnával be sem érték. Na meg hát a sok innivaló, az kellett nekik. És egyszer csak elkezdtek az embereket összeszedni. Engem negyven-négy november 11-én tartóztattak le öt társammal: *Demjén Gábor, Demjén Ferenc, Bagu Bertalan, Bagu Géza, Varga Áron.* Tisztek vallattak. Aztán engem *Demjén Gáborral* *Beregszászba* vittek, az adóhivatal épületébe. Itt is vallattak. Azt akarták megtudni, mit tettünk az oroszok ellen, milyen pártban voltunk, nem kémkedtünk-e. Meg aztán kérdezték, mit tudunk másokról, vagyis besúgót akartak belőlünk csinálni. Orosz katonatiszt volt, de volt tolmács, akit helybelinek néztem.

⁵² Lejegyezte: Bagu Balázs: „Húztuk a szánt, mint a lovak...” *A lágerben 30 deka kenyeret kaptak meg egy kanál cukrot...* Kárpátja, 2001. nov.16.44.szám.

– *Hogyan történt a vallatás?*

– Az első, egy zsidóféle hadnagy, az ütött, alaposokat, ökölrel. A másik, egy ukrán kapitány, na hát, az úri módon bánt velem. Én semmilyen papírt ott nem írtam alá. Aztán megszűnt a kihallgatás, útnak indítottak bennünket *Szolyvára*, persze gyalog. Ahhoz a csoporthoz csaptak hozzá, amelyik november 22-én indult *Bátyúból* és amelyikkel a te édesapád is jött. Első nap *Munkácsig* jutottunk el, ott egy téglagyárban éjszakáztunk. Másnap reggel, orosz katonák fegyveres kíséretében tovább *Szolyva* felé. Ott már nagyon sok embert gyűjtöttek össze. Körös-körül szűrősdrt, amelyhez nem lehetett közel menni. Itt már nemcsak katonák, civilek is őriztek bennünket, szerintem cigányok. A foglyokat, mert azok voltunk, botokkal „gyógyították”. *Szolyván* én nem dolgoztam, mert nem sokáig voltam ott, de találkoztam bátyúi ismerősökkel, akik betegek és idősebbek voltak. Sokan annyira legyengültek, hogy a latrináig alig bírtak elvándorolni.

– *Szolyváról hová vittek?*

– *Vezérszálláson, Turkán és Szamboron át Boriszovba. Szamborban* utolért a testvérem és a rokonaim. Találkoztam egy másik ismerőssel is, **Kovács Sándor** főjegyzővel. Őt menekülés közben fogták el, a ruháját elvették, katonaruhába öltöztették. Útközben halt meg szegény, kidőlt a sorból... Na, *Szamborban* megkértem a lágerparancsnokot, hagyjon ki abból a transzportból, amelybe már be voltam osztva, hogy az öcsémrel együtt menjek. Így kerültem el édesapáméktól: őket *Nevianszkba* vitték, én meg *Boriszovba* kerültem. Persze, útközben sokat szenvedtünk a hidegtől meg az éhségtől. Negyvenen voltunk egy kisebb vagonban. Naponta egyszer adtak enni: két vedér korpalevest, egy vedér vizet, na de nem minden nap. A karácsonyt is a vonaton töltöttük, vagyis a marhavagonban. Énekeltünk, imádkoztunk, kértük a Jó Istent, segítsen haza minket. Volt köztünk egy kántor, ő prédikált... Tizenegy napig vitt a vonat.

– *Hányan haltak meg útközben?*

– Ezt én nem tudom. A mi vagonunkban senki nem halt meg. De minden reggel kérdezték: *kaput jeszty?* (halott van?) Ebből gondoltam, hogy más vagonokban voltak halottak.

– *Milyen volt a boriszovi láger?*

– Boriszovban azelőtt katonák lehettek. Sok épület volt ott, fából építve. Minket a megérkezés után valamilyen fogadóhelyen tartottak két hétig, és ott fűtés nem volt.

– Aztán ezekbe a barakkokba helyeztek el bennünket. Egy-egy barakk lehetett vagy nyolcvan méter hosszú, oldalt három sorban pricsekkel egymás fölött. Középen egy téglakályha. Fél évig nem volt se szalmazsákunk, se takarónk, ruhástól aludtunk, a deszka kikezdte az oldalunkat. Na, itt már sokan meghaltak, különösen negyvenöt februárjában. Úgy mondták, 5500-ból tavaszra kétezen sem maradtunk... Sok embert a betegségek vittek el: flekktífusz, hastífusz, egyéb. A flekktífuszt én is elkaptam, nagyon beteg voltam, de szerencsére átveszeltem. Az embereket három csoportra osztották: munkás, gyengélkedő, kórházi beteg. Az orvosi vizsgálat ilyen volt: megcsípték a farunkat, s akinek éreztek egy kevés húst a hátsóján, azt egészségesnek nyilvánították, munkára küldték. A gyengélkedőket *okásoknak* nevezték, ezek nem dolgoztak.

– *Milyen munkát végeztek a lágerben?*

– Sokfélét. Úgy volt az, hogy aki csak bírta magát, ment, jelentkezett munkára, mert akkor valamivel jobb kosztot kapott. Állandóan azt fújták amúgy is, hogy építsük fel, amit tönkretettünk. Én is sok helyen dolgoztam: hajókipakolás, kábelfektetés, építkezés stb. A nyár még csak-csak, de a tél az szörnyű volt. Az erdőről fát hordtunk a lágerbe, vállon. Nehéz volt.

– *Hogy éltek az ottani civil lakosok? Lehetett velük érintkezni?*

– Akik kijártak a városba dolgozni, azoknak volt lehetőségük a civilekkel beszélgetni, de ez nem volt könnyű, hiszen nem ismertük a nyelvüket. Az biztos, hogy ők is nehezen éltek: kását és burizst ettek.

– *Hogyan büntettek a lágerben?*

– Büntetés volt ott az egész élet. Ha valaki vétett a rend ellen, karcerbe zárták, ahol csak kenyeret és vizet kapott.

– *Egy furcsa kérdés: volt-e valamilyen öröme a lágerben?*

– Ugyan, miféle örömöm lehetett volna ott? Igaz, ha valaki be tudott szerezni magának egy kis plusz ennivalót, hát annak örült. Útban hazafelé, *Baranovicsiban* mindent elloptak tőlem. A társaim segítettek élelemmel. Október 15-én érkeztem haza.

– *Mi várta itthon?*

– A család: feleségem, fiam, lányom és még éltek a szüleim. Ezután még két évig a magunk gazdái voltunk. Sok volt a beadás, zaklattak miatta, de mégis a magunk gazdái voltunk. Aztán...

– *Hogyan emlékszik a kolhoz megalapítására?*

– Erőszakkal szervezték. Hívogatták, ijesztgették az embereket. Engem behívtak a milíciára *Beregszászba*, hogy szervezzem a kolhozot. Reggel behívott *Ruszin Vaszil*, aki később kolhozelnök lett itt a faluban, este kiengedtek

a hátsó kapun. A kolhozot nálunk *Szacsarovszky János* szervezte, én elmentem a vasútra dolgozni. 1970-ig dolgoztam itt, előbb, mint munkás, aztán előmunkás, brigadéros...

– *Mi a véleménye a mai életről?*

– Erről nincs vélemény. Az én korosztályomnak nem sok boldogság jutott!⁵³

ÖRMÉNY GYULA

(Aknaszlatina, 1926.)

(...) A vagon padlózatán ültünk szemben egymással, ki-ki a maga megszabott helyén. Az járt a legrosszabbul, aki az ajtóhoz került, hisz leginkább őt érte a hideg. Volt, akinek még útközben lefagyott a lába és a táborba érve amputálni kellett... Sokan nem bírták a hideget és az éhezést, mivel csak kétnaponta kaptunk egy vödörnyi vizet, ételünk szárazborsó volt, tüzelőt pedig nem is láttunk. Néha megálltunk a nyílt pályán, jött egy fegyveres és bekiabált: *Kaput jeszty?! Ha volt halott, akkor kinyitották az ajtót, egyszerűen kirángatták az élettelen testeket, és a töltésre dobták. Gyakran hallottuk farkasok vonítását, bizonyára várták a táplálékot...*

A táborba (*Urál hegységen túl, a nevijanszki láger – szerk.*) érve az első hetekben még sokan elpusztultak, végül vagy hetvenen maradtunk, akik fel tudtunk „erősödni” és munkába állhattunk. A téglagyárban dolgoztunk, majd négyen zenekarrá verbuválódtunk: mi húztuk az ébresztőt és a takarodót. Később kenyérvágónak tettek, és éjszakákon át porcióztuk a kenyeret, kinek-kinek norma szerint.⁵⁴

Gyula bácsi alig volt 19 esztendő, amikor annyi átélt borzalom után végül hazatérhetett szülőfalujába. A történeletről sokáig hallgatott, csakúgy, mint sorstársai. Szerinte sokan nem örültek visszatértüknek, mivel féltették a magyarok „távollétében” kisajátított munkahelyeket és beosztásokat. Valamit azonban semmiféle megpróbáltatás nem tudott elvenni tőle – mesterségét és makacs élni akarását.

⁵³ Bagu Balázs: Ember és sorsa. „Az én korosztályomnak nem sok boldogság jutott”. Kárpátalja, 1993. október 31. 12-13. old.

⁵⁴ Lejegyezte: -farkas-: *Volt, akinek útközben lefagyott a lába...* Kárpátalja, 2001. nov. 9. 43. szám.

RONTÓ JÓZSEF

(Beregszász, 1922. jún. 22.)

(...) 1944. Ez az év számomra is sorsfordító változásokat hozott. A koromnál fogva beleestem abba a korcsoportba, amelyet „háromnapos munkára” hívtak. Előbb gyalog jutottunk el a gyűjtőtáborba, onnan vagonokban szállítottak minket *Legenyealsómihályiba (Szlovákia)*.

Amikor bejöttek az oroszok, haza akartam szökni *Beregszászba*. Előbb gyalog indultam el, majd út közben egy szekérre csaptam fel a csomagomat, én magam gyalog bandukoltam utána. Út közben az oroszok igazoltattak, és amikor meglátták, hogy magyar vagyok, nem engedtek tovább.

Egy falusi házba vittek, átkutatták a bőröndömet, az előszobába kísértek. Ott felhajtottak egy szál padlódeszkát és az alatta lévő pincébe zártak. Egy nap múlva egy másik faluba vittek, ott már több korombeli foglyot tartottak. A szlovákiai *Legenyealsómihályiban* volt velem két földim, az egyik **Rák Máttyás**, a másik **Sike László**. Ők nem próbáltak hazaszökni. Miután az én sorsom így alakult és egy újabb faluba kísértek, próbáltam ismerősöket keresni, az egykori barátaimat nevükön szólítani:

– Matyi, Laci, itt vagytok?

Perecsenyben, ahol egy nagyobb magyar csoporttal hozott össze a sors, választ kaptam:

– Itt vagyunk.

Az történt ugyanis, hogy a *legenyealsómihályi állomásfőnök* az oroszok bejövetelét követően engedélyt adott a hazatérésre, de igazoltatáskor a barátaimnál megtalálták azt a pisztolyt, amelyet tőlem loptak el közvetlenül a távozásom előtt. Amiatt jutottak arra a sorsa, amelyre én. A gyűjtőtáborból gyalog vittek minket *Szamborba*, éjszakánként olyan helyekre szállásoltak el, amelyek korábban istállóként szolgáltak. Ennek padlásán húztuk meg magunkat éjszakára. Nappal dolgozni kellett. A *perecsenyi* emlékeim egyik foszlánya jut most eszembe: arról a helyről az 50 év felettieket elengedték. Az egyik idős ismerőssémmel próbáltam üzeni az édesanyámnak, hogy hírt kapjon rólam: életben vagyok. Soha nem tudtam meg, hogy a hír eljutott-e. Amikor gyalogmenetben meneteltünk a *volóci útra*, egyszer csak ismerős alakra lettem figyelmes: az édesanyám volt az. Élelmiszercsomagot hozott nekem. Odaszaladtam hozzá, átkaroltam a nyakát és úgy hullottak a könnyeim, mint a záporosó. Élelmiszercsomagot hozott nekem. Emlékszem, azóta sem ettem a szalonnát lekváros kenyérrel... Annyira éhes voltam! A

testem le volt gyengülve a nehéz munkától, a gyötrelmekről és az embertelen körülményektől.

Szamborban is egy hosszú istállóba terelték az embereket, ott tudtam meg, hogy édesapámat és az öcsémet is elvitték. Ebben a fogolytáborban abból állt az életünk, hogy az erdőre jártunk fáért, a nehéz rönköket a vállunkon hordtuk be a konyhára. Fűtés nem volt sehol, a hideg istállóban, a földön aludtunk takaró nélkül. *Jenkijevóba* kerültünk innen. Ott azt mondták, adnak két hét pihenőt arra, hogy megerősödjünk, visszanyerjük erőnlétünket, de nem így tettek. Már másnap kihajtottak bennünket havat lapátolni.

Világ életemben vékony csontú ember voltam, vézna testalkatú, így könnyen megbetegedtem, a gyengélkedők listájára kerültem, ahonnan nem kerültem ki hosszú ideig. Talán ez mentette meg az életemet, hiszen a betegekkel elnézőbbek voltak, könnyebb munkákat bízta rám. Egy évig betegeskedtem, nem volt étvágyam, egy falat étel – nem sok – ennyi sem csúszott le a torkomon. A saját részemet az ételből, a kását, a társaimnak adtam. Amikor felépültem, emlékszem, 7 tányér kását ettem meg egyszerre: akkor a társaim adták nekem az ő részüket, akkor rajtuk hatalmasodott el a betegség, amelynek nevét a mai napig nem tudom. Gyógyultnak hittem magam, de a lábamra állni nem bírtam. Újabb évbe telt, amíg újra megtanultam járni.” (...)

„Emlékszem, a fogságban volt velem egy beregszászi bankigazgató is, **Csánk György**. Ő volt a vagonparancsnok. Egy alkalommal, amikor az egyik fogolytáborból a másikba szállítottak át bennünket étlen, szomjan, ő meg-sajnálta minket és megengedte, hogy kidugjuk a kezünket a vagon résein, és havat szedjünk, azt megolvasszuk és igyuk, hogy ne haljunk szomjan. Emiatt leváltották tisztségéből, a helyére egy bátyúi cigányember került, aki már nem volt ilyen emberséges velünk.

A sors valahogy kegyes volt hozzám. A *jenakijevói táborban* volt egy **Gerhardt** vezetéknévű férfi, aki a kenyérvágó részleg vezetője volt. Nem beszélt sem oroszul, sem magyarul. Nem tudott senkivel beszélgetni, így az új foglyok közt kezdett el kutakodni, hátha talál valakit, aki beszél angolul. Angolul nem, de franciául beszéltem. Ezt a nyelvet ő is beszélte. Így, hogy maga mellett tarthasson, a kenyérvágóban adott nekem munkát. Többé nem éheztem. Járt hozzánk egy tiszt, aki naponta egy kenyeret vitt tőlünk a családjának, később ő volt az, aki felolvasta azoknak a névsorát, akiket hazaengedtek. Ismeretségünknek hála, én is felkerültem az „elbocsátottak” listájára. Mikor biztossá vált, hogy hazamehetek, eltett nekem egy kenyeret az útra. A vonatra kerülve a drága kincset a fejem alá tettem, de amíg aludtam, ellopták. Egész

úton nem volt mit ennem. Legközelebb csak *Szlatinán* jutottam vízhez: ott forró vizet árultak, azt ittam.

Az öcsém, Lajos, szenteste, a szeretet ünnepének estéjén halt meg úgy, hogy félrebeszél: húslevest kívánt, amit már soha többé nem kóstolhatott meg.

A fogolytáborban velem volt egy **Baranyai** nevezetű vasutas, aki korábban a beregszászi járási *Borzsován* szolgált. Hely szűkében egy ágyon feküdtünk. Az éhezés és a hideg következtében nagyon legyengült a szervezete. Én a terembe készültem, ott többen voltak, a lehetetük felmelegítette a levegőt, melegedni akartam. **Baranyai** lefeküdt és betakarózott a köpenyével. Mire visszaértem, meghalt. Mikor a zsidó fogdmeg értesült a haláláról, kihirdette: aki levetkőzteti a halottat, az kap egy tál pótételt. Éhes voltam. Vállaltam. A bajtársamat meztelenre vetkőztettem a temetéshez, hogy ne haljak éhen. A temetés úgy zajlott, hogy egy üres helyiségben csomóra dobálva tárolták a halottakat, és amikor megfelelő mennyiség gyűlt össze belőlük, az élőket kihajtották a hóviharba sírt ásni, abba dobálták egymásra az elhunyt embereket: jeltelen tömegsírokba. Ha az élők közül valakinek elfeslett a cipője, a hajcsárok nem engedték tovább.

Földim, **Rákh Mátyás** is elkapta a nevenincs betegséget, amelyben én is egy évig szenvedtem. Amikor rádöbrent, hogy nincs étvágya és napról napra gyengébb, szívességet kért tőlem. Volt egy kanala, amit a menyasszonyától, a borzsovai **Varga Ilonkától** kapott. Amikor ráeszmélt, hogy ő már többé nem tér haza, megkért rá, hogy juttassam vissza a kanalat a lánynak.

Hogy **Sike Lászlóval** mi lett, máig nem tudom. Ha *Debrecenben* a telefonkönyvben szerepel ilyen nevű személy, az valószínűleg ő lehet.” (...)

„Három év után térhettem haza. *Szlatinán* keresztül, vonattal érkeztem *Beregszászba*. Én hajnalban léptem be a családi házba, az édesapám pedig délután. Édesanyám szíve majd megszakadt a boldogságtól, hogy nemcsak én, de az édesapám is élve hazatért. Az öcsém azonban odamaradt. Édesapám elmondásai szerint a halálos ágyán csak azt hajtogatta:

– Mamu, tessék befőzni a levest!

Éhen halt. Hazatérésünket követően sokáig nem mertünk rendes ételt fogyasztani. Előbb csalánlevest, egyéb levesféléket fogyasztottunk, hogy lassan hozzászokjon a gyomrunk a tápláló étkekhez. Mi talán azért éltük túl az éhezést, mert egyébként is vékony fizikumú emberek voltuk, szívósabbaknak bizonyultunk a nélkülözések közepette, mint a testesebb, erősebb férfiak. Ők úgy hullottak el egymás után, mint a legyek.

Hazatérve hosszú ideig munkanélküli voltam, majd az unokatestvérem segítségével *Gutra* kerültem tanítónak. 1966-ot írtunk ekkor. Egy évig ta-

nítottam itt. Akkoriban minden évben áthelyezték a tanítókat. Ilyen körülmények között 27 évig dolgoztam. A három évtizednyi tanári munkát sem önszántamból adtam fel. Édesanyám súlyos betegsége miatt kényszerültem hivatásom feladására. Fekvőbeteg lett, én gondoztam. Nem volt más jövedelmünk, mint az anyám nyugdíja. Ebből tengődtünk. Később ismét vizszatértem a kaptafához: *Badalóban, Gáton* tanítottam. 1972-ben költöztünk *Beregszászba*. Korábban *Badalóban* éltünk. 1948. szeptember 3-án nősültem meg. *Beregszászban*, egy parkban ismerkedtem meg a leendő feleségemmel. A kereskedelmi szférában tevékenykedett. Három gyermekünk született, egy közülük még kisgyermekkorában meghalt, a másik 2003-ban, 52 évesen. Egyetlen gyermekünk, egy fiunk maradt, aki jelenleg *Magyarországon, Dunaujvárosban* él. Havi rendszerességgel haz látogat, az unokáink, *Marianna és Mónika* is gyakran megfordulnak nálunk.

Az elhunyt fiam felesége viseli gondunkat a feleségemmel. A menyem sem egészséges, mellrákja van. Nem elég megbirkózni a saját terheivel, de még a mi gondviselésünket is vállalta. Az Isten áldja meg érte!” (...)

„A lágeres szörnyűségeket nem lehet elfelejteni. Az ember egy idő után megtanult együtt élni az emlékeivel. Az 1989-es rendszerváltásig még beszélni sem lehetett a „háromnapos munka szörnyűségeiről”. (...)”⁵⁵

PATAKY FERENC

(Aknaszlatina)

(...) Volt a városnak téglagyára és mészkőüzeme is. Úgyhogy munkahely volt elég. Itt dolgoztam június végéig *Alapájszk* városban. Július, augusztus, szeptember, ezt a három hónapot megint kihelyezték vasút építésére (...) Augusztus vége felé már javult a helyzetünk, mert már virágozott a krumpli. (...) Minden éjjel szabályosan kolhozi noszilkákkal hordtuk be magunknak a krumplit. Szerencsénk volt, mert enyhe szeptember volt. A hónap vége felé leesett a hó és elolvadt. Október elején befagyott. A központi láger berendelt minket *Alapájszkba*. Kaptunk 4 fedetlen vagon, 2 nap és egy éjjel után megérkeztünk megmerevedve, étlen, szomjan. Az állomásról teherautóval bevittek minket egyenesen a sztolovába (étkezdébe). (...) A fürdés után átestünk egy komisszió (bizottsági ellenőrzésen), mind OK-sok lettünk. (...) aztán komisszió és beosztottak a téglagyárba.

⁵⁵ Lejegyezte: KENYERES Mária: Egy elhurcolt vallomása. Túlélők vallomásaiból. Comitatus folyóirat, 2010 <http://comitatusfolyoirat.blogspot.com/2010/06/kenyeres-maria-egy-elhurcol-vallomasai.html>

Január 6. 20 kárpátaljai megy haza, abba én is beleestem. Nagy volt az öröm, de azért valami szorongással jött a 7. Kimegyünk a kapuhoz, nagy búcsúzó kísérettel. Kiengednek a kapun, de semmi féle papírt nem kapunk, ellenben egy major (örnag) jön velünk, azt mondja *Szverdlowszig* elkísér. El is kísért, 2 napig tartott az út. Az állomáson várt egy teherautó. Beültetett, s bevitt a "vojenkomra" (hadkiegészítő parancsnokságra). Ott a koridoron (folyosón) sorakozó, és ott a magas rangú tiszt mellett mindegyikünket megkérdezték, ki milyen specialista, mindegyik „horoso” (megfelelő) volt. Én megkérdelem, mit akarnak ebből kihozni.

Azt mondják, mindegyikünk fog dolgozni saját beosztásába. Kapunk opszisityi kvártét (munkásszállót) és amit keres, abból fog élni, megnősiülhet, aki akar stb. Na és kérdelem? Meddig akarják, hogy így dolgozzunk? Azt mondja egy tábornok, 8-10 hónapot. Mondom a cimboráknak, hogy mit akarnak, 3 napból lett 3 év és most 8-10 hónap, mondom: itt kap az örökvalóság.

A fiúk egyszerre nem akarták elfogadni és kértük az elbocsátási igazolványunkat.

Erre mit mondott, mit nem a tábornok a majorunknak csak, hogy kivezetett, fel a teherautóra és vagy 20 percet cirkált velünk utcáról-utcára. Már fagytunk meg, míg a végén megállt egy erősen őrzött láger mellett és mellette egy vasgyár nagy kéményekkel. Kinyitják a kaput, bemegyünk, leszállítanak, bevisznek egy barakkba, hogy már ne fagyjunk meg.

Rögtön körül vettek az ottaniak. Volt ott mindenféle nemzetiségű, német, cseh, román, jugoszláv, lengyel stb. Kérdeznek, röviden elmagyarázzuk a helyzetet. Egy magyar kérdi, nem vagyunk mi SS-sek, mert minket SS-lágerbe hoztak.

Jön a majorunk a lágerparancsnokkal. Sorakoztat és bemutat neki a majorunk. Végig hallgatja a nevünket és mondja: *Munkácson* meg *Ungváron* keresztül ment, jó bor van ott mondja. Mi meg mondjuk neki, nem tudna valamit enni adni. Megbiztatott, vacsorázni fogunk rövidesen. Egy nagy szobában voltak vagy 110-en. Elhelyeztek egy sarkában. Vacsora, fürdés, fertőtlenítés és lekomiszióztak, hát látták, hogy le vagyunk fogyva, nagy hasznót nem vesznek ki belőlünk. Másnap aztán egyesével az irodára, életrajzot leadni. Ott volt egy magyar katona-tolmács és mindenki az igazat mondja, mert attól függ a hazamenetelünk.

Mi mondjuk, hogy már legalább vagy 20 életrajzot leadtunk és minden stimmel, azért engednek az első transzportba haza. 80 kárpátaljai magyar van *Alapájszokban*. Már ki vagyunk vizsgálva azért engedtek haza, kérdjék meg telefonon.

Hiába volt minden ellenkezésünk, nem lehetett rábeszélni a lágerparancsnokot. Fiuk, én elhiszek mindent, de a parancs az parancs. Aki nekem parancsol, az *Alapájszknak* is parancsol. Szóval a vojenkom, amiért nem akartuk elfogadni a 8-10 hónapos ajánlatukat, ők csinálták ezt a rendeletet. Megtörtént az életrajz leadás és egy pár napon belül, a város végén egy malom lebontására irányítottak, akik egészségesek voltunk, de konvoj őrség nélkül, mivel mi Kárpátaljaiak voltunk, de egy kapitány irányításával. Január, februári hónapban megvoltunk a bontással és a beszállítással.

(...) Február vége felé visszajött mindegyikünknek a levél a községházáról, hogy nem vagyunk „osztályellenesek”

Este fürdés, reggel leadtuk a cuccot, a lágerparancsnok rendelete, hogy mindegyikünknek megfelelő tiszta új ruhát és hátizsákot adjanak. Persze ez csak rendelet volt. A raktárnok meg a subánkat, a válenkit levétette, egy rendbeli alsó fehérnemű, egy rend nyári zsámoly ruha, összelőtt buslák és kirzovi csizmát osztott ki. Sokan mentek panaszra, de a láger parancsnok nem volt sehol. Az élelem kiosztásnál már ott volt egy sztársi lityinánt (főhadnagy), 15 napra kaptunk 9drb 1,5o dekás kenyeret, 9 szilotkát, 1.20 dkg kölest és 30 dkg cukrot. Sorakozó a kapunál. Igen a sztársi még bevitt a sztolovába ebédelni, utána a kapuhoz. A lágerben tartózkodók mind a kapunál voltak.

Előkerült a lágerparancsnok is búcsúzni. Tartott egy rövid figyelmeztető beszédet, hogy volt, ahogy volt, itt a fogságban és ha nem akarunk visszakerülni ide, legjobb lesz, ha mindenki mindenről hallgatni fog majd. Jó utat kívánt. Mindegyikünknek adtak egy igazolványt. A főhadnagy szintén kapott egy listát és kiléptünk örökre a kapun. Kimentünk az állomásra villamoson. Bemegy a sztársi a vojeni kasszába, 3 órákor lesz vonat. *Novoszibirszk-Moszkva* és csak 10 hely van arra, már kiadta a jegyeket. Erre bemutatott a kasszirnak, hogy a következő vonatra adjon jegyet, ide adta a listát nekem és elment Isten hírével. Később megtudtuk, hogy *Moszkváig* kellett volna jöjjön velünk és *Moszkvában* is elrendezze nekünk a jegyet.

Hogy a sztársi lityinánt (főhadnagy) eltűnt, hát eltűnt, nem is adtunk nagy jelentőséget, pedig illő lett volna tőle, hogy tartsa be a katonai parancsot. De hát mit lehet tőlük várni, tudta, hogy mi nem fogunk panaszt tenni ellene. Neki meg biztos egy hét szabad ideje lesz általunk.

4000 km távol a *Kárpátok* bérceitől. Három év ide s tova, mintha egy örök valóságból kiszakadtunk volna, nem volt eszünkben most az a sztársi-lityinánt.

Egy csomóba egybe gyűlve, mindegyikünk hallgat, zsebébe egy olyan 20x20-as papírra gondol, amelyre az van rá írva, hogy mától fogva „szabadok vagyunk” és ezt egy olyan nagy csillagos pecsét igazolja, hogy a csillag egyik szélétől a másikig ért.

Kint állunk a hidegben, mert bent takarítás van, de egynek sem jutott eszébe az evés, pedig 15 napi produkt ott van mindegyiknek a hátizsákjában.

Istenem! Istenem! Két nyár és három kemény télen keresztül megfosztva emberi mivoltunktól és csak épp, hogy nem voltunk pórázra kötve, mint egyes helyeken a házőrző kutya, de azoktól meg van vonva a szabadság, de nincs megvonva a táplálkozás, mert csak épp, hogy kanállal nem etetjük őket. De mitőlünk még a vizet is sajnálták. Most meg ott a hátizsákban minden, de az a tudat, hogy megszabadultunk a pórázról, hát egyelőre enni sem kell örömében az embernek.

A sztársi lityinánt, hogy magunkra hagyott, nem haragudtunk érte, ha jót is kellett, hogy csináljon nekünk, mindenki talán magában örült, hogy már nem látja.

Három napig biztatott a kasszír, de nem tudott minket elrendezni, mindig mondta 8-10 hely van, mi meg 20-an vagyunk egy jegyre. Itt már 7-től ellopták a hátizsákot, tessék a 15 napi kaja elúszott. Erre már nincs más hátra mondom egy viski haveromnak. Gyere velem, menjünk az állomásfőnökhöz, mert, ha így megy ellopódssák tőlünk a produktunkat (élelmiszerünket) és mi még mindig helyben vagyunk.

El is mentünk, irodáról, irodára. Csak bejutottunk hozzá. Benyitunk, éppen készültek egy másik tiszttel, már kimenni. De a másik tiszt, szép magas, bokáig érő vadgalamb színű köpeny van rajta és olyan stramm ember, mint egy filmszínész. A cseh csendőrök jártak ilyen öltözetben. A főnök is stramm ember volt.

Úgy berontottunk, és meglátták ilyen rongyos gárdista ruhában, hát ugyan elámultak, mert ilyen téli időben így felöltözve nem szoktak megjelenni az irodában náluk. Várták, hogy vajon mivel fogunk előhozakodni.

Lemagyarázzuk a helyzetünket és megmutatom a húszas listát, elvették és intenek, hogy menjünk velök. Egyenesen a katonai kasszába a kapitányhoz mentek, intenek, hogy maradjunk kint. Körülfog a húszas gárda és mondjuk, hogy lesz valami. Vagy öt perc múlva behívnak a kasszába és a szürke köpenyes magyarázza nekünk, hogy este 8-kor lesz vonat, de az gyorsvonat, tudunk 36 rub. ráfizetni a jegyre. Rögtön vállaltam. Ha van adjam oda most. Most még nincs, de egy óra múlva lesz. Honnét, kérdi a szürke köpenyes? Eladunk szilyotkát (sóshalat). Helyes, vágja rá a szürke.

Amint meglesz, kopogjak az ajtón. Egy kettőre 7 szilyotkát eladtunk, 5rub. darabjait, szívesen még 100-at is megvettek volna. Bevitettem a kasmírnak, ő elrendezte a jegyet. Egy blanketára (úrlapra) begépelte mind a húszunkat és ideadta az eredti névsort és az újat is. Nagyon tisztességesen kioktatott, hogy hány órákor menjünk ki a peronra és hányadik vágányra fog bejönni a mi vonatunk. A 8-ik vagon a miénk lesz. Egész délután volt szabad időnk. Az egész ploscsádkáról (peronról) összeszedtük a narancshéjakat és olyan jó ízűen meg bírtuk enni, mintha a bele is benne lenne. Olyan nagy narancsok voltak és nagyon vastag volt a héja.

Külön mentünk egy kicsit a *viski Farkas* nevű cimborával. Neki és nekem is volt egy kis félretett pénzünk az alapjátszki kemencebontási zsoldból.

Vettünk egy-egy narancsot, pucoljuk és rácsáljuk a héját, közben rakunk a zsebünkbe is a héját, nem bírtuk megenni mind. Éppen arra megy keresztül az apa a fiával, kígyósiak voltak, mind a kettőjüktől ellopták a produktot (élelmiszert) és már a harmadik napja kegyelem kenyéren élnek. *Máté család*, úgy hívták őket. Odahívom, egy bodega takart el a többiektől és a fél narancsot oda adtam az apának. Farkas a cimborám látta, ő is ketté vágta és a fiának adta. Erre az apa összeölel minket, csorog a könny a szeméből és szóltanul csókolgat. Könnyeztünk is mind a négyen. Csak, hogy már lassan 7 óra felé volt az idő, jó lesz kimenni a peronra. Az idő is meglágyult. Összeszámolom a társaságot, hát egy hiányzik.

Egy nagyberegí süsü, félkegyelmű, mindig el szokott csavarogni. Na az egész bandával hozzáfogtunk keresni. 5 perc múlva meg is találtuk. Tömve a hátizsákja narancs meg kenyérhéjjal. Megdorgáltuk, volt, aki egy egy nyaklevest is adott neki. Kimentünk a peronra és várjuk azt a percet, hogy mikor fog már bejönni az a vonat, amellyel eltávozzhatunk erről az emlékezetes területről, ahonnet a legközelebbi határ 3-4000 km. volt. (...) És mi innét annyira óhajtottuk az eltávozást már, csak úgy remegtünk a vonat érkezésére.

Hát nem gyarló az ember?

Ezt külön kell írjam, hogy végre bejött a vonatunk.

Megyünk a 8. vagonhoz. 1 órát áll a vonat, van idő elhelyezkedni. Már vígan ugrálnak le a lengyel fiatalok, megvártuk, míg mind jöjjenek le, aki akart lejönni.

Közből a vagon kalauza nagyon mustrál minket. Az ő vagonjában miféle rongyos gárda akar beköltözni. A végén jön le egy olyan 60 év körüli ezredes. Én már oda adtam a 20 utasra szóló jegyet a kalauznak. A kalauz is tudja, hogy minket be kell vegyen, mert hely van, és a papírunk is jó, de a lengyel

parancsnoknak nem tetszettünk, mivel nem voltunk szépen felöltözve. De törvény, a vagon szereti, ha normálisan tele van.

A polkovnik (ezredes) mindenféle képen ellene van, mondja, tegyen más kocsiba minket a kalauz, de a kalauz mondja neki: ők ide vannak beírva, mert itt van hely és én itt a szolgálatomat teljesítem előírás szerint. Ha meg, akinek nem tetszik menjen a főnökséghez, hozzon más rendeletet, aszerint fogok intézkedni, érti. Na gyerünk be fiuk, mondja nekünk a kalauz, de a polkovnik felugrik a lépcsőre és nem enged be, és még odakiált más két lengyel tisztet, akik közelben voltak. Mi látjuk, hogy nem nagy kilátás van ezen a vagonon eltávolodni innen. Még nézi az óráját a kalauz és kettőt vesz közülünk és indul velünk az állomásfőnökhöz. Amint egy pár lépést teszünk, szemben jön velünk a szürke köpenyes polkovnyik. A kalauz rögtön felismerte, ő meg minket.

A kalauz röviden elmondja a helyzetet, azt mondja, gyerünk vissza.

Lehívja a lengyel főnököt, és egy pár méterrel tovább mentek, és megy köztük a tárgyalás hidegvérűen.

Közben megmondja a kalauz nekünk, ki a szürke köpenyes, s ő megpuhítja a lengyelt egy- kettőre. Úgy is volt, jönnek hozzánk, és mondja nekünk magyarul, hogy lehetőleg kerüljük az összetűzést velük. A lengyel meg elrendelte, hogy egy szakaszt ürítsenek ki, hogy ne legyünk összekeveredve, egy itt, a másik ott. Rövidesen indult a vonat, elhelyezkedünk és megyek ki, hogy valamiképp köszönjem meg a szép szürke köpönyegesnek, de már nem volt sehol. Na de már adja a szignált a mozdony, hogy már indul. Indulj már, indulj mert már alig várjuk, hogy forogjanak a kerekek, elfelé, minél gyorsabban.

Most már valóban menni fogunk, mert egy erélyes hosszú fütty és egy kisebb rándítás, utána egy erélyes és azzal be is indult véglegesen pőfékelve távolodunk. Mindig tovább és tovább, attól a rettegett szibériai ólombányák kapujától távolodunk Isten segítségével. Attól a szörnyű várostól, ahol még a nagy *Oroszország* cári családját is lepuffantották, mint a dühös kutyákat.

Nekünk meg 3 évi kegyetlen koplalások közepette 12-15 órát ledolgoztattak velünk és a jó Isten segítségével sikerül mindig távolabbra kerülni ettől a kegyetlen *"Gyilkosok városától"* (Tisztelettel a kivételnek.)

Két nap alatt *elérjük Moszkvát*. Ott szintén három nap pihenő és a harmadik nap bemondja, 94 rub. ha tudunk fizetni, kompaszérolja (lekezelet) a jegyünket, mert ez gyors *Lembergig* megy. Ha kenyér van eladó, *Moszkvában* könnyű pénzt csinálni.

2-2 kenyeret eladtunk 600 rubelért.

Már *Moszkvától* az állomásokon hoztak ki főtt ételt, meleget és nem volt drága, vettünk azoknak is akiktől ellopták.

Így értünk *Lembergbe*. Szintén nem volt jegy 3 nap itt is. Itt már 3 kg kenyér 60 rubel volt. 3 kenyeret vettem, itt már annak sem volt, akitől nem lopták el, mert megették már. 15 napra adták ki a produktot, és ma még csak *Lemberg* és már 16 nap elment. Itt is biztatva vagyunk, hogy kompaszérozzák. De fertőtlenítsük le magunkat, egy szanitári (egészségügyi) cédula legyen mindenkinek, másképp nem kompaszérozzák le a jegyünket. Itt már a fertőtlenítéssel elment a 17. nap (...)

Fertőtlenítőbe ott voltunk, ahol a katonatiszteket fertőtlenítették, egy kis tetűpor a kabát ujjába. (...) Összejöttünk egy huszti pasassal, aki szintén haza akart menni, de már három napja nem tud elmenni, mint mi.

Még egy érdekes találkozás a sógorom bátyával, aki Belorusziából szabadult fogoly volt.

Már délután van, megtudtuk, hogy 6 órakor megy Munkácsra a vonat. A huszti azt mondja, más megoldás nincs, csak a vagon tetején menni, mert hetek is eltelhetnek míg kompaszérozni fogják a jegyünket, Fütyülnek ők arra van mit egyél vagy nincs. Úgy döntöttünk megyünk akkor fent. Még egyszer elmentünk a kasszába, de a kasszírő sajnálkozással mondja, hogy nincs hely. A főnök mondja, talán holnap lesz hely? Beáll a szerelvény, megyünk a kalauzhoz, mondjuk, hogy nem fontos ülőhely, fogunk állni. Nem lehet és kész, öt elbocsátják a munkából, ha megfognak ilyesmivel. Beáll még két szerelvény, s csak azután megy ki a munkácsi, ha azok kimennek. Az 2 órát vesz igénybe, szóval 8 órakor.

Ment a beszállás, de ment a vagonok tetejére is a felszállás. Nemcsak civilek, de még katonák és tisztek is utaztak a vagon tetején.

A vasúti főnök meg a vasúti milicista főnök sétálnak a peronon. Felküldenek egy fiatal vasutast, hogy zavarjon le minket fönről, de az nem ment simán. Kinek a sapkáját, kinek a hátizsákját dobta le. Az illető itt lement, ott feljött. A milicista parancsnok lehívta a tiszteket meg a katonákat. Mi meg megszámoltuk a mijeinket. Látom, nincs köztünk a „süsü” a vonat meg már mindjárt indul. Nem akar lemaradni még a község bélije sem. Hát egy ilyet nem büntetik, majd csak megkerül. A nevét tudja, hová való azt is tudja, akkor nem vész el. És így már indult is a vonatunk.

Hej te sors, te sors!!? Mit vétettünk ellened, Te, Te! Világ Ura!

Mikor mentünk, kegyetlen voltál velünk szemben, most meg szintén, jövetnél is ezt csinálod velünk. Vegyél inkább egy pisztolyt, és egy mukkanás és

meg van szűnve minden. Nem érez sem éhséget, sem hideget. Mennyivel jobb nekik. Nem volt, nincs és nem is lesz soha igazság.

Hogy, hogy mentünk a vagon tetején, azt nem is lehet leírni. Aki majd olvassa, az majd gondolatban átéli azokat az irgalmatlan, kegyetlen órákat. A mozdony füstje mentett meg a megfagyástól. Elég már, ne panaszkodjak, mert úgy sem hiszik el, csak még annyit, hogy d-e. volt 2 fok mínusz, de menet közben a vonat tetején lehetett biztos valamivel több. Lassan kivirradt. Március lehetett, biztos reggel 6 óra, fehérség hó, hó, hó vesz körül. Újból áll a vonat, *Levőcske*. Kint állnak emberek, többnyire vasutasok.

Felkiált egy, gyertek le mind, mert már van hely, ha még nem vagytok megfagyva, egészen megfagyva nem voltunk, de már gémbereedtünk meg.

Gyors mozgással, fog vacogva megyünk be a vonatba, hát ki fogad minket vigyorogva? A nagybereg *Süsü*. A süsü bent a melegben, aztán mondják, hogy nincsenek csodák. Mi meg *Lemberg-Lavocsni*, fönt a vagonok tetején átélni egy egész szörnyű éjszakát.

Hej élet, de kegyetlen tudsz lenni sokakkal szemben, sokan meg milyen kényelemben részesülnek. Még vagy 16 km. aztán jönnek a tunelek (alagutak), azért szállított le a vonatvezető a vagonok tetőjéről. Megyünk, megyünk a tunelen keresztül, 1800 m. hosszú. A közepe a határ volt valamikor, magyar-lengyel határ.

4-tunelen kell átmenni, aztán jön az első község, *Kisszolyva (Szaktársukig)*.

Átmentünk a nagy tunelen, olyan szépen süt a nap, csak úgy ragyognak a hegyek és a völgyek. Gyönyörű volt minden, még a messze *Sztoj havas* is. Nyikorognak a kerekek az erős fékezésért.

Azt mondja *Varga Károly*, egy viski népszerű havar: Na fiuk, már hála Istennek otthon vagyunk. *Igyártó Zoli* mondja neki, azt csak akkor mondhatod *Károlykám*, ha beteszed az utcaajtót a hátad mögött. Ezt magyarázta egy 14 éves, háborús volt fogoly, ez szabályosan törvénybe is van hozva. Ilyen diskurálás ment végbe a vagonban, mikor hirtelen, erősen nyikorognak a kerekek és megáll a vonat. *Szkatárszki*, első község Kárpát-alján. Benyit egy katona köpenyes, géppisztolyos és mondja: „Dokument!” (iratok), meglepődünk. 4000 km. jövünk, nem kért senki dokumentet, s most, hogy már majdnem otthon vagyunk, egyszerűen dokument, igazolnak. Úgy körül volt véve az egész szerelvény, mintha a vonaton valami nagyszabású rablóbanda utazna. Látjuk a másik ajtóban ott is egy ajtónál-ló. Bejön egy harmadik, de az már olyan elegánsabb volna. Bilgeri a lábán

és egy csomó dokumentum a kezében. Kérdi, ki a sztársi (rangidős), rám mondják a fiúk. Hozzám jön, kérdi, hányan vagyunk? Mondom hányan, mondja adjam a dokumenteket. Adom a 20-as vasúti jegyet. Egyik innét, a másik onnét kiálltja, dá (igen). Azt mondja, hívjam össze ide egybe, mert látni akarja mindegyiket, mert innét, onnét kiálthat kétszer, meg háromszor is egy. Felszólítja a civil utasokat, hogy menjenek át a másik kocsiba. Ki ide, ki oda, hely van.

Mikor összejöttünk mind, kezdi újból a felolvasást. Kiáltja a neveket, mikor jelentkezik, oda hívja maga mellé és kérdi, mivel tudja bizonyítani, hogy ő kicsoda. Mindenkinek kell legyen valami személyi igazolvány. Akit felolvastott, az mutatta a személyi papírját. Ő meg elvette, kérdi hova való, nős, család név az asszonynek és hány gyereke van. Ha a bemondás minden stimmel a papíréval akkor jó.

Emberek, ne féljenek, mindenki visszakapja a papírjait Munkácson, a vojenkomon. Magokat be kell vigyem oda. Más vagonokban voltak foglyok, összeszedték és elhozták a mi vagonunkba és mehetett a vonat.

Munkácsra értünk 11 órára, éppen ebédidő volt. Visszajöttek úgy két óra felé. Felolvasták a neveket, ha stimmel, visszaadták mindenkinek és mehetett mindenki, ahová jólesett. Így most már betehette a háta mögött az utcaajtót még *Varga Károlyka* is, a viski.

Megint szabadok vagyunk, de még 150 km az utcaajtóig. Vajon bejöhet még valami akadály, hogy bezárhassam a hátam mögött azt az ajtót. (...)

Este 7 kor megy a vonat *Munkácsról Bátyúba*, átszállás *Szlatinára*. Reggel 6 óra, *Taracközön* vagyunk. A vonat tovább nem megy, mert a vasút alatt be-süppedt egy 10 m. széles, kör átméret és 20 m. mély. Tessék, 11 óra hosszat jövünk Munkácsról, piszkos minden, az üléslécek eltörve, az ablakok kitörve, na de csak *Taracközre* értünk. Még 16 km-t gyalogolni is. Hát nem csoda út ez?

Éjjel ráadásul egy jó eső is esett. Elindulunk, mentünk vagy 15-en Szlatinára. Akkor még aszfalt nem volt, kellett kerülgetni a pocsolyákat. Már Körtvélyes (...), 7-8 km-t már lehúztunk, mikor utolér egy teherautó.

Megáll, mert bányai teherautó volt és köztük volt a fő buhálter (főkönyvelő) is. Kórháznál állt meg, aztán felment a bányára. Úgy, hogy 11 órára bezártam, mint hazatért fogoly, hátam mögött az utcaajtót.

Felmegyek a lépcsőn, az előszoba ajtaja nyitva, a feleségem törüli fel a padlót. Átlépek a küszöböt és jó hangosan beköszönök, Jó napot... Főlegyenesezik, meglát, kinyitja a száját, de hang nem jön a torkán. Elejti a rongyot és a nyakamba ugrik. Szorít, szorít, csókolgatjuk egymást. Szétvállunk, látom

tele van a szeme könnyekkel. Akkor nekem is könny szökött a szemembe. Így könnyezve ölelgetjük, csókolgatjuk egymást.

A végén megjön a hangunk és beszédbe elegyedünk. Első szavaim, hogy alsóneműtől kezdve hozzon ruhaneműt és a nyárikonyhában átöltözöm.

Meg is történt, addig csinált 4 tojásból bundás kenyeret és rántottát. Tojáseledel 3 év után, micsoda finomság.

Beszélgettünk erről-arról. Hol ő, hol én nem tudunk betelni a magyarázkodással. Végre otthon lenni, otthon. Nem tudom elképzelni, hogy valóban igaz volna ez.

Egy fél óra múlva beállít a szomszédasszony, hogy valóban igaz, amit mondanak, hogy hazajöttem. Láttak a másik utcán jönni.

Szenzáció volt, hogy ennyi idő után hazakerül egy-egy a fogságból.

Ez így ment egész délután. Hol az egyik utcabéli, hol a másik utcabéli és sok asszony, aki a férjét várja, de nem jön sajnos sohasem haza.

Másnap péntek, elmentem a községházára jelentkezni. Beírnak, hogy 1947-ben **Pataky Ferenc** hazakerült a fogságból. Március 21-én jelentkezek a bányán. (...) ⁵⁶

PÉNZES JÁNOS

(Aklihegy, 1922.)

(...) 1944 novemberében hatvanöt embert vittek el a falunkból a lágerbe, akik közül harmincöten hazatértünk, de a többi odahalt, míg a 2. világháború frontjain összesen tíz idevalósi férfi esett el. (...)

Az oroszok „hajcsárjai”, felfegyverzett újakli lakosok szedtek össze minket, és kísérték be *Nagyszőlősrre*, az átmenetileg szovjet katonai parancsnoksággá „kinevezett” volt vármegyeházára, ahol négy napig maradtunk, s a puszta földön hálva, újságokkal takarózva töltöttük el az éjszakákat. Innen pedig – *Beregszász* érintésével – *Szolyvára* vezetett az utunk, ahol egy hatalmas, fekhelyekkel egyáltalán nem rendelkező barakkba zsúfoltak be minket. Négy napon át sem ételt, sem italt nem adtak nekünk, aztán gyalogmenetben indítottak el minket *Turka* – *Sztarij Szambor* – *Novij Szambor* felé...

A kétezer legyengült, éhes fogolyból álló menetoszlopban többen is összehúzódtak a Kárpátokon átvető hosszú út során, az örök pedig egyszerűen az út

⁵⁶ Részlet Pataky Ferenc kéziratban lévő naplójából, amelyet személyesen adott át nekem szíves közlésre.

szélére húzták és otthagyták az erejük végéhez ért szerencsétleneket, akiken még a társaik sem segíthettek, mert a szovjet katonák senkit sem engedtek kilépni a sorból. *Turkán* azután négy-négy fogoly kapott egy konzervet meg egy fekete téglakenyeret, s ennek a kevés élelemnek kellett kitartania *Novij Szamborig* (ami csak állandó koplalás mellett sikerülhetett), ahol is teherkocsikba vagonírozták be a deportáltakat (hatvan embert egy kocsiba), majd a hosszú szerelvény elrobogott a napkelte irányába.

Nyolc napig utaztak *Donyeckig*, a város körül létrehozott 32 hadifogolytábor egyikéig, miközben naponta egy veder korpalevest kapott egy vagon, s öt deka kenyeret egy ember. Reggelente az őr kinyitotta az ajtót, s bekiáltott: van-e halott a kocsiban. Ha nem volt, akkor káromkodott, viszont ha akadt, akkor a szovjet katona csak annyit mondott: „Haraso”, vagyis, hogy jól van... Beszélgetőtársam vagonjában öten haltak meg az utazás alatt, s ha minden kocsiban hasonló volt a halálozási arány, akkor mintegy 150 emberrel végezhetett – csak ebben az egy szerelvényben – a bolsevik barbárság...

A lágerben hatalmas barakkokban helyeztek el bennünket – a mienkben úgy ötszázán lehettünk –, priccseken háltunk, s két rakott spór állt a barakk két végében, melyekbe jó szemet kaptunk, csak éppen keveset, így míg a barakk két végében még elég enyhe volt a levegő, addig középpütt, bizony, hideg uralkodott, kiváltképp télen (...)

Az első két hónapot karanténban töltöttük, utána pedig különböző munkákra hurcoltak minket, én például a mezei brigádba kerültem, mezőgazdasági munkákat végeztem, s meg kell hagyni, hogy az őrzésünkre kijelölt katonanő emberi módon viszonyult hozzánk. Hanem a tervet teljesítenünk kellett, különben 20 dekára csökkentették a 30 dekát kitevő napi kenyéradagunkat. Amúgy mind a karanténban, mind azt követően két deka szalonna és öt deka kenyér volt a reggelink, répalevest és répafőzeléket adtak ebédre, egy kis sózott hal jutott vacsorára, a két későbbi étkezésre kellett beosztanunk a reggeli után maradt 25 deka kenyérünket, s persze, a táborban is történtek halálesetek...

1945 őszén azután beszélgetőtársamat – megannyi sorstársával együtt – ismét bevagonírozták, s persze, itt is teherkocsikba kerültek. Romániába, a hatalmas *focsani hadifogolytáborba* vitték őket, miközben az egész utazás alatt csak egyszer kaptak enni egy kis cukrot meg egy kevés kenyeret. *Focsaniban* azonban nem fogadták be őket a teljesen megtelt táborba, így tovább vonatoztak Iasiba, az ottani, hasonló létesítménybe, ám ott is csak egy épület ereze alatt tudtak helyet biztosítani számukra, négy nap múlva pedig *Királyhá-*

zára robogtak, ahol egyszerűen szélnek eresztették őket. Ám annak ellenére, hogy semmiféle hivatalos igazolványt nem kaptak, baj nélkül hazaértek. 1945 novemberét mutatta a naptár...

Hazatérésemet követően úgy éreztem, dokumentálni kellene a falu életének a főbb eseményeit. (...)

Előbb összeállítottam a lágerbe elhurcolt földijeim névsorát, majd később azokét is, akik sohasem tértek haza a Gulagról. Ezt követően pedig jegyezni kezdtem a születések és a halálesetek bekövetkezését, amit a mai napig folytatok, s végzem, amíg csak tudom. (...) ⁵⁷

SASS LAJOS

(Kígyós, 1908. okt. 18.)

(...) 1944. október 26-án jöttek be *Kígyósr*a az oroszok, és már rögtön azon a héten vitték az embereket a jánosi reptérre dolgozni. November 26-án elvittek bennünket *Beregszászba*, ahol a mostani 5. számú iskolában gyűjtötték össze a férfiakat. November 30-án gyalogmenetben *Szolyvára* indítottak bennünket, onnan pedig pár nap múlva *Turkára*. Ott az egyik orosz katona lehúzta a lábamról a jó téli csizmámat, adott helyette egy olyat, aminek az egész sarka a lábfejéig le volt szakadva.

Az elosztásért felelős főnök a rabok között egy **Bakos József** nevű falubelim volt, vele különösen embertelenül bántak el az oroszok. Tekintélyes ember volt, első ránézésre tiszteletet parancsolt. Éppen *Turkáról* hajtottak bennünket egy másik faluba, hát ahogy mentünk az úton, közvetlenül mellettünk folyt egy tiszta vízű patak. **Bakos József** megszomjazott, lehajolt az ivóbádoggjával, hogy vizet merítsen. A katona meglátta ezt, és addig verte a hátát puskatussal, hogy már estére vért köpött. Hogy utána mi lett vele, nem tudjuk, többet soha nem láttuk. Mindezt egy kis vízért...

Turkáról Szamborba hajtottak bennünket. Egy istállóban, a csupasz földön aludtunk. Innen *Novij Szamborba* vittek, majd december 16-án bevonóíroztak bennünket és elindultunk az ismeretlenbe. Egész úton összesen háromszor kaptunk enni. Január 7-én érkezünk meg *Nevianszkba*, összesen voltunk vagy 1200-an. Jött egy magas szovjet tiszt, bottal a kezében, és elkezdett oroszul beszélni. Sokan nem értették, de én igen, mert régebben a cseh hadseregben megtanultam csehül. Mondja a tiszt, hogy aki gyengének

⁵⁷ Lejegyezte: LAJOS Mihály: *A lágertől a községi krónikáig*. Kárpátalja, 2008. máj. 30., 385. sz.

érzi magát, az menjen vissza a vagonba, jön mindjárt értük egy teherautó, ami beviszi őket a lágérbe, mert még három kilométert kell gyalogolni. Mi elindultunk gyalog, de aki odaállt várni a teherautót, azokat mi többet se láttuk viszont. (...)

A lágérben rengeteget dolgoztattak bennünket. Mivel tudtam csehül, brigadéros lettem. Voltunk 67-en abban a brigádban. Vittek gyárba és a közelben lévő kaolinbányába is dolgozni. Legtöbbet a nevianszki lágértől úgy 5-6 kilométerre található erdőkben dolgoztunk fakitermelésen. Munka mindig volt elég, étel viszont nem. Reggel, délben és este húsz deka kenyeret kaptunk. Sokan betegek lettek az éhségtől, vagy meghaltak.

A lágérparancsnokunk egy budapesti ügyvéd, *Gojtény Imre* volt. Egyszer behívatott az irodába. Mondja nekem, hogy a brigádból egy embert válasszak ki és hagyjam otthon a lágérben. Van a halottaskamrában 83 ember, ott kellenek fűteni, mert komisszió fog érkezni. Azt is mondta még, hogy kedvezményként ez az ember szabadon mehet majd a konyhára enni. Először a sógorommal, *Csok Bélával* akartam jót tenni, aki nagyon gyenge volt. Mondom neki a feladatot, de ő nem vállalta. Végül a szomszédom, *Béni bácsi* vállalta el a munkát. Megmutattam neki a helyet, meg elmagyaráztam, mit kell tennie. A halottaskamrában volt egy két és fél méter hosszú kemence, ezt kellett fűteni birjuzovkával (fehér nyírfa). Mellette álltak egymásra felpakolva a halottak, meztelenül. Mindnek a nyakában egy cédula függött spárgán, ráírva a neve, születési helye.

Béni bácsi három hétig tüzelt a kamrában, de a komisszió még mindig nem jött. Egy éjszaka aztán úgy két óra körül jött és felkeltett, aztán mondja, hogy nagy baj van: összedőlt a halottkupac. A melegtől azok a fagyos emberek kiolvadtak és összedőltek keresztbe-kasba. Reggel jelentettem a történeteket a lágérparancsnoknak, majd kimentünk dolgozni. Estére, amikor hazaérkeztünk, megtudtuk, mi történt. Egy szamoszvállal beledobták a halottakat egy domboldalon vajt tömegsírba. Akinek kilátszott valami a gödörből, azt egy orosz katona lábbal taposta le, majd jött egy százas traktor és rájuk nyomott 4-5 mázsa földet. *Mester Sándor* bácsiban, aki szintén falubeli volt, mély nyomot hagyott ez az iszonyat. Most is meg tudnám mondani, hol van az a tömegsír... (...)

1946 telén engedtek haza. Meztelenre vetkőztettek, majd mosdani küldtek bennünket. Ezután bevittek egy helyiségbe, ahol a fronton összeszedegedett nadrágokat, köpenyeket osztottak ki nekünk, mindegyik tiszta vér volt. Erről nem jó beszélni, még rágondolni sem. Az otthoni ruháinkat soha nem kaptuk vissza. Karácsony szombatjára érkeztem meg három másik *kígyósival*

együtt, keserves körülmények között, éhezve, betegen és legyengülve. Huszonhat hónap után otthon voltam. (...)

A láger után egy ideig itthon voltam a családdal, majd bejött a „Prudhus”, a mai napig nem tudom, hogy ez mit jelent. Menni kellett a hegyekbe rönköt hordani. *Dolhára* hordtuk lefelé a fát, hét hétig voltam ott, majd megszöktem, mert nem bírtam az egészszet. 1947. március 15-én megalakult *Kígyóson* a kolhoz, mely 1952-ig önálló volt, ezután összezsúfolták *Kígyóst*, *Nagybereget*, *Beregújfalut* meg *Remetét*, és lett egy egységes kolhoz, itt kezdtem el dolgozni. Később *Bereg-szászban traktoriskola* nyílt, hat hónapig tanultam 17-18 éves fiatalokkal, de itt sem hagytak nekem békét. Egy nap az iskolaigazgató, egy **Kudin** nevezetű nyugdíjas harckocsizó ezredes behívatott magához. Mondja nekem, hogy levelet kapott a kolhoznóktól, mely szerint **Sass Lajost** ki kell dobni az iskolából, mert a magyar világban csendőr volt. Ez hazugság volt, mert én soha nem voltam csendőr. Szerencsére nem dobtak ki, az igazgató mellettem állt.

Az iskola után 11 évig vezettem traktort. Ez nagyon kemény munka volt, sokszor huszonnégyórátunk. Egy idő után otthagytam ezt a munkát, és beszerző lettem a kolhozban. Bár rég elértem a nyugdíjkorhatárt, nem tétlenkedem, most is dolgozgatok. De azokra a szörnyűségekre nem szívesen emlékszem vissza...⁵⁸

SZILÁGYI IMRE

(Szabolcs, Uszka, 1901.)

(...) Apám református lelkész volt. 1919-ben iratkoztam be közigazgatási tanfolyamra. 1923-ban nevezték ki ide körjegyzőnek. Akkoriban a főszolgabírónak csak jelölési joga volt, három szolgabíró-jelöltet állíthatott, akikből a község választott szolgabírót. Ő volt a képviselőtestület vezetője. A jegyzőt is a képviselőtestület választotta, életfogytiglan határidőre. *Tiszabecs*, *Uszka* és *Milota* községek tartoztak a körjegyzőséghez.

Uszka egyébként régebben, 1890-ig, *Ugocsa* vármegyéhez tartozott, és kisenemesek lakták. Meg is látszik az úrhatnáság a lakosságon. (A jegyzőnek az anyakönyvvézetés, aztán az építésügy, az állami végrehajtás, adókimutatás, szabálysértés, mezői rendőri és közlekedési szabálysértési teendők, kisebb polgári peres ügyekkel való bíráskodás, jogi tanácsadás, továbbá ügynevezett magánmunkálat volt a hatásköre. Ebből a két utolsóból volt a legtöbb baja minden

⁵⁸ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: *Kígyóstól Nevianszkiig*. Kárpátalja, 2006. nov. 24., 306. sz.

jegyzőnek. Az ügyvédek kenyerét vettük el, ezért kényes ügy volt.) Az adóki-
vetéssel, adóbehajtással volt bajunk még, az állami adóhivatalba fizettük be
a beszedett adót. Volt itt *Uszkán* egy nemesi sarj, **Baka Lászlónak** hívták.
Mindig magas polcra akart intézkedni „mint Uszka egyetlen földesura”,
cseléd nem állta. „Nincs rossz idő, csak rossz cseléd” – mondta, és mindig
kihajtotta őket, az esőben is. Rossz adófizető volt, mindig volt adótartozása,
folyton kért rá halasztást, kapott is.

Ezeknek a községeknek a hovatartozása sokszor volt vita témája. Ugyanis
a *Tisza* átszakított ide *Tiszabecs*hez 19 holdnyi területet *Ugocsa* vármegyéből.
A visszacsatolás után, 1940 körül *Ugocsa* vármegye a történelmi hagyomá-
nyokra is kezdett hivatkozni. *Uszka* község egyébként régen, mint mondtam,
a történelmi időkben *Ugocsa* vármegyéhez tartozott. **Baka László**, akit az
előbb említettem, ezen a címen tudta felzaklatni *Milotát* és *Becset* is *Uszka*
után. Követelte, hogy csatolják ezt a három községet *Ugocsához*, „hogya süve-
gelje meg a magyart ott a muszka is, a román is”. 1941-ben beadtak egy bead-
ványt a főszolgabíróhoz, hogy a képviselőtestület elhallgatta a köz kívánságát,
ugyanis a nép azt akarja, hogy a három község *Ugocsához* tartozzon. Kérték
a megyei törvényhatósági közgyűlést, hogy „engedje ki a három községet”.
Aztán a képviselőtestület is határozatot hozott az átszatolásról, de megfelleb-
beztem és megsemmisítették ezt a határozatot. Később, 1944. október végén
vettem észre, hogy a megsemmisítő határozatot kitépték és ellopták az iratok
közül. Ez 1944. október 21-én vagy 22-én történt.

A kidobolás napján nem voltam itthon, az anyósomnál jártam. A felesé-
gem nem nyitotta ki az ajtót, amikor értem jöttem. Az oroszok körülzárták a
három községet és elvittek innen minden felnőtt férfiembert. Engem másnap
Debreceni Károlyval együtt vitettek el, aki közölte, hogy két hétre minden-
képpen nekünk is el kell mennünk. Négy és fél év lett belőle!

Az előzményekhez hozzátartozik a zsidóüldözés, ami ezeket a községeket
is érintette. Itt október 15-től 23-ig tartott a nyilasuralom 1944-ben. A „falu
nagyja” egy ózdi munkás lett, aki akkor a szomszédombba költözött. De a zsi-
dók elhurcolása már jóval korábban és német parancsra történt. A falu szidta
mindig a zsidókat, de amikor elvitték őket, sokan sírtak.

Abból lett aztán a baj, hogy a zsidók vagyonának zárolásával és őrzésé-
vel a csendőrpáncsokat bízták meg. De amikor 1944 végén megbomlott a
rend, sokuk lakását feltörték és kirabolták őket. Ekkor *Tiszaújlakon* az orosz
majornak, aki szintén zsidó volt, bebeszélték, hogy nem az újlakiak, mármint
tiszaújlaki ruszinok, hanem ennek a három községnek a lakosai rabolták

mindenütt a zsidó vagyont. Pedig a ruszin testvérek dézsmálták meg a zsidók vagyonát, akik amúgy mindig alázatosnak mutatkoztak. Ez egy ilyen nemzetiségi ügy volt. Én egyébként mindig tiltakoztam a képviselőtestületben, amikor a zsidókérdésről esett szó, azt mondtam, hogy mi államügyekkel nem foglalkozunk itt a testületben. Nem voltam én a nyilasuralom pártján.

Már kint jártunk *Munkács* előtt, a teherautón fölismertem három becsi embert, akik hivatalosak voltak egy tartományi gyűlésre, ahol állítólag megszavazták, hogy ez a terület, ez a három község, odatartozzon a *Kárpátaljá*hoz. Két nappal később tudtuk meg *Munkácson*, hogy a *Kárpátalja* csatlakozott a *Szovjetunió*hoz, tehát minket is átcsatoltak. (A község volt jegyzőjének információi valószínűleg helytállóak. 1944. november 19-én Nemzeti Tanács alakult *Munkácson*, és küldöttei megszavazták az *Ukrajná*hoz való csatlakozásról szóló proklamációt. Mivel ezekben a napokban *Uszván*, *Milotán* és *Tiszabecsen* már orosz katonai igazgatás volt, elképzelhető, hogy a *munkácsi* gyűlésre ebből a körzetből is érkeztek küldöttek.) (Nem akarom elárulni ezeknek az embereknek a nevét, egy még él közülük, magammal viszem a sírba, amit tudok.)

Munkácson meg akartunk szököni, de én nem mertem, volt, aki hazajutott. A *Kárpátaljáról* minden magyar férfit elvittek 18 és 50 év között; főleg a vallásra voltak tekintettel, a görögkatolikusokat, keletieket nem vitték, a zsidókat pedig egy év után hazaküldték. A cigányokat is hazaküldték, mert ott nem volt állampolgári joguk, státusuk.

Galíciában vagoníroztak be bennünket, de engem külön raktak és a tisztekkel együtt vittek el *Grúziába*. Annak köszönhetem, hogy hazajöttem, hogy megszerettek a csavaros eszű grúzok.

Uszváról ötvenkettő, *Milotáról* száznyolcvan, *Tiszabecsről* kétszázhusz embert hurcoltak el, ezeknek csak a harmada jött vissza.

Kilencven kiló voltam, amikor elvittek, ötvenkettő, amikor visszajöttem. Disztrófiám volt, kihullott az összes fogam is.

Magosligeten él az az ember, *Nagy Lajos*, aki fölírta az elhurcolt emberek nevét.

Együtt voltam *Herczeg Kálmánnal*, a lelkésszel *Szolyván*, őt már '45 kárácsonyán hazaengedték.

Kint egyébként propagandista voltam, és hoztam is haza egy csomó ideológiai anyagot, amit átadtam *Nyíregyházán*. Muszáj volt.

Mikor hazajöttem, három hónapig voltam jegyző, míg „rendelkezési állományba” nem kerültem. Előzőleg, mint halottat helyeztek nyugdíjba, a feleségem kapta a nyugdíjat.

Nem sokkal azután, hogy hazajöttem, egy gyűlésen a kommunista párt helyi képviselője azt mondta, itt van a régi rendszer kiszolgálója, és rám mutatott, ő a bűnös azért, mondta, hogy elhurcolták innen az embereket. Azt kérdeztem én erre, hogy akkor mondják meg, engem ki vitetett el? És azt is mondják meg a honfitársak, mert nekem nem elvtársaim, hogy ők miért szaladtak el, amikor engem elvittek. Nem az a legény, aki üti, hanem aki állja! Egyébként a falu lakosságának körében akkor elterjedt ez a tévhit. Sokan engem hibáztatnak itt is, *Uszkán* is.

Végül a földhivatalból mentem nyugdíjba, voltak némi geodéziai ismereteim és tanultam is. Tettem egy alapvizsgát, betagosítottam így én *Uszkát, Becset, Milotát*, az egész környéket, amikor a földhivatalban dolgoztam. Még most is ledolgozom télen nyugdíjasként a három hónapot, és csak tavasztól őszig lakunk itt kint.

(*Tiszabecs, 1980. május*)⁵⁹

SZEGE JENŐ

(Nagyszőlős, 1912.)

Hajdan a cseh hadseregben szolgáltam. *Nagyszőlősen* jelentkeztem az illetékeseknél, közöltem, hogy csatlakozom a csehszlovák alakulathoz. Szlovákiába, a toborzóhelyre szállítottak bennünket. Ott azonban több magyar sorsrársammal együtt megbízhatatlannak minősítettek. Ezután bevagoníroztak bennünket, és útnak indítottak a *Szovjetunióba*. Körülbelül 80 embert zsúfoltak be egy vasúti teherkocsiba. Dermesztő hideg volt. A kocsi közepén elhelyezett dobkályha vajmi keveset változtatott a hőmérsékleten. Víz sem kaptunk. Letörtük a vasúti kocsi külső falán lecsüngő jégcsapokat, így próbáltuk oltani a szomjunkat. Egy Isten háta mögötti vidékre, a *Donyeck* megyei *Jenakijevo* környékére kerültünk (...)

Amikor megérkeztünk, egy olyan kőépületben szállásoltak el bennünket, ahol az ablakok és ajtók helyén óriási lyukak tátongtak. A szó szoros értelmében a pocsolyában aludtunk. Így nem csoda, hogy az emberek hullottak, akár a legyek. Fegyveres őrök kísérték a munkába és vissza. Egy kőszénbányában dolgoztunk, ahol a levegő fojtógázzal volt telített.

⁵⁹ Lejegyezte: Demszky Gábor: „*Nem az a legény, aki üti, hanem aki állja...*”

Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu>) Beszélő számizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam 1, Szám 26 > Térségünk > Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól

Körülbelül 20 ezer ember dolgozott itt: magyarok, németek, románok, lengyelek, sőt még spanyolok is voltak közöttünk. Minden ember azért fohászkodott Istenhez, hogy sikerüljön túlélni ezt a poklot. A bányában rengeteg veszély leselkedett a foglyokra. Jómagam is kis híján otthagytam a karom. A bányából szállítószalaggal továbbították a felszínre a szenet. Egy óvatlan pillanatban a gumiszalag elkapta a karom. Egy szirmai ember (*Telibának* hívták) ordításomra leállította a szállítószalagot. Szörnyű fájdalmaim voltak. Egy német orvos kezelt, részben neki köszönhetem, hogy megmaradt a karom. De a fizikai fájdalmat olykor könnyebb volt elviselni, mint az igazságtalanságot, azt, hogy ártatlanul kárhoztattak bennünket ilyen sorsra. Ennek ellenére becsületesen dolgoztam. Mégis, amikor három év múlva visszanyertük szabadságunkat, még az útiköltséget sem biztosították maradéktalanul. (...)

A lágerben megtanultuk istenigazában becsülni az életet, örülni minden csekélységnek. Már csak azért is szerencsés embernek érzem magam, mert életben maradtam. Hazatérésem után a *nagyszőlősi* cipőgyárban kezdtem dolgozni, s meg kell, hogy mondjam, jól kerestem. Így a családom is jobb anyagi helyzetbe került. Gyermekeim sorsa is szerencsésen alakult. Ami viszont a mai fiatalokat illeti, az ő helyzetük nem irigylésre méltó. Nagyon remélem, hogy a jövőben egyetlen generációnak sem kell majd olyan megpróbáltatásokat átélni, mint amilyen nekünk jutott osztályrészül.⁶⁰

SZERDAHELYI ENDRE

(Csetfalva, 1924, túlélő)

„(...) Szolyvára elvittek, ott volt egy nagy barakk, dróttal be volt körül kerítve, olyan magas, mint a padlás, szűrődróttal sűrven, és akkor az eleséget vittük magunknak három napra, mondták, hazudtak. És akkor azt mondja, hogy te ebbe az istállóba maradsz, és a katonák átnézték, le kellett tenni a táskánkat, ami volt benne, kiszedték. Na egy kis kenyeret vittem..., egy kis szalonnát meg egy kést, a szalonnát vágni, az ember nem haraphassa a kenyeret, és mikor kivettem a kést hát enni vittem én a kést, és akkor elkezdte a szívemnek „uuuu mágyár”, na én azért nem szeretem én őket a mai napig is, én égetném őket elfele, mint a fát. Én nem bántottam, én háborúba nem voltam nem löt-

⁶⁰ Lejegyezte: KRISTÓF Emma *A fizikai fájdalmat könnyebb volt elviselni, mint az igazságtalanságot. Az ő kálváriája másképp kezdődött...* Kárpátalja, 2001. dec.14.48.szám.

tem le se az apját, se senkit nem bántottam..., és a tetűt, így lehetett csomójával markolni, ette a bőrit az embernek, egész nap nem csináltunk semmit,... nagy sár volt ott kint ... Na visszamentem a földre oda né nem padlós volt, sároson a helyem egy cseppet átenyhült, felküldhettem új helyre, na és a sárba ahon állottam egész éjszaka nem bírok állani, mint a bárány mikor behajtják az épületbe, úgy voltunk csapatba. Mék, hogy feküdt oda. Reggelre osztán egyik másiknak menni kellett a dógára, nem engedtek járkálni, ott volt a puskával, kellett nekem kimenni már világos volt, és ahogy megyek kifelé, a másik azt mondja, ügyelj már, ne lépj rá, nem tud húzódni, mert meghalt. Reggel már jött oda a kis szekérrel, egy lóval onnan már vitték több halottat, meghalt és hogy nem volt mit enni, éhezett csak a vizet itta, lázas volt az ember. Hát én is ott voltam feküdtem feszt, nem tudtak vinni tovább. Üres gyomorral, nem adtak egyebet, csak főzték azt a, volt az a korpa, volt az a lisztnek a korpája. Volt egy nagyon nagy bögre és abba öntöttek vizet se só, se zsír egy kicsit megengedték, én jobbat adok a kutyámnak, és akinek volt egy konzerves skatulyája enni belőle, avval egyet odaadott, de hát nem ette meg azt senkise. Se só benne, még ha lett volna egy kis só, jobban megette volna, mintha zsíros lett volna, hát nem boldogultunk vele, így hát nem ette meg ez se, az se. Jött az éccaka jött a nap sehol semmi csak beszélgetünk, úgy egyik is lefeküdt a sárba másik is. Hát mit csináljunk, éhen ott semmi nélkül kénytelen volt, amelyik úgy gyengébb volt meghalt. Volt egy nagy gödröt kihánytak, jó dél volt és akkor, ahogy aki meghalt volt egy kis szekér nekik, megfogta a két orosz a rongyát is levette tiszta meztelenre, még azt se hagyta rajta. Vitték, arra valami épület volt, fel volt aggatva és belelőkték abba a gödörbe, mikor az már teli volt, akkor szépen volt az a szolárka és lelocsolta, rálökött egy gyufát és égetett bennünket el, ennyi volt a koporsó.⁶¹

TEINEL ZOLTÁN

(Aknaszlatina, 1922.)

(...) Első nap *Rabóra* gyalogoltattak bennünket, ahol a helyi polgári iskolában éjszakáztunk, már néhány orosz fegyveres őr „védelme” alatt. Soha nem fogom elfelejteni az egyik tiszt másnap reggeli jelentését: „*Tovariscs podpolkovnyik, 640 vojennoplennih k toavaké gótúvá!*” (Alezredes elvtárs, a 640 hadifogoly útra kész!). Ekkor értettem meg, hova is kerültem.

⁶¹ Lejegyezte: PÓDA Katalin (Csetfalva), Mánykij robot-dolgozat, 2000.

– A *Szolyvára* vezető úton újabb és újabb fogolycsapatok csatlakoztak hozzánk, így körülbelül ezren érkeztek a gyűjtőtábor elé, ahol tífuszjárvány miatt mégsem „fogadtak” minket, ehelyett tovább indítottak *Perecsenybe*. Itt egy volt magyar laktanyában kaptunk szállást, majd karácsony tájékán *Szamborba* vezényeltek. Először *Turka* városában éjszakáztunk, ahol elértem legmagasabb hadifogoly-rangomat: kineveztek a foglyok *bataljon* (zászlóalj) parancsnokának. Történt ugyanis, hogy mindannyian nagyon szomszok voltunk, víz azonban csak a *Sztrij* folyóban volt, ahová – tartva a szökéstől – őrzőink nem engedtek le bennünket. Megkértem hát a tábor ezredesét, hogy egy kisebb csoporttal hordhassunk vizet a szomszok foglyoknak, különben valamennyien itt pusztulunk. Megszületett az alku – mehetünk, legyenek a csoport vezetője, de ha egyetlen embernek is nyoma vész, engem lőnek agyon. Tizedmagammal mertük és hordtuk szállásról szállásra az életerőt adó hús folyóvizet, de szerencsére senki sem hagyott cserben, hajnalban maradéktalanul megvolt a „vízhordó brigád”.

– *Novij Szamborban* áprilisban bizottság elé rendelték bennünket, ahol az egyik fogolytársam példájára én is tanítónak vallottam magam. Az ezredesi rangban lévő *grúz* kérdező biztos legnagyobb meglepetésemre azt mondta, menjek tanítani a gyerekeket, azzal hazaengedett. Ebben persze az is közrejátszott, hogy elég jól beszéltem oroszul és ki tudtam magyarázni magam. 1945 áprilisának végén négyen vágunk neki a hazaútnak: *Szlatináról Kruk Dezső* bányász, *Csoka István* borbély és jómagam, valamint egy huszti sváb telefonmester.

(...) *Huszt*nál már jártányi erőm sem volt, leheveredtem hát az útszéltre és elszunyókáltam. Arra jött egy viski fogatos, aki a szekérről lekiáltott: „Táborista?!” Mondtam, az, mire megérdeklődte, van-e utam *Viskre*? Mivel nővérem ott lakott, azonnal igent mondtam; erre ölbe kapott (alig voltam több mint 40 kiló) és felpakolt a derékaljba. Nevelőapám később gyalog jött értem *Szlatináról*, így kerültem nagy nehezen haza. Szegény édesanyám rosszszul lett, mikor meglátott...

– Őszre valamennyire kikupálódtam és három barátommal együtt elindultam *Budapestre*, hogy részt vegyek a fővárosi romeltakarító munkálatokban. Pár héttel később édesanyám telefonált, hogy hamar jöjjenek haza, mert lezárják a határt, elég volt nekem a láger... Kimentem hát a Keleti pályaudvarra, ahol éppen sípszót kapott egy *Csapra* induló szerelvény. Emlékszem, néhány ismerős román fiú húzott fel a zsúfolásig megtelt vonatra. Alig jöttünk át a *Tisza-hídon*, le is zárták a határt. Ott volt vége *Magyarországnak*.

(...) Májustól már a *szlatinai* sóbánya alkalmazottja voltam, előbb a tervezési hivatal ökonómusa, majd a csomagoló üzem vezetője, később a nyolcas számú bánya felszíni részlegének vezetője. Volt, hogy több mint félezer ember tartozott a kezem alá, mivel azonban jól beszéltem magyarul, románul és oroszul, könnyen szót értettem mindenkivel, ami sokat számított. Talán ez is közrejátszott abban, hogy háromszor választottak meg szabad szakszervezeti vezetőnek, és összesen hét éven át vittem a bányászszakszervezet ügyeit.

– Szép sikereket értünk el. A zeneiskola tanáraiból verbuvált kisebb szimfonikus zenekarral például megnyertük a műkedvelő együttesek területi versenyét és kijutottunk a *Kijevben* rendezett köztársasági fesztiválra. Az sem volt kisebb „győzelem”, amikor a területi szakszervezeti központban sikerült kieroszakolni egy csoportos szanatóriumi beutalót a futbalcsapat részére. Akkoriban *Beregszász*, *Huszt* csapata és az ungvári *Spárták* volt a nagy riválisunk. Ellenükben nyertük meg a területi kupát, amit a köztársasági liga követett, igaz, csupán egyetlen idényre. Ott volt továbbá a nagy népszerűségnek örvendő szakszervezeti színjátszó csoport, melynek én voltam az állandó konferansziéja. Állandó zenekarunk révén kitűnő zenés darabokat vittünk színre, az előadások után pedig reggelig tartó táncos mulatságokat rendeztünk.

(...) Tartott mindez az ötvenes évek végéig, amikor aztán fordult a történelem kereke, és elvették tőlem a szakszervezeti vezetőséget. Felelős vezetőként ugyanis legalább pártagnak kellett volna lennem, én azonban nem voltam hajlandó beállni a kommunisták közé. Visszamentem hát üzemvezetőnek és néztem, ahogy lassan elhalnak a közösségek, felbomlik a szintársulat, a szimfonikus zenekar, a futbalcsapat...

– Még szakszervezetis koromban történt, hogy az ötvenes évek elején *Szlatinára* látogatott a nagy **Nyikita Hruscsov**, az ukrainai kommunista párt akkori első titkára (1944 és 48 után harmadszor). A pártiroda és a szakszervezeti iroda akkoriban egy épületben volt, és amikor a beszpekások sorfala között **Hruscsov** felért az emeletre, valami miatt nem jobbra, hanem balra tért, az én irodámba. Leült velem szemben és elkezdtünk diskurálni. Mint kiderült, fiatal korában *Danász*on tanonckodott egy magyar hadifogoly kovácsműhelyében, akitől néhány magyar szót is megtanult: víz, kenyér, só, vas, tűz stb. Pár perc múlva aztán bejöttek az emberei, hogy várják a pártirodában...⁶²

⁶² Lejegyezte: Popovics Zsuzsanna: *Ludovikásból „táborista”, szakszervezeti vezetőből konferanszié... Fejezetek nyolc évtized szép-keserű emlékeiből*. Kárpátalja, 2002. jún.28.76.szám.

TOPERCEL BÉLA

(Técső, 1917. máj. 1.)

Itthon voltam, a házban rejtőzködtem, amikor bejöttek a faluba az oroszok, mert lemaradtam a hadseregtől. Én az utolsó csapatban voltam, a 24-eseknél. Kőrösmezőn jöttünk keresztül, ott olyan erős védővonalat hoztak létre, hogy azon nem jött volna át a szovjet, de a román beengedte. A szovjetek be akartak minket keríteni, ezért nekünk állandóan vonulni kellett visszafelé. Amikor aztán Técsőre értünk, lemaradtam a hadseregtől.

Bujkáltam a házban amíg el nem mentek a magyarok. Majd jött apám szólni, hogy már kibújhatok, mert már itt vannak az oroszok. Négy hetet voltam itthon, s akkor kidobolták, hogy minden magyar és német származású férfi jelentkezzen munkára. Muszáj volt jelentkezni, mert azzal fenyegettek, másként kiirtják a családunkat. Háromnap munkáról volt szó, amely végül harmincegy hónapig tartott számomra.

Jelentkeztem a városházán. Beírták a nevünket, majd két cigány milicista és két géppisztolyos katona kíséretében elindítottak. Ez volt az első csoport, *Huszt*on voltunk kb. két napig. Ekkor már láttam, hogy ez nem háromnap munká lesz, mivel kiadták a hideg élelmet. Egyeseknek, két-három embernek még sikerült hazakeveredniük *Huszt*ról, no meg útközben is elszöktek néhányan, mivel leitaták a katonát.

Onnan elvittek minket *Szolyvára*, jobban mondva elhajtottak, mert végig gyalogolnunk kellett. Két-három hétig voltam *Szolyván*, aztán kétezer emberből menetszázadot alakítottak és ismét útnak indítottak. *Novij Számbo*ba kerültünk, ott majdnem mindenki megbetegedett. Szörnyűséges körülmények uralkodtak abban a lágerben. Istállóban aludtunk. Egyik nap adtak vizet és egy kis szuharit (szárított kenyeret), másnap aztán semmit.

*Novij Számbo*ból – hogy elkerüljék *Szibériát* – sokan jelentkeztek a cseh légióba. Az életüket próbálták menteni az emberek, így hát én is jelentkeztem. Ott voltam egy hónapig, de a zsidók kilöttek onnan is, vissza akarták adni a „kölcönt” a magyaroknak.

Akkor ismét bezártak a lágerbe, majd kis idő múlva átirányítottak a *Poprád* melletti lágerbe. Ott is voltam egy hónapot, azután *Eperjesre* kerültem, körülbelül két hétre, majd pedig *Sanokba*. 1945 húsvétját ott töltöttem. Azért emlékszem erre, mert még kenyeret is adtak akkor nekünk. Rengeteg ember volt bezsúfolva a szánoki lágerbe. Minden nap 20-30 halottat vittek ki a lágerből, szekérrel, mint az ölfát. Úgy őriztek bennünket, mint valami gyilkosokat.

Annyit mindenesetre nyertem mindezzel, hogy az első telet – ami alatt Szibériában nagyon sokan elpusztultak – én „elcsavarogtam” a különböző lágerekben. De a sorsomat természetesen én sem kerülhettem el. Bevagoníroz-tak minket, 80 embert tettek egy marhaszállító vagonba. Szörnyű volt. 1945. április 19-én érkeztem meg *Kujbisevbe*. Élő-halott voltam. 28 éves koromra 47 kg volt a súlyom, az alacsonyabb férfiak pedig csak 38 kg-ot nyomtak. Soha nem hittem volna, hogy meg fogom érni a 80. esztendőt.

Négyen voltunk técsőiek *Kujbisevben*: **Nagy Imre** – ő kivándorolt *Magyarországra, Debrecenben* él; **Opsitos** – ő is kitelepült és **Bank Miska**, aki nemrég halt meg. **Opsitos** már két év múlva hazajött, azután mi következ-tünk **Nagy Imrével, Bank Miska** volt ott a legtovább. Ő csak négy év múlva jött haza.

Az első év nagyon nehéz volt. Az volt a szerencsém, hogy nem dohányoz-tam, és így könnyebb volt átvészelni ezt az időszakot. Ha dohányhoz jutot-tam, akkor azt mindig kenyérre cseréltem.

Az embereket három kategóriába sorolták a lágerben. Az első kategóriások rendszeren kijártak dolgozni, ők voltak a legerősebbek. Az úgynevezett o. k.-sok, a gyenge kategóriások csak a udvaron dolgoztak, nem járhattak ki a lágerből. A harmadik csoportba pedig a disztrófiasok (alultápláltak, táplálkozási rend-ellenességben szenvedők) tartoztak. Ezek az emberek már csontvázak voltak. Az ilyen ember már a palacsintát sem ette.

Az o. k.-sok általában nagy cigarettások voltak, de ki nem mehettek a lá-gerből. Én pedig kijártam dolgozni, ezért mindig adtak ezt-azt, kinek mije volt, hogy kivigyem és eladjam vagy elcseréljem. Hoztam nekik érte élelmet, vagy amit kértek és megfizették. Így kezdtem én éldegélni. Fejenként 60 dkg kenyeret adtak egy napra a lágerben, azonkívül még azt, ami éppen volt. Ami-kor káposztájuk volt, akkor káposztát ettünk háromszor naponta, amíg az autónyi káposzta el nem fogyott. Amikor hagyma volt, akkor hagymát. Utál-tam a hagymalevest, undorodtam tőle. Mászor hordós zöldparadicsomot hoztak, akkor azt adták, amíg el nem fogyott. Nem csináltak nagy problémát az emberek étkeztetéséből. Akinek erős volt a gyomra, vagy tudta pótolni valamivel a hiányos étkezést, az életben maradt, én kenyérrel pótoltam, ha módomban állt.

Mint már említettem, nagyon gyenge voltam. Néhány napig dolgoztam, majd betegállományba kerültem a lábadozók közé. De nem kezeltek semmi-vel. Megnézték az ember fenekét, hogy van-e mit megcsípni. Ha még volt, akkor mehetett dolgozni, egészségesnek nyilvánították.

Különböző munkahelyeken dolgoztam, ahová 35 °C hidegben is ki kellett menni. A lábujjam is lefagyott. A talaj olyan kemény volt, mint a kő, vaskaróval kellett gödröt vájni, ami nagyon nehezen ment. Minden órában lehetett 15 percig melegedni. Amikor befele mentünk a melegedőbe, egy pillanat alatt bent volt mindenki. De amikor ismét ki kellett jönni, az már nem ment olyan simán. Mire az utolsó is kijött, az első már meg is fázott.

Egyszer dolgoztam a városban is. *Kujbisev* központjában árkot ástunk. Volt az épületen egy óra. Néztük. Istenem! Milyen hosszú is öt perc...

Amikor kijártunk dolgozni, akkor három héten keresztül 75 dkg kenyeret kaptunk, hogy megerősödjünk. Egy gyárnak a garázsa lett a szállásunk. Hoztak a betonra egy autó szalmát és azon aludtunk. Huszonöt ember volt ott. No persze olyan volt ez a kenyér, hogy vakolni lehetett volna vele.

Én még a repülőgépgyárban is dolgoztam, az jó hely volt. Állandóan olyan fáradt voltam, hogy képes voltam akár vasdarabokon is elaludni. Könnyörtelen élet volt a lágerélet. Aki bírta, bírta, aki nem, azt kivitték a szekérrel. Csak annyira ástak gödröt a halottaknak, hogy a kutya is kihúzhatta volna, ha lett volna...

30 fokos hidegben vittek bennünket a fürdőbe. A ruhát le kellett venni, vitték a fertőtlenítőbe, mert nagyon tetvesek voltunk. Amikor kijöttünk a fürdéből, ránk adták a nyirkos ruhát, majd az udvaron sorakoztattak. A hülye katona pedig nem tudta másképpen megszámolni az embereket, csak ha ötösével sorba állnak. S ha még ráadásul hiányzott valaki, akkor órák hosszat ácsoroghattunk a fagyban, teljesen megdermedtünk.

Egyszer, amint a munkáról bejöttem a lágerbe, üzenték, hogy jelentkez-nem kell a biztonságiaknál. Elmentem. Akkor egy kapitány kérdezgetni kezdett a családomról, hogy hány sógorom van otthon. Mondtam, hogy öt van. Majd végül azt mondta, hogy mindjárt látni fogom az egyiket. Átvezettek egy másik szobába, és tényleg megláttam a sógoromat. Majdnem hanyatt esem a meglepetéstől. Ő is együtt volt velem *Pobrádiban* a lágerben, később még *Eperjesről* sikerült hazajutnia.

Kiderült, hogy otthon, az apósomnál lakott egy orosz tiszt és az adott valami papírt a sógoromnak, amivel el tudott hozzám jönni. Felöltözött ő is katonaruhába, és eljött értem. Haza akart vinni. Talán sikerült is volna, mert ez már 1947-ben történt, s ekkor már kezdték engedni hazafele a kárpátjaiakat is, csakhogy az adatlapomon hibásan volt beírva a lakhelyem. Mi nem tudtunk rendesen oroszul, s ők nem mindig értették, amit mondunk, így csúsztatott be a hiba. S ezt csak azután javították ki, amikor a sógorom

eljött hozzám. Húsvétkor látogatott meg, s tulajdonképpen egy hónapra rá el is engedtek.

Nagy Imrével ketten jöttünk haza *Técsőre*. Kb. tíz napi hideg élelmet adtak ki nekünk az út előtt. A cukrot azon a szent helyen meg is ettem. Adtak továbbá két új inget, gatyát. A többi ruhát pedig úgy kaptuk, hogy felsorakoztattak vagy ezer embert – ez már *Kijevben* volt –, s akin volt egy jó állapotban lévő ruhadarab, arról levették, és ránk adták. Az egyikről levették a sapkát, a másiktól a zubbonyt, a harmadiktól a nadrágot. Ezt kaptuk majdnem három évi munka után! Az élelmünk hamar elfogyott, úgyhogy a két alsóruhából az egyiket eladtuk.

Amikor hazajöttünk, jelentkezni kellett a parancsnokságon. 1947. május 28-án érkeztem haza *Técsőre*.⁶³

VARGA NÁNDOR

(Nagymuzsaly, 1926.)

(...) *Nagymuzsalyba* 1944. október 26-án jöttek be az orosz csapatok. Az utcán tankok vonultak, mindenki félt a faluban. A szovjet katonák vadul lövöldöztek a levegőbe, ettől kitört a pánik. Az asszonyok sírtak, a gyermekeket a padlásra bújtatták, teljes volt a káosz. Novemberben aztán kidobolták, mindenki készítsen össze három napra elegendő élelmet, mert „málenkij robot-ra” viszik a hadköteles férfiakat. Semmi rosszra nem gondoltunk, édesapámmal rendben összecsomagoltunk.

Beregszászba rendelték a gyülekezőt. Minket az akkori adóhivatal pincéjébe zártak, ott néhányan már sejtettük: valami nincs rendben. Az orvosi vizsgálat során kiütéseket láttak rajtam, azt hitték, tifusz, így elkülönítőbe vittek. Innentől kezdve nem láttam az édesapámat. Később négyes, hatos sorokban, fegyveres kísérettel vonultunk *Szolyvára*. Útközben hideg volt, téli öltözék híján engem csak egy őszi kalap, meg egy Bocskai-kabát melegített. Az örök végig piszkáltak a „díszes” kabátom miatt, végül aztán elvették.

Szolyván egy katonai kaszárnyában „szállásoltak” el. Szögesdrót és géppuskás örök vigyázták a tábort. Sokan már ott meghaltak a gyengeségtől vagy valamilyen betegségben. Télen indítottak útnak *Számborba*. Sokat szenvedtünk az örök kegyetlenkedései miatt: aki nem bírt gyalogolni, azt ütötték-

⁶³ Lejegyezte: SZOBOSZLAY Mónika. Topercel Béla visszaemlékezése. -In: Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében. Técső, 2000. 101-105.old.

verték. Enni nem adtak. *Szolyvától Számborig* vagy két alkalommal pihentünk. Sokan nem éltek túl a menetelést.

Számborban emeletes ágyakkal telezsúfolt barakkokban „éltünk”, 60-80 ember egy helyen. Enni nagyon keveset adtak, csak híg levest. Tavasszal aztán a foglyok többségét bevagonírozták, és ismét utaztunk, nem tudtuk, hová. Én a *Donyec-medencébe*, *Makijivkába* kerültem. Az éhségtől szinte kiestünk a vagonból. Menetoszlopban vánszorogtunk keresztül a szétlőtt városon, rengeteg épület állt romokban, mindenütt törmelék. A helyi lakosok gyűlölködve méregettek bennünket, rázták az öklüket, oroszul szitkozódtak. Azt hitték, hadifoglyok vagyunk.

Nyárig egy régi iskolaépületben éltünk, megint csak levesfélén. Később már dolgoztattak a kolhozban, amit szerettünk, mert legalább kimozdulhattunk a fogolytáborból. Hónapokig nem tudtunk tisztálkodni. Előbb eltetvesedtünk, majd a tifusz is megjelent. Ettől kezdve engedtek bennünket mosakodni: 200-300 emberrel csomóba dobáltatták a ruháikat, majd tűzoltócsőből erős vízszugarat eresztettek rájuk. Amikor nem vittek a kolhozba, főlöslleges munkát végeztettek velünk. Volt, hogy a szétlőtt épületek vasszerkezeteit cipeltették velünk oda s vissza. Az örök gúnyolódtak rajtunk, a helyi civilek meg szitkozódtak.

A táborban rajtunk kívül voltak németek, románok is. Az utóbbiakkal nemigen szimpatizáltak a magyarok. Emlékszem, volt egy fazekam, amit egy német mindenképpen meg akart kaparintani. Ennek aztán verekedés lett a vége. Az ősz végén jött a hír, talán hazamehetünk. Csekély volt rá az esély, de a szíve mélyén mindenki reménykedett. Október végén aztán egy szovjet tiszt odakiáltotta nekünk: „*Vengri, domoj!*” Azt hittük, álmodunk.

A visszaútra már kaptunk némi kenyeret, majd őrizet alatt vonatra ültettek. *Szatmárnémetiben* a román foglyokat elengedték, bennünket, kárpátaljaiakat viszont nem. Élelmünk elfogyott, így a helyi magyar családoknál házaltunk némi kenyérért. Ismét vonatozás következett és hamarosan befutottunk *Aknaszlatinára*. Ott azt mondták: mehet, ki merre lát. El sem tudtuk hinni, hogy végre ismét hazai földre értünk. „*Van itt muzsalyi?*” – hallottam egy kiáltást. „*Van!*” – ordítottam tele torokból. Mint kiderült, a faluból naponta várta valaki a hazaérkező foglyovonatokat. Aznap *Réti József* volt a „soros”, aki előbb ételt adott, majd mesélt az otthoni dolgokról.

Én egy év fogsággal „megúsztam” a lágert, de idehaza nem sok jó várt. *Muzsaly* akkoriban a határőr-parancsnoksághoz tartozott, házunkba egy orosz katonatisztet szállásoltak el családotól. Amikor a tiszt felesége meg-

látott lesóványodva és betegen, szinte szégyellte magát honfitársai miatt, és igyekezett élelemmel segíteni. Édesapám három évig raboskodott. Ő még rosszabb állapotban tért haza, és sokkal többet is szenvedett, mint én. Észtországot is megjárta. Mint mesélte, abban a táborban, ahová került, hatalmas tifuszbajrárvány pusztított, alig akadt túlélő (...).⁶⁴

ZSENDELY ANDRÁS

(Szőlősgyula, 1926.)

(...) – 1944 októberében töltöttem be tizennyolcadik életévemet, de mégis elvittek, csakúgy, mint a többieket. (...) Azt mondták, háromnapi munkára készülünk, amit el is fogadtunk, mivel tudtuk, hogy a lerombolt tiszai és vasúti hidakat mielőbb újjá kell építeni. *Szőlősen* gyűjtöttek össze bennünket, és aki magyarnak vallotta magát, azokat ott tartották. *Szolyvára* – több napi kimerítő gyaloglás után – már négyes sorokba rendezve, katonai őrizet alatt érkezünk meg, ahonnan csakhamar továbbirányítottak *Novij Szamborba*. Édesapánk *Turkánál* elmaradt tőlünk, mivel beteg lábaival nem bírta a menetelést. Ott láttuk utoljára...

– A vasúti közlekedés újraindítását követően *Szamborban* pár napon belül bevagoníroztak bennünket és útnak indítottak *Nevijanszkba*. Kegyetlen út volt: három hetet töltöttünk a fűtetlen vagonokban, napokig élelem, víz nélkül. Már útközben sokan meghaltak, a nagyobb állomáshelyeken csak be-beszólt egy katona: „Kaput je?”. Ha mindössze egy-két halott volt, ki se nyitotta az ajtót...

– Január hetedikén érkezünk meg a lágérbe, de már alig volt emberi formánk: kegyetlenül le voltunk fogyva, gyengülve. Hónapok óta itt láttunk először főtt ételt, meleg vizet, borotvát stb. Miután megerősödünk, munkára fogtak bennünket, ki a lőszergyárban, ki a fakitermelésen dolgozott. Akkor télen még sokan meghaltak közülünk, majd jött a tavasz, és a mezőgazdasági munka már nem volt annyira megerőltető. Az élelemdag? Kiskásából napi 2,5 deci, nagykásából fél liter járt, hozzá 25, 50 vagy 80 deka kenyér. Mindezek ellenére ragaszkodtunk az élethez, és ahogy lehetett, igyekeztünk segíteni magunkon. Emlékszem, ünnep volt, mikor a konyháról kiöntött fagyos krumpli héját összeszedtük és a kályha parázsán megsütöttük...

⁶⁴ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: *Nagymuzsaly – Beregszász – Szolyva – Szambor – Makijivka*. Kárpátalja, 2004. szept. 24., 193. sz.

– Három karácsony ért bennünket lágerben, közben egyre tovább vittek Oroszország belseje felé. 1948 márciusában az *uráli* térségben ért a hír, hogy a *kárpátaljaiak* mehetnek „*Domoj, domoj!*”. Útnak is indítottak bennünket egy-egy tarisznyával – benne kenyér, némi szárított hal –, amit némelyektől már a vonatállomáson elloptak...

– A *lembergi* piacon már kéregettünk, hogy valami ennivalóhoz jussunk, a *Munkácsra* tartó szerelvény pedig annyira tele volt, hogy csak a tetejére tudtunk felkapaszkodni. Az alagutaknál aztán lecsúsztunk a vagonokba, mert féltünk, hogy füstmérgezést kapunk. *Munkácson* kaptuk meg az elbocsátó dokumentumot, és ki-ki gyalogosan hazaindult. Itthon szegénység és munka várt ránk, de mindnyájan örültünk, hogy egyáltalán élünk...⁶⁵

⁶⁵ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsanna: *Kiskásából 2,5 deci, nagykásából fél liter járt. Szőlősgyulai magyarok a Gulágban.*

HOZZÁTARTOZÓK

EGRI SÁNDORNÉ

(Uszka)

Négyéves volt a fiam, amikor a férjemet elhurcolták. Volt itt egy körjegyzőség, és bár ez tiszta magyar ajkú környék volt, 1944. november 3-án kidoboltatták, hogy minden tizennyolc és ötven közötti férfi jelentkezzen háromnapos élelemmel. *Kaufmann* és *Lebovics* voltak a milicisták, és elvitték az embereket *Tisza-újlakra*. Sose jöttek ezek vissza a *Kárpátaljáról*, és minden magyart elvittek.

Oda voltak már az emberek hetek óta, amikor egy nyomorék elmondta, hogy *Szolyván* vannak egy táborban. Összeszedelőzködtünk tízen asszonyok, s elmentünk gyalog, decemberben, elmentünk a nagy hóban. Nagy hegy tetején egy magyar tüzerlaktanyát találtunk. Fogadtunk aztán fogatot *Munkácson*, és addig beszéltünk a kárpátaljai asszonyokkal, hogy adtak élelmet, mindent, és indítottak vonatot is nekünk. Reggel érkezünk meg a faluba, de ilyen nagy karika szögesdrótok vették körül a tábort, és nem lehetett oda bemenni, csak a madárnak, és hiába jártuk körbe. Akkor kikiabált egy ember, hogy itt már csak a nagyon betegek vannak. Mondták, hogy *Kotárszán* csinálnak egy nagyon gyors folyón hidat a többiek. Ott megismertem valakit a táborban. Nagyon piszkosak voltak. *Uzsokon* keresztül vitték ki aztán őket, én már oda nem mentem, de akik megpróbáltak utánuk menni, azoknak nem sikerült. Aztán *Orelban* rakták ki őket a vagonból, de ott már sokat csak halva vettek ki. Az én uram felpuffadt, mert a veséje lett beteg. Február 13-án halt meg az uram, és csak föltették egy szánra, úgy minden nélkül, és aztán a nagy hóban lehányták őket.

(Uszka, 1980. április)⁶⁶

⁶⁶ Lejegyezte: Demszky Gábor: „*Karika szögesdrótok vették körül a tábort...*”

Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól Közzétéve a *Beszélő* oldalon (<http://beszelo.c3.hu>) Beszélő szamizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam 1, Szám 26 > Térségünk > Egy fejezet a Gulag magyar vonatkozásairól

KASSAY EMMA

(Ungvár)

A szovjet hadsereg bejövele előtt édesapámat katona lévén beutalták a hadikórházba *Ungváron*. Innen a hadikórházat elszállították az anyaországba.

Mikor édesapámat kiengedték a hadikórházból, *Ungvárt*, vagyis *Kárpát-alját* elfoglalták a szovjetek. Édesapám igyekezett minél hamarabb hazakerülni. Üggyel-bajjal, bujkálással faluról-falura hazakerült. De sajnos nem sokáig volt itthon. Megérkezése után egy pár napra rá beállított egy kisművésű, ragyás képű kapitány, és édesapám után kérdezett. Szerencsére épp akkor nem volt itthon, a kapitány kijelentette, hogy eljön utána holnap. Eljött, de mi édesapánkat elbújtattuk (beágyaztuk az ágynemű közé.) A kapitány erre nagyon mérges lett. Így ágyaztuk édesapámat kétszer. A kapitány kijelentette, ha édesapám nem kerül elő, visz minket: nevelő anyámat, a kis újszülött húgomat, Jolikát, nővéremet, Margót és engemet. Erre édesapám kibújt a rejtekhelyéről. A kapitány mondta, hogy csak 3 napi munkáról van szó, de hozzon magával pokrócot és 3 napi ételmet. Mikor ezzel elkészültünk, elindultunk, a kapitány, édesapám, és én is mentem utánuk. A kapitány visszaszólt: „Igyi domoj”, de én nem akartam visszamenni, mire a kapitány újból megismételte, és elővette a pisztolyát. Szegény édesapám megfordult és szomorúan csak ennyit mondott, menj haza kislányom. Utána hová vitték, nem tudom, de később már mindenki tudta, hogy *Szolyvára* szállították a magyarokat.

Sokan velünk együtt elutaztak *Szolyvára*. Csak arra emlékszem, hogy nagy tér volt, körülötte szűrős dróttal körülvéve, a télben sok-sok ember volt. Vittünk ételmet, és sikerült is átadni, és egy pár szót váltani.

Nagyon nehezen éltünk édesapám nélkül. A nevelőanyám (mostohám), a pici kis húgom (aki 2 nappal az oroszok bejövele előtt született) a nővérem, Margó és én. Én még nem voltam nagykorú, 14 évesen kénytelen voltam a nővéremmel, aki 17 éves volt, dolgozni menni. Nagyon nehezen éltünk, azt elmondani, se leírni sem tudom.

Másfél év után tudtuk csak meg, mikor édesapám hazajött, hogy mit élt át a lágerben. Mikor megérkeztek, egy nagy barakkba zárták őket.

Ebédre krumplihéjjal készült leves volt. A vérhas kegyetlenül pusztított. Nem messze egy meszesgödör volt, ahová egy szekér vitte a félig halott meg a halott embereket, volt akinek a keze vagy a lába még mozgott, és oda, a gödörbe dobálták.

Édesapám hazajövele után is még sovány és gyenge volt, csak sokára tudott testileg rendbe jönni. A lágerben csak az mentette meg, hogy egy keveset

értett a medicinához, egy kis ágat talált, vagyis fadarabot, és azt porrá égette, a kabátja zsebében tartotta, és úgy menekült meg a vérhastól. Lelkileg viszont beteg maradt. A régi pedáns ember elhanyagolta magát. Állandóan kellett figyelmeztetni, hogy hozza rendbe magát. Mire ő: „Jó ez nekem”. Élt 81 évig, meghalt 1985-ben.

Édesapám **Harasz István**.⁶⁷

SZILÁGYI ZSIGMOND

(Tiszapéterfalva)

(...) Többször voltunk mind a bátyámnál, mind pedig édesapámnál, hogy élelmet juttassunk be számukra.⁶⁸ A legtöbb utunkat szinte végig gyalog tettük meg. Nagyon ritkán sikerült egy teherautóra vagy vonatra feljutnunk.

Egy alkalommal *Szkatárszkojéba* mentünk a nővéremmel. Vertük a nagy fahodály falát, és kérdeztük, hogy vannak-e még itt *Péterfalváról*.

A válasz igen volt. Megpróbáltuk tehát bejuttatni a magunkkal hozott elemózsiát. Jobban tudtam németül, mint oroszul, de nem mertem megszólalni német nyelven. Éppen az egyik katonát győzködtük, aki el akarta venni tőlem az ételekkel teli csomagot, amit én természetesen nem engedtem ki a kezemből, amikor egy másik katona puskatussal hátba vágott. Én elestem, eszméletemet veszítettem. A lágerben tértem magamhoz. Ekkor tudtam meg, hogy súlyos gerincsérülésem van, amivel még sokat kell feküdnöm.

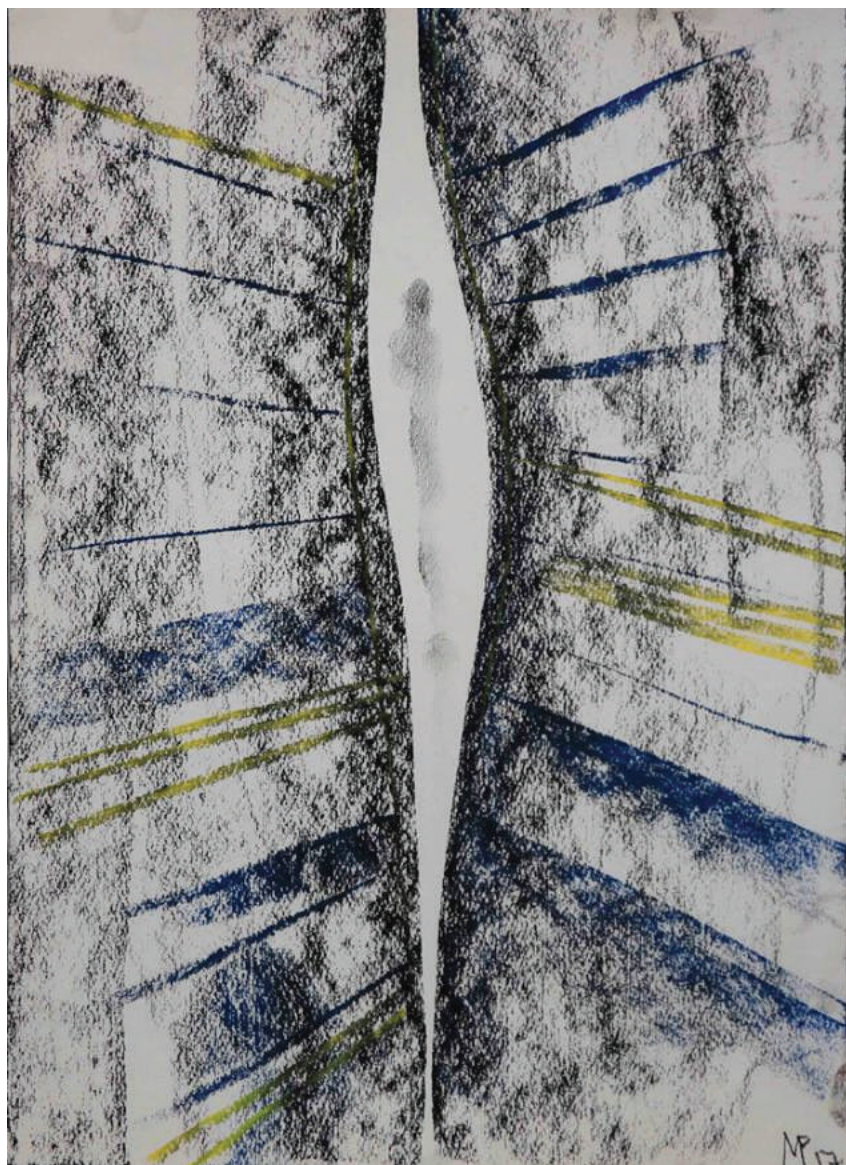
Több mint egy hónapot feküdtem a lágerben, ahová nővérem hordott nekem ennivalót. Ez alatt az idő alatt nagyon sok ember halt meg mellettem. Iszonyatos volt látni a szenvedésüket.

Mikor felépültem, elindultunk hazafelé. Természetesen gyalog. Kemény tél volt. *Szkatárszkojéból* legyalogoltunk *Szolyvára*, innen pedig *Munkácsra*. Itt szerencsés módon feljutottunk egy kocsira, ami lehozott *Beregszászig*. Majd legyalogoltunk *Benébe*, ahol már annyira fáradtak voltunk, hogy még a cipőt is levettük, és úgy mentünk tovább. *Benétől* hazáig már meg sem álltunk.⁶⁹

⁶⁷ Kassay Emma: Emlékezés édesapám elhurcolásáról. Kárpátalja, 1991. július.II. évf.13.szám.13.old.

⁶⁸ A sztálini időkben nagyon sokan rótták az utakat, és többnyire gyalog, csak hogy láthassák szeretteiket és be tudjanak juttatni számukra a légerekbe egy kis élelmet. Ez sokszor megoldhatatlan feladatnak tűnt, hiszen az örök igencsak szigorúak, de még inkább kapzsiak voltak, s ha netalán el is vették a kis csomagot és megígérték, hogy feltétlenül átadják a címzettnek, akkor sem volt biztos, hogy az célhoz ér. A katonák ugyanis sokszor maguk fogyasztották el a finom ételeket, és csak a nagyon jószívűek juttattak belőlük valamicskét a foglyoknak is.

⁶⁹ Lejegyezte: Karmacsai Zoltán: *Élelmet vittünk apámnak, bátyámnak*. Kárpátalja, 2001.okt.5. 38.sz.

KÁRPÁTALJAI MOBILIZÁLT SVÁBNÉMETEK JÓVÁTÉTELI MUNKÁN

BISSINGER IRÉN

(Nagyszőlős, 1927.)

(...) A szovjet csapatok bevonulásakor 17 éves voltam. A két bátyám, **Ottó** és **Rudolf** a magyar hadsereg katonájaként a fronton harcolt, én és a nővérem voltunk édesapánk támaszai. 1944 őszén *Nagyszőlőstre* is bejöttek az oroszok, majd nem sokkal a „felszabadítás” után elvitték a magyar férfiak többségét malenykij robotra. Mindez sejtetni engedte, hogy az elkövetkezőkben nem sok jóra számíthatunk.

Decemberben aztán parancs jött, hogy minden fiatalabb német vagy feltelevezett német nemzetiségű lakos köteles jelentkezni munkaszolgálatra. A fiatalabb lányoknak is jelentkezniük kellett. Mi is kaptunk a nővéremmel egy felszólítást. Nem értettük a dolgot, hiszen nem voltunk németek. Édesapám magyarországi születésű volt, nem is beszéltük a német nyelvet. Csupán a nevünk volt német hangzású. A félelem hatására azonban engedelmeskedtünk a felszólításnak.

A jelenlegi magyar iskola épületében gyűjtötték össze az embereket 1944. december 27-én. Innen szovjet szuronyos katonák kíséretében útnak indítottak bennünket *Husztra*, onnan pedig *Volócra*, ahol marhavagonokba tereltek bennünket, és elindítottak a *Donyec-medence* felé.

Donbászra kerültünk, *Horlivkába*. Itt egymás mellett két láger volt. Az egyikben a női rabok voltak, a másikban pedig magyar hadifoglyok, nagyon rossz körülmények között.

Közvetlenül az elhurcolásunk előtt otthon gyógyszerésznek tanultam, és ez segítségemre volt a lágerben. Utasítást kaptam, hogy jelentssem, ha valaki

megbetegszik a rabok közül. Ekkor már nagyon sok volt a tifuszos, legyengült ember. A tábori őrsemélyzet tagjai éreztették velünk a kiszolgáltatottságunkat. Volt egy szovjet tiszt, aki azzal rémítgetett bennünket, hogy a háború után ollóval és borotvapengével fognak bennünket felvagdოსni. Ez nagyon megijesztett mindenkit, mert ilyen körülmények között az ember hitelt ad az ilyesminek. Panaszkodni nem mertünk senkinek, mert féltünk. A véletlen sietett a segítségünkre. A lágerparancsnok egy öreg őrnagy volt, aki bizonyos megértést tanúsított a foglyok iránt. Amikor megtudta, hogy mivel terrorizál bennünket a tiszt, odajött hozzánk és oroszul szemrehányást tett nekünk, amiért ezt hamarabb nem mondtuk neki. Intézkedett, hogy a kegyetlen tisztet irányítsák át máshová. Ezután valamivel könnyebb lett a helyzetünk.

Hamarosan egy kokszkémiai gyárba kerültem dolgozni, ahol a kokszból kinyert salakot hánytuk lefelé a vagonokról. A hazakerülésემig itt dolgoztam. Nagyon keményen dolgoztunk, pedig szinte éhezettek minket. Naponta húsz deka kenyeret kaptunk, és kétszer osztottak „paszulylevest”, ami általában meleg vízből és két szem paszulyból állt, halzsírral ízesítve. Undorító volt.

Egy idő után a munka és a hiányos táplálkozás következtében lesóványodott mindenki, még több lett a beteg. Egy nap, amikor nem dolgoztunk, egy huszti lánnyal kiszöktünk élelmet szerezni. A környéken, ahol a láger állt, múlt századi viszonyok uralkodtak. Nem használtak sehol gépeket, a földet kézi erővel művelték. Találkoztunk egy öreg nénikével, akihez elszegődtünk ásni. Fizetségül megvendégtelt bennünket, sőt még a nővéremnek is hoztam ennivalót.

Amikor visszamentünk a lágerbe, azt láttuk, hogy minden rab az udvaron áll. Kiderült, hogy miattunk állnak így büntetésből, itt ugyanis mindenki egymásért felelt.

Sokszor megdöbbsentett bennünket az örök lelketlensége, ateizmusa. Emlékszem, egy reggel éppen munkába indultunk a gyárba, amikor tőlünk nem messze szovjet katonák halottakat dobáltak le egy hirtelen vájt tömegsírba, majd rászórtak egy kis földet és otthagyták őket. Sok halottnak kilátszott a keze, lába. Borzalmas volt mindez. Megvártuk, hogy a katonák elmenjenek, és odarohantunk, hogy ássunk egy nagyobb gödröt, nehogy a kóbor kutyák kikaparják és széttépiék a holttesteket. Amikor a szemközti lágerben raboskodó magyar foglyok ezt meglátták, kiabáltak, hogy hagyjuk a gödröt és menjünk dolgozni, mert ha az örök meglátják, mit csinálunk, *Szibériába* deportálnak minket. Megfogadtuk a tanácsukat, mert nagyon féltünk.

Két év múlva sikerült csak hazakerülnünk a nővéremmel, végre találkozhattunk a két bátyámmal, akik szintén hazatértek a hadifogságból. Itthon

szomorú hír fogadott. Az édesapám 1945-ben, az elhurcolásunk után pár hónappal bánatában meghalt. A nővérem a lágerben megbetegedett, nem sokkal a hazaérkezésünk után ebbe bele is halt. Mindez óriási családi tragédia volt, ráadásul olyan hírek kezdtek el terjengeni, hogy megint elvihetnek valahová kényszermunkára, így állandóan kísértett a félelem.

Később itthon ápolónőként helyezkedtem el, 48 évig kórházban dolgoztam. Ez alatt az idő alatt nagyon kevesen tudták, hogy lágerben voltam. Félttem, hogy ha megtudják, elbocsátanak.

Szerencsésen megérttem a 78 évet, noha a lágerévek nem múltak el nyomtalanul. Az átélt szörnyűségek miatt 17 éves koromtól fáj a szívem és bronchitiszem van. Hogy túléltem a fogságot, annak köszönhetem, hogy fiatal voltam, és hittem Istenben. Néha ma is előtörnek belőlem a fájó emlékek, és próbálok ilyenkor másra gondolni, de az akkori borzalmakat elfelejteni nem lehet soha.⁷⁰

MORGENTÁL MAGDOLNA ÉS SORSTÁRSAI

(Huszt, 1922.)

1775-ben a Rajna-vidékről 16 sváb család érkezett *Husztra*. Jó telepésekhez méltóan csakhamar virágzó családi gazdaságokat teremtettek, és több emberöltőn keresztül boldogan éltek. A gyarapodásnak és a békének a második világháború vetett véget. A szovjet csapatok bevonulásával itt is hamar teret hódított a rémuralom: a magyar hadsereg soraiban harcoló sváb katonákat „háborús bűneik”, a fiatalokat pedig nemzetiségük miatt hurcolták büntetőtáborokba. A Sváb utca nehéz időket megélt lakói számára ma is fájó az emlékezés azokra az évekre, és csak egymás között emlegetik sérelmeiket, „legális” kifosztásukat.

– Nagyon keserves idők voltak azok, évekig nem volt egy perc nyugtunk – emlékszik vissza a 79 éves **Morgentál Magdolna**. – Naponta jöttek fosztogatni bennünket, és nemcsak az éhenkórász katonák, hanem a környék nagymellényesei is. Minden további nélkül a falhoz állítottak bennünket, és vittek, amit láttak. Apósom egy zsák kukoricalisztet elásott a földbe, onnan főztem apránként, hogy éhen ne haljunk. Férfjem már a lágerben volt, mikor egy éjjel rám törtek, és a két pici gyermekem mellől akartak elhurcolni. A

⁷⁰ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: «Állandóan kísértett a félelem.» Kárpátalja, 2005. nov. 11. 252. sz.

hozzánk szállásolt tiszt állt végül is eléjük: vagy megsajnálta bennünket, vagy a jó helyét féltette.

– Azon az éjszakán velem együtt 16 fiatalt hurcoltak el *Husztról* – mondja **Weis Katalin**. – Bennünket, 14 leányt egy helyre szállítottak, és két évig keményen dolgoztattak: tisztítottunk vágányokat, lapátoltunk havat, szenet stb. Az ennivalónk soha nem volt elég, de egyébként nem bántottak.

– Leginkább a tifusztól szenvedtünk. A környék béliek azzal fenyegettek, hogy egyszer ránk gyújtják az egész tábort – meséli **Weinrauch Ilona**, aki szintén megjárta a poklot. – Volt, hogy a foglyok bele is haltak a betegségbe, mivel semmilyen orvosi ellátásban nem részesítették őket... A hazaúton, egy *darnyicai* elosztóállomáson hallottuk először, hogy ártatlanul sanyargattak bennünket. Közülünk ketten maradtak oda, többen pedig már itthon haltak meg nagyon hamar.

Müllerbauer Magdolnát nem hurcolták el, de „kulák-listába” sorolták, és elvették a szülőházát:

– Férjemmel és három gyerekkel maradtunk fedél nélkül, végül anyósom fogadott be *Técsőn*. Minden családnak elvették a földjét, erdőjét, jószágát, tehát a megélhetését. Tízévi nyomorgás után jöttünk vissza, de munkát, nemzetiségem miatt, itthon sem kaptam. 42 éven át pereskedtem szüleim házáért, míg végül visszakaphattam. Az állandó bizonytalanság és hivatalba járás megrontotta az egészségem, felemésztette a nyugalmamat és a lelki békémet egyaránt.

Magda néni szerint a sváb kolónia egészen az oroszok bevonulásáig jól élt az egykori Várdombalja utcában; gyarapodott, fizette az adót, és taníttatta fiataljait. Jómaga hét nyelven beszél: a sváb és a magyar az anyanyelve, németül az iskolában tanult meg, szlovákul a környékbeli gyerekektől, majd a 30-as években csehül, aztán a kor változásával oroszul és ukránul. Rendkívüli nyelvérzékét soha sem volt alkalma kamatoztatni, mint mondja, azok az idők nem kedveztek a tehetséges, művelt embereknek, nem volt rájuk szükség. Otthonában már csak egy-két évszázados bútor és néhány megsárgult fénykép őrzi az egykori jólét nyomait és a boldog gyermekkor emlékét. Két könyvkülönlegesség is megmaradt a családi hagyatékból: egy 1852-es kiadású német–magyar szótár és egy 1881-es imakönyv. Az üldöztetés idején féltve őrzött „*Gimmel Schlüssel*”, azaz imádságos könyv, rejtekhelyét tulajdonosa még ma sem meri felfedni...

– A huszti termőföldeket és legelőket őseink aranypénzen vásárolták meg a *Magyar Királyságtól*, hogy idetelepedhessenek – mondja a 73 éves **Gerhardt**

József. – Kultúrát hoztak, jószágot, szerszámot és szaktudást. Erdőt vettek, annak anyagából építették házaikat, majd több hektár gyümölcsöst telepítettek. Leginkább földműveléssel foglalkoztak, de volt köztük ács, asztalos, kovács, valamennyi szakmáját értő mesterember. 1945-ben még megvoltak azok az útlevelek, amelyekkel átlépték az országhatárokat, de a közösség akkori vezetője – félve az oroszoktól – elégette őket. A háború után szinte minden családot kuláknak nyilvánítottak, és elvették vagyonukat, kirabolták házaikat. Én nem mondanám, hogy felmenőim bármelyik korszakban is különösen jól éltek volna, amijük volt, azért keservesen megdolgoztak. Ezt vették el tőlük, hogy ne legyen biztos megélhetésünk, és nyugdíjas korunkra is ki legyünk szolgáltatva a pénztelenségnek.⁷¹

POHARECKINÉ KAZINCZI (NELLI) ANNA

(Munkács, Várpálanka, 1922)

(...) Édesapám, **Kaincz Sándor**, egy pékség tulajdonosaként jó anyagi körülményeket tudott biztosítani a családjának, ahol hárman voltunk gyerekek. Várpálankán akkoriban néhány család kivételével kizárólag németek éltek. A faluban mindenki németül beszélt, és ennek megfelelően német nyelvű elemi iskola működött, ahol magam is négy éven át tanultam a testvéreimmel. Ezt követően a munkácsi német polgári iskolában folytattam tanulmányaimat, amely a harmincas években nagyon színvonalas iskolának számított, hisz szudétanémet tanárok tanítottak ott. A polgári iskola befejezése után, 1937-ben *Késmárkra* mentem német gimnáziumba, de csak 1938 októberéig jártam oda, mert az első bécsi döntés következtében *Munkács* visszakerült Magyarországhoz, és a szüleim nem engedtek vissza az időközben *Szlovákiába* szakadt *Késmárkra*.

Tanulmányaimat így a *munkácsi Árpád Fejedelem Gimnáziumban* magyar nyelven kellett folytatnom, ami nem volt könnyű, mivel nagyon keveset tudtam csak magyarul, s az osztályfőnököm sem volt tekintettel a nyelvi nehézségeimre. Mindenesetre, amikor leérettségiztem, már senki nem vette észre a kiejtésemen, hogy nem a magyar az anyanyelvem. Nyugodtan felvételizhettem tehát a *budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre*, német–magyar szakra. Itt viszont csak két évet tudtam elvégezni, mert 1944-ben már jöttek a „felszabadítók”, akik aztán minden jótól megszabadítottak minket.

⁷¹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Husztvi svábok: mindenükből kifosztották őket*. Kárpátalja, 2001. aug.3.29.szám.

Bár volt egy teherautónk, nem menekültünk az oroszok elől. Anyám halálos beteg volt, nem lehetett szállítani, így tehát itt ragadtunk. A vagyónunk odalett, anyám súlyos beteg volt – el lehet képzelni, milyen állapotban volt az apám. November végén elvitték a német és magyar férfiakat, decemberben pedig minket, német lányokat, asszonyokat is deportáltak. A nővéremmel együtt *Volócra* kerültünk, egy nők számára kialakított gyűjtőtáborba. Onnan a *Donbász vidéki Novohorlovkára* vittek tovább bennünket, ahol romokat takarítottunk el, később nehéz és egészségtelen munkákat végeztek velünk egy kocszot előállító vegyi üzemben.

Megdöbbentő volt számomra az akkori *Ukrajna*. Korábban el sem tudtam volna képzelni az ott látott szegénységet. A koldusgyerekeknek adtam a kenyéradagomat. Bennünket színészeknek gondoltak a helybeliek, hisz divatos ruháink, kabátjaink maskarának tűntek az ottani emberek számára. Az étel, amit kaptunk, halzsírral készült, csak úgy tudtuk megenni, ha befogtuk az orrunkat. Én 30 hónapig voltam a lágerben, utána hazaengedtek, de voltak olyan sváb asszonyok és lányok, akik öt évet töltöttek ott. Még visszagondolni is rossz rá, életem legszörnyűbb időszaka volt az.

Amikorra hazaértünk, édesanyám meghalt, apám beteg volt. Szegények lettünk, mint a templom egere, csak krumplink és tengerink volt, tehát krumplis fánkon és puliszkán éltünk. Csak két évet végeztem el az egyetemen, ennek ellenére az unokatestvérem férje, a *csapi iskola* igazgatóhelyettese elintézte, hogy felvegyenek némettanárnak. Akkor két évig – ha jól emlékszem – az orosz iskola mellett működtünk, mint magyar tagozat, aztán kaptunk egy külön épületet, és létrejött a *csapi magyar iskola*. De az én végzettségem nem volt megfelelő, emiatt 1955-ben felvételiztem az *odesszai egyetem* német szakára. Nem kis bátorság kellett hozzá, hisz oroszul írni egyáltalán nem tudtam, csak beszélni tudtam valamelyest a lágernek köszönhetően.

Szerencsémre az első felvételi vizsga pont a német volt, amely olyan szenzációsan sikerült, hogy utána a többi vizsgán már „toltak” a tanárok. Az orosz tollbamondásom nem is egyes volt, hanem mínusz ötös, de arra való tekintettel, hogy soha nem jártam orosz iskolába, ezt elnézték nekem. Nagyon megértető volt számomra az egyetem: tanítottam a *csapi iskolában*, s közben orosz tankönyvekből, szótárral tanultam. Ha nem lettek volna olyan megértők a csapi kollégák és a férjem, akkor nem is tudtam volna végigcsinálni.

A hatvanas évek elején *Munkácson* kaptam munkát, az esti iskolában. Ott a tanulók selejtje nem fogadott el engem, de voltak olyanok is, akik technikum után jöttek az esti iskolába. Azok odavoltak értem, mert tanulhattak tő-

lem valamit. Aztán 1961-ben a magyar iskolába kerültem, ahol már elismerték a munkámat, bár anyagilag akkor sem becsülték meg a pedagógusokat.

1973-ban meghalt a férjem, a fiam a *lembergi egyetemen* tanult, rákényszerültem, hogy a tanítás mellett kiegészítő jövedelem után nézzek. Összetákolattam egy szegényes, fából készült fóliasátrat, és belekezdtem a virágkertészkedésbe. Rengeteget gürcöltem, az anyósom pedig árulta a piacon a virágot. Szerencsémre a városháza ügyeskedők elleni kampányai során nem verték szét az én rozoga fóliasátram, akiknek viszont fémváz, masszív üvegháza volt, azokét igen. Amikor a fiam befejezte az egyetemet, mérnökként helyezkedett el, s havi 90 rubel volt a fizetése. Később belekezdtünk egy családi ház építésébe, de ahhoz, hogy be tudjuk fejezni, a kertészkedés mellett *Jugoszláviába* és az *NDK*-ba kellett járnunk adni-venni.

Ebben az országban tisztességes munkából csak nyomorogni lehetett, élni nem. Most is, hogy nyugdíjas vagyok, éhen halnék, ha a fiam nem támogatna, ez a helyzet egyenesen megalázó. Ennek ellenére megérté, amit csináltunk, hogy szinte ingyen tanítottunk. Nem néztük a fizetést, nekünk akkor az volt a legfontosabb, hogy tanítsunk. Szerettem tanítani és mindig szívvel-lélekkel csináltam. Nálam olyan nem volt, hogy elpasszoltam volna egy órát. Közel harminc évig tanítottam, körülbelül húsz tanítványom végezte el az egyetemen a német szakot.⁷²

HOLZBERGER ANTÓNIA

(Királymező, Királyháza)

Holzberger Antónia 1923-ban született a técsői járási *Királymezőn*. 1944-ben másfél éves gyermekével együtt Németországba deportálták.

Szüleimtől úgy hallottam, őseink **Mária Terézia** idején települtek a *Kárpátok aljára*. Elődeink német iparosok voltak, akiket a vidék iparosítása céljából irányítottak *Királymezőre* és környékére. Gyermekkoromban a vidéket szinte teljes egészében németek lakták, a lakosság zöme németül beszélt, német hagyományokat ápolt. *Királymezőn* elvétve akadt egy-egy helybéli ruszin vagy magyar család.

A háború idején már férjes asszony voltam. Férjem katona volt. 1944-ben felszólították az itthon maradottakat, akik javarészt asszonyok, öregek és

⁷² Lejegyezte: BADÓ Zsolt: *Egy német asszony sorsa*. Kárpátalja, 2004. május 14., 174. sz.

gyerekek voltak, hogy haladéktalanul hagyják el a falut. Klára lányom akkor volt másfél éves. Semmit sem vihettünk magunkkal, a házat, a jószágot és minden egyéb vagyónunkat hátrahagyva indultunk útnak. Az embereket először *Taracközre* irányították. Több mint egy hétig várakoztunk a szabad ég alatt, a hideg őszi időben. Reménykedtünk, hogy nemsokára visszatérhetünk szülőfalunkba. Ehelyett *Magyarország* felé irányítottak bennünket.

Marhaszállító vagonokban utaztunk két héten keresztül, azt sem tudva, hová megyünk, mi vár ránk. *Széplakapátiban* ismét vesztgeltünk, senki sem törődött velünk, azt se tudták, miért vagyunk ott. A környéket gyakran bombázták, állandó rettegésben éltünk. Éhezünk, fáztunk. *Csehországon, Ausztrián* keresztül végül egy *németországi tartomány elosztótáborába* „érkeztünk meg”. Innen különböző falvakba irányították az embereket, majd családoknál szállásolták el őket. Persze nem fogadtak szívesen minket, nincsteleneket, mivel ők is elszegényedtek a háborúban. Ki-ki a „házigazdája” földjén dolgozott. Sokat sírtam, mert nem bírtam a nehéz fizikai munkát. Odahaza nem a földművelésből éltünk. El-elmaradtam a kapálásban, így örökösen bántottak. Keserves és nehéz időszak volt. Kislányom, **Klárika** is megsínylette, szegényke azt se tudta, mi történik velünk.

Két év után hallottuk, hogy vissza lehet térni. Néhányan felmentünk a *berlini szovjet követségre*, hogy megtudjuk, milyen módon utazhatnánk haza. Az állomáson derült ki, hogy mivel mi *németek vagyunk*, mégsem mehetünk haza. Újabb két évet töltöttünk egy másik településen, másik „gazdánál”. Végül 1948-ban kerültünk haza.

Királymezőn nem maradt semmink, szülőházunkba másokat „telepítettek”. A férjemről annyit sikerült megtudni, hogy él, hadifogoly valahol *Oroszországban*. A nővéremék fogadtak be itt, *Királyházán*. Amikor hazakeveredett a férjem, teljesen földönfutók voltunk. Ami holmit *Németországból* hoztam, azt mind ellopták útközben. Egy darabig albérletben laktunk, és éjjel-nappal dolgoztunk, hogy saját házunk legyen. Kézben hordtuk össze a követ az alaphoz. A férjem szakképzett asztalos volt, így sikerült munkát találnia. Én ekkor már várandós voltam a második gyermekünkkel, de magam is sokat dolgoztam.

Egy éjszaka szovjet katonák dörömböltek az ajtón és bevittek a parancsnokságra. „*Paszportot!*” – mondták, de nekem persze semmilyen okmányom nem volt. Kérdőre vontak, hogy miért nincs személyi igazolványom. Nagy nehezen elengedtek, azzal a feltétellel, hogy ha záros határidőn belül nem lesz szovjet pászportom, elvisznek *Szibériába*. Sok huzavonával végül sikerült be-

szerezni az igazolványt, és attól fogva nem zaklattak. Szegényesen éltünk, de hála Istennek egészségben és szeretetben. Már új lakóhelyünkön, *Királyházán* tanultam meg magyarul. Oroszul akkor, amikor a gyerekeim iskolába jártak. Az unokáim ma már ukránul tanulnak...

Sok évvel később újra jártam *Királymezőn*, meglátogattam a szüleim sírját. Húsz éve még állt a családi házunk is, a szívem szakadt meg érte. Később az új „tulajdonosok” átépítették. Ma is sajnálom. Bárhová is sodort a sors, mindvégig *Királymezőt* tekintettem és tekintem ma is szülőföldemnek.⁷³

⁷³ Lejegyezte: VÁRADI Natália: *Míg élek, Királymezőt tekintem szülőföldemnek*. *Deportálás, vagyonek Kobzás – kárpátaljai német sors a világháború idején*. Kárpátalja, 2004. ápr. 2., 168. sz.

DONBÁSZI MUNKASZOLGÁLATON, 1947–1955

AJTAY SÁNDOR
(Técső)

„KIVETTEM RÉSZEM AZ ÖTÉVES TERV TELJESÍTÉSÉBŐL”

A MEGBÍZHATATLANOK ISKOLÁJÁBAN⁷⁴

Sztálin nem hitt a kárpátaljaiaknak, mármint a magyaroknak, sváboknak, zsidóknak, de még a ruszinoknak sem, mert az 1926 és 1929 között születetteket nem hívta be a hadseregbe. Ehelyett amolyan munkatáborba szállíttatott bennünket.

Engem '48 augusztusában szabályos behívóval a helyi katonai parancsnokságra rendelték. Aznap lehettünk vagy négyszázan. Közölték velünk, hogy visznek bennünket *Donbászra* dolgozni. Mi már előre sejtettük, hogy baj lesz ebből. Négy éve is csak három napra vitték el apáinkat, testvéreinket. És mi lett a vége?...

Meg is lógtam onnan, de éjszaka értem jöttek a fegyveresek, és marhaszállító vagonokba vagoníroztak be. Két hétig tartott az út, mire megérkeztünk Sztalinóba. Ott felsorakoztattak, sok ezren voltunk, csoportokra osztottak, és vittek tovább *Harcizszkba*, egy bányavárosba. A város szélén álló barakkokba tereltek bennünket. Korábban német hadifogolytábor volt. Szinte öszserogytunk a fáradságtól. Reggelre a zsulikok mindenünket ellopták.

Rövidesen kaptunk valamilyen egyenruhát, és azt mondták, ettől a naptól „fazeósok” vagyunk, öt évet fogunk itt tanulni és dolgozni. Nappal nyolc

⁷⁴ Szöllősi Tibor: „Kivettem részem az öt éves terv teljesítéséből.” A megbízhatatlanok iskolájában. Kárpátalja, 1990. április 30. 5. old.

órán keresztül törmelékeket takarítottunk el. Hej, de sokszor kapartunk ki a romok alól foszlott hullákat! A tanítás este folyt: kit köművességre, kit asztalosmunkára, kit bányászatra oktattak. A magyarázatból nem sokat értettünk, de dolgozni tudtunk.

A fegyelem katonai volt. Nem is bírta mindenki. Néhányan megszöktek, de elkapták őket. Rájuk szóztak három-három évet. Az elején nem nagyon vettek bennünket emberszámba. Még a ruszinokat sem, pedig azok azt mondták: rokonok vagyunk. De a helybeliek leköpték, árulóknak nevezték őket.

Hat hónapig semmilyen fizetést sem kaptunk. Koszt gyanánt napi harminc deka kenyeret, egyszer valami lötytyöt meg kását. Ezután adtak pénzt, de el is vették a koszt, kvártély fejében. Hónapokig nem változott semmi. Csak a fegyelem erősödött. Ha valaki csak öt percet is késett a munkából, három hónapra levonták a fizetése huszonöt százalékát. 1950-ben hat hónapig büntettek így.

Aztán rá egy évre már ki-kiengedtek a városba. A „tolkucsára” jártunk ennivalót meg ruhát vásárolni. Ez elég veszélyes volt, mert a városban sok zsulik lézengett. Ezek levetköztették az embereket, és meg is ölték. Csoportosan mentünk hát ki a városba, s a pufajka ujjába 4-5 centis vasdarabokat tettünk, hogy legyen mivel védekeznünk.

Egyszer jól is jött a fegyver. '49 őszén elmentünk a szomszédos *Makejevka* piacára. Utunk egy fás részen vezetett keresztül. Egyszer csak kiabálásra lettünk figyelmesek. Az ilyesmit nem volt tanácsos meghallani, de ezek a hangok magyarul szóltak. Nők kiabáltak segítségért. Elindultunk a hang irányába, s két félig levetköztetett lányt vettünk észre. Rajtuk három bandita, kezükben késsel. Leütöttük mind a hármat, és gyorsan elfutottunk a helyszínről.

Mikor már úgy ahogy biztonságban éreztük magunkat, kérdezősködni kezdtünk a lányoknál. Elmesélték, hogy Magyarországról hozták őket ide még 1946-ban. *Zugreszkben* vannak egy hatalmas táborban, mintegy kétezren. Egyetlen bűnük, hogy arisztokrata családból származnak. Sírva panasztolták, milyen rosszul bánnak velük: az egyikük arca, nyaka tele volt forradással, mert a vagonban meg akarták idejövet erőszakolni, s ő védekezett. A másik a fülét mutatta: ketté volt tépve, az egyik katona szakította ki ily módon a fülbevalóját. Táboruk közel volt hozzánk, így amikor tehettük, meglátogattuk őket. A drótkerítésen keresztül beszélgettünk, s mert nagyon éheztek, kenyeret is vittünk nekik. Aztán 1950-ben egyszer már nem találtuk ott őket. Elvitték máshová a nőket vagy hazaengedték – nem tudom.

A munkán kívül a „fezeóban” úgynevezett „politzyanyatyijekat” tartottak. Nem nagyon zavart bennünket. Kezdetben amúgy sem érettünk egy árva

mukkot sem belőle, meg aztán a tiszt minden második szava vagy az volt, hogy Sztálin, vagy az, hogy „Szpaszibo jemu”, meg más hasonlóak.

Végül 1952 karácsonyára érkeztem haza. Előtte egy nap összetetereltek bennünket, és közölték, hogy kivettük részünket az öt éves terv teljesítéséből. Kezünkbe nyomtak egy dokumentumot – egy diplomafélét –, s kijelentették, hogy mehetünk haza. Akinek nem volt pénze vonatjegyre, az eladta, amije volt. Ezért megvette a jegyet. És elindultunk.

Ajtay Sándor técsői fajaragó visszaemlékezéseit Szöllösi Tibor jegyezte le

DEMJÉN FERENC

(Bátyú, 1927.)

(...) – 1947-ben, egy vasárnap bevagóníroztak minket az állomásra beálló tehervagonsikba. *(1947-ben a hadkiegészítő parancsnokságok szervezték a fiatalok elvitelét: behívót küldtek nekik, vagy a hadsereg képviselői egyszerűen begyűjtötték a fiatalembereket. 1948-ban azután a szervezést átadták a polgári hatóságoknak: a tanácsi végrehajtó bizottságok küldték ki az értesítőket, hogy hol és mikor jelentkezzenek a katonaköteles korba lépett magyar fiatalok, akikkel aztán kérvényeket írtak, miszerint önként jelentkeznek a donbaszi újjáépítésben való részvételre. – A szerk.)* Munkácson átszállva, elindultunk a Donyec-medence, konkrétan Vorosilovgrád felé, ahová egy hét múlva érkeztünk meg. Priccek sem voltak a tehervagonokban, a padlón fekvé aludtunk, azt ettük, amit még otthonról vittünk, meg a kísérőink is löktek be egy-egy konzervet a kocsiba. Vorosilovgrádban azután csoportokra osztottak bennünket, s a mi menetoszlopunkat útnak indították a Krasznodon járás béli Engels város felé. Gyalog mentünk, nem számított, ha esett, ha fújt, esténként az út mentén, a puszta földön háltunk, és olyan kenyeret kaptunk - hárman egy egykilós veknit -, hogy tapasztani lehetett volna vele. Amúgy egy kis marmeládé meg hal is járt a kenyérhez, inni meg forralt vizet ittunk. Aztán megérkeztünk Engelsbe, ahol előbb három hónapig tanultunk a bányászati szakiskolában, majd megkezdődhetett a munka. (...)

Vájárként is fejtettem a szén az Engels város melletti, ugyancsak Engelsről elnevezett bányában, meg a robbantósoknál is dolgoztam, ugyanott, például légzőaknákat robbantottunk, ami nem volt veszélytelen munka. Egyszer ránk szakadt a mennyezet, és mi másfél-két órán keresztül feküd-

tünk a törmelék alatt, míg csak ki nem szabadítottak bennünket a segítségünkre siető bányászok. Akkor tört el az orrom, meg kiszakadt egy darab hús a könyökömnél, de hál' Istennek, nagyobb bajom nem történt. Egy másik alkalommal pedig – épp légzőakna létesítése végett hajtottunk végre egy robbantást – előttünk is, mögöttünk is leszakadt a tárna mennyezete, mi pedig ott rekedtünk a föld alatt. Másfél napig voltunk – étlen-szomjan – a bánya fogságában, miközben egy meg nem sérült légvezetékét ütögetve adtunk életjeleket magunkról, míg csak ki nem ástak bennünket. (...)

1951-ben jöttem haza, de már nem tehervagonban, hanem a saját költségemen, személykocsiban. Azonban *Bátyú* helyett *Szolyvára* mentem, mert otthon fordult egy nagyot a világ. A kuláknak minősített édesapám ugyanis 1948-ban, a kollektivizáláskor nem lépett be a kolhozba, amiért *Szibériába* akarták vitetni a családot, s bár később mégsem deportálták őket, de elvették a földünket meg a jószágunkat, munkát pedig nem adtak nekik. Így a szüleim a testvéreimmel *Szolyvára* költöztek, egy ismerősünkhöz. Én is ott találtam magamnak munkát, előbb a bútorgyárban, majd a vegyigyárban, s az utóbbi üzemből mentem nyugdíjba. Akkor aztán hazaköltöztem a családommal *Bátyúba*, a szülői házba, melyet hivatalosan sohasem vettek el tőlünk, csak különböző családokat telepítettek be a lakásba. Mikor aztán hazajöttem, mondtam az éppen itt lakóknak, hogy költözzenek el, mert hazajövünk, ők pedig szépen ki is hurcolkodtak a házból, s én azóta is itt élek a feleségemmel.⁷⁵

ILLYÉS ANTAL

(Tiszaabony, 2006)

Közben folytatódott a kárpátaljai magyarság tudatos pusztítása. Az időközben felcseperedett magyar legényeket vagonszámra vitték a *Donyec-medencébe* bányász munkára. A *Donbászra* hurcolás 1947 októberében kezdődött **József Sztálin** parancsára. Programja a kárpátaljai magyarsággal kapcsolatban két mondatból tevődött össze: „*Magyar kérdés? Vagonkérdés!*” A legényeket a járási központokban gyűjtötték össze. Késő délutánonként indultak a szerelvények *Donyeck* irányába! Édesapámat és barátait 1948. március 10. körül vagonírozták be Nagyszőlősen több száz társukkal. Őket is a „*háromnapos*” munkával hitték el. A fiúk azt hitték csak rövid időre mennek el szülőföld-

⁷⁵ Lejegyezte: Lajos Mihály: Demjén Ferenc ifjúsága. Tőle lopott, ezért saját cimboráját is agyonlőtte az orosz katoná. Kárpátalja, 2009. okt. 23., 458. sz.

jükről. Már a helyszínen kaptak észbe, hogy valójában kényszermunkára vittek őket. A hadifogolytábor és a temető szálláshelyük közelében volt. Az ő feladatuk volt átvenni a munkát a német és magyar hadifoglyoktól. A legények megérkezésekor a hadifoglyok már tudták, hogy haza fognak menni. A hivatalosan „önkéntes” fiúk dehogyis voltak önkéntesek! Az akkori falubíró kijelentette: „*Ha nem mentek Dombászra, akkor mentek a börtönbe.*” Ugye, milyen bő választási lehetőségük volt? A többség inkább *Donbászt* választotta. Nem tudták, hogy a rosszabbat választották. Irány a szénbánya! Hátha ráomlik majd néhányukra. Ez az elgondolás jó néhányszor bejött, elég gyakoriak voltak a bányarobbanások. Édesapám is, mint fűrósmunkás, átélt egy bányarobbanást! Ma is élnek, néhányan, tanuk, akik ezekről az „önkéntes” bányászvevekről be tudnának számolni. Sajnos, mára már nagyon kevesen maradtak, a legtöbbjük rég meghalt. Testileg-lelkileg összeroppanva a kegyetlen munkában, tüdőbetegesen jöttek haza. Sokan ott telepedtek le és alapítottak családot. Ezekről a „szép” évekről a szemtanúkkal beszélgetve több hátborzongató történetet hallottam. Naponta 8 órát dolgoztak és 16 órát pihentek. Apámat a barátjával, **id. Bocskor Andrással** 17 évesen hurcoltak el. Négy évet és nyolc hónapot töltöttek el *Donbászon*, megvan a munkakönyvük. Ennyi idő után, amikor hazajöttek szabadságra, nem akartak visszamenni! Két hónapi bujkálás után beiratkoztak a traktorvezető-képzőbe. Az iskolapadból vitték el mindkettőjüket a milicisták. Fél év kényszermunkára ítélte őket a „népbíróság”. Ezt az időt le is dolgozták.

A ma is élő egykori bányászokkal beszélgetve arra a következtetésre jutottam, hogy ezeket a magyar legényeket – „*önkéntes bányászokat*” – az ott élő lakosság azért gyűlölte és üldözte, mert azt gondolták róluk, hogy azért mentek oda, hogy elvegyék tőlük a biztos megélhetést nyújtó munkát, családjaiktól a kenyeret! Az első évben az oroszul nem tudó fiúk ellen szinte hajtóvadászatot rendeztek. Sohasem érezték magukat biztonságban! Éjjel a párnájuk alatt volt a balta. Sötétedés után életveszélyes volt a szálláshelyüket elhagyni. Még az illemhelyre is csoportosan jártak.

Édesapám másfél évi földalatti munka után súlyosan megbetegedett. Mestere, akivel munkába állásának első percétől dolgozott, nagyon megkedvelte. Nyomorúságát látva, felszíni munkát keresett számára. Egészen bizonyos, hogy ennek az orosz vagy ukrán becsületes embernek köszönheti, és természetesen Isten gondviselő kegyelmének, hogy még ma is él.

Nagyon sokféle kártérítésről hallottam, de a *Donbászra* elhurcolt magyar fiatal emberek „önkéntes” bányászveveinek kártérítéséről még nincs tudomá-

som. Tőlük annak idején életük legszebb éveit rabolták el. Egyetlen „bűnük”, amiért a szénbányák mélyére száműzték őket, csak abból állt, hogy magyar-nak születtek!

Szeretném megkérdezni, a tisztelt történészeket, még mennyi ideig fogja beárnyékolni a volt kommunista diktatúra szelleme a valóságos, tanúkkal bizonyított igaz történelmet? Volna egy szerény üzenetem magyar szervezeteink általunk megválasztott vezetőségeihez is. Az lenne a mi szerény kérésünk, ne csak a saját, önös magánügyeikkel foglalkozzanak végre! Bőven lenne közös ügyünk, amelyekre tőlük várunk segítséget. A legsürgősebbek egyike a *Donbász-ügy*... Továbbá: az anyaország irányában ne nyugodjanak bele a látszat-kedvezményekbe, látszat-gondoskodásba! Sok ezer kárpátaljai magyar véleményét nyilvánítom ki azzal, ha a kettős állampolgárságot, mint minimumot kérnénk önmagunknak! A jövőben szerintünk csak ez biztosítaná úgy-ahogy a szülőföldünkön való megmaradásunkat.

Végezetül, az elmondottak történelmi hitelességét igazolva, a *donyecki* „önkéntes” bányászokkal kapcsolatban – kérésüknek megfelelően – közreadom néhány ma is élő szemtanú nevét; ők a híres 8-9. számú bányákban dolgoztak: **id. Bocskor András, id. Illyés Antal, id. Gacs József, id. Dupka György, id. Demjén József** (*Tiszabökény*); **Sárközi László, Balogh Lajos, Kardos Daniel, Váradi Gyula** (*Tivadarfalva*); **Sárközi Tivadar** (*Péterfalva*).⁷⁶

JÓNÁS ZOLTÁN

(Eszeny, 1930.febr.2.)

(...) Mi, magyarok megbízhatatlanok voltunk. (...) Ezért nem vitték a magyar fiúkat katonának, de annál inkább *Donbászra* (*Donyec-medencei szénbányák, szerk.*). Hogy miért oda? Mert mivelünk váltották fel az ott már három éve dolgozó hadifoglyokat. De azért nem mindenkit vittek el. Aki le tudta fizetni a bírót, az megszöktette egy kis bujkálással.

Jónás Zoltán 1948 márciusában, személyi igazolványának elkobzásával kényszerítették arra, hogy több társával egyetemben *Donbászra* menjen, *Makijivka* városába. Megérkezésük után közölték velük, hogy *FEZEO*-sok (*Fabricsnoje Zavodszkoje Oobucsennyije*) lesznek és tanulni fognak. Háromhavi tanulás után levizsgáztak, majd munkába állították őket a bányában, melynek legalsó szintje 800 méter mélyen volt. Mivel **Zoltán** villanszerelőnek

⁷⁶ Forrás: Dupka György magánarchívuma. Illyés Antal: Donbázi munkaszolgálaton, 1947-1955.

tanult, az ő feladata a vízpumpa kezelése lett, de a munkáért járó fizetés még ennivalóra sem bizonyult elegendőnek. A kevés fizetés, valamint az időközben sorozatossá vált szökések késztették arra, hogy barátjával együtt ő is ott-hagyja a munkaszolgálatot.

1948 szeptemberében néhány társával elhatározták, hogy megszöknek. Jegyük nem volt, így a vonat ütközőjén utazva jutottak el *Harkovig*, ahol igazoltatták, majd be is kísérték őket a rendőrségre. A rendőrök – nem tudni, miért – Zoltánt elengedték, társait viszont ott tartották, így *Harkovból* egyedül kényszerült tovább utazni.

Szerencsésen eljutott *Kijevbe*, majd *Lembergbe*. Már 12 napja volt úton, mikor sikerült felszállnia a *Lemberg–Ungvár* járatra, ekkor azonban újabb igazoltatásra került sor.

– Jöttek a zöldsapkás határőrök és igazoltattak. Mivel nem volt személyi igazolványom, bevitték egy üres fülkébe és otthagytak. Megszökhettem volna, de nem mertem. Fáradt voltam, a jó melegben rögtön elnyomott az álom. Nem törődtem azzal, hogy fogoly vagyok, csak vigyen a vonat hazafelé.

A viszontagságokkal teli utazás után fiatalemberünket *Ungváron* átadták a rendőrségnek, majd az ügyészségre került. Miután az ügyész durván munkakerülőnek és dezertőrnek nevezte, két lehetőség elé állították: vagy visszamegy 10 napi szabadság után *Donbászra*, vagy három év börtönbüntetést kap. A két lehetőség közül a kevésbé rossznak tűnő első választotta és visszament *Makijevkára*, ahol azonnal bírósági tárgyalásra került sor. Mivel 1 hónapig nem jelent meg munkahelyén, büntetésképpen 6 hónapon át levonták fizetésének 25%-át.

1951-ben, mikor letelt a három év, a munkaszolgálati idejüket letöltők kérvényt írtak a bányafőnököknek a hazautazással és az elszámolással kapcsolatban.

– Felettesünk visszadobta a kérvényt mondván, hogy nincs semmilyen elszámolás, addig fogunk dolgozni, amíg bele nem dögünk. Volt velünk egy cseh származású ügyvéd, ő írt egy levelet *Moszkvába*, a Bányaiipari Minisztériumba. Két hónap múlva jött a válasz: az iskolán kívül, ami nem számít bele a munkaviszonyba, három évet vagyunk kötelesek ledolgozni, de az elszámolás a szénbánya főnökének belátása szerint történik.

Nem lévén más megoldás, 1951 októberében **Jónás Zoltán** hazautazott szabadságra és nem ment vissza. Személyi igazolványa nem volt, így ez ügyben a rendőrséghez fordult, azonban a kért segítség helyett letartóztatták és a vádlottak padjára ültették. Egy ügyvéd közreműködésének köszönhetően

börtönbüntetést nem kapott, azonban újabb hat hónapig megvonták fizetésének 25%-át. Végül kiadták a személyi igazolványát is.

1952-től megváltozott a helyzet, immár az eddig megbízhatatlannak minősített kárpátaljai magyarokat is besorozták katonának. Hősünk ebből is „*kivette a részét*”.

– 1952 őszén **Sztálin** apánk „megbocsátott” nekünk, vagyis egyszerre hívták be katonának az 1930-1933-as korosztályt. Nekem is menni kellett. Bosszúságomra még katonának is *Donbászra, Vorosilovgrádba* (ma *Luganszk*) vittek. 1955. október 11-én kerültem haza. A fiatalságunkat *Donbász* vitte el.

Így töltött *Jónás Zoltán* 6 és fél kemény esztendőt a *Donyec-medencében*. Sok megpróbáltatást élt át és szomorúan gondol arra, hogy annak ellenére, hogy fiatalok százait hurcolták el akaratuk ellenére és kényszerítették bányamunkára, a *donbászi* munkaszolgálatot teljesítőket mind a mai napig nem rehabilitálták. Az erkölcsiek mellett ennek anyagi, a mindennapi megélhetést befolyásoló vonatkozásai is vannak. A hatályos jogszabályok szerint ugyanis, akiket akaratuk ellenére hurcoltak el munkatáborokba, azoknak az ott ledolgozott idő háromszorosan számít a nyugdíjat illetően. Mivel azonban riportalanyunk hivatalos igazolásában – mint oly sok sorstársáéban – természetesen nyoma sincs annak, hogy ő nem önként ment *Donbászra*, hanem gyakorlatilag elhurcolták, így az ott eltöltött évek – egy másik, a bányában dolgozók nyugdíjára vonatkozó jogszabály értelmében – csak duplán számítanak. Pedig nem valószínű, hogy bárki is önként indult volna a poklok poklába.⁷⁷

PAPP FERENC

(Csetfalva, 1927.)

(...) „Nem volt rossz dolgunk éppen (*Donbász*on: *Donyec-medencei szénbányák* – *szerk.*), csak hát a honvagy mindenki szökött, szökött elfele. Hát az nagyon problémás, úgy volt, egy szombati nap, mondták tízen is, húszan is, voltunk ott sokan *Donbász*on az egész *Kárpátaljáról*, hogy én is, én is szökök. Mi is, én is **Papp Endrével**, egy szombat este, már estére nem ügyeltek ott ránk, érted, a milícia. Ugye volt a legközelebbi állomás, *Olekszandrovkának* hívták, olyan megálló, mint *Bene*, kis megálló volt. Egy este elmentünk, hát valóság voltunk sokan, voltunk vagy húszan. Jegyet akkor még nem lehetett,

⁷⁷ Lejegyezte: Svetkó Erzsébet: *Hat és fél kemény esztendő. „A fiatalságunkat Donbász vitte el.”* Kárpátalja, 2002. már.15.61.szám

jegy nélkül nem lehetett menni. Akkor még olyan vonat volt, olyan vagonok voltak, hogy a féken lehetett keresztül menni, olyan átjáró volt, hogy nem volt zárt. Szombat este felültünk a vonatra *Endrével*. Voltunk ott vagy húszan, felugráltunk a fékekre, míg a vonat ment. Reggel, mire megvirradt, minden állomáson megállt, a nagy állomásokon milicista volt, az, ahogy csukódott, mi meg leugráltunk balra. A milicisták jártak *Donbász*, *Donbász*, sokat elfogtak. A vonat, mikor indult, felugráltunk a fékre, akkor volt lépcső innen is, túlról is. Át lehetett menni, nem volt, mint most, hogy kinyílik az ajtó, volt keresztül átjáró. Reggel megérkeztünk *Endrével Harkovba*. Schol egy fiú, voltunk vagy húszan, elszöktünk, mind elfogták. Mi *Endrével* ügyesen mindig, én tudtam egy kicsit oroszul, huculul, mert az én apám vasutas volt *Szolyván*, tudtam egy kicsit oroszul, na huculul beszélni, ez volt a szerencsém. *Harkovba* nem lehetett a vonatra felülni, akkor olyan világ volt, hogy háború után tetű cédula kellett, úgy adtak jegyet, elvult az ország tetvesedve. Akkor olyan divat volt, nem adtak jegyet, hiába volt pénz. Volt nekünk *Endrével* pénzünk. Oszt volt ott egy csoport, jöttek *Odesszából* munkások. Én a brigadérossal beszéltem, na úgy, ahogy tudtam, ott leszállottak, már *Harkovban* voltak vagy 14-en a csoportba. Ű neki volt egy létszám 14 ember, egy papírja, úgy utaztak, hogy befizették a jegyet előre. Azelőtt leszálltak belőle. Valamennyi pénzt fizettünk neki, a vonatra minket is, az ő emberei között felültünk, mert másképp nem lehetett felülni, nem volt jegyünk. Nem volt passzportunk, szöktünk, mindenkit fogtak a milícia *Donbász*, mocskosak voltunk megismertek. És felültünk a vonatra *Harkovba*, bent a vonatba a jegyet már nem nézték, régen olyan divat volt, mikor ült befele az ajtóba nézték a jegyet. *Endrével* felültünk a vontra, a pócra felhasaltunk. Két nap jöttünk, nem ettünk semmit, valaki ezt kacagja, pedig igaz volt, két nap semmit. Nem mertünk kiszállni, ha kimegyünk...Az állomáson árultak sült tyúkot, piroskit, meg mindent. Nem mertünk kimenni, ha a jegyet kérik nem tudunk felülni. Akkor a vonat még lassan járt. Szombat este felültünk és *Harkovba* nem szálltunk sehon ki. *Lembergbe* megérkeztünk, két nap jöttünk, sok nap. *Lembergbe* kiszálltunk, úgy sikerült, kiszálltunk a kis állomáson, a nagy állomáson nem mertünk. A kis állomásokon nem volt milicista, a nagy állomásokon volt milicista. És onnan gyalog jöttünk *Endrével*, és az is egy napba telt. Kijöttünk *Lemberg* erőse részére, a teherállomásra, ahonnan a tehervonatok mennek, ott felültünk egy tehervonatra. Jöttünk *Sztribe*, ez mindig egy-egy napba telt. Lejöttünk *Sztribe*, ott egy teherállomásra futottunk be. A milicisták elkaptak bennünk. Bevittek az irodába, ott voltunk egy fél nap. Rendes, fasza fiúk vol-

tak máskülönben. Mikor a vonat elment *Szolyva* felé, elengedtek bennünk. Na akkor bejött később egy vonat. Felültünk egy személyvonatra, *Rabó* fele ment. Mondjuk leszállunk egy állomáson, oszt visszajövünk gyalog. *Oroszországba* úgy vót, hogy hát a vonat ment egy-egy órát, hogy van egy-egy megálló. Mikor beindult a vonat **Endrével**, délután estére volt már. Megy a vonat, csak megy. Na oszt egyszer megállt, kiszálltunk egy rossz őrházba, ahol nem laktak lefeküdtünk. Majd jöttünk visszafele a sinon *Sztribe*. Egy egész nap jöttünk visszafele *Sztribe*, éhen-szomjan. Ott oszt megint felültünk egy tehervonatra, félig volt szénnel. Endrével belehasaltunk, pufajkába nem fáztunk, már tavasz volt. Oszt jött hazafele, erre *Szolyvára*. *Volócon* vizsgálták a vonatot a milicisták, de nem annyira, felléptek, benéztek, hát szén, mi meg úgy hasaltunk, **Endre** és hallgattunk. *Volócon* harmonikáztak, na mondom **Endrének**, mi már itthon vagyunk. Na jöttünk *Szolyván*, *Tövisfálván*. *Szolyván* leszállottunk, ott megállt a tehervonat. Valamikor az én apám vasutas, brigadéros volt, *Szolyván* laktunk, és ismerős volt nekem a falu. **László bácsinál** bementünk, ott a szénába. Reggel csak köt, volt lova, tehene, jön, csak néz, megismert. Felköttünk, megfrüstököltünk, megmosdottunk, adtak valami útravalót is. Felültünk a vonatra. *Munkácson*, vagy *Bátyúba* nem mertünk az állomásra bemenni, mert fogdosták a donbásziakat. *Várkulcsán* leszállottunk, mondjuk, keresztül jövünk *Bótrágyon*. Bizony jó kis út volt, az egy napba töt. Én már tudtam a járatot, *Szolyváról* jöttem mindig vonattal, ott a vonat oldalba feküdtünk egy fél éjszaka. *Bótrágy* ott megint egy napba töt. Oszt felültünk a vonatra, jöttünk, *Benébe* leszálltunk. Megint nem mentünk Újlakra, ott is volt milicista. Akkoriba vadászták a donbásziakat, mindenki elszökött. Szombat este elindultunk, ez meg vasárnap reggel volt, már egy hétig utaztunk *Donbászárról*. A forgalom lassan ment akkor. *Benébe* leszálltunk egy vasárnap reggel. Jöttünk keresztül a mezőn, hallottuk, harangoztak *Csetfálván* a templomba, **Papp Endrével** ketten. Gyalog jöttünk keresztül a mezőn. A nagyapám kertjén feljöttünk arra, oszt mi nem láttunk senkit, valaki csak meglátott minket, itt voltak a határőrök. Estére hazajöttünk, megmosdottunk, megvacsoráztunk. Este vagy tíz óra fele kopogtak, hát két katona jön befele, meg Endrénél már voltak. Fel kellett menni a határőrségre, valaki bejelentett bennünk, meglátott, hogy hazaszöktünk *Donbászárról*... Egy hétig utaztunk és itthon egy éjszakát nem aludtunk.”⁷⁸

⁷⁸ Lejegyezte: PÓDA Katalin (Csetfalva), Málenyikij robot-dolgozat, 2000.

KONCEPCIÓS PEREK ÁLDOZATAI, GULÁG RABOK

ÖZV. BRÓDY MÁRIA, IFJ. BRÓDY ANDRÁS

A Bródy-villa⁷⁹

Így emlegetik Ungváron a Hungarológiai Központ épületét. A tavaly novemberében felavatott intézet egykori tulajdonosát a szovjet hatóságok, állítólag (a halotti bizonyítvány szerint), 1946. december hetedikén végezték ki koholt vádak alapján. **Bródy András** tagja volt a cseh parlamentnek, majd később a magyar parlamentnek is, ahol a ruszin autonóm törekvések egyik legmarkánsabb képviselőjeként tartották számon. Letartóztatása után a családot kiűldözték a villából. Hosszú ideig egy óvoda kapott itt helyet, majd évekig üresen állt az épület. Az alábbi beszélgetés 1990 nyarán készült **Bródy András** özvegyével és fiával, **ifj. Bródy Andrással**, a család jelenlegi lakásában, amely mintegy száz méterre található a Hungarológiai Központtól. A beszélgetés folyamán nemcsak **Bródy András** pályafutásáról esett szó, hanem a családot ért atrocitások, az elmúlt évtizedek megpróbáltatásai is a felszínre kerültek.

– Marika nénit arra kérném, hogy meséljen valamit a származásáról a családjáról, arról, hogyan ismerkedett meg férjével, **Bródy Andrással**!

Bródy Maria: A kassai vasútállomáson. Tél volt, december. A nővéremnek vittem báli ruhát és aztán indultam volna haza *Beregszászba*. Láttam, hogy egy jólöltözött úriember igencsak bámulgat, alig vártam már, hogy megérkezzen a vonat. Közben ő meg újságot vásárolt, de azért szemmel tartott. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Arra lettem figyelmes, hogy ő leszáll a *Prágába* induló vonatról és átszáll a fülkémbe. Később kiderült, hogy *Prágába* készült,

⁷⁹ Debreceni Mihály: A Bródy-villa. Kárpátalja, 1991.január. 4-5.old.

de miattam megváltoztatta úti célját. Én felálltam és ki akartam sétálni az előtérbe, de ő finoman elállta az utamat és azt kérdezte: Mondja, kedves, hol laknak ilyen szép kislányok? Én úgy megijedtem, hogy rávágtam: *Beregszászon*. Ez aztán később jelszó lett a mi családunkban. Szóval elkísért hazáig és megkérdezte apámtól, hogy levizitelhet-e nálunk. Apám beleegyezett. Engem úgy kezelt, mint egy gyermeket, de nekem ez nagyon imponált. Egy igazi, finom úriember volt. Mindig hozott csokoládét, virágot, púdert. Egy év múlva összeházasodtunk. Zongorázni tanultam, később már *Ungváron* énekelni egy orosz emigráns nőnél, *Romisovszkajánál*, aki aztán egyik alapítója lett az Ungvári Zeneművészeti Szakiskolának. Nekem állítólag különös hangom volt. Híres orosz zenei szakértők hallgattak meg engemet később, és azt mondták, kár, hogy Ungváron élek, mert sokra vihetném. Hát igen, de én már egy megbízhatatlan ember voltam: *polityicseszki nyeopravdannojelyico* (politikailag megbízhatatlan egyén). Akkor már megvolt a két gyerek. *Médike* 36-ban, *Bandi* 41-ben született.

– A férje politikai pályájáról tudna-e valamit mondani Marika néni?

B. M.: Nem sokat. A szülei kivándoroltak Amerikába. Az édesapja harmincötig élt az Államokban, ahol nehéz fizikai munkát végzett, bányászkodott. Az édesanyja nyolc év után hazajött a fiaihoz. Amikor az édesapja hazajött, fél év múlva meg is halt.

ifj. Bródy András: Nagypapám részéről édesapám magyar volt, nagymamám viszont ruszin.

B.M.: A férjemnek magyar újságja volt *Munkácson*, a *Tyukodi pajtás*.

ifj. B. A.: Édesapám már elvégezte a tanítóképzőt és kezdett újságokban írogatni. Már ekkor felfigyeltek rá. Jó szónok volt. Akkor alakult a ruszin nemzeti párt, a Kurtyák párt, amelynek az volt a célja, hogy Kárpátalja önálló legyen, egy kis Svájc. Nos, akkor volt *Munkácson* az országház előtt egy nagygyűlés, melyen édesapám is felszólalt, mire óriási ribillió lett, szétugrasztotta a Cseh Nemzeti Pártot, azok az ablakon keresztül menekültek. Itt figyelt fel rá *Kurtyák*, a párt elnöke is, és magához vette. Itt kezdődött tulajdonképpen a politikai karrierje.

Akkor volt huszonnyolc éves (1895. július 2-án született), tehát fiatalon kezdődött a politikai karrierje. *Kurtyák*, aki maga mellé emelte, rövidesen gyanús körülmények között meghalt. Sok mende-monda volt a halála körülményeiről, állítólag megmérgezték a csehek, de ezt nem sikerült bizonyítani. *Kurtyák* halála után édesapám lett ennek a kisgazdaszerű pártnak az elnöke. Kurtyákot egyébként nagyon szerették a ruszinok, mert - nincs rá jobb kife-

jezés - egy nagyon vagány ember volt, és az volt a célja, hogy Kárpátalja egy önálló állam legyen. Ez nyilván nem tetszett a cseh hatóságoknak.

– *A hatalomváltás után mi történt?*

B. M.: Engem még a csehek alatt elvitt *Priznitzbe*, *Szúdét vidékre* szanatóriumba, ahol két hónapig tartózkodtam. Ezután *Balatonkenesére*, majd *Pestre* kerültünk a nővéremmel és kislánnyommal. Aztán hazajöttünk a kislánnyommal. Férjemet négy hónapra bezárták a *prágai börtönbe*. Éhségsztrájkot tartott, majd később elengedték minden külső segítség nélkül. Egész *Ungvár* fogadta. Szinte lépésben hajtottunk haza a kocsinkkal, mert akkora tömeg várta.

ifj. B. A.: 38-ban, mikor már várható volt a változás, akkor a csehek megtették apámat miniszterelnöknek, hogy valahogy megtartsák ezt a vidéket. Ő lett *Kárpátalja* első miniszterelnöke. Ennek a papírautonómiának (még egy hónapig sem tartott) lett az első embere. Tudták róla, hogy csehellenes, de fűt-fát megígérték neki. A cseh parlamentben fel is szólalt, hogy az ígéreteket be is kellene tartani. Ezek az anyagok a tulajdonomban vannak. A csehek jobbnak látták, ha eltávolítják őt. Azzal vádolták, hogy magyar kém, de hát ez nem volt igaz. Börtönbe zárták, de kénytelenek voltak kiengedni, mivel *Kárpátalját* már úgyis *Magyarországhoz* csatolták. Édesapám ezután nyugdíjba ment, mint miniszterelnök. Mivel *Kárpátalján* az ő pártja volt a legerősebb, bekerült a magyar parlamentbe képviselőnek. Ő továbbra is követelte az autonómiát. Megtették volna kormányzónak is, de ebbe nem egyezett bele, mivel az autonómiával kapcsolatos kéréseit nem teljesítették.

B. M.: Kimehettünk volna *Amerikába* is. Még akkor, amikor bejöttek a magyarok, eljött érte három professzor, hogy utazzon *Amerikába*, mivel ott rengeteg ruszin él, és nincs egy igazi vezetőjük. A férjem azt válaszolta, hogy az lehet, ezek viszont az én ruszinjaim. Ő nem akarta elhagyni a népét

ifj. B. A.: Édesapám nem volt milliomos, nem voltak birtokai, túl becsületes ember volt. Egyedüli vagyona a villa volt és egy amerikai gyártmányú kocsí. Azt viszont figyelmen kívül hagyták az ellenségei, hogy neki testvérei élnek Amerikában, akik anyagilag segíteni tudták őt.

– *1944 után mi történt?*

B. M.: Kivitte a családot *Lakádra*⁸⁰, mert biztonságban akart minket tudni. De tulajdonképpen kivitt minket a frontra, mert ott ért bennünket a háború. Ott láttam őt utoljára szabad emberként. Két-három hét múlva hazajöttünk, két tanár jött értünk, de mire hazaértünk a házunk tele volt katonákkal. Mikor megtudták, hogy én vagyok a hozzája (tulajdonosnő), meg

⁸⁰ Szlovákul: Lekárovce.

voltak döbbenve. A férjemről nem tudtam semmit. A katonák az hitték, hogy lánya vagyok. Egy pár nap múlva kiköltöztek, de a férjemről semmi hír nem volt. Később megtudtam, hogy *Lakádról* visszajövet megsebesült, kórházba került, majd innen vitték el egy szál pizsamában, úgymond jobb helyre viszik. Ő már akkor tudta, hogy börtönbe szállítják. Én meg reménykedtem, hogy hazaengedik. Egyszer jött egy öreg orosz tiszt amúgy nagyon rendes ember, tolmáccsal jött és én akkor mondtam nekik, hogy ügyvédet fogadok. Erre ő nagyon őszintén mondta nekem, hogy fogadhatok akár száz ügyvédet is, mert ez politika, nem fogják hamar kiengedni. Ha nem fogadja meg a tanácsomat még sokszor fog gondolni rám. Hát gondolok is rá eleget. Láttam, hogy sajnál, nagyon jó arcú ember volt. Jöttek állandóan hozzánk, mindig elvittek valamit. Egy novemberi napon, később fogtam csak fel, hogy a születésnapomon, beállított hozzánk egy csomó katona és azt mondták, hogy öltözzünk fel. Lajstromba vették az ingóságainkat, azt mondták a gyerekeket vigyem a szomszédba. Rosszarcú emberek voltak, nagyon féltem. A fiam akkor még pici volt, minden délután aludt. Egy kispárnát sikerült kimenekítenem, annyink maradt. A szomszédoktól tudtam meg, hogy minket kiüldöznek a saját házunkból. Fel sem bírtam fogni, hogy ezután mi lesz velünk, hisz egyik pillanatról a másikra kerültünk az utcára.

Ide került *Odesszából* egy férfi, aki megalapította a filharmóniánál a kórust és *Romisovszkajától* megtudta, hogy én jól énekelek, és így lettem egy évig a kórus szólistája. Ő megkapta a szomszéd házban az egyik lakást, és mivel nekünk nem volt hol laknunk, a földszinti részt nekünk hagyta, ő pedig felköltözött a manzárdba. Egy évig ott dolgoztam a kórusban. Persze a vezetőség ezt nem nézte jó szemmel, de legalább kaptam fizetést.

Közben elkezdődött a férjem tárgyalása és még be sem fejeződött, engem szó nélkül kidobtak az állásomból. Jöttek különféle gyanús elemek, rugdosták az ajtókat, ijesztgettek. (*Az NKVD részeg tisztjeiről van szó. – D. M.*) Én többször elájultam, orvost hívtak hozzám, örület, hogy mi volt.

Itt lakott a házban az énektanárnőm és a zongoratanárnőm. A zongoratanárnőm az fiatalabb volt, és később a barátnőm lett. Ők védtek engem, de állást nem kaptam. Koldulásból éltem, kölcsönökből. Volt a kislányomnak egy ruhácskája, elsőáldozó ruhája, jött a vasárnap, nem volt mit ennünk, elvittem az egyik orvos ismerősömékhez. Nem kértem érte sokat, csak annyit, hogy legalább kenyérre és tejre jusson belőle. Csak húzogatták a vállukat. Annyit éhezünk, hogy volt olyan eset is, amikor a kereszt előtt meg kellett esküdnöm a kisfiamnak, hogy én már ettem, hogy legalább ő egye meg az

egy szem almánkat. Szegény gyerek megette az almát és rögtön el is aludt. A legszörnyűbb az volt, hogy féltek tőlünk az emberek.

– *Mikor tetszett megtudni, hogy a férjét kivégezték?*

B. M.: Amikor halálra ítélték, utána még körülbelül egy évig bent volt a börtönben. Az ítélethirdetésen nem voltam jelen, az utcán voltam. Fél kettőkor volt az ítélet, szombatról vasárnapra virradó éjjel. Engem csak egyszer hívtak kihallgatásra. Pont kórházban feküdtem a szívemmel és kocsit küldtek értem. Butaságokat kérdeztek tőlem. Először is azt: milyen nyelven beszélgetünk otthon. Mondtam, magyarul, de előfordult az is, hogy németül, hadd tanuljanak a gyerekek. Csehül tudtam, de ruszinul nem. És hogy került a férje a magyar parlamentbe? Sürgönyileg hívták? Telefonon? Személyesen jöttek érte? Mondtam nekik, ezt a férjemtől kérdezzék meg.

Azt is nehezen engedték meg, hogy valami ételt vigyek a férjemnek. Akkor tanultam meg a cirill betűket is, mert rá kellett írni egy cetlire, hogy mit viszek. Volt egy alumínium ételhordó és egyszer a kormos aljára rá volt írva: Visznek minket Kijevbe. Küldjél nekem cérnát, egy darabka szalonnát, ha tudsz, 75 rubelt. Kérnem kellett kölcsön.

A bíróság előtt szombaton délután találkozhattunk vele. Elvittem a két gyereket is. Egy folyóson volt, mindkét végében egy-egy milicista. Tíz percet kaptunk. **Bandika** sírt, álmos volt. A férjem is sírt.

El kellett válnom. Az volt még egy tragédia. Amikor kidobtak a filharmóniától, akkor egy **Lintur** nevezetű férfi, akinek a fia most nagy ember, egyébként jóindulatúan azt mondta nekem, hogy el kell válnom a férjemtől, és ha lánykori nevemen fogok szerepelni, akkor újból állásba kerülhetek. Hát én keservesen megcsináltam azt a válást, de inkább ne tettem volna. A bíró olyat írt össze, hogy elájultam. Azt kellett írnom, hogy a férjem elhagyott minket.

– *Megvolt a halálos ítélet...*

B. M.: Tíz évig nem dolgoztam sehol. Pulóverekeket kötögettem titokban. Ha visszagondolok, szégyellem magam, hogy miért bírtam ezt ki. Na, aztán a végén kaptam állást a kórházban, a rákos osztályon. Takarítottam, minimális fizetésért.

ifj. B.A.: Közben volt egy olyan időszak is, amikor anyám beiratkozhatott a zeneművészeti szakiskola ének szakára. Befejezni azonban nem engedték neki a tanulmányait. Volt egyszer egy meghallgatás az iskolában, ahová lejött egy híres karmester, egy **Rablin** nevezetű zsidó ember, aki kegyetlenül ráförmedt anyámra, hogy úgymond, nem szégyelli magát. Szegény anyám majdnem elájult, nem tudta mire vélni a dolgot. Nagy nehezen megértette aztán, hogy

ez dicséret volt, mert **Rablin** szerint neki a fővárosban lenne a helye, nem pedig ilyen poros kisvárosban, mint *Ungvár*. Ilyen koloratúr szopránnal komoly karriert futhatna be. Ehhez viszont minket kellett volna a lelenckebe rakni, amit természetesen el sem tudott képzelni. Egyébként azt is kell mondanom, hogy a helybeliek rendkívül gonosz viselkedést tanúsítottak irántunk, az oroszokkal nem volt annyi problémánk. Azonban ők sem tudtak rajtunk segíteni.

B. M.: Állást mentem mindig keresni. Ha még egyszer kellene végigélnem az életemet, inkább a halált választanám.

Két évvel ezelőtt találkoztam egy orosz asszonnyal, akihez legalább huszonöt-ször is elmentem a kislányommal, hátha kapok munkát. Megismert és amikor említettem neki a múltat, bocsánatot kért, mert akkor nem volt felhatalmazása arra, hogy alkalmazzon. Haza, *Szlovákiába* nem engedtek, mert úgymond sokat szenvedtem és sokat tudok.

Most, amikor avatták az intézetet (*Hungarológiai intézet – D. M.*), meghívót nem kaptam, de el sem mentem volna, mert szörnyethaltam volna. Itthon gyertyát gyújtottam és letérdepeltem... Évtizedeken keresztül félték tőlünk, mint a leprásoktól. Az istenhit tartotta bennem a reményt.

ifj. B. A.: Egyszer lesz igazság. Anyagilag talán kompenzálhatnak. Régóta foglalkoztatott engem ez a dolog. 1979-ben merült fel bennünk az a gondolat, hogy áttelepülünk Magyarországra, de már előtte másfél évet kilincseltem az ügyben, hogy legalább egy fiktív halotti bizonyítványt kapjak édesapámról, hiszen minden vele kapcsolatos irat eltűnt, mintha soha nem is élt volna. Ez a halotti bizonyítvány 1946. december 7-ben állapította meg apám halálát, de a halál oka nincs feltüntetve, a helye sem természetesen.

– *Van arról tudomásuk, hogy hol temették el?*

ifj. B. A.: A tárgyalás előtt őt felvitték Kijevbe, de itt végezték ki (*A halálos ítéleteket itt hajtották végre és eddig annyit sikerült kinyomozni, hogy 46 embert hantoltak el az ungvári Kapos, ma Győzelem utcai temetőben – D. M.*).

B. M.: Többször vihettünk még ételt neki az ítélethirdetés után, de egyszer közölték velünk, hogy már nem hozhatunk semmit. Demkónéval (az ő férjét is kivégezték) elmentünk az ügyész, **Andráskó** lakására. Nagy kegyesen fogadott. Kérdeztük tőle, mi a baj. Egyszer csak ennyit mondott: a férjeik már nem élnek. Iszonyú volt, szegény **Demkóné** hisztériás rohamot kapott, nagyon szerette a férjét, én is térdre estem, úgy könyörögtem. **Andráskó** azonban nem válaszolt. Összeszedtem magam, szóltam **Demkónénak**, hogy gyere **Manci**, nincs itt mit keresnünk, nincs itt kivel beszélünk. **Andráskóné** azt mondta, mások is élnek, maguk is megélnék valahogy. Én őt nem ismertem

azelőtt, de állítólag nagyon „szent” asszony volt a régi világban, persze az orosz érában már nem járt templomba.

– *Hol tart most édesapja rehabilitálásnak ügye?*

ifj. B.A.: Folyamatban van. Nemrég jártam *Kijevben*, de ez még elhúzódhat egy ideig. A *Mology Zakarpattya* című lapban jelent meg utalás apám ártatlanságára, ahol egy Rotocska nevezetű KGB-s tiszt kijelenti, hogy az apámék egyetlen bűne a más politikai meggyőződés, ezt viszont nem kellett volna halállal büntetni. Az, hogy bolsevikellenes volt, ez tény, de a történeteket figyelembe véve és a sztálini politika gáztettei ismeretében, mégiscsak apámnak volt igaza. Apám egyébként a magyar állam keretein belül tudta volna elképzelni az autonómiát... A szovjethatalom ellen nem követhetett el bűnöket, mert nem volt szovjet állampolgár, Kárpátalján pedig éppenséggel nem volt szovjethatalom. Népét sem árulhatta el, hiszen a magyar parlamentben is a ruszinság jogaiért harcolt. Nem ment el *Amerikába* sem, éppen ezért. Az utolsó pillanatig elmehettünk volna, de ő akkor azt mondta, hogy sem Isten ellen, sem népe ellen nem követett el semmit, amiért őt felelősségre vonhatják. Ő azt remélte, hogy a szovjet érában is fog majd tudni tenni valamit a népéért. Itt követte el édesapám élete legnagyobb hibáját, mert azt hitte, hogy európai módon politizálhat majd tovább – tévedett és ez az életébe került.

– *Marika néni, hogyan érez most azok iránt, akik ezt a mérhetetlen szenvedést okozták a családnak, férjét pedig ártatlanul megsemmisítették?*

B. M.: Mit mondjak? Nem vagyok bosszúálló egyáltalán, én ezt a jó Istenre bízom. Én katolikus vagyok, hiszek abban, hogy az Úristen mindent lát. Ha nem lettem volna vallásos, én ezt a rengeteg szenvedést ki sem bírom.

– *A gyerekek sorsa hogy alakult?*

ifj. B.A.: A nővérem okosabb volt, mint én, jól is tanult, az volt a vágya, hogy orvos lesz, de olyan anyagi körülmények között éltünk, hogy rákényszerültünk, hogy esti iskolában fejezze be a középiskolát. A cipőgyárban helyezkedett el 14 évesen. Amikor felvételizni akart, anyut behívták az egyetemre és mondták neki, ne is próbálkozzon a gyerek, úgysem veszik fel.

B. M.: Médiike nagyon nehezen viselte el ezt a rengeteg megaláztatást, éhezést. 15 éves korában öngyilkossági kísérletet követett el. Én akkor felutaztam *Lembergbe*, hogy meghallgassanak, hogy valami papírt kapjak arról, hogy énekelhetek a filharmóniában. És én megéreztem a bajt, otthagytam csapat-papot, rohantam haza. A gyerek egy marék Luminált vett be, alig sikerült újraéleszteni. Persze közben nagy lány lett, jöttek volna hozzá a fiúk is, de közben nem mert senki hozzánk jönni...

Meghívták egyszer születésnapra egy papcsaládhoz, de amikor csengetett, a mama elzavarta, letagadta a kislánya születésnapját. És ezek helybeliek voltak. Pedig a férjem rengeteget áldozott az egyházra. Még most is megvan az oltár előtt az a szőnyeg, amit a férjem vett (*egykori görögkatolikus székesegyház – D. M.*). Szegény lányomnak, aki most *Moszkvában* él, tönkrement a szíve, háromszor volt idegösszeroppanása, nem lehetett gyereke sem gyenge egészsége miatt. Már fél éve nem volt itthon, mert, ha hazajön, akkor minden a boldogtalan gyerekkorra emlékezteti. Szégyellem magam, hogy én ennyit kibírtam.

A férjem, amikor kihallgattak, megkérdezte a tiszteket, hogy szólhat-e hozzám egy pár szót. Fölkelt és azt mondta: „*Riácska, szeresd a gyerekeinket helyettem is.*” Na, gondoltam, ezt jól mondja, mert nemcsak helyetted, de az egész világ helyett is szeretni fogom. Imádta a gyerekeit, de a fiát különösen. Amikor vele játszott, néha könnyezett, hogy ez az ő fia, és ő fogja majd azt folytatni, amit ő elkezdett.

Amikor a kórházban dolgoztam, állandóan glukóza injekciókkal tápláltam magam. Az orvos azt mondta, hogy rosszul nézek ki és mondta, jól kell táplálkoznom. Ezt én is tudtam, de miből?

ifj. B. A.: Nagyon sok rosszindulatú embert ismertünk meg, az emberek kikerültek minket, nem segítettek. A lányomnak, Krisztinek is voltak problémái az iskolában. Amikor a gyerekeket *Magyarországra* vitték üdülni, a lányomat kihagyták a csoportból, mert a nagyapja úgymond fasiszta volt, holott pont az ellenkezője volt az igaz. Előbb-utóbb azonban ki kell derülni az igazságnak. A dolog „egyetlen” szépséghibája az, hogy ráment az életünk, egészségünk. Remélem eljön az az idő is, amikor virágot vihetünk a sírjára... De nekünk közben elégünk lett az itteni életből. Fájó szívvel ugyan, de áttelepültünk *Magyarországra*, mert szülővárosomban csak örökös megaláztatásban volt részünk. Minden kő, minden bokor arra emlékeztet, hogy a mi családunkat annak az eszmének a nevében üldözték, melynél aljasabb még nemigen volt a világtörténelemben. Hát ebből volt elégünk...⁸¹

BALOGH SÁNDOR

(Eszeny, 1941. december)

(...) *Eszenyben* születtem, 1941 karácsonya előtt egy nappal, **Balogh Sándor** református lelkész családjának negyedik gyermekeként. Legkorábbi emlékeim

⁸¹ Debreceni Mihály: A Bródy-villa. Kárpátalja, 1991.január, 4-5.old.

a háborúhoz kapcsolódnak. Azóta tudom, milyen vijjogó hangja van a légi-riadót jelző szirénának. Emlékszem, milyen sötét és dohos volt a községháza óvóhelynek kijelölt ablaktalan pincéje. Egy gyertya vagy talán mécses pislákoló lángja fényénél láttam, amint édesanyám kikérdezi és ápolja a sebesülteket.

Hatvan év múltán is hallom a mellettem álló, nálam alig idősebb szomszéd kislány hangját, amint azt mondja: „*Bepisiltem*”. Hallom anyámat, ahogy halkán odaszól valakinek: „*Ez vér. A hasába fúródott egy aknaszilánk.*” Másnap a kislány is ott feküdt a templom előtt felravatalozott nyolc-tíz korporsó egyikében.

A háború végét, a „*felszabadulást*” követő hónapok gondtalannak tűnő idejét édesapja letartóztatása szakította meg.

Édesapámat 1946. október 16-án délután 4 órára hívták a községházára, ahonnan késő este (hogy a szomszédok ne lássák) teherautóval érkezett haza – két NKVD-s, valamint két civil kíséretében –, s azonnal zsákokba dobálták könyveit, a lelkeszi hivatalban fellelhető iratokat, de még az egyházközség pénzét is. Egy könyv azonban megmaradt. Amikor a 2000 oldalas *Képes Szent Bibliát* akarta az egyik magyarul is beszélő civil a zsákba dobni, édesanyám megszólalt: „*Vigye és tanuljon meg belőle imádkozni*”. Így az a *Biblia*t ledobta az agyra...

Édesapámat 1946. december 31-én zárt tárgyaláson, a család és tanúk nélkül, koholt vádak alapján 5 évi börtönbüntetésre, 3 évi szibériai száműzésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Egy *Urál-vidéki* lágerben halt meg 1948. február 25-én. A hatalom szemében megbélyegezettek lettünk. 1947 nyarán kilakoltattak bennünket a parókiáról. Édesanyám ekkor velünk - a 6, 11 és 17 éves három kisebb gyermekével - jóakarátú *eszenyi családoknál* húzta meg magát.

A legidősebb bátyámnak még 1945-ben, 17 évesen – a vasfüggöny leereszkedése előtt – sikerült átszöknie Magyarországra egy *eszenyi mozdonyvezető* segítségével. Volt taxisofőr, tengerész, majd *Ausztriában* menekülttábor-lakó és végül amerikai katona – egy újabb billog az ittmaradottak számára.

Kárpátalján elsőként *Eszenyben* alakult meg kolhoz. Hogy némi jövedelemhez jusson a család, édesanyánk a kolhoz tejcsarnokában vállalt – kegyesen kapott – munkát. Számomra ekkor kezdődött az iskola. Négy évvel később, 1952-ben, amikor már nem igazán remélhettük édesapánk hazajövetelét, *Csapra* költöztünk.

Iskolásként jómagam szinte alig éreztem valamit a politikai visszásságokból, a szavak és tettek közötti ellentmondásokból. Megértően vettem tudomásul, hogy az iskolában tőlem és barátaimtól vettek írásmintát a *Szerv csapi*

munkatársai, amikor 1956 őszén az egyik Fő utcai ház falán kézzel írott szovjetellenes röpirat jelent meg. Édesanyám, tanítóim és tanárain is tanulásra ösztönöztek, s én szót fogadtam, tanultam. Különösen a matematikát és fizikát kedveltem. Fizika-matematika szakos tanár akartam lenni. (...)

1958-ban felvételiztem az *Ungvári Állami Egyetem* fizika-matematika szakára. Az utolsó vizsgára már csak 42-en maradtunk, holott 50 fő volt a felvételi norma. Az addig leadott 4 plusz 1 versenyen kívüli vizsga alapján az én pontszámom volt a legmagasabb, nevem mégsem szerepelt a felvételt nyert diákok listáján. A csapi középiskola akkori igazgatója, *V. V. Antalovszkij* felháborodásában maga járt végére a dolognak. Együtt mentünk az egyetemre.

Sokáig bent volt, s amikor kijött, csak annyit kérdezett: „*Miért nem mondtad, hogy édesapád politikai elitélt volt?*” Később elmondta, hogy látta a kettesre „javított” orosz dolgozatomat... A Szerv láthatatlan keze megakadályozta, hogy elsőre fizika-matematika szakos tanár legyek...

Balogh Sándor azonban nem adta fel. Kitanult mozigépésznek, s egy ideig *Tiszaásványban* dolgozott. 1960-ban titokban *Leningrádba* utazott. Felvették a *Mozimérnöki Műszaki Főiskolára*. Negyedéves hallgató volt, amikor a káderirodában egy KGB-s nekiszegezte a kérdést: „*Tudja-e, hogy az apja áruló volt?!?*” Ezt követően nyolc hónapon keresztül hetenként zaklatta a titkosszolgálat. Ma - 40 év elteltével - sem akar a sok-sok órás kihallgatásokon, „baráti beszélgetéseken” elhangzottakról beszélni...

- A főiskolán optikával foglalkoztam, érdekelt az optikai aberrációk elmélete és az optikai rendszerek tervezése. A fizika-optika tanszék tanszékvezető professzora magához vett, ő irányította a tudományos tevékenységemet. A diplomamunkám a disszertációm első része lett volna, a diplomaosztást követő napon azonban katonai behívót kaptam. Egy észtországi bázisra vittek, ahol 31 újoncból 30-an voltunk diplomás mérnökök. Mint kiderült, a bázisnak nagy szüksége volt egy optikusra, így még kapóra is jöttem nekik.

Kicsivel később közölte velünk egy tiszt, hogy titkos rakétabázison vagyunk. Ezt követően négy szemközt megmondtam neki, hogy van egy külföldön élő testvérem, akivel levelezni szoktam. Ha kíváncsi a részletekre, érdeklődjön *Leningrád Frunze kerületének KGB-osztályán*. Két nap múlva leszereltek. A következő behívóm a hidászokhoz szólt. Katonaként tíz hónapig fahidak építését gyakoroltam, majd csoporttársaim közül egyedüli közlegényként 1966 novemberében leszereltem...

A leszerelést követően folytatni szerettem volna a megkezdett tudományos munkát, de továbbra is kísértett a múlt.

Az ígéretesnek ítélt optikai kutatásaim folytatásához 2-es fokozatú titkos-sági engedélyre lett volna szükség, de a Szerv természetesen nem adta meg. Az aspirantúra tehát ugrott. Ott álltam lakás és jövedelem nélkül. Tíz hónap alatt 23 munkahelyen próbáltam elhelyezkedni az ország különböző városai-ban, hiába. A beígért állásokat egy láthatatlan „valaki” 2-3 nap múlva mindig visszavonta. Édesanyám ekkor már *Magyarországon* élt, a rég családos, külön-böző városokban élő testvéreim is kitelepülésüket intézték.

Végül mégis megvalósult **Balogh Sándor** ifjúkori vágya, s fizikatanár lett.

A fordulópontot egy véletlen utcai találkozás jelentette volt fizikataná-rommal, a Csapi 2. Sz. Középiskola akkori igazgatójával, **Skotnyár Józseffel**. Szó szerint megsajnálta volt tanítványát, és alkalmazott iskolai laboránsként, s kaptam 13 tanórát. Félévtől már teljes állásban dolgoztam tanárként: fizi-kát, elektrotechnikát, később matematikát is tanítottam - mindezt gépész-mérnöki diplomával a zsebemben. 1980-ban aztán beiratkoztam az ungvári egyetem fizika szakára, amit kitűnő eredménnyel el is végeztem. Azóta papí-rom is van a hivatásomról...

Elmondhatom hát, hogy végül is a „titkossági engedély” megtagadása vezetett vissza az iskolához. Édesapámat 1991. december 5-én az Ukrajnai Legfelsőbb Ügyészség rehabilitálta, ártatlannak nyilvánította. Ha ez 40 évvel korábban, például **Sztálin** halála után bekövetkezett volna, az én sorsom is másképp alakult volna..., de akkor is tanítanék.⁸²

BIMBA LAJOS

(Hetyen, 1928.)

*Hetyenben máig név szerint emlegetik azt a helyi falubíró és „bekerült” jegy-zőt, akik a negyvenes évek végén, kiszolgálva az épülő diktatúrát, „börtönkézre” adtak két helybéli fiatalembert, **Bimba Lajost** és **Tóth Pált**. A 75 éves La-jos bácsi ma sem tudja, valójában miért ítélték el és száműzték évekre Észak-Oroszországba. A sanyarú börtönéveket követően itthon kolhoztag lett, és húsz évvel később már, mint élmunkást tüntette ki az akkori hatalom...*

– 1948 őszén jött a parancs, hogy menni kell *Donbászra*. Nem jelentkez-tünk, egész télen bujkáltunk a közeli tanya szénakazlai közt. Tavasszal aztán hívatott a bíró, hogy **Pali** meg én menjünk be *Beregszászba*, kiírják nekünk a paszportot (személyigazolvány), és azon túl nyugtunk lesz. A városban azon-

⁸² Lejegyezte: Badó Zsolt: *Egy tanár, akit évtizedekig zaklatott a KGB*. Kárpátalja, 2004. júl. 23., 184. sz.

ban nem paszport várt, hanem a milícia. Rövidesen elítéltek – én öt, a barátom négy évet kapott –, bilincsbe vertek, és irány a *lembergi elosztó*.

– Jőmagam a *Kola-félszigeten*, a *Murmanszki* területen kötöttem ki. Több tábort megjártam, hol ide, hol oda dobáltak. Annyi volt akkor az emberélet, mint a fűszál, könnyen börtönbe zártak bárkit, hogy éhkoppon robotoltassák. Ki karika cérnáért, ki két kenyérért kapott hat-hét évet. Akire huszonötöt sóztak, azt vitték a bányába, ahol egy munkanap három fogolynapot ért. Tőlem megkérdezték, mihez értek. A kéménysepréshez – mondtam, mivel az egyik nagybátyám mesélte, hogy ő is ezt csinálta a lágerben, és jól ment a sora. Ide nem kell kéményseprő – volt a válasz, és beosztottak az ácsokhoz.

– Az első két táborhelyen voltak velem más magyarok is: *Kiss Jóska Beregszászból*, *Huszár András Beregardóból*, *Bak Géza* és *Pallagi Viktor Gátáról*, meg egy falubéli cigányember. A másik két börtönben egy szál magam voltam magyar, ott nem is igen értették, hogyan kerültem oda. A magyarok *Magyarországon* élnek, mondogatták, nem tudták, hogy időközben átrendeződtek a határok...

– Kegyetlen hideg volt, egy telet palátkában, azaz sátorban, kettőt barakkban töltöttem. Olyanok voltunk, mint barom az ólban, hiába hajtottak hetente a „bányába”, mindig tele voltunk poloskával. A nyári időszak két-három hónapig, ha tartott, alig zöldült ki a táj, már hullottak a levelek, és jött a fagy, a hó.

– Reggel és este káposzta- meg uborkalevest adtak enni, fagyott fekete kenyérrel, délben leginkább semmit. Írtam is anyámnak – a cementes papírsák belsejéből szakítottuk a levélnek valót, és csodák csodája, egykettőre haza is ért –, hogy küldjön valamit, mert éhen halok. Drága jó édesanyám egyet gondolt, megfőzte a paszulyt, kiszárította, összetörte, mint a tarhonyát és küldte utánam kilószámra. Ezt szórtam a „levesbe”, ez tartotta bennem a lelket. Később, munka után, néhányan a konyhára jártunk krumplit hámozni, annak fejében is kaptunk valami ételmaradékot. A pityóka fagyosan is jobb volt, mint a bűdös káposzta, félbevágtam, körbetömtem vele a válenki szárát, felfűztem drótra, a derekamra kötöttem, rá a pufajkát, úgy loptam ki a konyháról. A vége jó nagy verés lett, de előtte legalább nem éheztem.

Lajos bácsi 1952 tavaszán szabadult. Vonattal vágott neki az útnak, azt se tudta, hol van *Moszkva*, *Kijev*, de csak hazatalált. Itthon a kolhozba került, a családjától elhajtott ökörrrel művelte a „közöst”. A hetvenes években aztán többször is kitüntették mint kiváló állatgondozót. 1972-ben ismét látta *Moszkvát*, immár újvilág-építő élmunkásként.

– Kitűnő fogadtatásban volt részünk – meséli. – Luxusszállodában laktunk, volt úgy, hogy taxin vittek városnézésre, színházban is jártunk. Elmehtünk a boltokba is. Narancsot, fekete borsot és fehér pamutot hoztam ajándékba.

A Vörös téren készült fotókat ma is őrzi Lajos bácsi...⁸³

FÜZESI BÉLÁNÉ CSELE RÓZSIKA

(Nagybereg)

*A 40-es évek végén nem volt ritka, hogy valaki kényszerutazást tett a szibériai rónákon. A nagyberegai születésű **Csele Rózsika** élete azonban különösen mozgalmasra sikerült. Két apa nevelte, két férfi szerette, s családjával együtt igen megszenvedte a kolhozosítás idejét.*

Hároméves volt, amikor édesapja kiment *Amerikába*. Szülei ekkor kénytelenek voltak elválni, mert a nagyszülők nem engedték ki lányukat a férje után. **Rózsika** édesanyja, **Derceni Borbála** újra férjhez ment, ezúttal **Füzesi Bélához**, aki a gazdálkodás mellett egyházi és községi pénztárnok is volt. Nem ő volt a leggazdagabb a faluban, de 16 hektárnyi földje megélhetést biztosított a családnak.

Bejöttek az oroszok, a családfőt menesztették az állami állásból. Megalakult a kolhoz, de őt nem vették be, sőt hamis vádakat kerestek ellene. Hiába adta be az utolsó szemig a terményét, 1948 tavaszán mégis elvitték, s kilenc évet szabtak ki rá. A tárgyalásra három embert is beidézték, de csak egyik falubelije volt hajlandó hamisan vallani ellene. *Szibériába* került, *Cseljabinszkba*, onnan írta aztán haza rendszeresen a leveleket. A hamis tanú személye csak akkor lett ismert a család előtt, mikor a gazda hazatért a lágerből.

Miután a családfőt elvitték, mindent leltárba vettek a portán. Végül csak a ház maradt, mert egyik jóakarójuk tanácsára inkább a bútorokat áldozták fel, sem mint az épületet. A csürrt is lebontották, az építőanyagot elvitték a kolhozba. A családnak semmije nem maradt.

Rózsika ekkor a maguk által megtermelt bort kezdte árulni, amiért hat évet kapott, s a büntetést a szibériai *Szverdlovszkban* kellett letöltenie. **Rózsika férjét, Füzesi Endrét** már korábban elvitték, így a nagymama egyedül maradt unokájával, a kis Malvinkával.

⁸³ Lejegyezte: P. Zs: *Elitélből élmunkás. Hetyenből vitték a Murmanszki területre*. Kárpátalja, 2003. máj.16.122. szám.

Ismét jöttek a hatóság emberei leltárba venni a vagyont, de a nagymamának sikerült néhány dolgot megmentenie. Az összeírás közben ő szedte ki a holmikat a szekrényből, és észrevétlenül behajított néhány dolgot az ágy alá. Egy dunna és két párna maradt meg így, valamint a nagymama régi bútora, a többi beleltározták. A „leltározók” újra és újra visszajártak; vagy azért, hogy ellenőrizzék, megvan-e minden, vagy mert szükségük volt valamire: szalonára, borra, lisztre. Egyetlen közös vonásuk volt ezeknek a látogatásoknak: kivétel nélkül éjszaka történtek.

– Amikor megverték az ablakot, összeszorult a szívünk, hogy már megint mit akarnak – meséli **Füzesi Malvin**, **Rózsika lánya**. – Egy idő után egyik ismerősünk megnyugtatóan, hogy ne féljünk, csak ellenőrizni jönnek.

Kicsivel később elvittek tőlük mindent, a holmikat áruba bocsátották a „*kooperatívában*”. A szövetkezet feje azt tanácsolta a nagymamának, hogy kerítsen valakit a családban, akinek a nevére megvehetik a bútort. Találtak is egy férjhez menés előtt álló fiatal lányt, hazavitték a bútort. A házukban egy patikusnő lakott albérletben, ez biztosított megélhetést a kis családnak.

– Bepakoltuk a bútort a házba, de nem sokáig örülhettünk neki. Emlékszem, éppen sepregettem, amikor szaladt haza a patikusnő, hogy gyorsan pakoljuk ki a bútort, mert jönnek ellenőrizni. Valaki feljelentett bennünket, hogy megvettük a saját bútorunkat. Szemben a házunkkal volt egy melléképület, oda pakoltunk át mindent. Az egyik helyiségben aszaló, a középsőben kemence, a harmadikban raktár volt. A középső helyiségbe pakoltuk be a bútort, nagymama épphogy lelakatolta, már jöttek is az ellenőrök.

A bútort ezek után már nem merték visszarakni. Az aszaló a kolhozé lett. Amikor elérkezett a szüret ideje, a fiatal lányok szilvát, almát kezdtek benne aszalni, s paradicsomot, lekvárt főztek a katlanban.

– Énekelnek, tüzelnek, egyszer csak azt mondja az egyik fiatal lány: **Borca** néni, olyan füst van, valami ég. Nagymama megnyugtatta a lányokat, de rögtön tudtuk, mi a probléma. A középső helyiségben szabad kémény volt, ott ment ki a füst. Amikor a bútort elrendeztük, oda toltuk be a szekrényt, ennek gyúlt be az oldala. Elhúztuk a bútort, vízzel beoltottuk, így senki nem vett észre semmit.

Sztálin feleségének a születésnapján amnesztiát kaptak azok az asszonyok, akiknek tizenegy évesnél fiatalabb gyermekük volt. **Malvin** akkor tízéves volt, így az ő édesanyja is hazatérhetett. Megpróbált munkát keresni, de a kolhozba nem vették fel, így a beregszászi szovhozba járt be dolgozni.

– Amikor a hetedik osztályt befejeztem, én is mentem vele, aztán mivel tovább akartam tanulni, felvételiztem a munkácsi tanítóképzőbe. Szüleim mi-

att nem akartak bevenni a Komszomolba, de az igazgatóm, **Lengyel Iván** az asztalra csapott, különben nem mehettem volna a képzőbe. Amikor beadtam az iratokat, senki nem mert velem jönni, egyedül intéztem el mindent. Mikor aztán meghallották, hogy felvettek, a matematikatanárom azt mondta, soha nem bocsátja meg magának, hogy nem jött velem, elengedtek egyedül.

Rózsika a beregszászi varrodába állt be dolgozni, majd miután a lánya *Munkácsra* került, a munkácsi varrodában vállalt munkát.

A nagyapát hét év után, 1954-ben betegsége miatt hazaengedték. A háza megvolt, a bútort is be lehetett akkor már tenni. Eleinte nem akarták visszavenni a kolhozba, aztán mégis dolgozhatott éjjeliőrként, igaz, később szívkoszorúér-elmeszedése miatt ezt az állást is ott kellett hagynia.

Rózsika férjhez ment egy munkácsi szobafestőhöz, **Szőke Barnabáshoz**, majd amikor a nagymama 1959-ben gyógyíthatatlan beteg lett, hazatértek *Nagybereg*re.

Malvin 1956-ban fejezte be a képzőt és *Rahóra* kapott kinevezést, de nem állhatott munkába, mert ott magyar iskola akkor már nem volt.

– Ösztöndíjas voltam, egy éven belül munkába kellett állnom, különben vissza kellett fizetni a kapott összeget. Egy *beregszászi* ügyvéd ismerősünk írt *Moszkvába* levelet, amelyben elküldte a papírjaim másolatát, és munkát kért. Azt a választ kaptuk, hogy az iratok szerint nevelőként dolgozhatok a nagybereg-i iskolában. Így kerültem oda egy fél évre nevelőnek.

A helyettesítgetések korszaka után Malvin 1959-ben *Nagydobronyba* ment férjhez, s ezután már könnyebb lett az élete. Azt az érzést azonban a mai napig nem tudja elfeledni, amit akkor érzett, amikor össze kellett írnia a falubeliek vagyonát, s az egyik házban a nagymama terítője mosolygott rá, a másikon az édesanyja stafírunkjából való abrosz...⁸⁴

DOBZSENYECKI BÉLA

(Huszt)

A nyolcvanadik életévében járó Dobzsenyecki Béla a Husztról elhurcolt több száz magyar férfi egyikeként élte meg az 1944-45-ös évek lágerborzalmait. Kitűnő emlékezőtehetsége révén ma már az utolsó szemtanúk egyikeként meséli, hogyan került lágerbe, majd lett orosz fogolyból cseh légiós, végül zászlóvivő egy háborús május 1-jei felvonuláson.

⁸⁴ Lejegyezte: OLASZ Tímea: *Mindig éjszaka jöttek...* Öröklődő zaklatások. Kárpátalja, 2002. aug.2.81.szám.

– November 19-én, *Erzsébet-napkor* gyűjtöttek össze bennünket, a város magyar férfiainak legalább 70%-át és hajtottak gyalog *Munkácsra*, majd *Szolyvára*. Onnan rövid időn belül *Szkatarszkiba* szállítottak minket, ahol a felrobbantott vasúti hidak újjáépítésén dolgoztunk. Erőgépek híján szinte minden munkát kézzel végeztünk. Mi leginkább a frissen kidöntött farönköket húztuk-vontattuk az erdőből a készülő hídhoz.

– Naponta egyszer kaptunk főtt ételt, legtöbbször benzineshordóban főtt krumplit. Néha egy-egy halat dobtak bele, de ezzel csak rontottak az „ételen”, elérték, hogy azt se tudjuk megenni, amit főztek. A közeli pataokban tisztálkodtunk, persze csak az, aki nem félt, hogy tüdőgyulladást kap. Szerencsére nem volt kemény a tél, így csak az ér szélein fagyott be a víz...

– Valamikor újév után kísérték bennünket *Novij Szamborba*, ahol végre meleg vízben fürödhettünk – november óta először. A kárpátaljaiak egy része ekkor jelentkezett a *ceh légióba*. Gondoltuk, a frontról talán hamarabb szabadulunk, mint a lágerből. Rajonként indítottak bennünket gyalogosan *Homonnára*, ahová a kiszabott határidőre meg kellett volna érkezniük. A mi csapatunkban én tudtam valamelyest szlovákul, így könnyebben tájékozódunk és jutottunk élelemhez, szálláshoz. Mikor *Kassára* érkeztünk, egy sokat látott idősebb ember megsajnálta bennünket és azt tanácsolta, ne menjünk tovább, hanem igyekezzünk haza, ahogy lehet, hisz szenvedtünk már eleget.

– Látva jó szándékát, rövid tanácskozás után magunk is a szökés mellett döntöttünk. Napokig meneteltünk étlen-szomjan a vasúti sínek mentén, és valamikor márciusban keveredtünk haza. Papírok híján azonban itthon sem lehetett nyugtom, mivel az oroszok válogatás nélkül vitték a fiatalokat a frontra. Mindegy volt: magyar, ruszin, cigány vagy tót, összefogdosták őket és mehettek golyófogónak.

– Engem pár hét múlva a bútorgyárba vettek fel dolgozni, de még akkor is csak bujkálva mertem munkába járni, messze elkerülve a főutcat. A gyárban szinte alig volt munkáskéz, fiatalember meg csak én magam. Így aztán, mikor május elsejét kellett méltatni, egyetlen „jólöltözött” fiatalként a felvonulók elé állítottak, és kezembe nyomták a vörös zászlót. Némán vonultunk végig *Huszt* utcáin, csak „jelképesen”, hisz még tartott a háború. Május kilencedikén már a győzelem örömeire tereltek bennünket a főtérre, ahol a városi vezetőség és a katonai parancsnok tartott ünnepi beszédet. Ettől kezdve már a „felszabadítók” parancsoltak, nagy volt az orosz nyomás. Mi, magyarok meg legfeljebb magunk között mertünk

anyanyelvünkön beszélni... évekig ellenséggént kezeltek bennünket szülővárosunkban, apáink földjén.⁸⁵

DÖRJÁNOS

(Munkács)

(...) A cseh érában születtem – meséli János bácsi. – Édesapám nagy magyar volt, így nevelt bennünket is, engem és a bátyámat. Már kicsi gyermekként is úgy kellett bemutatkoznom: *Dör János*, magyar fiú.

Tizenhat éves lehettem, amikor bejöttek az oroszok. Volt egy fiatalokból álló csoport, talán heten lehettünk, s úgy éreztük, valamit tennünk kell. Előbb a zsidó gimnáziumban lévő magyar hadifoglyok kiszabadításán törtük a fejünket, aztán inkább úgy döntöttünk, hogy nem engedjük leszerelni és elhordani a gyárakat. Egymás után gyűjtogattuk a gyárakat, mígnem az egyikünk elárult minket a milícián. A többiek nekimentek a zöldhatárnak, én nem. Nagy botrány volt, engem is behívtak, de nem tudtak rám bizonyítani semmit, így hát elengedtek.

Amikor később el akartak vinni *Donbászra*, próbáltam elodázni a dolgot, amennyire csak lehetett. Végül mégis odakerültem, de igyekeztem minél hamarabb haza is jutni onnan. Egy év múlva tértem haza, azonban túl sokáig nem örülhettem a szabadságomnak, három hónappal később ugyanis letartóztattak. Volt itthon egy fiatalokból álló csoport, akik néhány idősebb férfival, többek között egy volt *cseh* rendőrrel szövetkeztek. Voltak ugyan közöttük ismerős diákok, de én nem voltam hajlandó részt venni a dolgaikban. Hiába bizonygattam azonban, hogy semmi közöm hozzájuk, nem hitték el. Szovjetellenes szervezet tagja voltam, mondták, amely diverzióval foglalkozott. Hazaárulás is szerepelt a vádpontok között, pedig a saját hazámat soha nem árultam el. Nem volt bírósági tárgyalás, csak ítélet: tíz évet kaptam.

Az ítélethozatal után *Vorkutára* vittek, ott töltöttem öt-hat évet. Rettentetes hely volt, 56 fokos hidegben gyalogoltunk az állomástól a lágerig, mindenféle téli ruházat nélkül. A lágerben se víz, se fűtés. Volt, aki bányába került, volt, aki építkezésre.

Én a szénbánya melletti 29-es lágerbe kerültem, ami később elég híres lett. Nem sokkal *Sztálin* halála után ugyanis lázadás tört ki. Jött egy bizottság

⁸⁵ Lejegyezte: Popovics Zsuzsanna: *Orosz lágerfogság, cseh légió, huszti vörös zászlós felvonulás. Magyar sorsok.* Kárpátalja, 2002. ápr. 67.szám.

Moszkvából, de persze nem akartak velünk tárgyalni. Egy héttel később, 1953. augusztus 1-jén aztán le is verték a lázadást. Négyezren voltunk a lágerben, de gyerekes dolog azt képzelni, hogy mindenki mellénk állt. Ötszázan lehettünk, vagy még kevesebben, akik megtagadtuk a munkát. Bennem ekkor tudatosult először az a felismerés, nem lehet elvárni mindenkitől, hogy együtt, egyszerre cselekedjen. Nem, ha akarod, te nekimégy és vállalod a felelősséget, a többiekkel nem kell foglalkozni. Ha az ember akar valamit, akkor magának akarja, s ha ez összevág mások érdekeivel, az nem törvényszerűség, csak véletlen.

68 ember halt meg a lövöldözések során, s 360 sebesült volt. Nekem is átlőtték a lábamat, úgyhogy le kellett vágni, s a hasamon át, a hátgerincem mellett is áthaladt egy golyó. Gyorsan összeszedték a többi láger raborvosait, voltak vagy kilencen, azok aztán három napig éjjel-nappal operáltak. A látszatot ugyanis fenn kellett tartani. Emlékszem, a kapu előtt feküdtem a földön, amikor a városi egészségügyi osztály vezetője, egy alezredes bejött a kapun. Utasította az öröket, hogy lássák el a sebemet, de ott állt néhány méterre a lágerparancsnok is, aki viszont azt kiabálta, hogy minden halottat és sérültet vigyenek ki a zónán kívülre, s ott ápolják őket. Az örök nem tudták, kinek a parancsát teljesítsék. Akkor azt mondta az alezredes: „*Parancsnok elvtárs már elvégezte a dolgát, most engedje, hogy én is elvégezzem a magamét*”. Elküldönítették egy részt kórháznak, és mivel sok vér kellett, kihirdették, hogy aki teheti, menjen vért adni. A parancsnoknak persze ez se nagyon tetszett, de ismét az alezredes volt az, aki kimondta a végső szót.

A felépülésem után büntetőlágerbe kerültem. A lövöldözést követően sokan kérdezték, hogy miért kellett ez nekünk. De attól kezdve sok minden megváltozott: enyhítettek a szigoron, több levelet kaphattunk, valamennyi pénzt is adtak a munkáért. Ha a mai fejemmel kellene döntenem, hogy kiállok-e az ügyért, ugyanígy tennék.⁸⁶

FODÓ SÁNDOR

(Visk, Ungvár, 1940. feb. 26.)

(...) 1971. augusztus 20-án a *Kárpáti Igaz Szóban* megjelent egy aláíratlan cikk *Elidegenedés?* címmel. Szerzője azzal vádolta a *Forrás Irodalmi Stúdió* tagjait, hogy a nyugati ideológia hatása alá kerülve külön utakat keresnek. A szerző felelősségre vonta a *Kárpátontúli Ifjúság* magyar kiadásának vezető-

⁸⁶ Lejegyezte: O. T. *Ha fontosnak tartod, ne várj másra! Dőr János, magyar fiú.* Kárpátalja, 2002. nov. 29. 98. szám.

jét, **Fejes Jánost** (ebben a lapban jelentek meg a Stúdió tagjainak írásai), az egyetem pártbizottságát és komszomolszervezetét, a Stúdió tagjait pedig név szerint is bírálta.

– Amikor 1971 szeptemberében elkezdődött az új tanév, az egyetem pártbizottsága és komszomolszervezete igyekezett „pótolni” a mulasztást – emlékezik vissza a történetekre **Vári Fábián László** költő, a *Forrás stúdió* egykori tagja. – Fiataljait felelősségre vonta, az ügyben vizsgálat indult. Hivatalos válaszcímzésre nem volt lehetőségünk, ezért 1971 őszén megfogalmaztunk egy 16 oldalas beadványt. Ebben nemcsak a minket ért alaptalan vádakra válaszoltunk, hanem a kárpátaljai magyarság egészét érintő sérelmekre is kitértünk: a közoktatás áldatlan állapotára, az anyanyelvi óvodák hiányára, a kárpátaljai magyarság kulturális életének siralmas voltára.

A beadványt a területi pártbizottság első titkárának, az *Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontúli szervezete* felelős titkárának, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőbizottságának és a *Kárpátontúli Ifjúság* szerkesztőinek küldték el. Az írás azonban nem érte el a remélt hatást, sőt hajsza indult a szervezők és aláírók, vagyis **S. Benedek András** egyetemi hallgató, **Kovács Vilmos** író és szerkesztő, **Fodó Sándor** egyetemi tanár és a *Forrás stúdió* tagjai ellen.

1972 tavaszán mégis újabb beadvány készült, ezúttal egy kicsit átgondoltabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való hivatkozással. Ebben több volt az adat, körültekintőbb az ideológiai alapozás. A címzett ez alkalommal az SZKP Politikai Bizottsága, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnöksége volt.

– Egy 10-12 tagú csapat verődött össze – meséli **Fodó Sándor**, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke –, akikkel titokban fogalmaztuk ezt a beadványt, például az erdőben, a *nagyszőlősi* vasútállomáson, **Milován Sándor** raktárában, a liszteszsákokon ülve. Lakásokban nem mertünk összegyűlni, hiszen a KGB, a beszepeka árgus szemekkel figyelt. 10-12-szer fogalmaztuk át a szöveget, mert mindenkinek volt valami megjegyzése. A végleges változatot 2000 emberrel írtattuk alá. Az esetleges retorzióktól tartva nem csak az értelmiséget kerestük meg. Az volt ugyanis az elvem, hogy ha lebukunk, csak én bukjak le, nem fejezhetjük le a kárpátaljai értelmiséget. A tervek szerint három internacionalista kommunista kíséretében kellett volna felvinnem az iratot *Moszkvába*, akik végül mégsem álltak mellém. Erről azonban senkinek nem szóltam, tudtam, hogy nem engednének el egyedül. A beadványt a pályaudvaron hagytam egy csomagmegőrzőben. Egy hetet ücsörögtem a fővárosban, mire fogadtak, az itthoniak pedig közben már megszírtak. Miután hazajöttem, egy hétig minden-

nap hivatalos voltam a pártbizottság üléseire. Kívülről megtanultam minden lenini idézetet, ami a nemzetiségi kérdéssel foglalkozott, így nem tudtak megfogni. Egy alkalommal *Ilnyickij* elvtárs, a megyei első titkár hívatott magához, s megkérdezte, miért csaptunk ekkora felhajtást, s hogy valóban igaz-e, hogy jól ismerem *Lenin* műveit. Azt válaszoltam, hogy ha a munkatársai ilyen kitűnően ismernék, kevesebb gond lenne. Akkor a szárnysegédje azzal jött nekem, hogy miért nem tudjuk megérteni, hogy *Ukrajnában* az ukrán a hivatalos államnyelv. Őt nem is méltattam válaszra, a titkárhoz fordulva hívtam fel a figyelmét arra, hogy íme, itt az élő példa. *Lenin* az első dekrétumai között szüntette meg az államnyelvet, mert egy demokratikus országban minden nyelv egyenlő. Hogy legyen itt rend, amíg ilyen munkatársakkal veszi magát körül?!

Hosszú tárgyalásokat követően a minisztérium gyakorlatilag a beadvány minden pontjára reagált. Beszüntették az iskolák internacionalizálását, valamivel könnyebb lett a magyar iskolát végzettek egyetemi felvételiye. A *be-regyszászi* járási pártbizottság élére magyar ember került *Veres Gábor* személyében. A területi filharmóniában létrehozták a Magyar Melódiák együttest, amelynek *Boniszlavszky Tibor* volt a vezetője. A filharmónia magyar nemzetiségű zenészei egy a pártbizottság által jóváhagyott műsorral kezdték járni a terület magyar falvait, községeit, iskoláit. A szereplőgárda folyamatosan változott, de általában magyar klasszikusokat és magyar népzenei játsszottak még a 80-as évek közepe-vége felé is.

– Az 1972-es beadványt akkor is, most is egyértelmű sikerként könyveltük el – mondja *Fodó Sándor*⁸⁷. – Bár nem volt látványos hatása, de enyhült a *Kárpátalja* magyarságát körülvevő szorítás. Talán felfedezhető valami folytonosság az egykori akció és aközött, hogy nemrég magyar iskola indulhatott *Huszt*on és *Gyertyánligeten*.⁸⁸

GÖNCZY PÁLNÉ SZABÓ MARGIT

(Nagydobrony)

Amikor *Szabó Margit* férjhez ment *Gönczy Pál*hoz, még nem sejtette, mivel jár a háború utáni korszakban a tiszteletes asszonyok élete. Ő is, párja is

⁸⁷ Ungváron, 2005. május 11-én elhunyt Fodó Sándor, kárpátaljai magyar nyelvész, irodalmár, egyetemi tanár, politikus, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alapító elnöke, Viskén helyezték örök nyugalomra.

⁸⁸ Lejegyezte: OLASZ Tímea: *Volt egyszer egy beadvány. „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszákón.”* Kárpátalja, 2002. jún. 7. 73. szám.

számtalanszor tapasztalhatták, mennyire különbözőek az emberek: valaki az utolsót is elvenné, más az utolsót is odaadná.

A teológia elvégzése után a fiatal papnövendék *Nagydobronyba* került segédlelkésznek, három éven keresztül szolgálta a gyülekezetet. Házasságának második évében gyermekszülés közben meghalt a felesége. Később *Kajdanóra* került lelkipásztornak, de ott se sokáig maradt. *Kisrátra* költözött, megismerkedett a *kisgejőci kántortanító* lányával, s 1928-ban meg is esküdtek. Négy évvel később a *nagydobronyiai* lelkipásztort választottak, így többek között őt is meghívták. A gyülekezet végül mellette döntött, odaköltöztek hát a parókiára. Szolgálatában senki sem találhatott hibát, szeretetházat építtetett a gyülekezet segítségével (amit azóta már lebontottak), felújította a parókiát, a templomot. A *dobronyi gyülekezet* felvirágzott a kezei alatt.

Őt gyermekkel áldotta meg őket az Isten. A legidősebb tizennégy éves, a legkisebb mindössze néhány hónapos volt, amikor gyökeresen megváltozott a család élete. 1946 júniusában letartóztatták az édesapát. Egy koncepció per után *Szibériába* vitték, tíz évig volt száműzetésben.

A feleség magára maradt az öt gyerekkel. A vagyonukat elkobozták, mindössze egy hálószobabútor maradt. Az anya gyengécske volt világeletemben, dolgozni nemigen bírt. A parókiáról kítették őket, saját lakásuk meg nem volt. Édesapját *Nagydobronyba* helyezték igazgatónak, egy ideig az ő éger-gyepesi lakásában húzódtak meg. Az apa azonban korán eltávozott az élők sorából. A lakók kiutálták őket, így hát onnan is el kellett jönniük. Végül a felvégen lakó ***Badó Józsefnek*** esett meg a szíve a családon, befogadta hát őket, így hét éven keresztül biztos fedél volt a fejük fölött.

Időközben megalakult a kolhoz, az idősebb gyerekek megpróbálták munkát keresni, de nem engedték dolgozni őket. Ki tudja, mi lett volna velük, ha a falu nem veszi szárnyai alá a kis családot. Szűkös idők jártak, a háború, a férfiak elhurcolása megnehezítette a dobronyi nép életét, de egy-két szelet kenyér mindig akadt az éhes szájaknak.

A kisebbek jól tanultak, jó fejük volt, de a pap gyereke nem lehetett kitűnő tanuló. A kis ***Edit*** majd belebetegedett, amikor látta, hogy mindenki az ő dolgozatáról, az ő füzetéből másol, s mégis csak négyes tanuló lehet.

Az édesapáról hónapokig semmi hír nem jött, majd 1947 júliusában egy kicsempészett német nyelvű képeslappal adott életjelt magáról. Ezek után folyamatosan érkeztek a levelek és a versek, melyekkel családját és gyülekezetét vigasztalta, biztatta. Idővel aztán hazatért a száműzetésből, de úgy lesóványodott, hogy alig lehetett ráismerni. A szibériai évekről nem szívesen me-

sélt senkinek, még a legközelebbi hozzátartozóinak sem. Ha szóba is került a téma, inkább csak a munkájáról mesélt, nem az átélt borzalmakról.

Mire az apa hazatért, az otthonmaradottak sorsa lassan jobbra fordult. Új elnök került a kolhoz élére, aki észrevette a tehetséget *Pálban*, a legidősebb fiúban, felvette hát a munkások közé. A nagyobbik lány, *Ilona*, varrodában dolgozott *Ungváron*. Kaptak egy telekhelyet, amelyen a falu összefogásával elkezdtek építeni a házukat. Egy évvel később elmondhatták, hogy van már saját lakásuk. *Sándor* fiuk eldöntötte, hogy felvételizik az egyetemre, de még az édesanyja se tudott róla, csak már mikor hozta az eredményeket, mondván, na, édesanyám, van egy egyetemista fia.

A megpróbáltatások azonban még nem értek véget. Míg a családapa *Szibériában* volt, *Nagydobrony* új lelkészt kapott *Csik József* személyében. Miután *Gönczy Pál* hazatért a száműzetésből, az utóda nem akarta, hogy ketten legyenek a gyülekezetben, mondván, sovány kenyér a dobronyi. A falu kettészakadt, a családokban zűrzavar támadt: volt, ahol az idősebbek az egyik pap mellé álltak, a fiatalok meg a másik mellé. Egyéb téma nem volt, csak a „papolás”. Végül *Csik* kitelepült Magyarországra, *Gönczy* *Nagyberegre* került. Csak évekkel később jött vissza ismét a *Nagydobrony* környéki falvakba, ahol aztán élete végéig szorgált.

Nyolcvanadik életévében, karácsony másnapján hívta őt magához Teremtője. A nagydobronyi temetőben álló sírkövén egyik verse utolsó strófája olvasható, mintegy vigaszként az özvegy számára:

„*Énmiattam ne öltés gyászfátyolt, kulcsold hálára két kezed, a vándor, ki sokat volt távol, végre már hazaérkezett.*”⁸⁹

GULÁCSY LAJOS

(Tivadarfalva, Munkács, 1925.jan.8.)

(...) 1949 márciusában hatod magammal letartóztattak⁹⁰, s csak 1956 májusában kerültem haza. Mint később kiderült, egy 1947-ben készült konfirmációi

⁸⁹ Lejegyezte: – jázmin –: *Akiket a falu örökre fogadott. Öt apró gyermekkel maradt egyedül*. Kárpátalja, 2002. jún. 21., 75. sz.

⁹⁰ Sokan sokféleképpen vélekednek a lágerekről, olyan azonban nem sok akad, aki hálás szívvel tudna visszaemlékezni az ott töltött évekre. Gulácsy Lajos nyugalmazott református püspök hét évet töltött fogságban, s állítása szerint ez volt életének legértelmesebb szakasza. A lelképásztor 2016.november 6-án életének 92. évében Munkácsen elhunyt.

fénykép alapján ítélték el, mivel akkoriban nem volt szabad fiatalkorúakat hitoktatásban részesíteni.

Amikor odakerültem, voltak olyan magyar foglyok – katonatisztek, csendőrök –, akik a háború alatt estek fogságba. Mikor megtudták, hogy pap vagyok, gúnyolódni kezdtek: végre te is ide kerültél, ugye, hogy nincs Isten. Majdnem egy teljes évig így ment ez, azután elcsendesedtek. Most már tudom, hogy azért kerültem oda, hogy megmentsem őket. Ott volt ránk, lelkeszre szükség, hogy hirdessük a foglyoknak az evangélium megtartó erejét. Az együtt töltött idő alatt ezek a keserű, reménytelen emberek lelki testvérekké váltak. Addig mindig oroszul beszéltek, magyar szavakat csak káromkodáskor használtak. Sokszor mondogatták, hogy csak egyszer menjenek haza, mindenkit megölnék. Az egész világot hibáztatták a fogság éveikért. Később teljesen megváltoztak ezek az emberek, meg tudtak bocsátani, s sorukkal megbékélve térhettek haza.

Szabadegyetemszerű előadásokat tartottunk egymásnak. Mindenki abból készült fel, amiben illetékes volt, és megosztotta tudását a társaival. Egy katolikus pap például arról beszélt nekünk, mit jelent Mária tisztelete. Egy másik alkalommal egy zsidó rabbi magyarázta Mózes könyveit. Soha nem hallottam még senkit úgy beszélni a mózesi törvényekről, mint akkor őt.

Az egyik húsvétot a vályogvető gödörben ünnepeltük. Titokban úrvacsoráztunk, nem volt ugyan borunk, de volt vizünk és kenyérünk. Hiába tartoztunk más-más felekezethez, testvérek voltunk. Én ott, a vályogvető gödörben tanultam meg, mi az ökumené. A fogság ideje alatt kemény körülmények között formált a Mester, de mindig biztonságot adott az a tudat, hogy a vésőt Ő tartja a kezében.⁹¹

GULÁCSY LAJOSNÉ ÁDÁM EMMA

(Munkács)

(...) Egyik nap azt a hírt kaptam, hogy a lányokat is viszik *Donbászra* dolgozni, s akkor úgy döntöttünk, hogy előre hozzuk az esküvőt. Februárban megtartottuk a polgári esküvőt, a templomi szertartást pedig húsvétra terveztük, de március 20-án letartóztatták a vőlegényemet (*Gulácsy Lajost, szerk.*).

(...) Először az ungvári börtönbe vitték, itt huzamosabb időt töltött hat társával együtt, akiket egyszerre tartóztattak le. Bejártunk hozzá beszélőre,

⁹¹ Lejegyezte: jázmin-: „*Ott volt ránk szükség.*” *Lelkész a lágerben*. Kárpátalja, 2001. dec. 28. 50. szám.

hordtuk a csomagokat, imádkoztunk érte, mert nagyon féltettük. *Ungvárról a leMBERGI gyűjtőbe* vitték, ahonnan szinte alig kaptam hírt róla, majd a *szibériai Kengirbe* került. Végül hét és fél évvel a polgári esküvő után tartottuk meg az egyházi esküvőt. (...)

A táborból már lehetett levelet küldeni, de évente mindössze kettőt. Amiket ezen felül kaptam, azt nagyon keservesen, titokban sikerült kijuttatnia a táborból. A levelekből tudtunk egymásról, ő mindig biztatott, hogy hazatér, és majd folytatja a megkezdett szolgálatot. Akármit nem lehetett a levelekbe írni, cenzúrázták a postai küldeményeket. Volt olyan időszak is, hogy egyáltalán nem kaptam levelet, mert külön zárkában volt. Egyik nap a kórház udvarán mentem keresztül, és megjelent előttem egy címzett levél. Aznap valóban kaptam levelet tőle. Amikor valami jobbat főztünk, mindig az járt a fejemben, hogy vajon ő mit eszik. Havonta küldtünk csomagot neki, egyszer én, másszor a szülei. Dupla fenekű bádogdobozban juttattuk el neki a bibliai részeket, a fényképet vagy a levelet. Így tartottuk a kapcsolatot, de nem volt könnyű. (...)

Húszéves voltam, és nem volt munkám. Elmentem a zeneiskola igazgatójához, hogy nem lenne-e szüksége zongoratanárra. Ő azt mondta, hogy szükség lenne rám, és fel is venne, de mivel a férjem lágerben van, ezért nem teheti. Aztán sikerült bekerülnöm a kórház könyvelőségére, emellett végig kántorkodtam, tanítványaim is voltak. A férjemet vagyonelkobzásra ítélték, emiatt többször járt nálunk a végrehajtó. Később azt rebesgették, hogy engem is el fognak vinni. Édesapám már korábban lágerbe került, ő oda is halt. Az édesanyám, a rokonok, az ismerősök rá akartak beszélni, hogy váljak el, mert csak bajom származhat belőle, és neki se lesz jó. Én azonban hajthatatlan voltam. El sem tudtam volna képzelni, és nem is gondolkodtam azon, hogy valakit, akit szeretek, akit igazságtalanul ítélték el, még én is elhagyjak. Mindig hűséges típus voltam, ha valamit elkezdek, azt szerettem befejezni. Így neveltek, s hogy le akartak beszélni a házasságról, csak azért volt, mert féltették az életemet. Szegény édesanyám kétségbe volt esve, hogy így elromlott az életem, de én nem gondoltam erre. Tudtam, ha Isten ezt megengedte, akkor nekem becsülettel ki kell tartanom. (...)

Sokat voltam a férjem szüleinél, nagyon szerettem az apósomat, kicsit őt is láttam benne. Többször meglátogattam *Tivadarban* a szülőket, rokonokat, ez is sokat segített. Dolgoztam és imádkoztam. Aztán egyre könnyebbé vált a férjem fogsága, már kijárhatott dolgozni, csak haza nem jöhetett. Mikor sürűbb lett a levélváltás, kicsit fellélegeztünk, és elkezdtem írni a kegyelmi kér-

vényeket. Amikor végül májusban hazajött, akkor érkezett válasz a kegyelmi kérvényre. Arról értesítettek, hogy a kérvényt elutasították, miközben ő már itthon volt. (...)

Nagyon örömteli, megható volt. Tudtuk, mikor érkezik, mert táviratban értesítettek bennünket. Egy kicsit megváltozott. Annyi év változtat az emberen, különösen ilyen fiatal korban, de aztán hamar megtaláltuk újra a közös hangot. Öröm volt bennem, hogy végül mégiscsak kivártam, hisz voltak, akik hiába vártak. Az átélt szörnyűségekről keveset beszélt, csak néha-néha hal-lom, amikor másnak mesél, abból csipegetek. Ő is csak az Isten kezét látta a lágerben töltött években. Neki ott kellett lennie, mert nagyon sok emberen tudott így segíteni lelkileg. (...)

Az egyházi esküvő nagyon szolid, csendes szertartás volt, utána is mind-össze egy szerény ebédet tartottunk. Szegényen jött a párom haza, legalább öt-hat évig igen nehezen éltünk. Eleinte ugyanis nem kapott munkát, később a vasgyárban is dolgozott többek között, míg nem állhatott újra az Isten szolgálataiba. A templomi szolgálat hozott minket össze annak idején, és most is úgy telnek a napjaink, hogy az Isten dolgaival foglalkozunk, segítünk az embereknek. Nyilván egyszer majd megtudjuk, miért kellett mindezek a nehézségeken átmennünk.⁹²

ID. HAJDÚ ISTVÁN

(Rát, 1926. szeptember)

(...) – 1926 szeptemberében születtem *Ráton*. A szüleim is idevalósiak voltak. Hárman voltunk testvérek, a nővérem 1920-beli volt, a bátyám ’23-as. Nehéz helyzetben voltunk, mert az apámmal 1940-ben elragadtak a lovak – megijedtek az autótól. Az apám olyan súlyosan megsérült, hogy 1941-ben amputálni kellett az egyik lábát. A nővérem férjhez ment *Tiszaásványba*, a bátyám vasutas lett, én meg otthon dolgoztam a szüleimmal a családi gazdaságban. A háború idején a magyarok csak azokat vitték katonának, akik betöltötték a húsz évet. (...)

Rátra novemberben jöttek be először az oroszok. Elsőként a katolikus templomig jött egy tank és egy teherautó tele katonával, az akkori házunk kapujában álltunk, onnan jól lehetett őket látni. De egy magyar katona még ott

⁹² Lejegyezte: Olasz Tímea: „Csak a levelekből tudtunk egymásról.” *Hét és fél évig két esküvő között*. Kárpátalja, 2002. júl. 26., 80. sz.

szaladt előttünk. Rákiáltott az apám: „Hova szalad még, vitéz uram? Mindjárt fogságba esik!” „Hova menjek, gazduram?” – kérdezte. Jöjjön fel nálam – kiáltott utána az apám. Felszaladt hozzánk, a puskát, löszert, egyenruhát eldugta a szalmakazalba. A bátyámnak, *Sanyinak* a munkásruhája jó volt rá, azt adta rá az anyám. Ibrányba való volt, *Berecz Bélának* hívták, és majdnem egy hónapig itt maradt velünk. Rövid időn belül visszafoglalták a németek a falut, és még hosszú ideig tartották...

Kisráton egy épület sem maradt ép. Nálunk tizenhét robbanás volt a bekerített portán, apám megszámolta. A házat is több találat érte, a fal bedőlve, a tető leverve. Több mint húsz napon keresztül folytak itt harcok. Velünk szemben volt egy zsidó ház, amelyben korábban húskimérés működött, a zsidó tulajdonosokat már fél évvel korábban elvitték. Volt a házuk alatt egy nagy pince, ahol azelőtt a húst tárolták. Három szomszédos család, összesen tizenhatan voltunk a harcok idején abban a pincében, gyerekek, felnőttek. A faluban harcoló németek is tudták, hogy ott vagyunk, mert minden nap hazamentünk megetetni és itatni az állatokat, három tehenünk volt akkor, két ló, csikó, disznó stb. Egyszer, amikor hazaindultunk, egy akna megsebesítette *Bélát*, az apám a bicskájával kipiszkálta az arcából a szilánkot, de a vállában a csontba fúródott, azt nem merte.

November 23-án a németek mindenkit átvartak *Nagyráthba*, senki nem maradhatott a faluban. Ott feltereltek egy udvarra. A pince már tele volt, bementünk a házba. Amikor besürvedt, jöttek a németek, kiválogatták a fiatal férfiakat, köztük engem, a bátyámat, még egyik szomszédunkat is. *Berecz Bélát* otthagyták, mert fel volt kötve a keze. Akkor éjszaka elvittek minket a német katonák *Nagykaposon* túl *Vajánra*, majd onnan még tovább kísértek.

Nemsokára egy *Ike* nevű faluba értünk, amikor megvirradt, az utcán sorba álltunk. Ott volt a bíró, meg más helybéliek, akik a német katonákkal együtt elkvártélyoztak minket családoknál. A bátyámmal *Halász-Sipos Andrásnál* az istállóban aludtunk, mi gondoskodtunk a jószágokról az élelemért cserében. Több napig is ott voltunk, a német katonák közben elmentek. Egyszer hallottam, hogy az utcán máshogy beszélnek, oroszok voltak. Elbúcsúztunk András bácsiéktől, és a többi elkvártélyozottal együtt hazaindultunk. *Kaposon* betereltek minket egy hivatalba, ahol kaptunk egy pecsétes papírt, hogy nem ellenségek vagyunk. Azzal a papírral végül szerencsésen hazajutottunk. Lett nagy öröm, hogy hazaértünk. (...)

Két nap múlva jöttek értünk, hogy menni kell a *Latorca-hidat* helyreállítani. A bátyámért közben kijöttek *Csapról*, hogy menjen dolgozni, ő vas-

utas volt, mozdonyfűtő. Adtak neki olyan papírt is, hogy nem vihetik sehova. A *Téglás* utáni, felrobbantott *Latorca-híd* helyére csináltunk egy fahidat. Ahogy jöttünk haza, szóltak, hogy menni kell jelentkezni *Nagyráthba*. A jólétesültebbek megígérték, hogy azt kell mondani, hogy szlovákok vagy ruszinok vagyunk. Én azt mondtam, hogy szlovák vagyok. Magyarak *Rátban* csak vagy hatan mondták magukat. Másnap mind visszamentünk, hogy megyünk dolgozni, de akkor már nem kérdezték, hogy ki milyen nemzeti-ségű, fegyveres katonák kísérték minket *Csapra* a malomudvarra. Ez 1944. december 10. körül volt. Onnan a síneken tereltek tovább Bátyú irányába. Akkor még volt olyan, akinek megengedte a katona, hogy elmenjen félrevaló dolgára, aztán nem jött vissza. A sínek mellett mentünk, **Ferenc Sándor** azt súgta, hogy bújjunk el egy vasúti híd alatt. Egy kanálishoz értünk, Sándor lement gyorsan a híd mellett, és beállt alá, én nem mentem. A katonák nem vették észre, feltereltek minket a hídra, átmentünk a kanálison és mentünk tovább, ő meg ott maradt. Aztán az Isten megsegítette, hazajött. Mi *Bátyúban* háltunk a parókia udvarán. Másnap tovább mentünk *Beregszászba*, ahol egy olyan udvarba tereltek minket össze, ahonnan nem lehetett kijönni. Egy kondérban főztek nekünk. Nagyon sokan voltunk bezsúfolva abba az udvarba, még vécére sem engedtek ki, mindenkinek oda kellett csinálnia, ahol állt. Ott megint fel kellett menni egyenként egy irodába, ahol megint azt mondtuk, hogy mi szlovákok vagyunk. Előttem **Perduk bácsi** is kijelentette, hogy ő szlovák. Erre azt mondta neki az írnok: „*Bácsi, hogy tudja magát szlováknak bejelenteni, amikor még az adatait se tudja megmondani szlovákuul.*” Azt se tudom már, hogy engem ott magyarnak, vagy minek írtak be. Beregszászból végül elindultunk *Munkács* felé. *Podheringen* a sörgyárudvaron megháltunk, majd másnap mentünk tovább *Szolyvára*. Minket már nem vittek be a lágerbe, mert ott állítólag nem volt több hely. *Szolyvának* ezen a végén, ahol egy iparvágány keresztezi a főutat, ott tereltek be a hegy alá, egy nagy raktárépülethez. Azon a helyen palackozták az ásványvizet, a *szolyvai vizet*. Betereltek az üzem nagy raktárépületébe. Az emberek kinézték, hogy cseréppel van fedve, éjjel egymást felemelve felmásztak a padlyukon, és a tetőn át többen megszöktek. Én fáradt voltam és éhes, észre sem vettem az egészet, csak akkor, amikor másnap visszahoztak néhány embert az oroszok. Akiiket elfogtak, azoknak a karjára kötöttek egy fehér szalagot, de azok azt gyorsan levették és eldobták, hogy ne ismerjék meg őket. A karácsonyt már ott töltöttük, januárban is ott voltunk még abban a raktárban, közben leesett a nagy hó. Három *ráti férfi* után eljött januárban már az édesapja, akkorra megtudták, hogy

Szolyván vagyunk, és hoztak nekik élelmet. Mind a három édesapa hatvan év feletti volt, ráadásul az egyik félkezű, a másik is megsebesült az I. világháborúban, de őket is bevágták közénk. Nagyon hideg volt, alig kaptunk enni, mindenki legyengült és megbetegedett, sokan meghaltak. (...)

1945 februárjában indultunk tovább, nem tudom pontosan a dátumot. Azt mondták, hogy *Verecke* felé gyalogolunk, de *Polenán* balra kellett térnünk *Perecseny* felé. Már nem emlékszem, hogy melyik faluban – talán *Turjaremetén* – egy iskolában éjszakáztunk. Sokan voltunk, mindenki nem fért be a kiürített osztályokba. Rengetegen voltak a padláson is. Éjszaka egyszer csak leszakadt az emberekkel a mennyezet. Másnap mentünk tovább, *Perecseny* előtt Ószemerén megálltunk. Nagyon viszketet a bokám, benyúltam a csizmaszárba, hogy megvakarjam, de véres lett a kezem. Lehúztam a csizmám, de a zoknimon több volt a tetű meg a serke, mint a horgolás. Ekkor eldobtam a zoknimat, amit később nagyon megbántam. Két hónapig nem tisztálkodtunk, nem mosakodtunk, nem borotválkoztunk, a hideg miatt egy ruhadarabot se vettünk le magunkról egy percre sem!

Perecsenyben egy magyar lovassági kaszárnya betonistállóiba tereltek be bennünket. Ott volt még csak rengeteg nép! Kérdezték, hogy ki honnan jött. **Demes Pista** barátomat ott nem ismerte meg a *nagyszelmenci nagybátyja*, két hónap alatt annyira lefogytunk, koszosak, szőrösek voltunk. Az egyik szomszédomnak köszönhetően ott három adag félig nyers paszulyt is megehettem, meg egy kis káposztalevest. Emiatt másnapra majdnem meghaltam...

Olvasták a neveket, mindenki kiment és beállt a menetbe. Végül több száz emberből körülbelül negyvenen maradtunk a mi istállónkban. Ekkor azt mondta a névsort felolvasó tolmács, hogy maguk innen ki ne menjenek, mert magukat is rögtön bevágják majd a menetbe. Úgy is volt, nem mozdultunk, csendben voltunk, az istállóajtót belülről be is támasztották. A rengeteg népet elvitték *Számborba*, mi meg ott maradtunk, akkortól már enni is többet kaptunk. Egy idő múlva bejött a tolmács, elmondta, hogy mi hazamehetünk, de előtte az udvaron szlovákul kell jelentkezni egy tisztnél. Amikor hallottam a nevem, odamentem, tisztelegtem, és szlovákul igyekeztem elmondani, hogy **Hajdú Sztyepán** vagyok, mikor és hol születtem. Okozott egy kis zavart, hogy azt mondtam *Rát, Királyhelmeci járás*. Ugyanis a cseh időben a mi falunk oda tartozott, nem az *Ungvári járáshoz*. Végül *több ráti sors társammal* együtt hazaengedtek. *Domonyáig* vonattal mentünk, ott fel volt robbantva a híd, onnan gyalog mentünk *Ungvárig*. *Ungvárról* – nem lévén vonat – megint gyalog jöttünk haza négyen. December elején indultunk el

és februárban értünk haza, már olvadt a hó. 182 cm magas vagyok, 46 kiló voltam, amikor hazaértem. (...)

Két évig gazdálkodhattam otthon. 1947-ben aztán elvittek *Donbászra*, pontosabban *Krasznodonba* kényszermunkára a szénbányába. Annyira kevés volt a fizetésünk, hogy nem volt elég a kvártélyra és az élelemre, meg az ot-taniak sem örültek nekünk, hogy elvesszük a munkájukat. *Nagyráti fiúkkal* elszöktünk. Viszontagságos és kalandos módon jutottunk haza. Utaztunk tehervonaton, személyvonat lépcsőjén. *Lembergben* eladtam a kesztyűmet, hogy tudjak egy kis élelmet venni. *Császlócon* már elaludtam az úton a hóban. Amikor feleszméltem, az ellenkező irányba indultam tovább. Szerencsémre egy szekér hazahozott. Két héttel később három *kisráti sortársam* is elszökött *Krasznodonból*, ők is hazajutottak.

Itthon viszont akadt, aki bejelentett, és keresni kezdtek bennünket, szö-kevényeket a milicisták. Én tizenegy hónapig bujkáltam 1948-ban. Soha nem aludtunk otthon, mikor hol, csűrökben. Kettőt közülünk nyáron el-fogtak, elítélték őket három évre. Végül decemberre nagyon meguntuk a bujkálást, megüzentük a milicistáknak, hogy mi részt veszünk a kolhozala-pításban, csak ne bántsanak. Visszaüzente az *antalóci Kubirka nevű mili-cista*, hogy jelentkezünk nyugodtan a községházán, nem lesz bántódásunk. Amikor jelentkezünk, úgy állította be, hogy ők fogtak el bennünket. 1949. január 17-én *Csapon* elítélték három és fél évre. Elvittek marhavagonokban *Szibériába*, *Novoszibirszkbe*, ahol egy évig asztalos üzemet, mészégető ke-mencét, cementraktárat építettünk, majd más építkezéseken dolgoztunk. Több ezer elítélt volt abban a lágerben. Jurtákban laktunk, télen nem volt ritka a 40 fokos hideg sem. Egy jurtában két brigád volt elszállásolva, öt-ven ember, összezsúfolt emeletes ágyakon. A norma rendszeres túltelje-sítése miatt majd' egy évvel hamarabb, 1951. július 20-án szabadultam. Bizony nem volt könnyű akkor magyar fiatalnak lenni *Kárpátalján*.⁹³

HIDI-CSALÁD

(Nagydobrony)

Hidi Erzsébet három évet várt férjére, míg összeházasodhattak. Hét évet él-tek együtt, majd ismét 51 évet várt rá töretlen hittel, hogy végül csak haláluk után találkozhatnak újra.

⁹³ Lejegyezte: Bodó Zsolt: *Szolyva, Donbász, Szibéria..., aki megjárta a földi poklot*. Kárpátalja, 2014. dec. 7.

Erzsébet 1913-ban született *Nagydobronyban*, jómódú földműves családban. **Hidi Miklóst** tizenkilenc évesen ismerte meg, de három évet kellett várniuk, mert addig nem házasodhattak össze, míg **Miklós** meg nem szerezte csendőr-törzsőrmesteri rangját. Három gyermekük született: **Erzsébet** 1939-ben, **Klára** és **Margit** pedig 1941-ben. A kis család azonban nem sokáig élhetett békességben. Az orosz csapatok bevonulása után **Miklósnak** menekülnie kellett, bár semmi más vétké nem volt, mint hogy szolgálta az államot, amelyben élt. Nyomozás indult ellene, az egész falut felforgatták. A padláson rejtőzött el, s bár hat piros szalagos *dobronyi* ment fel keresni, egyik sem vette észre. Aztán vasvillát adtak a felesége kezébe, hogy szurkálja körbe a kazalt. A férfinak később sikerült *Magyarországra* szöknie, de hamarosan angol, testvére pedig amerikai fogságba esett. Ekkor látták egymást utoljára.

Erzsébet magára maradt az öt éves **Erzsikével**, a három éves ikerpárral és a négy öreg szülővel. Állandó feszültségben éltek, kihallgatás kihallgatást követett. Egy alkalommal a községháza pincéjébe is bezárták, a gyerekeket ezalatt puskával őrizték. Minden munkát elvállalt, hogy fenntartsa a családot, de előbb-utóbb mindenholnann mennie kellett, mert „*egy fasiszta felesége*” volt. Dolgozott a kolhozban, volt gondozó a csirkefarmon, s az épp akkor alakuló *nagydobronyi* középiskolában szakácsnő. A beteg gyermekeknek külön főzött, éjszakánként sütötte a kenyeret, mégis kidobták, mondván, rossz hatással van a tanulókra. Később már férfimunkát is vállalt, csak hogy eltarthassa a családot.

A gyerekeknek is állandóan bizonyítaniuk kellett, de a legodaadóbb tanulás mellett sem kaphattak kitűnő jegyet. A nyomás évekkel később sem enyhült. **Margit** lánya kitüntetett munkás volt, ám amikor megtudták, ki az édesapja, levették a fényképét az élmunkások táblájáról.

Az édesanya nehéz sorsa ellenére kitaníttatta mindhárom lányát, noha akkor még nagyon kevesen tartották ezt fontosnak. **Margit** a kereskedelemben helyezkedett el, **Klára** tanítónő lett, **Erzsébet** a maga szorgalmával tanulta ki a szakmát, így lett takarítónőből patikussegéd. Mindezt úgy, hogy anyjuk semmiféle támogatást nem kapott. Nem is kért soha mástól segítséget. Maga varrta a lányok ruháit, igyekezett városiasan öltöztetni őket, hogy mindenki meg legyen velük elégedve. Soha nem panaszkodott az egyedüllét és a küzdelmes élet miatt, de mintha mindig könnyes lett volna a szeme...

44 év telt el édesapa és férj nélkül, ennek ellenére a családfő mindig köztük volt. Este lefekvéskor róla szóltak a mesék, a gyerekek imáikba foglalták nevét, édesanyjuk mindent hozzá hasonlított. Erzsébet állandóan hazavárta férjét, annak ellenére is, hogy tudta, nem jöhet.

1955-ben levelet kaptak egyik *magyarországi* ismerősüktől, mely végre hírt hozott felőle. Végre megtudták, **Miklós** él, *Ausztráliában* van. Később megindult a levelezés is, bár a szigorú cenzúra miatt a levelekben legfeljebb a családdal kapcsolatos hírekről, egészségi állapotukról lehetett szó.

Miklós számtalanszor próbálkozott a családegyesítéssel, de nem engedték meg, hogy hozzátartozói elhagyják a *Szovjetuniót*. Egy pesti útja alkalmával szívpanaszai miatt kórházba került, s akkor eldöntötte, hogy mindenképpen látnia kell szeretteit. *Klárának*, mivel csak neki volt útlevele, sikerült a legnagyobb titokban kiutaznia édesapjához. A beszélgetések során tudta meg, hogy apja több mint egy hónapig volt karanténban, de aztán véget ért az üldöztetés. Nem kérdezték, honnan jött, ki volt korábban, de nem volt könnyű dolga. 10 nyelven beszélt, ügyes kezű asztalos volt, mégis újra el kellett végeznie azokat az iskolákat, melyeket otthon már kijárt. Idővel saját üzemet nyitott, s házat épített szeretteinek, abban a hitben, hogy egyszer majd maga mellett tudhatja őket. Kérelmét azonban minden alkalommal elutasították.

1988-ban végre megengedték, hogy családja meglátogassa. Költséges volt az út *Ausztráliába*, csak egyikük kelhetett útra. Ezúttal **Margit** lett a kiválasztott, így találkozott 44 év után először az édesapjával. Ezután évekig újra csak a posta kötötte őket össze. A sokat próbált édesanya megbetegedett, majd 1994. december 12-én visszaadta lelkét Teremtőjének. A lányok táviratoztak édesapjuknak, hogy tudassák vele a tragikus hírt, ám legnagyobb megdöbbenésükre jött a válasz: édesapjuk is meghalt. 51 év elszakítottság után Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. Mint később **Hidi Miklós** egyik *ausztráliai* barátja levelében beszámolt a családnak, Miklós az utolsó napon könnyes szemmel a következőket mondta neki: „*Szegény feleségem is épp most szenved az utolsót!* Úgy látszik, egyszerre megyünk el! De fent találkozni fogunk egymással!”⁹⁴

HORVÁTH ÁGOSTON

(1914, Ungvár, r. k. plébános)

(...) jöttek az orosz ávosok és letartóztattak, bevittek az ávosközpontba. Akkor az a kapitány – ma is tudom a nevét – összerugdosott.

⁹⁴ Lejegyezte: – jázmin –: *Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. 51 évig hittek a találkozásban.* Kárpátalja, 2002. máj.24.71.szám.

Nem tudom miért, nem mondott semmit, csak rúgott. Aztán letartóztattak, bedobtak egy kamrába, két hónapig tartottak ott, aztán a bíróságon meghozták az ítéletet: 58. paragrafus, szovjetellenes agitáció...

Engem délre vittek a kínai határnál lévő sztyeppére. Nyáron rettenetes a forróság, télen Szibériából lezúdul a negyvenfokos hideg. Egyik héten keletre fújta a homokot a szél, a másik héten nyugatra a havat...

A hit tartotta bennünk a lelket. Eleinte jegyeztük is, hány misét mondtunk el, de aztán sok száz lett belőle.⁹⁵

JUDIT, A CSENDŐRFELESÉG

Judit egy négygyermekes család legidősebb sarjaként látta meg a napvilágot egy beregi faluban. Eladósorba érve őt is megérintette a szerelem. Nógrádból származó csendőrnnyomozóhoz ment férjhez, akit mindenki különlegesnek tartott. Egyáltalán nem volt csendőrtípus, csendes, szelíd és nyugodt volt, valóságos úriember. A fiatalok megesküdtek, nagyon szerették egymást, boldogok voltak. Aztán jött a háború...

Amikor az oroszok bejöttek, a csendőr fogságba esett. Judit a szüleihez költözött, a bútor felét átküldték Magyarországra, a másik felét hazavitte. Egyre várta haza a férjét, de sokáig még csak hírt sem kapott felőle.

Egyszer aztán megtudták, hogy a férfi kiszabadult a fogságból, Magyarországon van, de haza nem jöhet. Ettől kezdve **Juditnak** nem volt nyugta, egyre azon járt az esze, hogy mehetne a férje után. A határ le volt zárva, legfeljebb azok juthattak át, akiket valaki bennfentes átvitt. Megbeszélték hát egy orosz tiszttel, hogy valahogy átcsempészi a fiatalasszonyt a mezőkaszonyi határon, aztán sokáig csak húzódott a dolog, a tiszt nem jelentkezett.

– Emlékszem, egyik este hazamentem a szüleimhez – meséli **Judit bűga**.
– Voltak nálunk néhányan, a tiszt is ott volt a fiatalok között. Megbízható embernek mondták őt az ismerősök. Én akkor láttam őt először és utoljára.

Eljött az idő, amikor **Juditnak** el kellett indulnia. A naptárak 1947 őszét írták, **Judit** összecsomagolt, felvette télikabátját és útnak indult. Ez idő tájt volt a szovjet korszak első választása. Mivel a fiatalasszony nem ment el szavazni, a hatóság emberei a keresésére indultak. A család azt mondta, hogy nem tudják, hol van, néhány hete felutazott Ungvárra, azóta nem látták.

⁹⁵ Forrás: Kárpátaljai Szemle, 1997/nov.7.sz.1.old.

– Az egyik csillagos estén kimentem az udvarra, felnéztem az égre, s fohászkodtam magamban, hogy Istenem, segítsd át a határon. Bementem a házba, édesanyám benn sírdogált. Abban voltunk, hogy már a férjénél van, és vártuk a híradást.

Levél vagy üzenet azonban nem jött. Egyszer felbukkant valahonnan egy idős asszony, aki azt mondta, üzenetet hozott a lánytól. Ruhát, cipőt kér, mondta, valahol a közelben bujkál a határon túl, és szüksége van rá. Az édesanya egyedül volt otthon, a jobb ruhákat, cipőket odaadta az öregasszonynak, hiszen senki nem tudhatott a lánya útjáról, még a családtagoknak se beszéltek róla. Később az asszony még kétszer-háromszor visszatért.

Tavasszal egy rendőr állított be a családi fészekbe, idézést hozott a községházáról. Mi van *Judittal?* – hangzott a kérdés, s a család mondta is a betanult szöveget: elment *Ungvárra*, azóta nem hallottunk felőle. Akkor értesültek róla, hogy egy asszony falevelet gereblyézett a *kaszonyi* erdőben, és a falevelek alatt talált egy holttestet, amelyre már nem lehetett ráismerni. Mindössze néhány ruhadarab, öv és a kabátja gallérjába varrt aranyóra volt az összes ismertetőjele, valamint egy zöld drágaköves gyűrű, amit a férjétől kapott.

Nagy félelemben voltak mindannyian. Az édesapát kulákként tartották számon, az édesanya szívbeteg volt, a családot megfenyegették, hogy kitoloncolják őket *Oroszországba*. Egy lépést sem mertek tenni, féltek még megnézni is a holttestet. Később hallották, hogy a *kaszonyi* erdőben temették el a halottat, s nyomozás indult az ügyben.

– A lányom a bölcsőben aludt, amikor az egyik este betoppant hozzánk egy zöld sapkás férfi, hogy menjek velük. Látták rajtam az ijedtséget, megnyugtattak, hogy nem kell félnem, vissza is hoznak. A posta melletti iskolába vittek kihallgatásra, mentünk végig a sötét utcákon, a hosszú folyosón. Volt ott egy tolmács, azt mondta, csak az igazat mondjam, különben súlyosan megbüntetnek. Egy hosszú asztalon az üveg alatt fényképek sorakoztak, meg kellett néznem, hogy kit ismerek közülük. Végig néztem a képeket. Két férfit ismertem meg, a tisztet, aki eljárt hozzánk, meg egy beszpekást(belügyist), aki a szomszédunkban volt albrétben. De azt mondtam, nem ismerek senkit, mert féltem, hogy bajom lehet belőle.

A család soha nem tudta meg, mi is történt valójában. Az ismerős tisztet a találkozó idejére állítólag már elfogták, nem tudott elmenni a megbeszélte találkahelyre, így Judit egyedül volt éjszaka az erdőben. Azt se tudták megállapítani, hogy természetes halált halt-e vagy megölték. Az emberek sok min-

dent beszéltek, de valószínűleg sohasem derül már ki, hogy miért és hogyan halt meg a fiatalasszony, aki útban volt a boldogsága felé.⁹⁶

KOVÁCS ALADÁR

(Tiszaásvány)

Kárpátalja települései közül talán az ungvári járási Tiszaásvány szenvedett a legtöbbet a második világháború idején, hisz a csapi vasúti csomópontért vívott harcok során 1944 szeptemberétől decemberig folytak a hadműveletek a kis Tisza-parti falu területén. Kovács Aladár helyi lakos 13 évesen élte meg a háború borzalmait, s még ma is irtózattal gondol vissza azokra az időkre. Az alábbiakban az ő visszaemlékezéseiből idézünk.

1944 szeptemberében ukrán menekülteket szállásoltak el Tiszaásványban. Szekerekkel jöttek, azokon volt minden holmijuk, ruhájuk. Olyan sokan voltak, hogy el sem fértek a faluban, a réten a tölgyfák alatt is sok szekér állt. Éjszaka repülőgépekből „Sztálin gyertyákat” dobta ki, de bombázni nem tudtak, mert akkor még a faluban állomásoztak a magyar ütegek az úgynevezett „bufurcokkal” (gépágyúkkal).

Azt azóta sem értem, hogy másnap miért ment el a magyar légvédelem. Gyerekként mi is segítettünk lemosni a Hoffer-traktorokat, amelyekkel elvontatták az ágyúkat. Aztán éjszaka, szeptember 16-án megtörtént a tragédia: két és fél óra hosszat bombázták Ásványt és környékét. Este még hazakísértem az akkor nyolcéves unokaöcsimet, Árpádot. Közben megszólaltak a légvédelmi szirénák. Kértem Árpád édesanyját, **Olga nénit**, engedje, hogy velem jöhessen a fia, a mi bunkerünkbe. De **Olga néni** makacskodásom miatt pofon ütött és azt mondta: „A gyerekek az anyja mellett a helye.” Egyedül szaladtam hát haza, és családommal együtt a kertünkben kialakított óvóhelyen vészeltem át a bombázást. Nekünk semmi bajunk sem lett, de az unokatestvéremék bunkerét bombatalálat érte. Az ott tartózkodó tizenegy ember rögtön meghalt, a két édesanya úgy maradt, ahogy szoptatta a gyereket. Csupán Árpád adott életjelet, amikor kivették a gödörből. Később egy magyar katonatiszt azt mondta, elképzelhető, hogy egy szakember újra tudta volna élesztetni, de az egyszerű falusi embereknek ez nem sikerült.

⁹⁶ Lejegyezte: – Jázmin – *Elindult, de soha nem érkezett meg*. Örökös titok marad, mi történt. Kárpátalja, 2002. szept. 13. 87. szám.

De nem csak ők haltak meg *Tiszaásványban* 1944. szeptember 16-án. Nem messze tőlünk egy almafa alatt ülő fiatalasszony fejét leszakította egy robbanás, de a karjai közt csurom véresen megfaltalt pici gyereke túlélte a tragédiát. Volt olyan is, akinek a fülét szakította le egy szilánk. Összesen 41-en haltak meg azon az éjszakán a falunkban, közöttük magyar katonák is, akik a sebesülteket szállító vonattal keveredtek a falu vasútállomására. Az ásványiak hosszú árkot ástak a temetőben, és a templom előtt ravatalozták fel a 41 áldozatot. A szertartást azonban vadászgépek golyószóró-sorozatai zavarták meg. Épp a temetőben volt a tömeg, amikor hazaérkezett a frontról **Balázs bátyám**. El sem akarta hinni, hogy feleségét, öt gyermekét, testvérét és annak egész családját temetik. Emlékszem, hogyan ordított, amikor eljutott a tudatáig, hogy mi történt. Később búskomorrá vált.

Nemsokára elérte a falut a front, naponta háromszor is gazdát cserélt a település, hol az oroszok, hol a magyarok kezén volt. A magyar katonák némelyike a hideg ellenére ingben, egyenruha nélkül jött, a derekukon kolompolt a sok kézigránát. Nekem úgy tűnt, hogy tizenhat évesnél nem voltak idősebbek, de rendkívül edzett, kemény fiúk voltak. Mi állandóan a bunkerben tartózkodtunk. Nem volt lehetőség arra, hogy főzzenek az asszonyok, napokig csak almát ettünk és tejet ittunk. Egyszer fellopóztam meggybefőttért a házba. Az udvaron orosz katonák ebédeltek éppen, a géppisztolyaikat az eperfának támasztották. A pitvarajtó nyitva volt, láttam, ahogy lerohanták őket a magyar katonák – kegyetlen összecsapás volt. A végén bejött a pitvarba egy magyar katona és ordítva kérdezte: „Nincs itt orosz katona? De ne hazudj!” A házban rajtam kívül senki nem volt, így a magyarok gyorsan tovább mentek. Az utcán a sebesültek ordítottak, mind a saját nyelvén.

A magyarok elképesztő bátorságukkal több mint két hónapon át fel tudták tartani az óriási túlerőben lévő szovjet hadsereget. A templom tornyában is volt egy magyar nehézgéppuska. A tornyot keresztüllőtték, úgy, hogy csak két sarka tartotta a levegőben. Hallottam, ahogy káromkodott a toronyban lévő katona, amiért megölték a barátját. Szerintem később ő is meghalt.

Az oroszok eleinte barátságosak voltak a lakossággal, de egy vasárnaptól, amikor csúnyán visszaverték őket, szörnyű dolgokat műveltek a civilekkel. Mi szinte állandóan az óvóhelyen voltunk. Egy lövedék becsapódott a bejáratba. A légnyomástól elvesztettem az eszméletemet. Amikor magamhoz tértem, „surrogást” hallottam. **Balázs bátyám** mellkasát a robbanás szétvitte, rajtam feküdt, csurom véres voltam. A bal kezemet szilánkok vagdosták szét, a leventesapkámat kettévágta egy repesz, de úgy, hogy a rajta lévő gombot is

csak két darabban találtuk meg. Apám is megsérült, attól kezdve húzta az egyik oldalát.

Reggel parancsot kaptunk, hogy két óra alatt el kell menekülni a faluból, mert az hadszíntér. Megmondták, hogy csak a tank nyomában haladhatunk az aknák miatt. Repkedtek körülöttünk a vadászgépek, a német „stukák” is, de látták a batyukról, hogy nem vagyunk katonák. A falu szélén egy kátyusalövedék a közelben csapódott be, ott megint majdnem meghaltunk, törmelékekkel fejbe vert bennünket a légnyomás. *Eszenybe* menekültünk a *Tisza mentén*. A kutyám felment a töltés tetejére, a túlsó partról lelőtték. Nem éreztem semminek a szagát, nem tudtam éjszaka aludni és állandóan hányingerem volt. *Eszenyben* a szovjet katonai „száncászszyban” (egészségügyi központ) hipermanganátos vizet itattak velem, de nem lettem jobban, csak jóval később. Egy orosz tiszt azt mondta a szüleimnek, hogy vigyenek minél messzebb a fronttól, így aztán *Bátyúban* kötöttünk ki, *Baráté* Józsi bácsinál.

– Csak a háború után mentünk haza. *Ásványban* egy épen maradt házát sem láttunk. Egy ideig békén hagytak minket, amíg rendbe hoztuk a házunkat, majd lágerbe vitték az apámat, ahonnan csak két év múlva, legyengülve, betegen tért haza.⁹⁷

MÁRKUS ENDRE

(Bátyú, Beregsom, 1920.)

A negyvenes években Márkus Endre a bátyúi vezetékesrádió-állomás vezetőjeként dolgozott. 1949-ben egy nap meglepődve tapasztalta, hogy nem az szól a rádióban, ami szokott. Egy óra múlva már jöttek is érte a zöldsapkások...

– Ha jól emlékszem, egy vasárnap délután történt – meséli a jelenleg Beregsomban élő, 82 éves **Endre bácsi** –, hogy a stúdió ablakából néztem az utcán futballozó fiatalokat, aztán kimentem becsukni az ajtót. Közben szólt a rövidhullámú adás, éppen hírek mentek a *moszkvai adón*. Amikor bejöttem, meglepődve tapasztaltam, hogy az *Amerika hangja* orosz nyelvű adása szól. Én még nem tudtam annyira oroszul, csak arra lettem figyelmes, hogy valahogy nem úgy beszél, mint máskor. Valószínűleg valaki átkapcsolhatta, vagy erősebb volt az az adó, mint a miénk, s magától állt át a rádió arra az adásra. Gyorsan kikapcsoltam a készüléket, de egy óra múlva már jöttek is értem. *Bótrágy, Harangláb, Rafajnaújfalu* és a környező falvak mind ezt az

⁹⁷ Lejegyezte: Badó Zsolt: ...Egy falu, amelyet elpusztított a háború. Kárpátalja, 2004. október 1., 10:00, 194. sz.

adást hallgatták. Kaptam tíz évet, amiből öt és felet le is töltöttem *Cseljabinszkban*. (...)

Szovjetellenes propaganda miatt vittek el, azt mondták, direkt kapcsoltam be az *Amerika hangját*, hogy mindenki hallgassa. Aztán még azt is mondták, hogy a kolhoz ellen agitáltam, dicsértem az *amerikaiakat*, szidtam a *szovjeteket*, de nem tudtak bizonyítani semmit. Faggattak, hogy hol jártam a háború alatt. 1945-ig *Budapesten* dolgoztam. A gyárat kivitték *Németországba*, az *amerikaiak* felszabadítottak bennünket, én pedig hazajöttem. (...)

Nem alkalmaztak fizikai kényszert a vallatáskor, csak állandóan hívtak, éjjel nem hagytak aludni, és a végén azt se tudta az ember, mit beszél. Amikor aztán nem bírtam tovább, magamra vállaltam mindent, csak legyen már vége. *Cseljabinszkban* egy főmérnök mellé kerültem. Építkezésen dolgoztunk, nem bántott minket senki. Felépítettünk egy hengerművet, egy vaskohót. (...)

Az első három hónapban földmunkákat végeztünk, az nem volt könnyű, aztán már főleg a gépek dolgoztak. Volt ott egy katonatiszt, aki *Németországban* esett fogságba, és miután hazatért a fogságból, hazaárulóként száműzték. Volt neki egy gyönyörű nagy német tangóharmonikája. Szegény tiszt csak nyekergett a hangszerén. Én még otthon, *Bátyúban* játszottam egy zenekarban, mellyel bejártuk a környéket, lakodalmakban zenéltünk. Volt tehát gyakorlatom, így bátran előadtam a tisztnek néhány cseh polkát, tangót. Erre ő csak eltátotta a száját. Átvett a maga brigádjába. Tanítottam harmonikázni, közben segédmunkásként dolgoztam. Egyik alkalommal kirakták a rajzokat, amik alapján dolgoztunk. Azt vettem észre, hogy az egyik rajz hibás. Én fémipari szakiskolát végeztem, kisujjamban volt a műszaki rajz. Szóltam a vezetőnek, az rögtön ment a főmérnökhöz, aki csodálkozott, hogy az állami tervezőiroda rajzában hibát találtam. Odavett maga mellé. Utána nekem aranyéletem volt, csak rajzokat kellett csinálnom. De igazából akkor lett csak könnyű az életem, amikor már lehetett csomagot küldeni. Volt a lágernek egy kitűnő nagyzenekara, egyik-másik zenész *Bukarestben* vagy Bécsben végezte a konzervatóriumot. Gondoltam egyet, idekérettem a tangóharmonikámat. Egyik hónapban elküldték az egyik felét, nagy csomagot, ugye, nem lehetett küldeni, másik hónapban a másik felét. A saját hangszeremmel beszálltam a zenekarba. Reggel vidám harmonikaszóval kikísértük a munkásokat, a kezünk persze majd hozzáfagyott a hangszerhez. A munka végén megint mi mentünk elől, s játszottuk az indulókat. A katonák megmotoztak mindenkit, de nem volt ott tolvaj vagy zsvány köztünk, csak ráfogták mindenkire, hogy államellenes. (...)

Állítólag volt egy, aki *angolul* beszélt. Azt mondta, azért jött a lágerbe, hogy tanulmányozza itt a helyzetet. (...)

Kárpátaljáról nyolcan voltunk. Ott volt a vári bíró, két nagybereg-i kulák, meg a vendéglős **Sverha Józsi** bácsi *Kaszonyból*. Őrá azt mondták, hogy partizánvadász. Az arдай **Kajla Feri** bácsi *Amerikában* dolgozott 15 évig, hazajött a dollárjaival. Ráfogták, hogy kulák és bántotta egy munkását, hát 25 évet kapott. *Ungvárról* is volt egy férfi, aki polgármester-helyettes volt a csehek alatt. *Perecsenyből* volt a másik, aki állítólag szintén bántalmazta a munkásait. Mindig találtak valami ürügyet, mert úgy gondolták, inkább kerüljön be száz ártatlan, de az egy vétkes legyen köztük. Nagyon sok fogságba került szovjet katona is volt a lágerben. Ha az orosz katonák fogságba estek, **Sztálin** hazaárulónak tekintette őket. Egy *orosz* repülő tiszt például azért került oda, mert repülés közben elromlott a navigációs rendszer a gépén, és tévedésből német földön szállt le. 25 évet kapott. (...)

Miután amnesztiát kaptunk, úgy kezeltek, mintha semmi sem történt volna. Visszamentem a rádióhoz, aztán átmentem a villanytelepre, ott dolgoztam évekig. Már nincs bennem harag a láger miatt. Nem is beszéltem róla eddig senkinek. Megtörtént, ez volt az én sorsom. Mi mást tehettem volna, mint hogy belenyugszom?⁹⁸

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ MURÁNYI GEORGINA

(Neresznice, Munkács, 1909. szept. 29.)

Mészáros Sándorné Murányi Georgina a sztálini önkény idején hat évet töltött kényszermunkatáborban, majd még hármat száműzetésben. A represszió áldozatai lettek férje és fivére, de gyermekei is, akik 9 éven át nem láthatták édesanyjukat... 1990-ben papírra vetette gyötrelmei sorozatát. Visszaemlékezései tavaly Elrabolt éveim a GULAGON címmel könyv alakban is megjelentek. Helytállásáért múlt nyáron vehette át a Magyar Köztársaság Elnöki Aranyérmét. Jelenleg Munkácson él nyugdíjasként.

1945 nyarán *Perecsenyben* éltünk, ahol férjem fő erdőmérnökként dolgozott, és gyenge szíve miatt nem volt hadköteles (...) Amikor júliusban letartóztatták, lányunk kilenc, fiunk két éves volt. Azzal vádolták, hogy munkája során az erdőben partizánokra vadászott. A bíróság hamis tanúvallomások

⁹⁸ Lejegyezte: Olasz Tímea. *Amerika hangját hallgatta a környék*. Kárpátalja, 2002. dec. 20. 101. szám.

alapján 8 év „katorgára” (kényszermunka) és 5 év szabadságvesztésre ítélte. Akkor még nem tudtam, hogy ez csak a szenvedéseim kezdetét jelenti. (...)

Gyerekeimmel ekkor már *Ungváron* laktunk anyósomnál, s én voltam a családfenntartó. Férjem bebörtönzése miatt pedagógiai pályámat nem folytathattam, így a helyi felcseriskola könyvelőségén dolgoztam. A letartóztatást én sem kerülhettem el, mivel egyik „munkatársam” minden szavamat leste, és csak az adandó alkalmat kereste, hogy feljelenthessem. A vád: *„újságolvasás közben kritizálta a szovjet államot, miszerint kevés benne a cukor, és a börtönök tele vannak elítéltekkel”*. Ennyi elég volt ahhoz, hogy börtönbe vessenek, de csak 20 hónap után sikerült bíróság elé állítani, mégpedig egy megfélemlített rokonom kikényszerített terhelő vallomása révén.

Mészáros Sándorné 6 év kényszermunkára és 3 év száműzetésre ítéltetett, de lényegében örökre megfosztották az anyaságától, a családjától. Lányát 11, fiát 3 éves koráig nevelhette. Gyermekai soha nem tudták feldolgozni hosszú távollétét.

A lágerévek alatt **Györgyi néni** a vologdai vidék jó néhány táborában megfordult, és több ezer sorstársával együtt embertelen körülmények között építette a *Volga-Balti* hajózási csatornát. A nők kényszermunkájuk során irtottak erdőt (a norma napi 4 méter fa volt fejenként), fejtettek és égettek meszet, formáztak téglát, kaszáltak sást, végeztek talajmintagyűjtést, dolgoztak mélyfúrásoknál. „Lakhelyük” volt mocsárra húzott sátor, „zemljanka”, szurokpapírral bevont földmélyedés, vagy a *Pjatnyitkij székesegyház*, ahol ötemeletes priccseken „aludhattak”. Ruházatuk télen is leginkább rongyokból állt, „cipőjüket” pedig gumiabroncsból készítették.

Györgyi néni látott szinte teljesen elnéptelenedett orosz falvakat, melyek lakossága szintén a szovjet bolsevista önkényuralom áldozatává vált. A családok egy részét *Szibériába* hurcolták, mint kulákokat, másik részük pedig éhen halt még a háborúban. Az éhezés és kimerültség következtében több alkalommal feküdt napokig eszméletlenül, legyengült szervezete megküzdött a disztrófiával és a skorbuttal. A hideg ellen egyedül „hucul” takarója védte, amit foggal-körömmel igyekezett megtartani és szabadulását követően sem adta el azt a kufárkodó cigányoknak. Egy alkalommal beszakadt alatta a folyó jége, és a táborba visszaérve azonnal egy következő helyszínre induló „etapba” sorolták. Ekkor, miután 24 óráig voltak rajta jégge fagyott ruhái, napokig feküdt kómában. (...).

Minden táborhelyen ott volt a KGB és igyekezett beszervezni a meggyötört embereket társaik elárulására. Az ellenszegülésnek persze ára volt. 1952

végén, amikor szabadulásomat követően nagy nehézségek árán eljutottam *Rahóra*, ahol **Katica** húgom nevelte lányomat, nyomban behívtak a KGB-sek és közölték: 24 órán belül el kell hagyjam Kárpátalját. Ezt követte három év száműzetés *Galíciában*, ahol kézimunkálásból tartottam fenn magam. (...)

Szabadulásom után *Rahón* nem kaptam állást, és nagynéném hívott ide maga mellé ápolónőnek. Később derült ki, hogy albérllői háztartását is nekem kell vezetni, még hozzá napi húsz órán át. Ez az időszak nagyon gyötrelmes volt számomra, ráadásul fiamat sem tudtam magam mellé venni. (...)

...Tizenhat éves volt a fiam, amikor hozzám költözött. Tovább tanulni jött a városba, de a közös hangot ezek után sem találtuk meg. Börtönviseltségem miatt munkát is nehezen találtam, végül a vakok egyesületének munkásszálója vezetőjeként dolgoztam nyugdíjazásomig.

Gyermekeim és magányosságom indított az emlékirat megírására. Férjem 1947-ben halt meg egy donyecki rabkórházban. Fivérem, **Murányi Miklós** teológus, a görögkatolikus püspök vikáriusa, miután nem volt hajlandó nyilvánosan megtagadni hitét, és nem lett a pravoszláv egyház püspöke, szintén börtönbe vettetett. Két évig szenvedett egy nedves *kijevi börtönpincében*, ahonnan hordágyon vitték a bíróság elé. Engedetlensége miatt tíz év munkatáborra ítélték. A hite onnan is hazavezérelte, de 1979-ben ő is elhunyt. Átéltém a több mint ötven évig tartó özvegységet. Most egyedüli óhajom az, hogy sokat szenvedett, ártatlan gyermekeim valamiképpen kárpótolva legyenek a rájuk szakadt árvaságért. Elrabolt éveimért, családomért engem egyedül unokáim tehetsége és sikerei kárpótolnak. Most csendben várom sorsom beteljesedését, csupán azt kérve a Mindenható Istentől, hogy védje meg az enyéimet, nekem pedig adjon könnyű halált.⁹⁹

NAGY MARGIT

(Nagybereg, 1921.)

Nagy Margit nagyberegai születésű nyugdíjas ápolónő 23 éves volt, amikor Kárpátaljára bevonultak az orosz csapatok. Eleinte még remélte, hogy csak átmeneti időről van szó, de csalódnia kellett. A fiatal lány és környezete számára a bizonytalanság és a félelem érzése volt a legrosszabb. Nem tudták, mire számítsanak.

⁹⁹ Lejegyezte: -zápszonyi-: *24 óráig voltak rajta jéggé fagyott ruhái... Hat év láger, három év száműzetés.* Kárpátalja, 2001. márc. 23., 10. szám.

1945 tavaszán *Nagy Margitnak* az a gondolata támadt, hogy leírja rossz tapasztalatait, így a fogságból hazatérő sógorának pontosan be tud majd számolni a történetekről. Erről az írásról a szülein és barátain kívül senki nem tudott. Néhány nappal később azonban a hatóság emberei házkutatást tartottak náluk, megtalálták és elvitték a füzetet. Rövid idő múlva 9 fegyveres jött érte. Menekülni próbált, a kerten keresztül a szomszédokhoz futott, de még azon tanakodtak, hová rejtsek, a hatóság emberei rátaláltak.

Az éjszakát a községháza egyik termében töltötte két zaboszsák és egy ör társaságában. Másnap reggel beszállították a beregszászi börtönbe, ahol ő volt az első politikai fogoly. Eleinte csak a bolhák voltak a társai, aztán kezdett benépesülni a cella. Nappal munkára vitték őket – irodákat takarítottak, a mezőn kapáltak, a mosókonyhán dolgoztak.

A különböző cellák lakóinak nem volt szabad tudniuk egymásról. Ha valakit kihallgatásra vittek, és ők épp a folyosót takarították, a fal felé kellett fordulniuk, míg tovább nem mentek. *Margit* egy alkalommal megtudta, hogy a szomszéd cellában egy *nagyszőlősi* fiú ül, aki nem kaphat csomagot. A lány seprűnyélen próbált átadni neki egy kisebb csomagot, az ör azonban észrevette. 3 nap magánzárkát kapott, kenyéren és vízen tartották, de mint mondta, nagyon örült a csendnek.

Összesen 29 alkalommal hallgatták ki, néhányszor *Ungváron* is. Szereték volna rábizonyítani, hogy *Magyarországról* biztatták írásra, kémkedéssel vádolták, s az újságban is így írtak ügyéről. Arra is rá szerették volna venni, hogy terhelő tanúvallomást tegyen egyik falubelijére, akit egyébként rendes, jó embernek ismert. Miután erre nem volt hajlandó, megpofozták, majd döntés elé állították: vallomás vagy *Szibéria*. Ő úgy döntött, hogy inkább tiszta szívvel megy *Szibériába*, mint hazugsággal haza. Megszületett az ítélet: 3 év, valahol északon.

A *lemergi* elosztóból marhaszállító vagonban vitték tovább. Rabtársaival egyetemben nem tudták, mi a végcél, sokáig csak a mocsaras vidéket látták, itt-ott néhány nyárfával. Egy barakkcsoportnál aztán megállt a vonat, szétosztották az „utasokat”, így került végül *Pecsorára*. Egy barakkban kapott szállást 60-80 társával együtt, ahol a berendezés az emeletes priccseken kívül mindössze egy vashordóból készült kályhából állt. „*Könnyű, női*” munkát végeztek velük: fagyos földet kubikoltak, vasutat építettek, fát vágtak 40 fokos hidegben, nyáron szénát kaszáltak, kazlaltak. Rabtársai sokszor csodájára jártak a kazalainak, mivel ő az édesapjától látott módon dolgozott, alapos munkát végzett.

Mint mondja, a lágerben töltött idő alatt egyetlen dolog jelentett kellemes élményt: az északi fény. Amikor a rabok első alkalommal figyeltek fel a jelenségre, azt hitték, reggel van, és siettek a konyhára az elosztóablakhoz. A koszt egyébként nem volt túlzottan változatos: gersli, szárított krumpli, krumplileves, cukor, 1 kg kenyér, néha olajos hal. A mennyiség a teljesítménytől függött.

Nehezen érkezett el a szabadulás ideje. Egy dombtetőn kubikoltak éppen, amikor felkiabáltak neki: „*Magyarka, dobd el a talicskát, ne gürcölj tovább, amnesztiát kaptál, mégy haza.*” Az ő fejében azonban egyre csak az járt, hogy ha nem lesz meg a norma, nem kapja meg a kenyeret, így tovább dolgozott. Kicsit később arra jött egy másik rabcsoport, s azok is ugyanezt kiabálták neki. Ekkor hagyta abba a munkát, s nyugat felé nézve azon kezdett gondolkodni, hogyan kerül haza. Másnap reggel a *pecsora*i elosztóban megkapta a szabadságlevelét, egy kevés ételmet, s feltették a vonatra. A hazaút sem volt felhőtlen. *Volócnál* egy tolvaj ellopta a csomagját, s amíg őt kergette, a vonat elindult. Az őrszobán hosszas magyarázkodás következett, aztán felültették a következő vonatra, így került végül haza.

A letartóztatás percétől a hazaérkezés öröméig soha nem esett kétségbe, bár sokszor lett volna rá oka. Vallásos ember lévén hitte, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden a javukra van. Ez segítette át a nehézségeken, vallja, s számtalanszor megtapasztalta a Gondviselő oltalmát. Még a vallatások alatt és a 40 fokos hidegben is.¹⁰⁰

SZÓKA JÁNOS

(Beregújfalú, 1921.)

Szóka János két éves, amikor szülei Iloncáról a Beregszászi járásba költöznek. Gyerekként a ház körüli munkában segít, 17 éves korában pedig megkezdődik „vándorlása”. Először egy budapesti cég ilosvai fakitermelésén dolgozik, majd Gyertyánligeten kubikosként utat épít; később Győrben próbál szerencsét: segédmunkás egy építkezésen, aztán az ágyúgyárban, majd újra kubikos. A sorozás miatt hazajön, de bevonulása előtt a cséplőgépnél dolgozik, hordja a nehéz zsákokat; katonaság, tisztiszakács-tanfolyam, sebesülés, fogság, cseh légió, itthon a kolhozszervezés évei, majd a borzalmas szibériai fogolytábor...

¹⁰⁰ Lejegyezte: Olasz Tímea: *Szovjetellenes cselekedetnek minősített naplóírás*. Kárpátalja, 2002. jan.11.52. szám.

(...) ... Ment egy menet az orosz frontra, és minket is bevagoníroztak.

A *Tatár-hágón* keresztül, a nagy Kárpátokon át *Kolomia* felé gyalog. Elhagytuk a *Kárpátokat*, éjjel-nappal vagy négy nap mentünk. Hajnalra megszólalt a golyószóró meg az aknavető.... Úgy gondolom, augusztus lehetett. Meleg volt, s a szél hullaszagot hozott a völgyből. ...

Pár nap múlva a front felszakadt, az oroszok előre nyomultak. Mi oszt ahogy tudtunk, úgy menekültünk hátrafelé. Szétszaladtunk, ki merre. Én bebújtam valami kis ólba, és vártam az oroszokat, hogy megadjam magam... De nem úgy történt. Mikor megrohanták a konyhát, hát mint a vaddisznók, csak elkapni a szalonnát, a kolbászt, a zsírt. Amit csak tudtak, mindent vittek. Olyan éhesek voltak, piszkosak, csúnyák, hogy én megijedtem tőlük. Kibújtam, és szaladtam. Észrevettek és utánam lőttek. A köpenyem négy helyen átlőtték, de a testemet nem érte golyó. Nagy szerencsém volt...

... Odanéz apám, elkiáltja magát: Hazajött a Jani fiam! Megvolt az igazi öröm. De nem sokáig tartott, mert ahogy bementem *Beregszászba*, a milíciára, rögtön megkérdezték, hogy honnan jöttem, hol voltam. Elmondtam, hogy amerikai fogságba estem, *Franciaországba* vittek, ott beléptem a cseh légióba. Mondja a volt barátom, **Volosin**, aki már a milícián dolgozott, ő úgy hallotta, hogy aki amerikai fogságban volt, azokat össze fogják szedni, és oroszországi lágerekbe viszik. De senkinek egy szót se! – figyelmeztetett. Megijedtem. Egy kiút van, menjek az ifjúsági szervezetbe, álljak be Komszomolnak, és akkor hátha megúszom. Ez 45-ben volt. Nagyon zavaros volt a helyzet.

...Behívattak a járási pártbizottságba, és kértek, hogy lépjek be a pártba. És el is határozták, hogy vegyem el *Újfaluban* a bírói állást, és alakítsam meg a kolhozt. El is fogadtam a bírói állást. Rögtön rám nyomtak 225 mázsa búzát bevinni a faluból, amit nem tudtam megtenni. Mert önként nem adtak, én meg nem voltam hajlandó erőszakkal teljesíteni a feladatot. Erre kijött a járási párttitkár, és mondja, majd ő behajtja a néptől. Hozzá is fogott. Megkezdte a paptól, hogyha a pap két nap alatt be nem adja a 30 mázsa búzát, akkor elviszik. A pap védekezett, hogy nincs. Őket nem érdekli. Akkor nagyon megharagudtam rájuk, hisz milyen önkéntes beadás, mikor siralom, hisz igazán nem volt a népnek magának se elegendő. Gondoltam, hát ez a kommunizmus?! Dehogy lépek én közéték! Nem kell nekem a ti pártotok!

...Megházasodtam, elvettem egy özvegyasszonyt feleségül, a 225 mázsa búza helyett beadtam 65 mázsat, amit önként adott a nép. Senki padjára, se raktárára nem mentem, csak amit önként adtak. A munkámmal nem voltak

megelégedve, és leváltottak. Úgyhogy én hozzáfogtam gazdálkodni... Telt az idő, a feleségem fiút szült, nagy volt az öröm.

...Bíróságra vittek, és kihirdették, hogy kuláktámogató voltam, szovjetellenes magatartást tanúsítottam, és elítéltek 10 év tyurmára (börtönre), 5 év jogvesztésre teljes vagyonkonfiskálással.

... Bevagoníroztak, 38 napig voltam a vagonban.

... Kezdték bennünket hajókra pakolni. ... Egy hajóra 18 ezret raktak. Én egy *angol* búzaszállító hajóra kerültem. Se víz, se kenyér, csak egy kis hal meg egy kis tea volt minden eledelünk... Az *Ohotszki-tengeren* mentünk *Magadánig*, s innen még tizenkét napig vittek tovább...

... Lehetett venni konzerveket, meg a jakutok hoztak be tejet táblákba befagyva, azt kiolvastottuk, és ettük. Csak el ne gondolják, hogy ők fagyasztották! Az a természet által fagyott, mert ott már augusztusban is 30-40 fokban hideg volt. Úgy fejték, hogy ahol állott a tehén, a fejő nem edénybe fejt, a hóba csinált egy kis gödröt, és abba fejt. Mikor kifejté azt a kis tejet, már egybe volt, és úgy árulták darabokban.

... Megbeszéltük a barátokkal, hogy megszökünk. Úgy gondoltuk, hogy szeptemberben fogunk útra kelni. Közel volt hozzánk Észak-Kanada, de odáig nem juthattunk el, mert a jakutok egy elfogott rabért nagy jutalmat kaptak, valami 16 pácski teát meg vagy 20 kiló cukrot meg még vagy 250 rubelt. Lehoztak egy elsőkötött rabot helikopteren. Nagyon csúnya volt, és ráírták, hogy mind így járunk, aki szökni próbál. ... Eljött 1953, amikor *Sztálin* meghalt... Én is beleestem az amnesztiába, 1953-ban szabadultam.

...Aki fogja olvasni, kívánok neki jó egészséget, türelmet és hitet, hogy aki ezt írta, tiszta szívből és lelki igazsággal írta.¹⁰¹

VERES ERZSÉBET

(Kisszelmenc, 1930.)

Kisszelmencre 1944. november 20-án érkeztek meg az orosz csapatok, egy év múlva pedig új határ került a térképre. Először a falu temetőjénél húzódott a határ, aztán úgy döntöttek valahol, hogy kettévágják a falut. Ide, azaz az akkori Szovjetunióba 50-60 ház került, míg oda, azaz Csehszlovákiába 200-nál több, így lett az egykori Szelmencből Kis- és Nagyszelmenc. Eleinte nagy volt a szí-

¹⁰¹ Lejegyezte: P. Pynykó Mária. Részlet az „Egy kis feljegyzés életem történetéből” című kéziratból (1995). Kárpátalja, 2001. márc. 30., 11. sz.

gorúság, be kellett sötétíteni az ablakokat, még az udvarra sem volt szabad este kimenni, s napközben sem engedtek ide akárkit, csak akinek arra engedélye volt.

– Isten őrizz volt megállni a határ mellett, nemhogy átkiáltani – meséli **Veres Erzsébet**, aki akkoriban alig volt több 15 évesnél. – A tollfosztásokra is csak az jöhetett, aki be volt írva. Más faluból nem volt szabad idelátogatni, egy időben azt is megszabták, hogy milyen közel szabad menni a határhoz. Ha temetés vagy esküvő volt a faluban, valamikor áténekeltük, máskor, ha nem volt ott katona, átkiáltottuk a hírt. Néha egy-egy levelet is sikerült átadni. De például, amikor az unokatestvéremnek meghalt a felesége, mi nem is tudtunk róla. Sok furcsa rendeletet hoztak: a házakat tilos volt felújítani, átépíteni. A miénk például 1943-ban épült, de csak 1957-ben fejezhettük be.

Négyen voltunk testvérek, két fiú, két lány. Édesapánk 1941-ben halt meg, árván maradtunk. A fiútestvéremet elvitték a háromnapos munkára, ő szegény oda is vészett. Amikor érte jöttek, már tudtuk, hogy baj van, vittünk utána élelmet. Emlékszem, tehervonattal mentünk, de az nem állt meg, úgy kellett menet közben felugrani rá. Elmentünk *Munkácsra*, onnan *Beregszászba* irányítottak, aztán *Szolyvára*. Miután hazajöttünk, *Perecsenybe* indultunk gyalog. Épp, hogy sikerült a csomagot átadni, már vitték is tovább őket.

Arra értem haza, hogy már viszik a lányokat is. Felkészültünk rá, hogy hamarosan beállít értünk is valaki. Akkor az egyik ember azt mondja, hogy asszonyok, sírjátok, ordítsatok, ahogy csak bírtok. Két katona jött fegyverrel. Mi hozzáfogtunk ordítani, egyik jobban, mint a másik. Akkor a katona azt mondta, ezek bolondok, azzal megfordultak, itt hagytak minket. Így maradtam itthon.

Volt aztán még egy élményünk, amikor bejöttek az oroszok. A házunk még új volt, szépen berendezve, de még nem volt lepadlózva, csak letapasztva. Egyszer csak jön egy csapat katona, mennek be a szobába. Minket kihajtottak, aztán elkezdtek öles köveket hordani be a szoba sarkába. Még egy ekét is bevittek. Az ajtót be kellett újságpapírral ragasztanunk, hogy ne lehessen belátni. Hát egyszer csak hordják be öllel a csúrból a takarmányt, és deszkákat is visznek be. Mi állunk az udvaron, és csak nézzük megszeppenne, hogy vajon mit akarnak. Kérdjük egyiktől, másiktól, hát senki nem tudja. Egyszer hoznak egy nagy kádat. Így ment ez egy hétig vagy kettőig. Miután tovább mentek a katonák, mi is bemerészkedtünk a házba. El sem lehet képzelni a látványt. Most tessék elképzelni, a nagy kövekből raktak egy kemencét, az eke volt a kemence szája, ott tüzeltek, és mikor megforrósodott a kő, akkor vízzel locsolták. Gőzfürdőt csináltak a szobánkból. Oda jártak fürödni a katonák, vittek

be fát tüzelni, a szénát lerakták a földre, hogy ne járjanak a sárban. Ezt persze mi nem tudtuk, a testvérem hordta a vizet nekik, de csak az ajtóig mehetett. Édesanyámnak nagyon szép hófehér bútora volt, ami a gőztől megrepedezett, megfakult. A szobában térdig érő sár volt, a fal tiszta fekete. Hamar kihordtunk mindent, míg vissza nem jönnek. Nagybátyámék spórját állítottuk be a helyiségbe, hogy kiszárítsuk a szobát. Alig telt el pár nap, megint jönnek a katonák, hogy nekik azt mondták, van itt egy fürdőszoba valahol. Nagy nehezen sikerült meggyőznünk a katonákat, hogy itt nincsen fürdő.

A határszéli faluban mára enyhült a szigor, ahhoz azonban, hogy valaki meglátogassa egykori szomszédját *Nagyszelmencen*, még mindig több kilométert kell utaznia, hiszen csak *Csapon* keresztül juthat át az utca végére.¹⁰²

¹⁰² Lejegyezte: – r/g –: „Áténekeljük a híreket.” Kárpátalja, 2002. ápr. 19., 66. szám.

LÁGERKARÁCSONY 1944...

BAKSA ZOLTÁN

(Bátyú, 1916)

– Engem az *Urálban*, *Nevianszkban* ért a karácsony. 1944. december 22. körül érkezünk meg ide, huszonegy napi vonatozás után. Egy hatalmas-hosszú barakkban zsúfolódtunk össze, amelyben a priccsek frissen fűrészelt, nedves-jeges deszkából voltak. Aki éjszaka meghalt, reggelre odafagyott a bőre a deszkához. Fakitermelésen dolgoztattak bennünket, kétméteres hóban, libasorban jártunk ki az erdőre: aki letért oldalra, belefulladt a hóba. Mindennap dolgozni kellett, hivatalos pihenőnap a vasárnap lett volna, de azt sem mindig engedélyezték. Karácsony szentestéjén is átfagyva jöttünk vissza a barakkba. Középen volt egy kályha, köréje telepedtünk le melegedni. Az otthonról beszélgettünk, arról, mit esznek ilyenkor otthon. Karácsonyi énekeket énekeltünk: *Krisztus Urunknak áldott születésen, Az Istennek szent angyala*. Reménytelen helyzetünkben különösen a XC. zsoltár sorai csengtek szívünkhöz szólóan, biztatóan: „*Tebenned bíztunk eleitől fogva / Uram, téged tartottunk hajlékunknak / Mikor még semmi hegyek nem voltak / Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva / Te voltál és Te vagy erős Isten / és Te megmaradsz minden időben.*” 1945 karácsonya ennél is szomorúbb volt, ekkorra már a reményünket is elvesztettük. Nem is csoda, hiszen 16 bátyúi sorstársunkból nyolcan már nem éltek. Kezdetben egyeseket, a betegeteket engedték haza; sokan elpusztultak.

A harmadik, az 1946-os viszont életem legszebb karácsonya volt: karácsony ünnepszombatján léptem át a családi ház küszöbét.

Várt a család, még éltek a szüleim, feleségem és a három gyerek. Azóta tudom, hogy vannak az örömnak is könnyei. Ez a karácsony azért is emlékezetes számomra, mert majdnem meghaltam a sok kalácstól. Beleszabadultam, nem győztem tele enni magamat és három nap múlva megdagadtam. Gondold meg: évekig nem ehettem köttes kalácsot, most meg itt volt előttem...

PAKSI BÉLA

(Bátyú, 1926)

– Tizennyolc éves fejjel hittem a dobszónak, a háromnapos munka meséjének, önként mentem el.

1944 karácsonyát a *boriszovi lágerben* töltöttem. A *Peszla-fiúkkal. Pityuval* meg *Endrével* zöld gallyat vittünk a szobába. Gyertya nem volt, hát szilánkokat hasogattunk, azokat gyújtottuk meg, azok világánál énekeltük a karácsonyi énekeket. Együtt volt velünk egy kántorféle ember, ő imádkozott. Három karácsonyt töltöttem el távol az otthontól, lágerben; de nem gondoltam sohasem a halálra, mindig bíztam abban, hogy hazakerülök. És 1947. április 23-án Isten segítségével haza is jöttem.

SÜTŐ BÉLA

(Bátyú, 1915.)

– Az első fogolykarácsonyt marhavagonban töltöttem, útban az ismeretlen felé. Tudtuk, hogy karácsony van, kiszámoltuk. Elénekeltünk egy pár karácsonyi éneket. Nagyon éhesek és főleg szomjasok voltunk. Reggelente adtak kenyeret és két vödör vizet, de a vízzel nagy baj volt, mert nem oltotta el a szomjunkat, valami belső láz gyötört bennünket. December 29-én érkeztünk meg *Boriszovba*, az 1945-ös karácsonyt már itt töltöttem el, az úgynevezett zöld lágerben, amelynek udvara tele volt fenyőfával. Bevittünk a barakkba egy kis zöld ágat, aztán egyikünk színes papírt, a másikunk kis pléhdarabot hozott rá - dísznek. Voltak ügyes kezű kovácsok köztünk, akik a pléhből kis kalácsformát kalapáltak ki. Énekeltünk és imádkoztunk, hazagondoltunk - mi másat csinálhattunk volna... Másnap menni kellett az erdőre dolgozni. A lágerben nagyon beteg lettem, elkaptam a flekktífuszt, már azt hittem, sohasem jövök haza. Három karácsonyt töltöttem el a lágerben, de ma sem tudom, miért.

KELEMEN ÁRPÁD

(Csongor, 1923.)

– Édesapám az első világháborúban négy vitézi érmet kapott, közte Nagy-üzstöt és Károlykeresztet. 1941-ben vitézi telket kaptunk Újbátyúban, a

cseh légionáriusok telkét és hozzá 20 hold földet. A háború után azonban ruszin telepeseket hoztak ránk, ezért édesapám 1948-ban visszaköltözött *Csongorra*, s később, 1951-ben én is a családommal.

1944 szeptemberében hívtak be katonának *Nagykanizsára*. A csendőrségnél voltam trénszekeres. A visszavonuló magyar hadsereggel én is egyre beljebb kerültem az országban. 1944 karácsonyán egységünk *Marcaliban* állomásozott. Jól emlékszem: szentestén *Marcalit* aknákkal lötték és bombázták. Karácsony szentestéjét a laktanya pincéjében meghúzódva töltöttük el. Másnap elindultunk Nyugat felé – tisztjeink nem akartak orosz fogságba esni. Berlintől 60 kilométerre kerültünk az angolok fogságába. A fogolytáborban azt csináltunk, amit akartunk. Semmire sem volt gondunk, az élelmezés kitűnő volt. Nem vagyok nagyfajú ember, de 85 kiló testsúllyal kerültem haza.

1945 szeptemberében. Itthon tudtam meg, hogy igaz a hír, marhavagyonokba rakják az embereket és Szibériába viszik őket. 18 éves öcsém, **Pál** is így vészett oda, jeltelen sírban alussza örök álmát *Orsán*.

NYESTE JÓZSEF

(Bátyú, 1923.)

– 1944 karácsonyát a 24/1-es gyalogezred katonájaként töltöttem el *Mária-újfaluban*. Ez egy kis község volt *Szentgotthárd* közelében. Házaknál laktunk, a mi gazdánk karácsonyra disznót vágott, s volt bor, pálinka. Mégis, kicsit szomorúak voltunk, mert nem tudtuk, mit hoz a jövő. Az 1945-ös karácsonyt már egészen más körülmények közt értem meg, hiszen orosz fogságba kerültem. Eleinte *Foksányban* tartottak fogva, aztán onnan elvittek *Asztrahanyba*. Itt együtt karácsonyoztam a német hadifoglyokkal. Volt pap, a reformátusok mehettek templomba, ahol istentiszteletet tartottak. A „templom” valójában egy barakk volt, de azt szépen rendbe hozták. Itt tartották a színházi előadásokat is. Bemutatták a *János vitézt*, karácsonyra fenyőgallyat szereztek, feldíszítették. Sütöttek „pirozsákat” hallal töltve. A németek szerettek bennünket, hiszen ők is reformátusok voltak, emellett jó szakemberek: régi dolgokból anyagokból összehozták, bevezették a központi fűtést. Vasárnaponként járták a barakkokat, istentiszteletre hívták a foglyokat. Aki az ígét hirdette, nem beszélt magyarul, de volt mellette tolmács, aki utána mondta magyarul. Több mint 6000 fogoly volt abban a lágerben, nagyobb része magyar, a többi német és román, de voltak ott ruszinok is. Hogy ők hogyan kerültek ide, azt

nem tudom, mi már ott találtuk őket. Az 1946-os karácsonyt már itthon töltöttem el, mert október 10-én hazajöttem.

NYESTE GÁBORNÉ, SZÜL. TUBA JULIANNA

(Bátyú)

– A férjem *Szolyván* pusztult el. Több mint tízszer mentem hozzá. Nehéz volt az utazás *Szolyváig*: hol a vonat tetején, hol gyalogosan. Volt olyan asszony – mert csoportosan mentünk – aki a rossz hidakról beleszedült a mélybe. A csomagot az ennivalóval mindig elvették tőlünk, de a férjem sohasem kapta meg. A láger kapujában ott állt egy nagy fekete cigány és lövöldözött. Amikor tizenegyedszer mentem a férjemhez, sokáig ott álltam a kapunál, vártam: hátha látok vagy hallok valamit. Egyszer csak hozták a férjem – szekéren... Bevitték egy kis házba. Beszéltem vele, miközben vitték. Azt mondta: „*Jaj, nem ettem, éhen kell halnom.*” Mire én: „*Te Gábor, hát már tízszer voltam itt, hoztam eleséget.*” „*Nem adtak ide semmit.*”

Hát ilyen volt a mi 1944-es karácsonyunk. Akkor vitték el férjemet a kórházba, de oda se engedtek be hozzá. Kétszer próbálkoztam, míg egy *kaszonyi* és egy *ungvári* férfi meg nem mondta, hogy a férjem meghalt. Kérdeztem, hová temették el, de nem tudták, hiszen negyvenet is temettek egy sírba. Kimentem a temetőbe, ám sok volt ott az ilyen sírhalom. Vajon hol nyugszik? Már soha nem tudom meg. A 11 és 9 éves két fiamat és másfél éves lányomat egyedül kellett felnevelnem...

SÜTŐ FERENCNÉ, SZÜL. BAGU GIZELLA

(Bótrágy)

– Az én férjemet 1944. november 19-én vitték el. Egy év múlva tudtam meg, hogy a boriszovi zöld-lágerben meghalt.

Amíg *Szolyván* volt, többször elmentem hozzá a többi asszonnyal összeverődve. Mindig abban reménykedtünk, hogy megsegít a jó Isten, láthatjuk szeretteinket. Aztán Demjén Gábortól megtudtuk, hogy tovább vitték őket, nekijajva a nagy *Kárpátoknak*, gyalog. Egész éjszakákon át nem tudtunk aludni, visszavártuk őket, de csak a rémhírek jöttek később. Meg újabb foglyok az állomásra Magyarországról. „*Istenem – gondoltam – ezeket most viszik, hát*

akkor a mieinket hiába várjuk haza.” Nagyon szomorú volt a mi 1944-es karácsonyunk. Kis fenyőágot tettem a szobába, rajta a dísz papírba csomagolt kenyér volt. Ennyivel kellett beérnie a hároméves kislányomnak és ötéves fiamnak. Ennél is sivárabb lett a következő karácsony, az 1945-ös, mert ekkorra már az a kevés reményünk is elfogyott, ami esztendővel előtte még megvolt: hazasegíti a jó Isten a férjemet. A nagypapa meghalt, a nagymama beteg volt. A kislányom mindig azt kérdezte, neki miért nincs édesapja. Bebújt az asztal alá és ott sírdogált. Aztán összeborultunk mind a négyen a nagymamával és sírtunk. A legjobban mindig az fájt, ha a gyermekek ennilát kértek és nem tudtam nekik adni...

DEMJÉN ALBERTNÉ, SZÜL. BAKÓ VILMA

(Bátyú)

– Férjemet decemberben, az utolsó csapattal vitték el. Előtte a malomban dolgozott. Mikor behozták ide a ligába és vitték az állomásra, a két zsidó, a malom tulajdonosai azt mondták neki: „*Albert* bácsi, mondja azt, hogy maga cseh, nem magyar.” De hát az én férjem erre nem volt képes. Így aztán ő is *Szolyvára* került, utána meg *Perecsenybe*, ahol éppen karácsonykor találkoztam vele. Akkor azt mondta, tovább viszik őket *Szamborba*. Mindig hazavártam, gondoltam: megszökik. Hiszen ő már tudta, mi vár rájuk, mert a többiek már egy hónapja odavoltak. *Turkán* át kerültek *Szamborba*, de hála Istennek, szerencséje volt: mivel igen rosszul nézett ki, a szakálla is kinőt, ezért egy lengyel katona azt mondta neki, jelentse be, hogy ő ötvenéves, akkor hazaengedik. És így is történt... De 1944-ben nekünk karácsonyunk nem volt, hiszen én őt keresgettem. 1945 karácsonyát már együtt töltöttük el, boldogok voltunk így együtt, mert akkor még nem tudtuk, hogy a férjem bátyja *Orsán* meghalt.

TAR TIVADARNÉ, SZÜL. OROSZ PIROSKA

(Tiszaszalóka)

– Huszonegyéves voltam, amikor édesapám elment. „*Ennyit én is kibírok*” – mondta. A három napból azonban örökkévalóság lett, hiába várta anyám, édesapámat elvitte a flekktyfusz a lágerben. 1944 karácsonya volt az első, amikor nem volt, nem lehetett együtt velünk. Mint ahogy azután sem, soha többé. És a legfájóbb az, hogy a sírjához sem mehetek el...

HUZINA ENDRÉNÉ, SZÜL. RICSEI ILONA

(Mezőkaszony)

– Tizenegy éves voltam akkor. Édesapám hazajött a munkaszolgálatból, három napig bujkált, hogy a visszavonuló magyar hadsereg el ne vigye. Aztán bejöttek az oroszok és azt hittük, elmúlt a veszély, apám előjött a rejtékhelyéről. És akkor kidoboltatták, hogy menni kell. Anyám rimánkodott:

„*Nem tudják, hogy itthon vagy, ne menj!*” Elment. Öt gyermeket hagyott itt: a legkisebb négy, a legnagyobb 16 éves volt. Anyám kereste *Szolyván*, kereste *Perecsenyben*, de nem találta sehol. A nagybátyámtól tudta meg, hogy meghalt. Ordítva jött haza. Annyira letörte a bánat, hogy öt napig nem is evett, meg akart halni. Azt mondta, képtelen egyedül felnevelni az öt gyermeket. Az ötödik napon elaludt és álmában megjelent neki az én drága jó apám, s így szólt hozzá: „*Mari! Nem sajnálsz az árvákat?*” Egy másik, fehér ruhás álombeli alak odavitte a gyerekekhez, megcsókolta mindegyiket és azt mondta: „*Egyik szebb, mint a másik, ne hagyd őket meghalni.*” És anyám felkelt, reggelit készített, teljesen megváltozott...

Nekünk nagyon szomorú napjaink voltak. Az egyik este örökre megrögződött bennem. Anyám sírt és ötéves húgom megkérdezte tőle, miért. „*Gyermekeim, egy harapás ennivaló sincs.*” – mondta anyám. A kishúgom boldogan bújt oda hozzá: „*Tetszik tudni mit: reggel sokáig fogunk aludni.*” És akkor este nyolckor kopogtattak az ajtónkon. Egy *kaszonyi asszony* jött, s mi mindent kipakolt az asztalunkra: szalonna, zsír, kendő liszt – amit csak el lehet képzelni egy szegény konyhán. A *kaszonyi asszony* azt mondta anyámnak: „*Mariska, ne sértődjön meg, de sajnálom ezt az öt gyermeket...*” A kishúgom meg odaugrott: „*Édesanyám! Most már nem kell sokáig aludni, lesz mit enni.*” Biztos, hogy ezt az asszonyt az isteni gondviselés küldte akkor hozzánk. Édesanyám nagyon vallásos volt, mindig bízott Istenben és erre tanított bennünket is. Ki is teremtetten nekünk a mindennapi ennivalót. Én úgy érzem, szép karácsonyaim voltak, mert bár árván nőttem fel, de szeretetben. Csak az apai kéz simogatása, jósága hiányzott...

KÖDÖBÖCZ ALBERTNÉ, SZÜL. MÁRKUS MARISKA

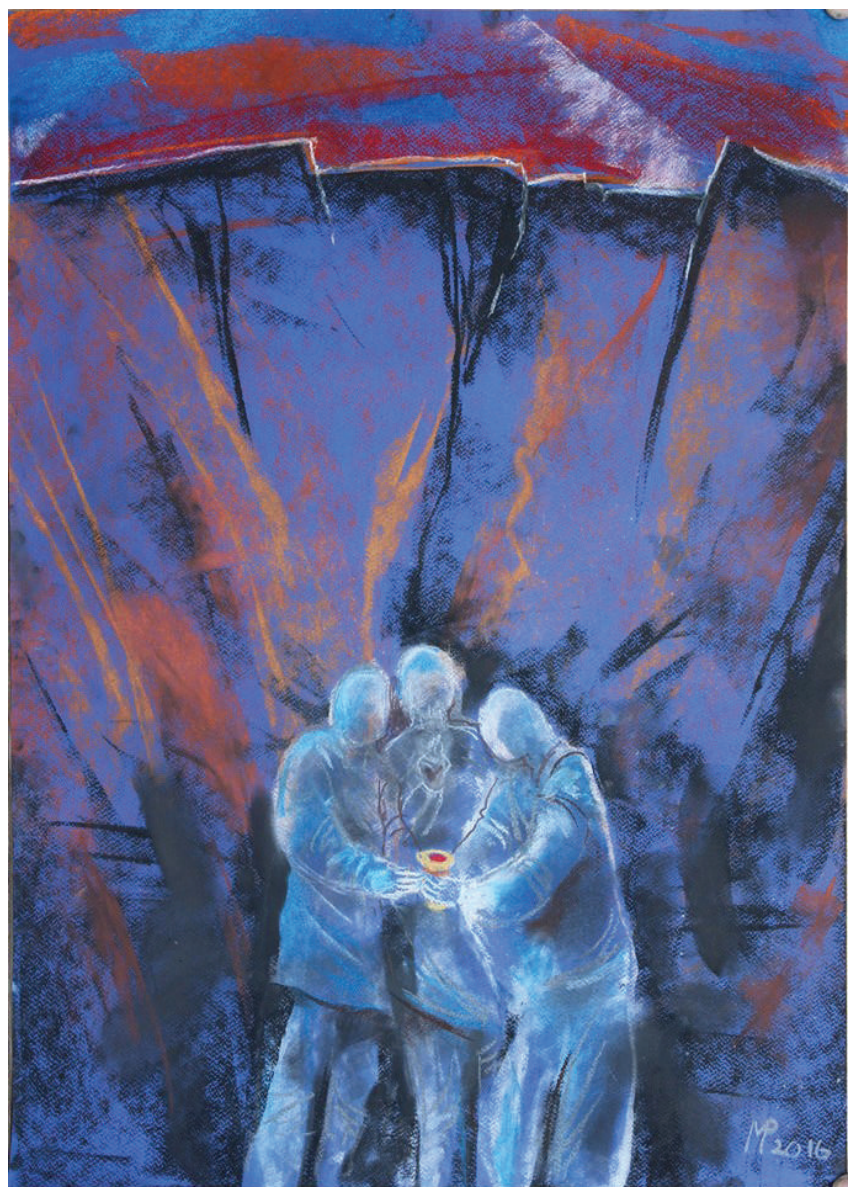
(Bátyú)

– Két testvéremet vitték el a lágerbe. A bátyám, *Béla 25. József* öcsém 18 éves volt. Béla a frontról szökött haza, a háborút megúsza, de csak két hétig lehe-

tett itthon, az oroszok elvitték. Édesanyám nagy hátizsák élelemmel kereste őket *Szolyván*, de ott azt mondták, tovább vitték őket, s nem tudni, hová. Idehaza karácsonykor a templomban gyűltek össze az emberek, hogy szereteteikért imádkozzanak. Nagy bizonytalanságban telt el az 1945-ös karácsony is, hiszen nem tudtunk a testvéreimről semmit. Aztán 1946-ban hazajött Nyeste Kálmán, tőle tudta meg édesapám, hogy mind a ketten meghaltak, jeltelen sírban nyugsznak *Boriszovban*. Apám a mezőről jött szekérrel, a hír hallatára rosszul lett, más hajtotta haza a lovakat. Így lett kimondhatatlanul szomorú az 1946-os karácsony is számunkra, mert már tudtuk, a testvéreim soha nem jönnek haza. Ez a seb, amit az ő haláluk ütött a szívemen, sohasem gyógyul be igazán. Karácsonyestén mindig a testvéreimre gondolok. Most már legalább van egy emlékmű, ahová egy szál virágot letehetek...

Sokszor hallani: miért kell a sérelmekről, szenvedésekről beszélni. Botor elme gondolkozik így. Mert a sebek csak akkor gyógyulnak, ha gyógyítják azokat. Nem gyűlöletkeltéssel, hanem megértéssel, az emlékezés jogának és lehetőségének megadásával. *Illyés Gyula* írta le ezt a bölcsességet: ha valaki kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja azt. Ezek az emlékezések, az 1944-es áldozatok emlékművei azt sugallják, vigyázzunk a jövőre, jövőnkre. Itt most nekünk ismét nagyon nehéz az élet, de béke van, nem hajszolnak ártatlan embereket a halálba, itthon vagyunk, lehetünk, együtt a család. Adja Isten, hogy ezután is így legyen, Istentől áldott Karácsonyokkal megkoronázva.¹⁰³

¹⁰³ Bagu Balázs: „És Te megmaradsz minden időben”. Lágerekarácsony 1944... Kárpátalja, 1993.december 31. IV. évf. 11.sz. 11-13.old.

SZIBÉRIAI KARÁCSONYOK

Az alábbi írással¹⁰⁴, a visszaemlékezések kis gyűjteményével – egyháztörténeti igényesség nélkül – azokra a kárpátaljai magyar református lelkészekre szeretnénk emlékezni, akiket koholt vádak alapján kirakatperekben ítélték el. Többen a lelkészek közül hazajöhettek, de sokan ottvesztek. Néhányan a hazatértek közül Isten kegyelméből még ma is élnek, és végzik azt, amire elhívta őket az Úr: a Neki való szolgálatot.

1944-et írtak. Elsötétült az ég a Kárpátaljai Református Egyház felett. A hűséges egyháztagok mégsem felejtették: a nap ott van a felhők fölött, és ha évtizedekig tart is az árnyék uralma, sugarai előbb-utóbb áttörnek a sötét felhőkön, hogy elkezdődjön a Tavasz.

A vallás likvidálása szerves része volt a szovjet állam politikájának. Taktikájuk nyilvánvaló volt: „megverní a pásztorot és szétszéleszteni a nyáját” (Zak. 13:7, Mt. 26:31). Csak egy el nem hanyagolható történelmi tanulságról feledkeztek meg: annak az államnak, amely szembefordul az Istennel, megvannak számlálva a napjai. Az az állam, amelyik Istenben nem támaszt, hanem elleniséget lát, boldogulásának lehetőségét tékozolja el.

Néhány év leforgása alatt a következő református lelkipásztorokat ítélték el: **Narancsik Imre, Szutor Jenő, Balog Sándor, Csík József, Fekete Gyula, Horkay Barnabás, Zimányi József, Simon Zsigmond, Toldy György, Pázsit József, Györke István, Asszonyi István, Huszti Béla, Csok József, Kovács Zoltán, Gulácsy Lajos, Forgon Pál, Gönczy Pál, Zsurki József, Vass József, Tárczy Dániel.**

Az alábbiakban az elítéltek tollából származó idézetekkel, versekkel szeretnénk felidézni a család nélkül töltött, hideg, fájdalmas szibériai karácsonyokat.

¹⁰⁴ Fodor Gusztáv ref. lp.: *Szibériai karácsonyok. Református lelkészeink, akik megjárták a lágerek poklait.* Kárpátalja, 2001. dec. 29., 49.szám.

„Karácsonyi ajándék: az életem.”¹⁰⁵

Örnelküli voltam. Nem csapattal jártam munkába, elől-hátul örrel, hanem egyedül. Karácsony szombatja előtti éjszakán munkába menet alig érttem ki az útra, elmegy mellettem egy tehergépkocsi. Nemsokára megáll. Nyugodtan, mit sem sejtve megyek el mellette.

Az ablakon kiszól a gépkocsivezető: – Ez már Szuszumán?

– Nem, ez még Nyekszikán!

De előttem áll a másik, és egy félméteres késsel döfködni kezdi a hasamat.

– Ide a pénzt!

Ijedtemben fohászkodni is elfelejtettem. Szinte csak nyögtem: – Nincs pénzem!

Eszembe se jutott, hogy mondjam: – Rab vagyok, honnan lenne pénzem?

De csak döfköd tovább: – Ide a pénzt!

Lassan hátrálva mondom:

– Nincs pénzem!

Feltartom a kezem, és elkezdek artikulátlan hangon ordítani, ahogy a torkomon kifér. Erre kiszól a gépkocsivezető: – Vedd el a pufajakáját, és menjünk!

Támadóm ekkor kiragadta kezemből a pufajakamat, beült a kocsiba, és elmentek. Megkönnyebbülve adtam hálát az Úrnak: megvan a karácsonyi ajándék: az életem!”

„1953. június 1-től mindennapi reggeli és esti imádságomban benne van ez a kis részlet is: „...tartsd meg a börtönök és lágerok lakóit, és térítsd meg őket, és adj nekik szabadulást Krisztus nevében...”

Ez történt velem is 1953 karácsonyán. Szenteste éjszakások voltunk, és én nem mentem ki a munkára. Nem fájt nekem semmim, csak az az érzésem volt, hogy elmúlik a világ velem. Orvoshoz mentem, aki kikérdezett. Meghallgatta a szívemet, közben így szólt: „Intyereszno” (érdekes). Nem mondom, megszeppentem. Holnap menjek vissza, majd megröntgenez, mondta.

A barakk elcsendesedett. Ágyam elé térdeltem, magamban imádkoztam, sírva kértem Istenemet, könyörüljön rajtam. Sírva aludtam el. Éjfél tájban, a néma éjben az Úr vacsorájával éltem. Utána megerősített szívvel, csöndben, békén elaludtam. Másnap mentem a röntgenre, az orvos megvizsgált, és csodálkozva mondta: „Érdekes, amit tegnap hallottam, azt már nem látom.” De boldog voltam! Ó, az a Kegyelem!”¹⁰⁶

¹⁰⁵ Horkay Barna: A Keleti Baráti Kör. Sárospatak 1998. 182. oldal. A részlet Horkay Barna saját élménye.

¹⁰⁶ Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Kálvin János Kiadó. Budapest, 1992. 33. old.

Id. Zimányi József verses hitvallása 1949-ben íródott, a norilszki táborban.

Fobász a lágerből

*Eszköz vagyok csak, néma húr,
s ha nem játszik rajtam Mesterem,
hallgat a húr élettelen.
De mikor a Mester ujjja
melódiát zendít rajta,
életre kel a halott húr.
Egész lénye benne reszket,
hogy dalt zenghet Mesterének,
és dalától felvidul az Úr,
mosolya a szívekre hull,
s mámorossá lesz a húr.
Feszítsd, Uram, feszítsd jobban!
Ne kíméld a gyenge eszközt!
Megfeszítve szebben dalol,
s Te az ily daltól vígadol.
S ha majd a legszebbik dalban
szolgálata mámorában
hálás húrod végsőt pattan,
vedd e gyenge fáról halkan,
s szereld át a mennyekre,
hol e húr majd szünet nélkül
zeng a legszebb énekektől,
a dalán egész Menny vidul.*

„A szomorú, szívet tépő karácsonyi hangulat egyre mélyebben hatolt a láger lakóinak a szívébe. Aztán kisvártatva felcsendült: „Krisztus Urunknak áldott születésén...”

...A fő kijáratnál terelték, számolták kifelé az embereket, hogy aztán pár méterrel odább újra felsorakozzanak az állig felfegyverkezett örök gyűrűjében. Elindultak a hegyek felé, ahol a fahasábok heverték. Fáradt, könnyes tekintettel és teljes tüdővel szívtuk magunkba a tiszta, hegyi levegőt... Amikor elindultunk, hogy a fahasábokat a vállunkra emeljük, kellemes meglepetésben volt részünk. E karácsonyi napon majd mindenkihez jött látogató, s az ölrakások mögött várakoztak szerencsétlen hozzátartozóikra.

...Anyám is előbukkant hirtelen az egyik farakás mögül. Óriási, elől, hátul lelőgő, háton átvett zsák-csomaggal... A katonák először megtorpan-
tak, géppisztolyukat lövésre készen csípőjükhöz szorították. A következő
pillanatban azonban lehanyatlott a kezük a szívfacsaró látványtól. A rend
megbomlott. A táborlakók könnyezve ölegették egymást... Ekkor jobban
szemügyre vettem az anyámat: lába rongyokba volt burkolva... Elkapta a te-
kintetemet, szomorúan legyintett: – Hagyd el, fiam, az egyik katona, amikor
meglátta, hogy csizmában vagyok, lerángatta a lábamról. Egy kis fiatal tak-
nyos. Szó nélkül engedelmeskedtem. Le is lőhetett volna, de akkor hogyan
hoztam volna el neked és apádnak ezt a két csomagot?...¹⁰⁷

¹⁰⁷ Nagy Jenő: Megaláztatásban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 1992. 22-24 old.

„ÁLDOTT ÉGI BÉKE...”

A fogságban töltött karácsonyok emléke az ártatlanul elhurcoltak visszaemlékezéseiben

*„Szent karácsony estje most reánk köszöntött,
Itt ünnepeljük meg a szögesdrót mögött.”*

(Holozsi Károly)

Az 1944-es kárpátaljai elhurcoltak visszaemlékezéseit, a lágernaplókat lapozgatva elszorul a kései olvasó szíve: a szögesdrótok mögött, embertelen körülmények, megaláztatások, kilátástalanság közepette a szibériai rengetegben, Ukrajna szénbányáiban vagy éppen a kaukázusi fogolytáborokban, távol az otthontól, a „*sorsüldözöttek családjában*” is mindig van, mindig lesz egy gyertya, egy zöld ág, s felzeng a „*Krisztus Urunknak áldott születésén...*”

A címül¹⁰⁸ választott szavak is fogolytáborban, a Mordvin ASZSZK-beli gulágon íródtak. **Id. Balog Sándornak** oly sok sorstársával együtt ösztöne súghatta, hogy csak a hitből meríthet erőt a szörnyűségek átélésére, elviselésére, a túlélésre. A legembertelenebb körülmények között is imádkoztak, miséztek, Úrvacsoráztak.

A visszaemlékezésekben, a sztálini lágerekben fogalmazódott versekben, onnan küldött levelekben különös hangsúlyt kap a karácsony. Ezekből válogattunk az alábbiakban:

„Sztálin még élt. Semmi reményünk se volt, hogy egyszer még hazatérünk. Zöld gally volt a karácsonyfánk. Azt álltuk körül mi, rab magyarok... Letérdel-tünk mindnyájan a kis zöld gally előtt... és én dadogva, el-elcsukló hangon imádkozni kezdtem: Most, most segíts meg, Mária... és zokogtunk mindnyájan...”
(Dr. Ortutay Elemér).

„Mikor eljött a karácsony, mi csináltunk karácsonyfát. Gyönyörű zöld karácsonyfa volt. Mandarin meg narancs ott rengeteg termett. Felöltöztettük

¹⁰⁸ P. Punykó Mária: „Áldott égi béke...” *A fogságban töltött karácsonyok emléke az ártatlanul elhurcoltak visszaemlékezéseiben*. Kárpátalja, 2001. dec. 14., 48. szám.

mi azt szépen, díszes papírokkal körül raktuk. Azt aztán körülállottuk, és imádkoztunk, énekeltünk...” (*Molnár Árpád*);

„Karácsony este kis fát állítottunk, ünnepély is volt.” (*Badzey Pál*);

„Elmúlt a szenteste. Igen szép karácsonyfánk volt. Lakótársam igen szép karácsonyfát hozott, majdnem 2 méter magasat, s én nagyon szépen feldíszítettem. Gyertya a karácsonyfán csak nálunk volt *Silinkában*... A karácsonyfa alá fényképeiteket tettem, s így képen is, lélekben is együtt voltunk” (*Gönczy Pál*);

„Sok karácsonyt megértem már, de a fogságban eltöltöttre örökre emlékezni fogok. Olyan megrendítő prédikációt, amelyet 1944 szentestéjén hallottam, nem lehet elfeledni.... Legfőbb mondanivalója az volt, hogy az igaz ember a bajban is megmarad annak, aki. Így történt velünk is. Az egyik fogolytársunknak egy radvánci lány volt a menyasszonya. Amikor látogatába jött, magával hozott egy kis karácsonyfát és négy szál gyertyát. Az őrt álló katona egy üveg pálinkáért átadta a szögesdrót kerítésen a küldeményt. Közeledett az este. Szájról szájra járt a hír, hogy szentestén a lyukas tetejű kápolnában gyülekezünk. Prédikáció is lesz... Amikor a sötétben bezúfolódtunk a kápolnába és megpillantottuk a lobogó gyertyafényt, könnyezni kezdtünk. Megrendítő volt a tiszteletes úr szentbeszéde. Hangja azóta is minden karácsonykor visszacseng a fülembbe.” (*Dezsőffy Géza*);

„...Karácsony este volt, 1944 karácsonya. Kint tombolt a hóvihár. A foglyok rongyokba burkolódzva próbálták megvédeni magukat a szolymai hegyek felől betörő hideg szélről. Egymást melengették kiaszott testükkel. Most a katonák szigorúbban őrizték a lágert, mint valaha. Dupla őrség cirkált a kerítésen kívül... Közben az istálló foglyai a zord körülmények közepette elkezdtek a karácsonyi énekeket el-elcsukló, alig hallható hangon dudorászni. Először csak kettesével-hármasával. Aztán egyre nagyobb tömegben, egyre nagyobb hangerővel, míg végre kialakult a béke szent ünnepének estéjén egy szívből jövő, szinte zokogó szent ének: „Csendes éj, szentséges éj /A világnak álma mély. / Csak egy szeghajjú gyermek felett / virraszt gondosan a szeretet...”

Aztán kisvártatva felhangzott a *Krisztus Urunknak áldott születésén / Angyali verset mondjunk szent ünnepén...*” (*Nagy Jenő*)

A szenteste, a Megváltó születésének ünneplése vigaszt, reményt nyújtott a kétségbeesett, elcsigázott foglyoknak. A közös imádkozás, éneklés után méltán érezhették:

*Karácsonyeste bánatot
Nem érez senki hányatott,
Mert áldott égi béke ül
A zajgó szívre szent jelül...
(Id. Balog Sándor)*

JELKÉPES SÍRJELEK ÁLLÍTÁSA, SÍRVERSEK A LÁGEREKBEN ELPUSZTULTAK EMLÉKÉRE

*„Ó, de fájt a szívem régen
Minden jó férjemet a sors elhívta tőlem.
De kérem Istent, úgy vezéreljen engem,
Hogy két árva gyermekem felnevelhessem.”*

Beregújfalu, 1988. Feljegyezte: Punykó Mária¹⁰⁹, 1993.

*Ó, de nehéz lett az életem,
Midőn jó férjemet elvitték tőlem,
Ki itt hagyott három árvát.
De Istenben Bízva mindig reménykedtem,
Mert erős volt a hitem.*

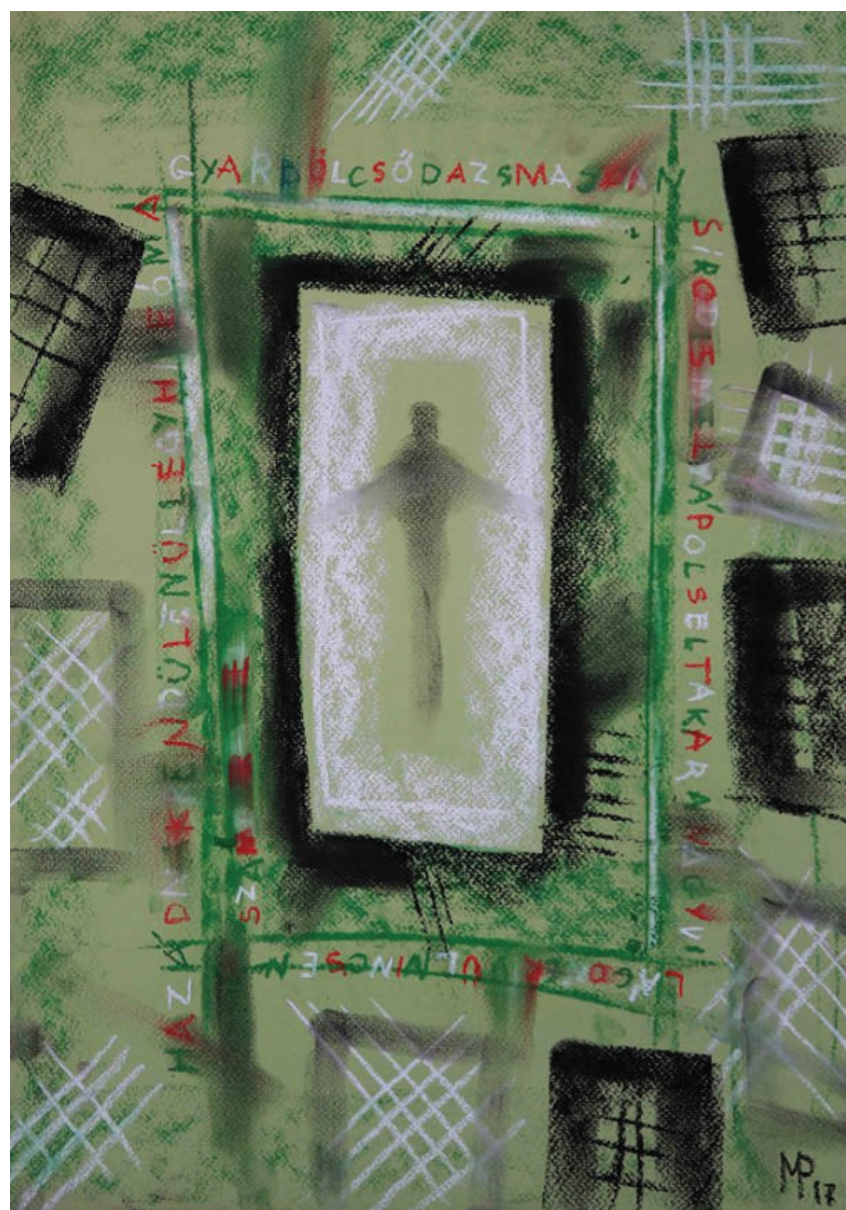
Beregújfalu, 1988. Feljegyezte: Punykó Mária¹¹⁰, 1993.

*„Máté Sámuel
élt 38 évet
m.h. 1945 Gorkijban”*

(Visk).

¹⁰⁹ P. Punykó Mária: 1993 *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Debrecen, Györfly István Néprajzi Egyesület, 1993.10-11.old.

¹¹⁰ Lásd: ugyanott, 10-11.old.

ÜZENET AZ UTÓKORNAK, SZEMELVÉNYEK

*„... számtalan sóhaj és seb szakadt fel 1989 után,
hogy feltöretett a hallgatás pecsétje.”*

ÁCS GÉZA

(Beregújfalu, interjú-részlet, 1993.)

„Éppen szavazás volt. Hát mi akkor mit se tudtunk a dologról, úgy hallottuk, hogy Kárpátalja akkor csatlakozott Ukrajnához. Akkor erre szavaztatták a népet. Dehát hazudtak ezek mindig!”¹¹¹

**ANDOR GYÖRGY, VOLODIMIR BISZAHA, ANNA BONDAR,
SZTEPAN BORISZ, DANYIL VASZKO, KÖVÉR ZOJA, MÁRIA
KOVÁCS, ALEKSZEJ KORSZUN, OMELJAN ROSZUL, OLENA
SZOJMA, PETRO TRACSUK, PETRO HODANICS, ANATOLIJ
JURCSUK**

(Részlet az ungvári városi tanács rehabilitáltak jogainak helyreállításával foglalkozó bizottsága Nyilatkozatából, 1994, Ungvár)

„(...) Mélyen fejet hajtunk az 1944–1945 folyamán és az ezt követő években szovjet légerekben elpusztult ártatlan magyar áldozatok emléke előtt, és őszinte együttérzésünkről és részvétünkről biztosítjuk az életben maradt foglyokat, illetve az elhunytak családtagjait.

Ismét felvetjük a kérdést a megye vezetői és a vidék közvéleménye előtt: ne legyenek közömbösek 1944 novemberének–decemberének tragikus eseményei iránt, segítsenek rehabilitálni a szolyvai és más légerekben elpusztultak emlé-

¹¹¹ Beregújfalu, Ács Géza (1917) emlékezése. P. Punykó 1993: 90

*két, részesítsék szociális védelemben a károsultakat, azokat, akik átélték azon évek borzalmait és reménykednek igazságos megítélésükben.*¹¹²

BAGU BALÁZS

(Bátyú, pedagógus, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

*„A bátyúi Lónyai kastély volt a deportálás körzeti központja. Adatközlőim: **Bene Béla, Jedliszki Ferenc, Nyeste Ferenc, Sütő Béla.** 1944. november 18-án indult a Lónyai kastélyból az első csoport (...) 1946 nyarán megengedték, hogy írhatnak haza a hozzátartozóiknak, a családnak (...) Egyszer csak a lágerben elkezdtek osztani a már nem új, de legalább nem rongyos ruhaneműt. Kaptak az emberek pufajkát, csizmát és vattás nadrágot. Ekkor közölték velük, mennek haza, kitöltötték részükre az úthoz szükséges papírokat és szétosztották a tíz napra való élelmet: sóshalat, kenyeret, két konzervet kaptak. Ennyi volt az egész útravaló. Gyalog az állomásig, ott vonatra, egy katonatiszt kísérete mellett Szverdlovszkba értek, ahol mindenki vasúti jegyet kapott. Lembergben ehettek először meleg ételt. Innen hogyan haza? Úgy tudták, hogy Kárpátalja Csehszlovákiához tartozik. Érdeklődésükre elmondták, hogy Csapnál van a határ. 1946. október 6-án érkezett haza Nyeste Ferenc. Ekkor tudta meg, hogy Kárpátalját Ukrajnához csatolták.*¹¹³

BALOGH ANDRÁS

(Budapest, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) alelnöke, Szolyvai Emlékpark, 2011.):

„(...) átérezzük azt a tragédiát, amelyet a magyarság egésze a második világháború idején és utána átélt, s különösképpen átérezzük Szolyván az átlag magyar sorsnál is nagyobb keserűséget, amit a kárpátaljai magyaroknak el kellett viselniük. Bennünk van a felháborodás is, hiszen a kis kárpátaljai magyarságot az átlagnál is nagyobb veszteség érte. (...) nagy tisztelettel adózom a megújult szocialista párt nevében az elhunytak emlékének, és tiszteletemet fejezem ki a túlélőknek és az utódoknak, akik tovább viszik azt a zászlót, amely a magyarokat nemzetté tette ezen a területen.”¹¹⁴

BALLA GYULA

(Eszeny, Budapest, irodalomtörténész, a Magyarságkutató Intézet főmunkatársa, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

¹¹² DUPKA György-KORSZUN Alekszej. A „málenykin robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

¹¹³ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.245.old.

¹¹⁴ Forrás: <http://www.haon.hu/karpataljan-a-sztalini-terror-magyar-aldozataira-emlekeztek/1843790>

„(...) Nemcsak az elhurcolás visszhangjáról szeretnék beszélni, tudniillik itteni barátaim közül sokan, de már külföldön is nagydobronyi mániában szenvedő embernek titulálnak. Vége-hossza nincs a nyugati sajtóban a nagydobronyi tragédiának, ami nem történt meg (...) A kárpátaljai Nagydobrony állítólagos, az orosz hadsereg által történt 1945-ös lerombolásával, lakosságának elpusztításával kapcsolatos történetről van szó (...) Az elhurcolások és a nagydobronyi tragédia úgy kapcsolódik össze, hogy ami valóban megtörtént, arról a nyugati sajtó nem beszél, de ami nem történt meg, azt föltupírozza. (...) Tehát ebből is látszik, hogy maga a történet, a tragédia egy jól végig gondolt politikai manipulációnak az eredménye...”¹¹⁵

BARÁT JÓZSEF

(Mezőkaszony, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár munkatársa, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Az elhurcoltak kiszabadítása nemegyszer, sőt majdnem mindig kudarcba fulladt a ránk ültetett idegen hatalmi struktúra érdektelensége és kegyetlensége miatt. Itt van például Vas Dezsőné beregrákosi lakos kérelme, amely 1945. augusztus 7-ei keltezésű és a helyi népbizottság, valamint a KNT jóváhagyásával a 3447-1945 szám alatt lett továbbítva a Sztarij Szambor-i lágerparancsnokhoz. A kérelemben Vasné a következőket írja: „1944 novemberében a faluban dobpergéssel hirdették ki, hogy minden munkaképes férfi háromnapos munkára hivatik be, amire a férjem egyből jelentkezett és azóta is odavan. Ezért kérem, hogy engedjék szabadon a családapát, mivel itthon nagy nélkülözések közt élünk, én magamban nem bírom eltartani a családot, nagyon hiányzik a családapám.” (...)”¹¹⁶

BÁRSONY ANDRÁS

(Kijev, Magyarország ukrainai nagykövete. Emlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2008.):

„(...) Nagyon sok költő énekelte meg a holtak dicsőségét, számtalan könyv örökíti meg az elhunytak emlékét. De vajon hányszor kell még emlékezni ahhoz, hogy azok, akik halálba kergettek milliókat, egyszer észhez térjenek? Mert valószínűleg nemcsak az elhunytak gyermekei és unokái élnek köztünk, hanem azokéi is, akik a halálba kergették mindazokat, akik életüket áldozták valamiért (...)”¹¹⁷

¹¹⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., i.m.1993.226.old.

¹¹⁶ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.207-208.old.

¹¹⁷ Forrás: <http://www.hhrf.org/karpatiagazszo/081125/ke01.html>

BARTA JÓZSEF

(Salánk, a KMKSZ Nagyszülői Középszintű Szervezetének elnöke, Forgó-lány, 2013.):

„(...) *A láger több áldozatot követelt a kárpátaljai magyarságtól, mint a két világháború együttvéve. De miért is hurcoltatta el őket a szovjethatalom? (...) A szovjet vezetés úgy gondolta, hogy a szovjet hadsereg hátában maradt 18-50 év közötti, katonaköteles magyar és német férfiak veszélyt jelentenek a Berlin felé előre törő csapatok hátában. Emellett a világháború során lerombolt szovjet infrastruktúra újjáépítésére is fel akarták használni a rabszolgákként dolgoztatott deportáltakat. Továbbá a Szovjetunió meg akarta büntetni a magyarságot azért, mert Magyarország Németország szövetségeseiként harcolt ellene, s a szovjetek által sok helyütt, minden lelkiismeret-furdalás nélkül alkalmazott kollektív büntetés jegyében sújtottak le vidékünk magyarságára. Ezenkívül Kárpátalja szovjetesítése céljából el akarták távolítani az útból azokat, akik esetleg akadályozták volna a szovjetrendszer kiépítését. És meg akarták törni vidékünk magyarságának a gerincét, hogy utána azt tehessék vele, amit csak akarnak.*

S talán ennek a gerinctörésnek az utóhatása az, hogy sok magyar nyelvű ember fél felvállalni magyarságát, akkor is ukrán iskolába íratja gyermekét, ha módja lenne rá, hogy magyar tannyelvű iskolába járassa őt, pedig az lenne a magyar nemzeti érdek, hogy anyanyelvű alap- és középfokú tanintézményben taníttassa gyermekét. Ez a gerincroppantás vezethetett oda, hogy sokan behó-dolnak a mindenkori ukrán hatalomnak, és a választásokon nem a magyar je-löltekre adják szavazataikat, gyengítve ezzel a magyarság pozícióit, hisz' minél több képviselőjelöltünk jut be a különböző szintű tanácsokba, annál nagyobb súllyal vehetünk részt a regionális politikában.”¹¹⁸

BÁRTFAY KÁLMÁN

(ugocsai róm. kat. főesperes, nagyszülői plébános, részlet több hónapos ungvári börtönben zajló kihallgatásokról írt későbbi leveléből, 1949.):

„*A lábam annyira megdagadt, hogy harisnyában jártam a kihallgatásokra. Állandóan meghűléssel küszködtem... A rabkoszt annyira megviselte gyomro-mat, hogy éjjel-nappal hánytam és semmi orvosságban nem részesültem. Meg-szabadultam volna mindentől, ha elfogadom (a KGB- szerk.) ajánlatát és fel-adom elveimet. Szabadon bocsátást ígért, ha a helyettesemnél közbenjárom a*

¹¹⁸ Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir848.html>

*görögkatolikus papok pravoszláviába való áttéréssel kapcsolatos ellenállás megszüntetéséért. Ezt nem vállaltam!*¹¹⁹

BLANÁR DEZSŐ

(Csetfalva, túlélő, 2000.) a következőképpen látja a kárpátaljai magyarok sorsát: *„A sorsát úgy látom, hogy örökké rabszolgák voltunk, más kormányoknak a fennhatósága alatt. Magyarok voltunk hat évig, ’38-tól ’44-ig, úgyhogy mi nem is voltunk önállók. Mi olyanok vagyunk, mint a mostoha gyermekek, és ez nem fog megváltozni, még nem tudom mikor se.”*¹²⁰

DR. BOTLIK JÓZSEF

(Budapest, irodalomtörténész, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„Úgy hiszem, nem lesz érdektelen, ha röviden utalunk a magyar nemzetet ért megpróbáltatásokra 1944 és 1945 fordulóján. Kezdjük Északon, vagyis a Felvidékkal, ahol néhány hónappal a kárpátaljai magyarság deportálása után, azaz 1945. április 4-én az Eduárd Benes csehszlovák elnök által meghirdetett, úgy nevezett kassai kormányprogram szolgált törvényes alapul az eseményekhez. A dekrétum a 800-900 ezres csehszlovákiai magyarságot megfosztotta állampolgárságától, elszakította szülőföldjétől és másfél éves munkakötelezettséget írt elő az úgynevezett „pridelovaci vyperre”, vagyis beosztási végzésre. A prágai kormány előtt több cél lebegett e terv végrehajtásával. legfontosabb volt a homogén, vagyis a nemzetiségektől mentes Csehszlovákia megteremtése. Ezért telepítettek ki több mint 3 millió németet a Szudéta-vidékről, de következett a sokszázezres magyarság is. (...) A kölcsönösség jegyében mintegy 80 ezer csehszlovákiai magyart Magyarországra telepítettek át és hasonló számú szlovákot pedig Csehszlovákiába (...)

A csehszlovák nacionalizmusnál a román sem volt kivételesebb az erdélyi magyarsággal szemben. A második világháború befejezése előtti évében, mikor Románia 1944. augusztus 23-án kikapcsolódott a háborúból, elkezdődtek a magyarság elleni megtorlások (...) Ekkor hozták létre Brassó mellett, Földváron azt a kényszermunkatábor, ahová vitték a magyarok tízezreit (...)

*Tito partizánjai becslések szerint 30 ezer magyar meggyilkolásáért felelősek. A bácskai megtorlásokat Kádár János és Tito marsall évtizedekig leplezték.”*¹²¹

¹¹⁹ Melega Gabriella Anna OP: A kárpátaljai római katolikus papok életáldozata. Vértanúink-Hitvallóink, 60.szám, 1010.március, 7/9.

¹²⁰ Forrás: Póda Katalin (Csetfalva), Málenkij robot-dolgozat, 2000.

¹²¹ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.228-230.old.)

BRENZOVICS LÁSZLÓ

(Zápszony, Ungvár, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, az ukrán parlament képviselője, Megemlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2004, 2008, 2015, 2016.)

Szolyva, 2004): „(...) 1944 sorsfordító év volt a kárpátaljai magyarság számára. Azokból a súlyos gondokból, amelyek akkor keletkeztek, máig nem tudunk kivergődni (...) Együttérzünk az ukránokkal is, amikor megemlékeznek a mesterségesen előidézett éhínség áldozatairól. Együttérzünk velük, örülünk annak, hogy Ukrajna államelnöke, Viktor Juscenko ezt nagyon fontosnak tartja. Ugyanakkor kérjük azt, hogy a magyarok rehabilitációja is történjen meg legfelsőbb szinten.”¹²² (Brenzovics László, a Kárpátaljai Területi Tanács és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke)

Szolyva, 2008: „ (...) Mi lett volna akkor, ha ez nem történik meg? Ha ezek az emberek, akiknek a nevei itt olvashatók ezeken a táblákon, családot tudtak volna alapítani, fel tudták volna nevelni a gyerekeiket, hiszen ez a több ezer férfi a kárpátaljai magyarság színe-virága volt, akiknek gyalázatos körülmények között kellett elpusztulniuk. (...) Az 1944-es év sorsfordító év volt egész Kárpátalja számára, hiszen egyszerre minden megváltozott, tönkrement, és azokból a súlyos gondokból, amelyek akkor keletkeztek, máig nem tudunk kivergődni. (...) Nem történt meg teljes egészében ezeknek az embereknek a rehabilitációja, annak ellenére, hogy nagyon fontos előre lépésnek tartom azt, hogy a megyei tanács hatalmas többséggel elfogadott egy olyan határozatot, mely szerint legalább itt, Kárpátalján megtörtént a rehabilitáció.”¹²³ (Brenzovics László, a Kárpátaljai Területi Tanács és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke)

Szolyva, 2015: „(...) A magyar férfiak deportálásának célja a kárpátaljai magyarság megtizedelése, megfélemlítése és megbüntetése volt. Oka pedig, hogy 1944 őszén a szovjet hatóságok már tudták, hogy Kárpátalját a Szovjetunióhoz fogják csatolni, nem állítják vissza a békeszerződés értelmében az 1938-as határokat. Ezeket a terveket az itt nagy számban élő magyar lakosság nyilvánvalóan zavarta, ezért lépett fel a szovjethatalom ekkora brutalitással a kárpátaljai magyarsággal és néemetséggel szemben. A másik oka pedig az volt, hogy a szovjet csapatokat hosszabb időre megakasztotta a Kárpátokban az Árpád-vonal. (...)

¹²² Forrás: <http://zelei.com/cikk-mahi-szolyva.php>

¹²³ Forrás: <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenség/2007/november/30/7.htm>

A szovjet csapatoknak hadifoglyokat kellett produkálni, ezért fogdosták össze a kelet-magyarországi polgári lakosságot.

Ez a brutális megfélemlítés igen nagymértékben meghatározta a kárpátaljai magyarság gondolkodásmódját, s talán emiatt történt az, hogy 1989-ben, amikor először lehetett erről a kérdésről beszélni, szinte elemi erővel tört fel mindenki az, hogy meg kell emlékezni mártírjainkról. Ennek eredményeképpen Kárpátalja szinte minden magyarok által is lakott településén van emlékmű, amelyeken fel vannak vésve az onnan elpusztultak nevei.

Miért fontos ez a megemlékezés? Azért, mert ezek az emberek valóban mártírok voltak, mégpedig a nemzetüknek és a szülőföldjüknek a mártírjai. Hiszen megszökhettek volna, vagy mondhatták volna, hogy ők nem magyarok, mint ahogy azt néhányan tették is. Ők azonban felvállaltak két dolgot: a magyarságukat, és azt, hogy itt akartak maradni továbbra is őseik földjén, történiük bármi is. Ez az az erő, amihez vissza lehet nyúlni nekünk is, hisz mi is ugyanazt akarjuk: magyarként élni szülőföldünkön, Kárpátalján (...)”¹²⁴

Szolyva, 2016: „Sztálin és bandája mindenfajta bűn nélkül, nemzetiségi alapon hurcolta el Kárpátaljáról az embereket. A jelentéseket nem úgy írták fel Moszkvába, hogy kit milyen okból tartóztattak le, hanem hogy tízezer magyart, ezer németet stb. Igenis nemzetiségi alapon próbálták itt átalakítani a terepet ahhoz, hogy a hatalmukat megerősítsék. Ilyet még egyszer Európában nem szabad megengedni (...)”¹²⁵

„(...) Mártíroknak nevezzük őket, mert volt választásuk, elmenekülhettek volna szülőföldjükről, vagy megmenekülhettek volna, ha megtagadják nemzetiségüket, vallásukat. De nem tették, mert meg akartak maradni magyarnak, s ezzel a magatartásukkal nekünk, ma élő nemzedékeknek is példát mutatnak, hogy küzdjünk nyelvi, oktatási jogainkért, a szülőföldünkön való megmaradásunkért”¹²⁶

„Nagyon sajnálatos az is, hogy az áldozatok emlékének megőrzése mellett 1989-től folyamatosan küzdünk azért, hogy ezeket az ártatlan áldozatokat rehabilitálják. Ahogy nem sikerült ez a Szovjetunió idején, úgy országos szinten nem sikerült mindez máig sem (...)”¹²⁷

¹²⁴ Forrás: <https://kmsz.com.ua/2015/11/25/1844/>

¹²⁵ Forrás: <http://www.karpataljalap.net/?q=2016/11/23/maig-nem-rehabilitalta-martirjainkat-az-ukran-parlament>

¹²⁶ Forrás: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/karpataljai-magyar-ferfiak-1944-es-elhurcolasara-emlekeztek-szolyvan>

¹²⁷ Forrás: <http://www.karpataljalap.net/?q=2016/11/23/maig-nem-rehabilitalta-martirjainkat-az-ukran-parlament>

CSATÁRY GYÖRGY

(Zápszony, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár munkatársa, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„A területi levéltár az iratcsomók halmozát tartalmazza az 1944-1945-ös társadalompolitikai változásokról. 1944 végén, amikor a front elhagyta vidékünket, községeinkben és városainkban népbizottságok jöttek létre, amelyek, mint elsődleges államhatalmi szervek kezdtek tevékenykedni. Mivel minden falu, város és járás területén működtek népbizottságok, ugyanilyen földrajzi felosztással maradtak ránk iratcsoportok (fondok) is. Létrejött a Kárpátukrajnai Néptanács, amely területi szinten képviselte vidékünket, e hivatal iratai is nálunk találhatók.

Megkönnyítette munkánkat a névsorok összeállításában az akkori Népbizottság körlevele, amely a falu férfilakosságának hollétéről követelt kimutatást (...)

Erre a körlevélre a beregszászi járás összes települése beküldte a névsort, így módon csaknem teljes pontossággal felkutathatók az elhurcoltak fontosabb adatai. Az említett névsorokat vizsgálva meggyőződhetünk arról, hogy a táborhelyek nevét nem mindig tüntették fel pontosan. Találhatunk olyan névsorokat is, amelyekben nem szerepel a láger neve. Ez azzal magyarázható, hogy a családtagok még ekkor nem tudták, hová hurcolták hozzátartozóikat.

*Az elhurcoltak hozzátartozói hosszú hónapokon át többször kérvényezték családtagjaik felmentését a községi népbizottságnál, valamint a járási és területi szerveknél, de eredménytelenül. (...)*¹²⁸

DALMAY ÁRPÁD

(Beregszász, a KMKSZ elnökségi tagja, a beregszászi szervezet elnöke, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

*„(...) A sztálini önkény nagyobb vérvesztést okozott Kárpátalja magyarságának, mint az egész világháború. S hogy ezt ma, négy évtized elmúltával kimondhatjuk, fejet hajthatunk az elhurcolt, a testben és lélekben megnyomortított tízezrek emléke előtt, magában véve is biztató és megnyugtató. A túlélők, özvegyek, árvák, a háború után született generáció nevében állított és állítandó kopjafák, emléktáblák, emlékművek legyenek mementói egy tragikus kornak. Figyelmeztessék arra az élőket, a következő nemzedékeket, hogy soha többé ne engedjék meg az emberi méltóság embertelen megalázását...”*¹²⁹

¹²⁸ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 203. old.

¹²⁹ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 187. old.

DOVHANICS, OMELJAN

(Ungvár, történész, egyetemi docens, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):
„Azok a kárpátaljai ukránok, akik 1939-1941-ben illegálisan lépték át a határt, az elsők között estek megtorlások alá szovjet földön. Sokáig erről nem cikkeztek sehol. (...)

A magyar, a csehszlovák és a szovjet források alapos tanulmányozása, elemzése arra enged következtetni, hogy a Kárpátaljáról a Szovjetunióba átszököttek száma megközelíti az 5 ezret. (...) Tehát, aki átszökött a határon, az büntetőjogi felelősségre vonás alá került és nem kevesebb, mint három év munkatábor járt neki (...)

Valamennyiüknek a nevét nem tudjuk, de felkutatásuk folyik (...) A névsorból nem maradhat ki senki. Mindent meg kell tennünk, hogy visszaadjuk a történelemnek az igazságtalanul elfeledett neveket.”¹³⁰

DUPKA GYÖRGY

(Ungvár, helytörténész, a KMKSZ felelős titkára, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) *A hivatalos szervek még 1989-ben is mindent elkövetnek, hogy ezt a szörnyűséget meg nem történtnek tüntessék fel. Mai hivatalos vélemény az, hogy nem őket, hanem a sztálini személyi kultuszt terheli a felelősség. (...) Röviden szólva: a kárpátaljai magyarsággal szemben a sztálinisták népiértőként léptek fel, cselekedetük lényegét úgy fogalmazhatjuk meg, hogy fizikailag akarták megsemmisíteni, felszámolni az itteni magyarságot. (...)*

Itt az ideje, hogy a sztálinizmust elítélő politikusok a tettek mezejére lépjenek (...) Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának törvényt kellene hoznia az internáltak, politikai foglyok, koncepciós perekben elítéltek jogi és politikai rehabilitálásáról, az érintettek anyagi kártérítéséről. Célszerű lenne emlékművet állítani Kárpátalja magyar lakta falvaiban azoknak, akik a sztálini önkény áldozatai lettek. Szolyván pedig, ahol gyűjtőtábor volt, fel kell építenünk a sztálinizmus áldozatainak emlékparkját. Érdeemes volna azt is megvizsgálni a levéltári anyagok alapján, hogy név szerűen kik hajtották végre a magyarok internálását, meg kell neveznünk a bűnösöket, hogy azokról az utókor is tudjon. Fel kell dolgozni és meg kell jelentetni könyvalakban is a megtorlások éveivel kapcsolatos anyagokat. A kárpátaljai történészek körében ez még ma is tabutéma (...) Ezt nevezzük „peresztrojkácskának.”¹³¹

¹³⁰ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.222-224.old.

¹³¹ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.200-202.old.

Szolyvai Emlékpark: 2016: „(...) a zarándokhely továbbfejlesztésével kapcsolatos terveket ismertetve, a levéltári kutatásoknak köszönhetően további áldozatok neve is előkerül. Tehát ezt a munkát folytatni kell. A következő években elhelyezésre kerülnek majd azok a márványtáblák, melyek a Csonka-Bereg további falvaiból, a mai Szlovákiához tartozó Bodrog-közi, Ung-menti településekről elhurcolt áldozatok nevét örökítik meg (...)”¹³². (Dupka György, a Szolyvai Emlékpark Bizottság titkára.)

2017. „(...) dr. Tilki Attila országgyűlési képviselő kezdeményezésére a Szolyvai Emlékparkbizottság felvállalta a szovjet megszálló csapatok által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg településeiről 1944-1945-ben Szolyvára elhurcolt és a távoli gulág lágerekben meghalt honfitársaink, hadifoglyok és a II. világháborúban elesett hősök emlékének megörökítését.

A Gulág Emlékbizottság támogatásával újabb 23 település 1725 áldozatának nevét örökítik meg emléktáblákon. Kárpát-medence legnagyobb kegyeleti helyén, a Szolyvai Emlékparkban 2017. november 18-án gyászszerartás keretében emlékezhetünk, imádkozhatunk és gyertyát gyújthatunk az áldozatok lelki üdvéért (...)”¹³³ (dr. Dupka György, Gulág-kutató Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára)

DR. FAZEKAS ÁRPÁD

(Nyíregyháza, orvos, helytörténész, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Témánk szempontjából lényegesebb most az, hogy 1944. november 2-a (nem tévedés) Nyíregyháza gyászos napja volt. Kétezernél több férfit, polgári személyt szedtek össze a szovjet katonák és elhurcolták jóvátételi munkára. (...) A 2 ezer elhurcolt lakoshoz tartozott 1620 feleség és 3886 gyermek is. Az összes létszám így 7506, tehát ezek szerint a maradék lakosság felét érintette. (...)

1989-ben Nyíregyházán is megalakult a II. világháborús emlékbizottság, így az a megtiszteltetés ért, hogy elnökévé választottak. Szeretnénk emlékművet állítani valamennyi áldozatnak. Szomorú tény, hogy a magyar hatósági szervek idáig hallgattak ezen adatokról és névsorokról. Nekünk azonban a levéltárban sikerült egy hónap alatt mindezek felkutatása.”¹³⁴

¹³² Forrás: <http://www.karpatinfo.net/hetilap/belfold/magyarok-golgotaja-szolyva-az-orok-fajdalom>

¹³³ Forrás: <http://haromhatar.hu/index.php/hirek/helyi-hirek/3637-emlektablak-csonka-bereg-aldozatai-emlekere.html>

¹³⁴ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 225. old.

FODOR FERENC

(Dercen, pedagógus, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„Egyáltalán nem véletlen, hogy a deportálás egybeesett az Ukrajnához való csatolás (csatlakozás? vagy ahogy ez nálunk hivatalosan hangzik: újra egyesítés? eldöntésének időpontjával. Beszélhetünk-e népakarat kinyilvánításáról, ha a magyar ajkú lakosság ennek lehetőségétől éppen a deportálás által meg lett fosztva? (...) Csoda-e hát, ha még most, 45 év távlatából visszatekintve is vérzik a szívünk.”¹³⁵

FODÓ SÁNDOR

(Ungvár, polgárjogi harcos, a KMKSZ elnöke, Beregszászi emlékkonferencia, 1989, a nagyborzsovai emlékmű avatóünnepségén, 1993):

„(...) magam, mint gyerek éltem meg a történeteket. Apám is áldozata volt ennek a terrornak, ennek az emberrablásnak. Bírósági eljárás és jogi megalapozottság nélkül, marhavagonokba terelve vitték el az embereket „három napra”, amiből évek lettek. És csak egy töredékük került haza. Óriási veszteség volt ez a kárpátaljai magyarság számára, mert tízezekről volt szó...”¹³⁶

„(...) igenis, volt értelme az áldozatok halálának, mert ráébresztett bennünket arra, mennyire embertelen az az ideológia, az a rendszer, amelyben évtizedeken át éltünk: a kommunizmus. Bizton mondhatjuk azt is, hogy az áldozatok halála, jelképesen szólva, egy-egy szög volt a kommunizmus koporsójában. Ami megtörtént, jóvátehetetlen, ám nekünk, az utódoknak az a dolgunk, hogy hittel, ésszel, akarattal a magyarság megmaradásán és felemelkedésén munkálkodjunk. Ehhez szükséges az áldozatok üzenetének érzékelése, amely így szól: ne szakadjunk el a nyomorúságba taszított szülőföldtől, legyünk hűségesek hozzá, hiszen ez a föld a miénk, ide kötnek gyökereink, itt kell egymás kezét fogva megteremteni a jövőnket.”¹³⁷

FORGON PÁL, FODÓ SÁNDOR

(Részlet, a kárpátaljai református egyház püspökének és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökének közös Beadványa Leonyid Kravcsuknak. Ukrajna elnökének, Kijev, Az ukrajnai politikai megtorlások áldozatai rehabilitálásáról szóló törvény hivatalos értelmezéséről, 1991, Ungvár):

¹³⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 242. old.

¹³⁶ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 182. old.)

¹³⁷ Forrás: Kárpátalja, 1993. nov., sz. 10. old.

„Az Ukrán SZSZK állami szuverenitás nyilatkozatának megfelelően és annak figyelembevételével, hogy a 30–40-es években és az 50-es évek elején üldözött személyek egy részét már rehabilitálták, 1991. április 17-én az Ukrán SZSZK 12. összehívású Legfelsőbb Tanácsának harmadik ülésszaka elfogadta az Ukrán SZSZK törvényét az ukrajnai politikai megtorlások áldozatainak rehabilitálásáról, amelyben figyelembe vették azokat az észrevételeket és javaslatokat, amelyeket a törvénytervezet első olvasatban történő megvitatása során fejtettek ki a képviselők, illetve a jogvédő szervek és az Ukrán SZSZK Pénzügyminisztériuma. (...)

Az egész törvény, a bevezető rész, valamint az 1., 3. cikkelyek beható tanulmányozása után a legcsekélyebb kétely sem támadt bennünk arra vonatkozóan, hogy annak vonatkoznia kell az 1944 végén internált nem szláv áldozatokra is. Ha ezt a törvényt gyakorlatban önkényesen, diszkriminatívan értelmezik, illetve alkalmazzák, úgy ez Kárpátalja lakossága nagy csoportjára nézve cinikus igazságtalanságot jelent, sérti az áldozatok emlékét és a megtorlások még élő tanúit. Az ilyen értelmezés alapján meg kellene tiltani, hogy nyilvánosan adózzanak a koncentrációs táborokban elesettek emlékének. Vagyis, hogy emlékműveket létesítsenek tiszteletükre, pedig ilyenek már minden nemzetiégi közösségben és városban vannak. A lakosság pedig az emlékműveknél tartott összejöveteleken elítéli a sztálini megtorlásokat. A helyi lapok fordításban közölték az említett törvényt, mint az állami igazságosság nemzeti egyenlőség és egyetértés tényét. Valójában a tisztviselők (sőt, a törvénytervezet egyik szerzője is) azt mondják: „Ez önökre nem vonatkozik, önöket csak erkölcsileg rehabilitálták”.

Ukrajnában vajon továbbra is ilyen nyíltan fog történni a törvény ignorálása: egyet írnak a papíron és mást csinálnak a gyakorlatban? A végrehajtó szervek, amelyek a törvény életbe léptetéséért felelősek, nem akarnak tudomást venni a megtorlások áldozatairól, inkább hisznek a hamis sztálini papíroknak, melyek szerint ezek az emberek hadifoglyok voltak.

Fel vagyunk háborodva amiatt, hogy a helyi szervek ilyen diszkriminatívan értelmezik a jogot, és kérjük a Legfelsőbb Tanácsot, értelmezze hivatalosan a törvény 1. és 3. cikkelyét. Abban az esetben, ha kétségeik merülnének fel, kérjük a kérdés tisztázása végett alakítsanak bizottságot történészekből, levéltári dolgozókból, tudósokból, kérdezzék meg a népes helyi lakosságot, az áldozatokat, családtagjaikat.

Abban az esetben, ha folytatódik az ukrajnai politikai megtorlások áldozatainak rehabilitálásáról szóló törvény tendenciózan diszkriminatív értelmezése az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához fordulunk.”¹³⁸

¹³⁸ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 274-276. old.

GAJDOS ISTVÁN

(Beregszász, Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, parlamenti képviselő, Beregszász polgármestere, Szolyvai Emlékpark, 2004, 2008, 2010, 2011.):

2004: a sztálini gépezetről beszél, amely: *„Nem alattomosan akarta a kéreg alatt szűként rágya tönkre tenni közösségünk fáját, hanem minden erejével azon volt, hogy még a gyökereit is kiirtsa.»*¹³⁹

2008: *„(...) Számunkra november a gyász hónapja – hangsúlyozta Gajdos István. – Legfőképpen azért, mert magyarok ezrei nem tudták és a mai napig sem tudják megtalálni őseik sírját, akiket a sztálini rendszer egyetlen tollvonnással küldött a malenkij robot poklába. Értük nem szólt a harang. Legtöbbjüknek még a végtisztességet sem adták meg, így jeltelen sírokban nyugszanak Szolyván és szerte a volt Szovjetunióban. 64 év elteltével az egykori halálkatalanban, ma emlékparkban, megszólalt a harang. Ideszólítva a megemlékezőket, a túlélőket, minket, s ideszólítva az áldozatok lelkeit is. A Vásárosnamény adományaként érkezett harang szava arra hívja fel a figyelmünket, hogy ilyen tragédiának soha többé nem szabad megtörténnie. (...)*

Tollas Tibor következő sorait idézem a hallgatóságnak:

„Ki vérrel derített hajnalt

hazájára,

feljegyzí a nemzet

aranytáblájára.

S ki az igazságért harcol

mindhalálíg,

Holta után tüstént egy

csillaggá válik.”

– Nem véletlen hát, hogy megszámolatlanul sok csillag ragyog éjszakánként a magyarok fölött. Itt, Kárpátalján és Erdélyben, a Felvidéken és a Délvidéken is. A sors valahogy úgy hozta, hogy a magyarságnak mindig több véráldozatot kellett hoznia szabadságáért. S éppen ezért nemzetünknek van talán a legtöbb csillaga az égen. Ezek között pedig ott vannak az 1944-ben elhurcolt ártatlan magyar áldozatok is, akiknek egyetlen bűnük nemzetiségük volt. Ezentúl, ha

¹³⁹ Forrás: <http://zelei.com/cikk-mahi-szolyva.php>

*megszólal a kápolna harangja, a lelkeik mindannyiszor eljönnek közénk, hogy segítsenek és utat mutassanak számunkra (...)*¹⁴⁰

Szolyva, 2010: „(...) November a gyász hava a kárpátaljai magyarság számára. Azé a gyászé, amely 1944 novemberében, Erzsébet-napkor kezdődött. Azon a napon, amikor a szovjetek háromnapos munkára hurcolták a magyar és a német férfiakat. A dolgoz, törvénytisztelő emberek el is indultak a „málenkij robotra”, nem sejtve, hogy legtöbbjük számára már nem lesz onnan visszaút. (...) Apáinkat, nagyapáinkat, dédapáinkat azonban csak megalázni tudták, megtörni soha, a legbrutálisabb körülmények között is a Mindenhatóhoz fohászkodtak (...)”¹⁴¹

Szolyva, 2011: „(...) „Büszkék lehetünk arra, hogy ugyanazt a nyelvet beszéljük, ugyanazt a nemzeti imádságunkat énekeltük, mint Petőfi, Kossuth, Nagy Imre vagy a pesti srácok” – tette hozzá. „Ezért fájdalomunkat enyhítse az a tudat, hogy nem volt hiábavaló az az áldozat, amelyet elődeink meghoztak, hiszen mártírjaink nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Kárpátalján máig él a magyar szó, a magyar szellem, hogy közösségünk nap mint nap bizonyítja: él és élni akar. S teszi ezt az ukrainai szélsőséges erők támadásai ellenére, s annak ellenére, hogy a jelenlegi magyar kormány megpróbál jó és rossz magyarokra osztani bennünket (...)”¹⁴²

GÖNCZ ÁRPÁD

(Részlet a Magyar Köztársaság elnökének a Szolyvai Emlékbizottsághoz és a megemlékezés résztvevőikhez intézett leveléből, 1994. november 25.):

„(...) A sors gyakran követelt tőlünk áldozatot, elének vetítve a felmorzsolódás, a végső pusztulás képét. A legszörnyűbben talán 1944-ben, mert a legszörnyűbb mindig az, amit maga is megél az ember. Fasizmust és bolsevizmust, malenkij robotnak álcázott Gulágokat, ahonnan nem látszott visszaút.

A gyász és az emlékezés percei után mégis azt kérem Önöktől, hogy a megébéklésre és a ránk szabott sorsközösségre gondoljanak. Európa e középső és keletibb tájain egymásra vagyunk utalva menthetetlenül, magyarok és nem magyarok. Nincs más választásunk, mint a baráti kézfogás, hogy végre boldogulni

¹⁴⁰ Forrás: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/081125/ke01.html>

¹⁴¹ Forrás: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/071120/ke01.html>

¹⁴² Forrás: <http://www.haon.hu/karpataljan-a-sztalini-terror-magyar-aldozataira-emlekeztek/1843790>

tudjunk szabad országok szabad népeiként. Európa nagy családjának megtért gyermekeiként.

*Ukrajna és Magyarország együttműködése ezt a történelmi megbékélést kívánja szolgálni, amivel hitem szerint a leghívebben teljesítjük az itt feláldozottak végakarátát is.*¹⁴³

*A szöveget felolvasta: Rózsa András, a Magyar Köztársaság elnökének megbízottja

GULÁCSI GÉZA

(Munkács, pedagógus, a KMKSZ elnökségének tagja, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) november elején hirdetmény jelenik meg a városban (Munkácson), miszerint 1944. november 18-án minden férfiember 18 és 50 év között közmunkára kellett, hogy jelentkezzen a Rákóczi-kastélyban, a hirdetmény szerint három napra. Rengetegen jöttek el jóhiszeműen, szó szerint értelmezve a hirdetményt. (...) A magyar és német férfiakat külön választották a más nemzetiségűektől (...) Aki ruszinak, szlováknak vallotta magát, azt hazaengedték. (...) 19-én reggel sorakozó, elindultak hosszú menetoszlopban. (...) A lemaradozókat rúgásokkal ösztöklétek (...) a sorból véletlenül kilépő embereket ott helyben lelőtték. (...)

1944 december végétől a nőket is kezdték elhurcolni. 25-től 27-ig a lányoknak és az asszonyoknak a jegyzőségen kellett jelentkezni (...) A nőket Volócra szállították. Itt volt a kárpátaljai gyűjtőtábor (a nők számára). (...) Később már egész családokat elvittek (...) 1944 novembere után sok embert ítéltek el ártatlanul az ungvári börtönben. Még Magyarország belső vidékeiről is hoztak ide letartóztatottakat. A halálos ítéletek csak 1947 után szűntek meg. (...) Íme néhány egyéni sorstragédia azoknak a kárpátaljaiaknak a kálváriájából, akiknek csak egy bűnük volt: magyarnak vagy németnek születtek...¹⁴⁴

DR. GYARMATI ZSIGMOND

(Nyíregyháza, levéltáros, helytörténész, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Beregből nagyobb arányban szedték össze az embereket, mint a többi községekből. A beregi községekből elhurcolt emberek száma 80-100-1200, már

¹⁴³ DUPKA György-Korszun Alekszej. A „málenykin robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Buda-pest, 1997.

¹⁴⁴ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 239-241. old.

akikről tudunk. Míg a Bereggel határos, néhány szatmári községből csak 8-10-14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek. Mint történész azt szeretném még pontosítani és idézni, hogy ezek az események nagyon gyorsan zajlottak le. Tehát a községek október végén szabadultak fel és november 20-án, már az első dobszó is felhangzott. Tehát, mindez mindössze egy hónapon belül zajlott le.

Az elhurcolásnak ez a módja nemcsak Beregben állt fenn. Így ment tovább ez aztán Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. Egy kiegészítést szeretnék még tenni: az ottani asszonyok arra a szóbeszédre hivatkoztak, hogy az elhurcoltak valamennyien hazatérnek, ha a beregszászi kommunista párt tagjai lesznek. A hozzátartozók próbáltak ebben az ügyben valamit intézni s írtak Ungvárra Kárpát-Ukrajna Néptanácsának.

Tény azonban, hogy a Tisza mente jobb oldalán lévő Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, a Lónyai-i póstát, távirót, a községházát elfoglalták 1945. augusztus 26-án az ukrán katonai egységek. Itt mindenkinek megengedték, ha onnan el akart menni, de senkinek nem engedélyezték, ha oda akart menni. Ennek a kormány szintű intézkedések vetettek véget és érvénybe lépett a jaltai egyezményben megállapított 1937-es, decemberi határállapot.

A határon túli, Csonka-Bereg községeiben a lakosok között nagyon sok volt a bizonytalanság azokban a hónapokban. Nem is olyan régen filmet forgatott Sára Sándor filmrendező Csonka-Bereg címmel. Maga a film a négy évtizeden át hallgatásra kényszerítettek vallomásaival nyitogatni kezdte a félelem burkait. Én a történészek nevében azt mondom, hogy nem a filmekkel kell tanítani a történelmet, hanem a történészek tárják fel a valóságot. Aki a múltban csak a fényt nézi és árnyékát nem látja, megvakul.¹⁴⁵

HÉDER JÁNOS

(Ungvár, református lelkész, a Kárpátaljai Református Egyházkerület főjegyzője, igehirdetés a z ungvári emlékműnél, 2012.)

„(...) Bár az Isten elküldte az ő fiát, és hirdeti a bűnöknek a bocsánatát. Csak azoknak van bűnbocsánat, akik megvallják a bűneiket... Nem hangzott el sohasem igazi megbánás. A mai napig helyesnek, dicsőségesnek, jónak tartják ebben az országban sokan azt, hogy elvehették a férjeket az asszonyoktól, az apákat a gyermekektől, a fiakat a szülőktől és elpusztították őket. (...)”¹⁴⁶

¹⁴⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 210-211. old.

¹⁴⁶ Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir589.html>

HIDI JULISKA

(Nagydobrony, 78 éves, a szovjetizálás szemtanúja, 2001.):

„Nagydobronyot soha nem bombázták, a híresztelésnek szerencsére semmi alapja nincs. Jómagam fiatal cselédlánként éltem meg a háborút, majd a kolhozosítást, de semmi effélére nem emlékszem.

Az igaz, hogy amikor Csapot bombázták, felettünk szálltak el az orosz repülőgépek, és két bomba véletlenül a közelünkben csapódott be. Akkoriban minden 4-5. család saját bunkert épített vasúti talpfákból, a miénk a Vásártér sarkánál volt, oda bújtunk éjszakára. Sok éjjelt töltöttünk a hideg és sötét bunkerben, csak apám nem jött soha velünk, egyre csak azt hajtogatta: „A Jóisten, ha akarja, itt is megtart”. Később bejöttek az oroszok, de nem emlékszem, hogy bármilyen barbárságot elkövettek volna. Míg át nem törték a frontot, egy csapat a faluban volt elszállásolva. Nálunk hárman éjszakáztak, köszölni meg mind a közös konyhára jártak. Aztán jött a kolhozosítás. Mi nem voltunk nagygazdák, a szegények közé soroltattunk, de azért minden mozdíthatót elvittek az udvarról. A vadonatúj szekerünket a padról alkatrészenként hordták el...”¹⁴⁷

HUSZTI SÁNDOR

(Beregszász, túlélő, 1997.):

„Mi tiszta emberek voltunk, megérdemljük a rehabilitációt, s most a 24 órában meg is kíséreljük kiharcolni azt, ha kellő támogatást kapunk.”¹⁴⁸

JÜTTNER CSABA

(Vásárosnamény polgármestere, emlékezés a Szolyvai Emlékparkban, kápolnaavatás, 2008.):

Az általunk adományozott harang nem csak Szolyva határáig szól. A Csonka-Beregben mindig hallani fogják, akik emlékeznek (...) ¹⁴⁹

KATONA MÁRIA

(64 éves, a szovjetizálás szemtanúja, 2001.):

„Az emberek akkor már annyira meg voltak félemlítve a légerekkel, hogy nemigen mertek szót emelni semmi ellen. Mindenki féltette a családját. 1948 őszén az első „közös” aratás kavarta fel a falut, mivel a tavasszal még önállóan vető gazdáknak nem engedték sajátjukként learatni a termést. Az „önkényes”

¹⁴⁷ Forrás: Lejegyezte: Popovics Zsuzsanna. Kárpátalja, 2001. nov. 23., 45. szám

¹⁴⁸ Forrás: Kárpátaljai Szemle, 1997/8.sz.2.old.)

¹⁴⁹ Forrás: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/081125/ke01.html>

*aratókat körbefogta a katonaság, amit meg a nép nem nézett jó szemmel. A lincshangulatnak a katonaság és a járási pártvezetőség megjelenése vetett véget, így a feldühödött tömeg lassan szétszólott.*¹⁵⁰

KERESZTYÉN BALÁZS

(Nagyszőlős, pedagógus, helytörténész, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.): „(...) Nehéz, szinte lehetetlen dologra vállalkoztunk, mivel ennyi év után azokra emlékezünk, akiket 1944-ben csak három napos munkára vittek? Vajon nem a régi behagedt sebeket tépjük fel? Most naponta feltárulnak a történelem úgynevezett fehér foltjai, ám többnyire „sötétek” is voltak, s ezt elhallgatni nem szabad. Vannak, akik nem ismerik a múltat és olyannak látják, amilyennek eddig ismerték. (...)

Sokan még mind a mai napig értetlenül állnak az előtt a tény előtt, hogy tulajdonképpen miért is kellett nekik ennyit szenvedniük, hisz a szovjet hadsereget ők nem úgy várták, mint ellenséget, nem menekültek el előle, mint tették azt sokan a gazdagok közül. Ugyanis azt hallották, a munkásembereknek nincs mitől tartaniuk... Én azt gondolom, a sztálini önkényre – és semmiféle önkényre – nem lehet értelmes magyarázatot adni, de beszélnünk kell róla, hogy soha többé meg ne ismétlődhessen mindez.”¹⁵¹

KERÉNYI GYULA

(Beregszász, a Vérke-parti öregdiákok egyik vezetője, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„...Én nem voltam az elhurcoltak között, ha ott vagyok, talán most nem beszélhetnék itt. Másképp voltam megaláztatásban. A rokonok, barátaim, iskolatársaim közül sokan ott pusztultak el. Akik pedig hazajöttek, elmondták, hogyan vergődtek napokig embertelen körülmények között (...) Amikor felvetődött az elhurcoltak névsorához szükséges anyaggyűjtés és az emléktábla felállításának kérdése, mélyen csalódnom kellett a beregszásziakban. Nagyon sokan még ma sem mernek nyilatkozni.”¹⁵²

KINCS GÁBOR

(Beregszász, az UMDSZ alelnöke, emlékezés a beregszászi emlékműnél, 2011.):

¹⁵⁰ Forrás: Lejegyezte: Popovics Zsuzsanna. Kárpátalja, 2001. nov. 23., 45. szám.

¹⁵¹ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 235-237. old.

¹⁵² Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 212-213. old.

„(...) lassan egy emberöltő telt el azóta, hogy több száz beregszászit háromnapos munkára vittek el. Az idősebb korosztály tudja, mi történt akkor, de tudják-e a fiatalok is? Lesznek-e, akik tovább viszik az emlékezet fáklyáját? Úgy gondolom, a mi korosztályunk tartozik apáinknak, nagyapáinknak annyival, hogy ne engedje egy nemzet tudat nélküli generáció felnevelését. (...) Meg kell tudnia mindenkinek, hogy a népiirtás áldozatai, a szolyvai 17 vagy 30 ezer, a szombori 50 ezer vagy a Kárpát-medencében elpusztult 500 ezer magyar nem csupán statisztikai adat. (...)”¹⁵³

KISS SÁNDOR

(Budapest, a Jobbik országgyűlési képviselője, Szolyvai Emlékpark, 2010.)

„(...) a szolyvai magyar áldozatok mellett fejet kell hajtani a nagy ukrainai éhínség, a holodomor több millió áldozatának emléke előtt is. A magyarok és ukránok osztoznak a fájdalomban, hiszen mindkét nép esetében ugyanaz a 20. századi totalitárius diktatúra szedte ártatlan áldozatait (...)”¹⁵⁴

KORSZUN, ALEKSZEJ

(Ungvár, ezredes, az USZSZK Állambiztonsági Bizottsága Kárpátaljai Területi Főosztályának helyettes vezetője, a területi rehabilitációs bizottság tagja, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Ma bizonyára a hangsúly bizonyos mértékben az elvitt magyar nemzetiségű állampolgárok sorsának tisztázására és feltárására fog helyeződni. Feltehetően állíthatjuk, hogy ami megtörtént, az a sztálini törvénytelenység borzalom sorozatának egyik megnyilvánulása volt, amely arra épült, hogy válogatás nélkül szedte áldozatait, mégpedig egy olyan történelmi folyamatban, amikor az elhurcoltak még nem voltak szovjet állampolgárok, de akikkel a repressziós gépezet rosszabbul bánt el, mint a saját állampolgáraival.

Ez önkény volt, amelyben megnyilvánult azon idők repressziós rendszerének lényege.

Szeretném, ha ez a munka előítéletek nélkül, igazságosan a megtörtént fájdalmas események felnagyítása, eltúlzása nélkül folyna és nem sértené a kárpátaljai magyar és más nemzetiségek érzéseit. Hiszen mindenki egyformán szenvedett: ukránok, magyarok, szlovákok, németek, zsidók, románok. Nincs jogunk, hogy a múltért a ma élő nemzedéknek nyújtsuk be a számlát!”¹⁵⁵

¹⁵³ Forrás: <http://kisz.hhrf.org/?module=news&target=get&id=6997&noframe=1>

¹⁵⁴ Forrás: http://mult-kor.hu/20101121_a_sztalinizmus_karpataljai_magyar_aldozatai

¹⁵⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.197.old.

KOVÁCS ELEMÉR

(Beregyégardó-Beregszász, újságíró, 1996.):

„(...) *a haza nem ország, hanem az egykor volt haza letört darabkája, egy szűkebb régió: a szülőföld, az a terület, ahol az ember saját hagyományai szerint él, ahol saját anyanyelvét használja, saját nemzetársaival alkot közösséget.*”¹⁵⁶

KOVÁCS EMIL

(Gát, iskolaigazgató, 1996.):

„*az akkori vezetés célja az volt, hogy kipusztítsa a felnőtt magyar férfiakat, eret vágva ezzel, a kárpátaljai magyarságon.*”¹⁵⁷

KOVÁCS IMRE ZOLTÁN

(Beregszász, a KMKSZ beregszászi járási szervezetének alelnöke, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„*A sztálini terror nemcsak a munkatáborokban szedte áldozatait. A koncepciók perek kárvallottjainak és a kulákoknak az elhurcolása is e korszak számlájára írható. Bodnár Tibor* bátyám még ma sem tudja, miért kellett tíz évet töltenie a börtönben. Fodrászsegéd volt Tiszaújlakon, katona sem volt az életében. Egy **Mándi József** nevű feljelentette a második ukrán front katonai bíróságán. Vádolták, hogy a régi rendszert támogatta. (...) A Mezőváriból való **Máté Jolán** leírta, hogy őt is (...) **K. György** vári lakos feljelentette. Abban az időben ő volt a falu réme. A 70 éves nagymamára és a kilenc hónapos testvérére rászegezték az ajtót, úgy, hogy ott éhen haltak. Az akkor még csak 13 éves kislány, **Máté Jolán** csak az ablakon keresztül tudott kimászni. Szükségesnek érezzük és kellenek is az ilyen és hasonló anyagok számonkérő feldolgozása.”¹⁵⁸

KOVÁCS MIKLÓS

(Ungvár, Kijev, a KMKSZ elnöke. Részlet a Parlamenti képviselő felszólalásából, Kijev, 2000. április 5.)

„(...) *mind a mai napig nem rehabilitálták az ártatlanul megölt és megnyomorított áldozatokat. Ezért úgy vélem, hogy a deportáltakról és repressziót elszenvedők rehabilitálásáról készülő törvénynek nem csak a krími tatárookra kell vonatkoznia, hanem egységesen, elvi alapon kell kimondania azt, hogy bár-*

¹⁵⁶ Kovács Elemér: Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. Kárpátaljai Szemle. 4. évf. 1996. 6. sz.

¹⁵⁷ Dupka György magán archívuma.

¹⁵⁸ Forrás: Egyetlen bűnünk magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993. 238. old.

*mely, a népek kollektív bűnösségének szellemében fogant intézkedés jogtalan, s az annak következtében a sérelmet elszenvedőket megilleti a rehabilitálás, s a mérték és lehetőség szerinti kárpótlás. A történelmi igazságtétel valamennyi nemzetiséget, így az Ukrajnában élő magyarokat is megilleti. (...)*¹⁵⁹

Munkács, 2007: „(...) *A másik fél célja az volt, hogy a magyarok féljenek, akkor se merjenek majd felegyenesedni, amikor erre talán majd lehetőségük lenne. Ameddig ez a félelem benne van a lelkünkben (...), addig azt lehet mondani, hogy a gyilkosok és hóhérok, a hideg fejjel számoló terroristák akarata érvényesül; még azután is, hogy ők maguk már rég elporladtak (...)*”¹⁶⁰

KOVÁCS ZOLTÁN

(Nagyborzsova, az emlékmű avatást szervező tanácselnök, 1993.):

„(...) *88 borzsovai áldozat közül hatan veszítették életüket a háború frontján, nyolcvanketten a sztálini munkalágerekben pusztultak el ártatlanul (...) A múltban minket ért sérelmekért nem szabad a ma élő nemzedékeknek benyújtani a számlát.*”¹⁶¹

KÖDÖBÖCZ GYULA

(Beregsom, a KMKSZ alapszervezetének elnökhelyettese, részlet a beregsomi emlékműavatáson elhangzott beszédéből, 1993.):

„(...) *amióta ez az emlékmű áll, úgy érezzük, hogy szeretett halottjaink hazatértek a jeltelen tömegsírokból, ahová magyarságuk miatt jutottak... Temetésükön nem zúgott a harang, nem szólt az ének és az imádság. itthon még a nevüket sem volt szabad emlegetni, csak családban, titokban emlékezhettünk rájuk. 49 év nagy idő. Ennyi idő alatt lassan elhalványodnak a szeretett arcok, behegednek a gyógyíthatatlannak hitt sebek. Évtizedeken át úgy telt el a Halottak Napja, hogy az ő sírjaikon nem volt virág, nem égett rebegő fénnyel a gertya. Virág helyett csupán könnyeinkkel áldozhattunk emléküknél, s imáinkban arra kértük a Mindenható Istent, adjon testüknek nyugalmat. mert a lelkük velünk volt és velünk marad, hiszen utolsó gondolataik, hazaszálltak hozzánk, az itthon maradt szülőkhöz, hitvesekhez, testvérekhez, gyermekekhez. Most már pótolhatjuk és pótolnunk is kell azt a sok virágot, koszorút, amivel adósaik*

¹⁵⁹ DUPKA György-KORSZUN Alekszej. A „málenyin robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

¹⁶⁰ Forrás: <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenseg/2007/november/30/7.htm>

¹⁶¹ Forrás: Kárpátjai Szemle, 1993/nov.sz.10.old.

vagyunk. Legyen számukra könnyű a föld, pihenjenek békében, mi pedig fejezzük ki örök szeretetünket irántuk ezekkel a virágokkal...”¹⁶²

KÖTELES LÁSZLÓ

(Pozsony, a Csemadok alelnöke, 2010.):

„(...) köszönet illeti a kárpátaljai magyarokat, akik a valamikori több ezer áldozatot követelő láger helyén emlékhelyet, a magyarság „Siratófalát” teremtették meg. (...) a szlovákiai magyarság nevében tisztelgek az elhurcoltak emléke előtt, hiszen a sors közös volt: a Bodrogből, az Ung-vidékről is a szolvyai, Abaúj, Torna és Gömör megyékből pedig a szanoki és a szambori táborba hurcolták az embereket. Köszönet illet minden egyes kárpátaljai magyart, aki ma itt tiszteleg, pártállástól függetlenül, hiszen közös a gyász (...)”¹⁶³

LŐRINCZ DEZSŐ

(Nagyborzsova, az emlékműavatás megszervezésében közreműködő történelmetanár, 1993.):

„(...) a tatárjárás óta az 1944-es év hozta a legnagyobb sorscsapást a magyarságra, itt a Kárpátok alatt. (...) Ám ahol áldozatok vannak, ott hőhéroknak is kell lenniük, s nemcsak úgy általában, hanem itt, helyben is... A kérdés az, mi legyen velük, a hőhérokkal? Hogyan viszonyuljunk azokhoz, akiknek nincs ínyére az ilyen emlékművek felállítása, mert érzik bűnösségüket? Mi azonban nem vádolunk senkit, készek vagyunk békében meglegni mindenkivel, ha hagyják, annak dacára, hogy valójában magunk is áldozatai vagyunk egy kornak, egy ideológiának, amely saját alsóbbrendűségünk tudatát igyekezett belénk sulykolni hosszú időn át. Nem tagadhatjuk azt sem, hogy emiatt óriási ideológiai teher nehezedett ránk, s hogy a zsarnoki-kiskirályi mentalitás ma is, kortársaink némelyikének lelkében ott él és hat. Önmagunk megtalálásához igazi támpont lehet és kell hogy legyen apáink rendíthetetlen hite és hűsége (...). El kell gondolkodnunk azon az önfeláldozóan bölcs magatartáson, amelyet az egyik nagyborzsovai idős elhurcolt férfi tanúsított akkor, amikor a lágerben oly szűkösen mért kenyér-fejadagját egy 18 éves fiatalembernek adta, e szavakkal: „Edd meg, hogy legalább te megmaradhass és elmondhasd az utókornak, milyen szörnyűségek történtek velünk a lágerben.” Ez a megtörtént eset arra

¹⁶² Forrás: Kárpátalja, 1993/nov. 30.11.old.

¹⁶³ Forrás: <http://felvidek.ma/2010/11/az-1944-novembereben-kezdd-deportáltak-áldozataira-emlekeztek-szolvyan/>

késztet bennünket, hogy másképp nézzünk a világra, higgyünk a magyarság felemelkedésében.”¹⁶⁴

LUSZTIG KÁROLY

(Ungvár, újságíró, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Azt hiszem nem lesz túlzás, ha azt mondom, hogy az 1945 vége és 1953 közötti időszak a sztálini antiszemitizmus jegyében zajlott le. (...) Az antiszemitizmus 1952 végén, 1953 elején érte el Kárpátalján a tetőfokát, amikor Moszkvában több orvost tartóztattak le Alapjában véve mind neves orvosok, professzorok voltak Azzal vádolták őket, hogy szándékosan félrekezeltek, ténylegesen meggyilkolták a szovjet állam több jeles vezetőjét és képviselőjét. Ez a vád nemcsak a szakemberek, de a laikusok számára is annyira abszurd volt, hogy tulajdonképpen senki sem hitte el. (...) Ha Sztálin közben meg nem hal, a Gulág szigetecsoport rabjainak száma a szovjet zsidók révén legalább kétmillióval gyarapodott volna...”¹⁶⁵

MAJOROS JÓZSEF

(Mezővári, kuláküldözött, részlet Kovács Imre Zoltánhoz írt leveléből, 1993):

„(...) A munkahelyemen azt mondták nekem, hogy minden embernek gyűlésre kell mennie. Adtak egy papírt, amit be kellett vinni a helyi borgazdaság irodájába. Egy kapitány volt ott és ahogy átléptem a küszöböt, rögtön veréssel fogadott. Olyasmint akartak velem beismertetni, amit nem követtem el. Végül már többen is ütlegeltek. A hajam 90%-át kitépték. Azt kellett beismernem, hogy az általuk megnevezett húsz ember, akiket nem ismertem, összeesküvő csoporthoz tartoznak... (Majorost K. György vári lakos feljelentése alapján vonták felelőségre).”¹⁶⁶

MATKOVITS KRETZ ELEONÓRA

(Pécs, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, Szolyvai Emlékpark, 2010.):

„(...) a Magyarországról, Erdélyből, Délvidékről és Felvidékről a lágerbe elhurcolt németekre, magyarokra emlékezve, köszönetet illeti az emlékparkbizottságot, hogy a „malenykij robotosok” emlékét az utókornak is megőrizték. (...) Nekünk, leszármazottaknak tenni kell azért, hogy a világ

¹⁶⁴ Forrás: Kárpátalja, 1993/nov. sz., 10. old.

¹⁶⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 219-220. old.

¹⁶⁶ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 238. old.

szembesüljön a történetekkel, amiről évtizedekig hallgatni kellett.” Beszédjének végén egy német zászlót nyújtott át a park elnökének, hogy azt helyezték el a Mártírok Kápolnájában a magyar, ukrán zászlók mellé.¹⁶⁷

DR. MEGYESY JENŐ

(Budapest, Orbán Viktor kormányfő miniszterelnöki megbízottja. Megemlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2016.):

„(...) Az egykori gyűjtőtábor helyén létesített emlékparkban állva, az egykor elhurcoltak reménytelen, kiszolgáltatott helyzetébe belegondolva még annyi évtized után is összeszorul az ember gyomra (...) Milyen sokan voltak azok a hozzátartozók, akiktől valakit örökre vagy akár egy évtizedre elszakítottak. Ehhez járult még az is, hogy évtizedekig nem volt szabad beszélniük a fájdalomukról az elhurcoltaknak (...) Korunkban is számos kihívással kell szembenéznünk, s biztos, hogy ezzel az elkövetkező generációk is így lesznek. Ezért is kell a szolyvai emlékmű, s nemcsak, hogy emlékezzünk, hanem hogy tanulságot is szerezzünk kitartásból, túlélésből, reményből, hogy a hasonló tragédiák a jövőben elkerülhetők legyenek, azoktól a magyarság megóvható legyen. (...)”¹⁶⁸

„(...) A Gulág-emlékév alkalmából szinte minden magyar településen tartottak és fognak tartani megemlékezést. Tesszük mindezt azért, hogy ne felejtsünk, azért, hogy a fiatal generáció is megértse, mi történt, végül azért is, hogy ne ismétlődhessen meg még egyszer az, ami 1944–45-ben történt, amikor 800 ezer elhurcolt és köztük mintegy 200 ezer soha vissza nem térőről beszélünk. Elborzasztó a nagy szám...” (...) „Csak a cselekvő magatartás, a jó ügyért való küzdelem az, ami fenntarthat egy nemzetet vagy egy hazát. A közösségépítés ennek fontos része. Ennek az emlékműnek a megalkotásáért végzett kitartó munka, elszántság a megálmódók és a megvalósítók részéről nagy tett volt. 1989-től több lépésben megvalósítva mindazt, amit ma itt láthatunk, a mostani hatvan új emléktábla felavatásáig. Ez bizony 25 év munkáját, kitartását jelenti. Nem volt könnyű, és hosszú utat kellett bejárni, hogy itt lehessünk ma. Ezért azoknak, akik mindebben részt vettek és vesznek, óriási elismerés és tisztelet jár.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ Forrás: http://www.fotomedia.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=11546:aszta-linizmus-aldozataira-emlekeztek-a-szolyvai-emlekparkban-karpatinfo&catid=18:karpat-medence&Itemid=7

¹⁶⁸ Forrás: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/karpatjalai-magyar-ferfiak-1944-es-elhurcolasara-emlekeztek-szolyvan>

¹⁶⁹ Forrás: <http://www.karpatjalap.net/?q=2016/11/23/maig-nem-rehabilitalta-martirjainkat-az-ukran-parlament>

MEZŐ MIKLÓS

(Kisbégány, református lelkipásztor, részlet a kisbégányi emlékműavatáson elhangzott beszédéből, 1993):

„(...) a férfiak... 1944-ben mosollyal az arcukon indultak el, hogy eleget tegyenek a rendeletnek, elvégezzék a számukra kiszabott „háromnapos munkát”, még csak nem is sejtve, hogy sokan közülük az embertelen megpróbáltatások áldozatai lesznek. Nem szabad elfelejtenünk a múlt kegyetlenségeit és arra kell törekednünk, hogy a kegyetlenségek ne ismétlődhessenek meg.”¹⁷⁰

MILOVÁN SÁNDOR

(Nagyszőlős, a KMKSZ alelnöke, a nagyszőlősi emlékjelnél, 2012.)

„(...) egy velejéig gonosz, hazug rendszer hurcoltatta el a nagyszőlősi magyar férfiakat. S akadt olyan, a 18. életévét alig betöltött fiú, aki tüdőgyulladást kapott a lágerben, halálos betegen tért haza, és az édesanyja karjai közt hunyt el. De nemcsak az elhurcoltak váltak áldozatokká, hanem a testvérek, az édesanyák és a deportálás következtében elhunytak árvái is, akik az elesett szovjet katonák gyermekeivel ellentétben sohasem kaptak segílyt. Nagyon fontos, hogy megemlékezzünk az áldozatokról. A megemlékezés a gonoszak, a gyalázatosak megszégyenülését, az áldozatok felmagasztosulását jelenti. S míg lesznek nagyszőlősi magyarok, sohasem feledkezhetünk meg az elhurcoltakról.”¹⁷¹

MOLNÁR D. ERZSÉBET

(Beregszász, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, Országház, 2013.):

„(...) a kárpátaljai magyarságot a szovjet vezetés a kollektív bűnösség elve alapján teljes egészében bűnösnek mondta, ezért deportáltak és küldtek kényszermunkára magyarokat. A német és magyar nemzetiségű 18 és 50 év közötti hadköteles férfiakat hadifogolygyűjtő területekre kellett vinni, aki ezt megtagadta, haditörvényszék elé állították. (...) A „málenyikij robotra” összegyűjtött embereket szelektálták, ha el tudták mondani szlovákul vagy ruszinul a Mi-atyánkot, hazaengedték őket, ebből pedig az következik, hogy az elhurcolások elsődleges oka az etnikai tisztogatás volt, de az is szerepet játszott ebben, hogy a Szovjetuniónak hatalmas munkaerőigénye volt. A kárpátaljai összeírás alapján

¹⁷⁰ Forrás: Kárpátalja, 1993/nov. 30.11.old.

¹⁷¹ Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir589.html>

24 ezer áldozat mutatható ki, de a hozzátartozók számát figyelembe véve ez a szám ennek a többszöröse is lehet. (...)»¹⁷²

MOSZKAL, HENNAGYIJ

(Ungvár, a Kárpátaljai Megyei Közigazgatási Hivatal elnöke, emlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2015.)

„(...) Ezen a helyen a magyar és német nemzetiség több ezer tagját gyűjtötték össze erőszakkal, és közülük sokan embertelen körülmények között pusztultak el. Meghajtjuk fejünket földijeink emléke előtt, akik több ezren ártatlanul szenvedtek és áldozták életüket.

Úgy alakultak annak a tragikus ősznek a történelmi eseményei, hogy a vidék fasiszta megszállás alóli felszabadítása több ezer ember számára a remélt jobb élet helyett a végzetes balsorsot hozta el. A tragédia a világháború keretén belül zajlott le, de egyetlen háború sem igazolhatja ártatlan, békés polgárok meggyilkolását (...)»¹⁷³

NAGY ANDRÁS

(Beregszász, 1925. júl. 18., Tiszapéterfalva, Búcsú, túlélő, 1991.):

„(...) Még aztat szeretném elérni, de hát azt már soha nem érem el, hogy hát négy évig oda voltam a lágerbe’, hogy hát azt mondaná az orosz, mán ugyi, ukránok vagyunk, hogy itt van a négy év után neked száz hrivnya, ezt a nyugdíjhoz hozzácsatoljuk neked, százhrivnyát. (...)»¹⁷⁴

NAGY JENŐ

(Feketepatak-Ungvár, túlélő, nyugdíjas pedagógus, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Jómagam 18 évesen ismertem meg a szovjet valóságot. Hiszen a röpcédulákon, amelyet a felszabadító hadsereg ledobált a magyarlakta településeken, ez állt: „Urak, papok szaladjatok, ti parasztok, maradjatok!” A szegény nép tehát itt maradt, hogy a Szovjetunió különböző tájaira hurcolják őket, ahol zömük az éhezés, a legkülönfélébb járványok következtében, emberi méltóságban megalázva, a legembertelenebb körülmények között szenvedve pusztult el. Húsz hónap alatt 82 kg-ról 46 kg-ra fogytam. Nem betegség folytán, hanem az éhezéstől. Amikor hazatérésem után szegény jó anyám meglátott, hogy mivé

¹⁷² Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir835.html>

¹⁷³ Forrás: <https://kmksz.com.ua/2015/11/25/1844/>

¹⁷⁴ Forrás: <http://mek.oszk.hu/12500/12546/12546.pdf> (88.old.)

vált a fia, összeesett. Akkor 21 és fél esztendő voltam. Éppen abban a korban, amikor a szervezetnek a legtöbb kalóriára, tápanyagra van szüksége. A szervezet ezt soha nem képes kiheverni, pótolni. És még szerencsésnek mondhatom magam, mert mégiscsak hazakerültem. De mit mondjanak azoknak a hozzátartozói, anyák, testvérek, szülők, akiknek vérei soha nem tértek vissza? (...) Iszonyatos minderre még gondolni is.

S még beszélni sem volt szabad. Itt, Kárpátalján még ma sem szabad. Itt 45 éve vezekelünk a Horthy-féle Magyarország bűneiért, 45 éve esszük a fogunkhoz vert keserű kenyeret. Vizsgáljuk meg a tárgyilagosság szellemében, kik a felelősök azért, hogy ilyen sorsban részesítettek bennünket...¹⁷⁵

NAGY JÓZSEFNÉ TEKERMÁN ERSZÉBET

(Bátyú, 2015.aug.21.):

„(...) A kárpótlást igényeltük a magyar államtól, de mivel nem élt a férjem, ezért ami járt volna összeg, csak a felét kaptam meg, a bátyám megkapta mind a két évre visszamenőt, amit a lágerbe töltött, még ő maga vette fel.”¹⁷⁶

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

(Csonkapapi, író, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) 1944. december 27-i keltezésű az a verses levél, amelyet bizonyos Ferenc nevű személy írt Boris nevű rokonához a szolvyvai fogolytáborból. A személyek kiléte egyelőre ismeretlen. Idézek a levélből néhány sort:

Oh Istenem, kérlek, töröld el a bánatom.

Már három felé fűjt az életnek vihara,

Szenvedtünk mindnyájan szomorú fogságba’

Mert aki katona, legalább az azért,

De én azt nem tudom sehogy se, hogy miért.

Látható, hogy az idézett verses imádság és levél különösebb költői értéket nem tartalmaz, ám ezekhez az írásokhoz nem is mint költői alkotásokhoz kell közelítenünk, hanem mint ama korszak hiteles dokumentumaihoz, ebbeli minőségükben az írások értéke felbecsülhetetlen...¹⁷⁷

¹⁷⁵ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 188. old.

¹⁷⁶ Forrás: http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bimba%20Brigitta_webre.pdf

¹⁷⁷ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 232. old.

DR. ORTUTAY ELEMÉR

(Ungvár, gör. kat. áldozópap, teológus, túlélő üzenete, 1990):

„Szülőföldünk Kárpátalja gyönyörű föld, De nemcsak vadregényes tájaival és városaival kápráztatja el az ide látogatókat, de valami csodálatos, varázslatos vonzerővel is.

Ezt a földet nemcsak a természet, a víz, a tiszta levegő táplálja, de a föld hőseinek, hitvallóinak, vértanúinak vére és áldozatos élete termékenyítette meg.

Nálunk, Kárpátalján, a hit, a vallási és magyar nemzeti öntudat nem üres melldöngetésben és középkori szörszálhasogató vallási vitákban mutatkozik meg.

Mert mi, öregek, idősebbek megtanultunk őszintén imádkozni és gyermekeinket is megtanítottuk erre.

És életünk példájával és őseink élete példájával megtanítottuk őket arra, hogy Istent és nemzetünket szolgálni ... ez szent feladatunk és kötelességünk.

*Imádkozni és dolgozni nemzetünkért, betartva Isten törvényeit.*¹⁷⁸

ÖRVÖS (SZÖLLŐSY) TIBOR

(Técső, a szovjetizálás szemtanúja, 1994.):

„Vajon elegendő-e az, hogy rehabilitálják a sztálinizmus magyar, német, zsidó és ruszin áldozatait? Lehet-e rehabilitálni – semmissé tenni! – az árvaságra jutott gyermekek, koldusbotra jutott feleségek, özvegyek, anyák szenvedéseit, a végig sírt éjszakák sötétjébe kiáltott MIÉRT-et?! Hiába is próbálkoznak a közelmúlt jól megfizetett „ügyvédei” átkozmetikázni történelmünk fekete napjait: a tények azt bizonyítják, hogy Kárpátalja „felszabadítása” után előre kitervelt népiértés kezdődött, melynek célja a magyar és német lakosság kiirtása volt.”¹⁷⁹

PETRÓCZY SÁNDORNÉ

(Ungvár, a túlélő férj özvegye, 1991.):

„(...) Hogy milyen „gyors” tempóban intézték akkoriban a 3 napos munkára elhurcolt magyarok ügyét, arra igen jó példa az én férjem kálváriája.

1944. november 19-én, Erzsébet napján, hajtották el a további összegyűjtött férfival együtt Petróczy Sándort is és csak egy év múlva, 1945. november 19-én ugyancsak Erzsébet napján hozta haza egy orosz katona. Hozta, mert ő nem

¹⁷⁸ Forrás: Konceptiók perek magyar elitéltejei..., 1993., 78. old.

¹⁷⁹ Forrás: Kárpátalja, 1994/okt.sz.10.old.

tudott a lábára állni, járni pedig végképp nem, tehát vonszolta magával a szülői házig a 28 éves élő halottat. A teste 30 kilóra fogyva, a feje pedig háromszorosára dagadva. Itthon hosszú ideig betegeskedett, de a család szerető gondoskodása, meg a fiatal szervezet élni akarása, úgy ahogy meggyógyította, de az átélt borzalmakat elfelejteni soha sem tudta.”¹⁸⁰

ID. POCSAI VINCE

(Kisgut-Beregardó, 1920.már.4.túlélő, 2011.)

„Sorsunk döntő ideje: akiket el akartak pusztítani véglegesen a föld színéről, a Sztálin elvtárs kitalálta, hogy munkára becsalnak bennünket, három-négy napi munkára. Ilyen meg olyan munkák: a háború után való munkákat elvégezni, s közben végleges halálos pusztítás lett belőle. Utólag nem a munkáról volt szó annyira, hanem arról, hogy minél hamarabb kiséperjék az élők sorából az embereket. Tizenennyolc évtől ötven-hatvanig évig volt hirdelve, de ötven évig lett teljesítve. Már a tíz évet olyan veszendőnek nézték. Volt olyan, akit onnan, a tethelyről hazaengedtek, akik hatvanhoz közeledtek. A többieket pedig - hát elrendeztek bennünket olyan szépen, hogy emlékezetes maradt mindörökké azoknak, akik életben maradtak. Becsaltak avval a háromnapi munkával, hogy megyünk ide meg oda, na, el is vittek bennünket. Mikor innen átmentünk erről a területről már a határon túlra, ottan megkezdődött a pusztítás számunkra. Olyan jól bántak velünk, hogy minél hamarabb haldokoljon az emberiség, hulljon kifelé az út közben. Volt olyan, aki útközben, mindjárt Turkánál meghalt belőlünk, olyan is, aki Szolyván meghalt, felakasztotta magát kinyájában, mert nem tudott hova tepedülni. Így pusztultunk csendesesen elfele.

(...) Ez nagy kárpótlás nekem a Jó Istentől. Hogy az ilyen szenvedéseket, ennyi kínzást, meg ennyi mindent túl lehetett élni, mostanáig erre nem reméltem soha. Én csak azt, mindig azt kértem a Jó Istentől, hogy hazakerüljek, osztán egy hét múlva pusztuljak el itthon, de a saját földembe temessenek.

(...) az ifjúságnak akármit is üzenünk. Csak kinevetnek, hogy „a vén bolond, meg ilyen, meg olyan”. Ilyen megjegyzések, egyéb nem. Még odahaza is, amikor vótunk, ott se ösmeri mán a mostani fiatalság azt, „az nem igaz, így, meg úgy”. Na, jól van, akkor. Ne próbáljátok ki, igaz -e! A társadalomnak annyit lehetne mondani, hogy a Jó Isten őrizze meg a mostani társadalmat az ilyen szenvedésektől. Ebben ne részesüljön senki, még egy bogár se, nemhogy ember. (...)”¹⁸¹

¹⁸⁰ Forrás: Kárpátalja, 1991/máj.sz.13.old.

¹⁸¹ Forrás: <http://mek.oszk.hu/12500/12546/12546.pdf> (6., 51.old.)

POGÁNY ISTVÁN

(Munkács, római katolikus plébános, igehirdetés a munkácsi emlékműnél, 2012.):

„(...) azzal, hogy valakit megölnek, nem pusztítják el teljesen, csak az anyagi testet ölik meg. Az elhalt személy ugyanis lélekként tovább folytatja életét, ám hogy hol, annak kérdését földi életének mérlegre tétele dönti majd el. (...)”¹⁸²

POPOVICS BÉLA

(Munkács, a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség tiszteletbeli elnöke, emlékszed a munkácsi emlékműnél, 2012.):

„(...) Szent István királyunk országot teremtett nemcsak a magyaroknak, hanem minden itt élt nemzetnek, akik Kárpátalja területén megtanultak egymás mellett békességben élni. (...) Én hiszem azt, hogy minden szenvedésnek helye van. Hiszem azt, hogy ha a sokat szenvedett kárpátaljai magyarság – és németiség – a sorstól kapott titáni kínokat föl tudja dolgozni, és azt az Istennek fel tudja ajánlani, akkor ezen nemzeteknek lesz jövőjük. Jövő pedig akkor lesz, ha újra meg tud térni ez a nemzet, ha újra lesznek közösségek és családok, és ha a családban lesznek gyerekek, akik keresztényi nevelésben nőnek fel.”¹⁸³

POZSGAI IMRE

(Budapest, a Magyar Köztársaság államminiszterének levele a Beregszászi emlékkonferencia résztvevőikhez, 1989.):

„(...) Az 1944 őszén elhurcolt magyar férfiak emléke előtt tisztelgő (...) ez a konferencia nem az első lépés ezen az úton, amely a kárpátaljai magyarság igazi önmagára találásához vezet, de valóban világtörténelmi értékű, és a sokat emlegetett gorbacsovi lehetőség csupán alkalom, mellyel élni kell tudni. Ehhez pedig a kisebbség olyan belső erkölcsi felmagasodása szükséges, amelyről a kárpátaljai magyarság is tanúbizonyságot tesz...”¹⁸⁴

ID.PUSKÁS LÁSZLÓ

(Részlet az ungvári görögkatolikus atyának az internáló táborból írt leveléből, 1954. március 11.):

„(...) Azt szeretném, ha gyermekeim nem-csak katolikusok lennének, de magyarok is! Nem tehetek róla, bennem ez állandóan itt él és ég olthatatlan

¹⁸² Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir589.html>

¹⁸³ Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir589.html>

¹⁸⁴ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 185. old.

lánggal! Még életemben nem hallottam annyi rosszat népemről, amennyit öt év alatt mondtak szemembe vagy fülem hallatára az ukrán rabtársaim. A legtöbb véleménye „mongol horda, már régen el kellett volna pusztítani”. És minél többet hallottam, annál jelentéktelenebbé vált számomra, az aki mondta, és elfelejtettem, megbocsátottam minden hibáját.”¹⁸⁵

REINER PÉTER

(Budapest, újságíró, 2017.):

„(...) Szolyva drámája is bizonyítja, hogy előbb-utóbb elkerülhetetlen az igazság megismerése és reményeink szerint az ebből következő igazságtétel, a bolsevista terror következtében elpusztított mártírok és sérelmeket szenvedők teljes kárpótlása. (...)”¹⁸⁶

RÉTVÁRI BENCE

(Budapest, Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) parlamenti államtitkára, a Gulág Emlékbizottság tagja, Szolyvai Emlékpark, Elhallgatott történelem, 2016.november 11.):

„(...) szimbolikus jelentősége van annak, hogy a nemzeti zárándoklat helyszíne a magyar Golgotának is nevezett szolyvai emlékpark, ahol a magyarországi iskolások Gulág-túlélőkkel találkozhatnak, s azok személyes élményeinek megismerése által, ha virtuálisan is, de részesei lehetnek az egykori tragikus eseményeknek (...) A nemzeti zárándoklat helyszíne azért is fontos, mert míg Magyarországról minden tizenkettedik embert vitték el a Gulágra, addig Kárpátaljáról minden ötödik magyart, vagyis nem volt olyan magyar család, amelyből ne hurcoltak volna el valakit. A deportált kárpátaljai magyarok harmada elpusztult (...). Bízom benne, hogy a szolyvai rendhagyó történelemóra a diákok számára tanulságos lesz a saját szabadságuk értékelését tekintve, mert mi ingyen kaptuk a szabadságot, de voltak emberek, akiknek tíz év Gulág után jutott csak egy picike szabadság” (...) a hét évtizeddel ezelőtti tragikus eseményekre való emlékezésnek olyan tanulsága is van, hogy Magyarországnak soha nem szabad jottányit sem engednie a saját függetlenségéből, mert ha az ország függetlenségéből elvesznek, az az emberek szabadságjogainak a csorbítását jelenti.”¹⁸⁷

¹⁸⁵ P.SZ.J. Az igazságot ne hallgassuk el. Vértanúink-Hitvallóink 60. szám, 2010 március, 6/9.

¹⁸⁶ Forrás: <https://internetfigyelo.wordpress.com/2017/05/23/szolyva-1944-45-a-halaltabor/>

¹⁸⁷ Forrás: <http://hirek.ma/hirek/magyarorszag-kozepiskolasok-emlekeztek-a-karpataljai-magyarok-1944-es-elhurcolasara-szolyvan>

ID. SARI JÓZSEF

(Visk, túlélő, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) én is megjártam a poklot, és itt vagyok. Erről beszámolót nem tartok, másként közelítek a dolgokhoz. Azon legyünk, hogy a bennünket ért kibeszélhetetlen sérelmeket oldja békévé az idő és az emlékezet. Sértődöttségből nem lehet potens jövőndőt építeni. A jövőndő pedig minket nagyon is érdekel, és úgy hisszük, a múlt szörnyűségei ellen a legnagyobb biztosíték a demokrácia, az egymásiránti tolerancia. Ha ezt nem tesszük magunkévá, úgy mind egyénileg, mind közösségekben a jövőnk, sőt maga a lét is bizonytalanná, kétesé válhat, az emberiség magára szabadíthatja a poklot, a teljes megsemmisülést...”¹⁸⁸

SEMJÉN ZSOLT

(Budapest, Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes, Emlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2015.) „Nemzet- és honfitársaim! A hely, ahol állunk, temető. Tizenötezer ártatlan honfitársunk tömegsírja. Amelyről közel negyven esztendőn keresztül beszélni sem lehetett, holott nincs olyan kárpátaljai magyar család, amelyet a háború utáni megtorlás ne érintett volna” – emlékeztetett Magyarországi miniszterelnök-helyettese. (...) „Barátaim! Elődeink hamvai fölött kérem önöket, hogy emlékezzünk a világháború és az azt követő terror összes magyar áldozatára, tudatában annak, hogy csak így tudjuk megadni nekik az őket megillető végtisztességet (...) Soha ne felejtjük, hogy a halál után jön a feltámasztás, mind az egyes ember, mind az egész nemzet életében.”¹⁸⁹

DR. SCHIFFER ANDRÁS

(Budapest, a Lehet Más a Politika (LMP) társelnöke, a párt országgyűlési frakcióvezetője, Emlékezés A Szolyvai Emlékparkban, 2014.):

„(...) Kárpátalján szinte nincs magyar család, amelynek ne pusztult volna oda egy-két tagja, a 30–40 ezer elhurcolt alig egyharmada tért haza. (...) Szolyván egy másik, 70 évvel ezelőtti tragédiára is emlékezzünk, hiszen néhány hónappal korábban Kárpátalján körülbelül 90 ezer zsidó származású magyar honfitársunkat deportálta a német birodalom a magyar közigazgatás segítségével. Jövőre és 2016-ban emlékezzünk annak a hetvenedik évfordulójára, hogy a megszállt Magyarországról és Csehszlovákiából németeket, köztük magyarul beszélő németeket és felvidéki magyarokat toloncoltak ki a saját szülőföldjükről (...) A Kárpát-medencében birodalmak mennek, birodalmak jönnek, de

¹⁸⁸ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.218.old.

¹⁸⁹ Forrás: <https://kmsz.com.ua/2015/11/25/1844/>

a magyarság sorsa – határokon átívelően – egy. (...) A hetvenedik évfordulón, amikor fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, különbségtétel nélkül egyaránt emlékezünk mindenkire, akik a gonosz birodalmak embertelen cselekedeteinek, az etnikai tisztogatásoknak váltak áldozataivá”. (...) A vészterhes időkben fontos, hogy a kárpátaljai magyarság összetartson. Éppen ezért – a főhajtás mellett – jelenlétemmel, társaim jelenlétével szeretném-szeretnék kifejezni a szolidaritásunkat a történelmi múltját ápoló kárpátaljai magyar közösséggel (...)”¹⁹⁰

SZABÓ BÉLA

(Beregszász, református lelkész, 1997.):

„Amikor emlékezünk, feltesszük a kérdést, mire tanít ez a nap? Arra tanít, hogy legyünk őszintén magyarok, ahogyan azok sem tagadták meg nemzetiségüket és hitüket, akik vallatták a halált idegen földön.”¹⁹¹

SZABÓ LÁSZLÓ

(Budapest, az MVSZ titkára, 1989.):

„(...) Innen embereket hurcoltak el, ez az emberiség ügye, innen magyarokat hurcoltak el és ez a magyarság ügye. És úgy gondolom, hogy a humanizmust, illetve a magyarság eszméjét zászlajára tűző Magyarok Világszövetségének jelen kell lennie az ilyen és ehhez hasonló rendezvényeken.”¹⁹²

SZABÓ VILMOS

(Budapest, az Országgyűlés külügyi bizottságának alelnöke, Szolyvai Emlékpark, 2004.):

„Tisztelt emlékezők, gyülekezet, hölgyeim és uraim, kedves barátaim! Köszönöm a (...) a... Emlékpark Bizottság meghívását, és újra itt lehetek önökkel és osztozhatom a fájdalomukba, a gyászukba, osztozhatom a kárpátaljai magyarság legfájdalmasabb és legtragikusabb, magyarságot érintő legfájdalmasabb és legtragikusabb események megemlékezésének a pillanataiba. Fontos ez, hogy itt vagyunk (...)”¹⁹³

¹⁹⁰ Forrás: http://magyarhirlap.hu/cikk/10510/Az_elhurcolt_karpataljai_magyarokra_emlekeztek_Szolyvan

¹⁹¹ Forrás: Kárpátaljai Szemle, 1997/8.sz.2.old.

¹⁹² Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.183.old.

¹⁹³ Forrás: <http://zelei.com/cikk-mahi-szolyva.php>, lásd még: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/071120/ke01.html>

SZANYI MIKÓ FERENC

(Nagydobrony, 79 éves, volt hadifogoly, 1947-ben került haza, 2001.):

„Itthon már várt a kolhoz, ami a mi udvarunkról is elvitt mindent: lovat, szekeret, ekét, egyéb gazdasági felszerelést. Az első aratáskor még volt egy kis hangoskodás: „Mi vetettünk és mi is aratunk!” – kiabálták az emberek, aztán mégis közös raktárba került a szemes. Az első kolhozévek mindnyájunknak nagyon keservesek voltak: 130 cservonyecet kaptunk egy esztendőre, a kapásoknak 30 kopek volt egy napszámuk. Az év végi végelszámoláskor egy zsákba belefért a „normák” után kapott összes termés. Az éhség miatt nagyon sokan foglalkoztak csempészéssel, éjjelente átvártak a zöldhatáron „odaát”¹⁹⁴, kenyérnek való búzáért.”¹⁹⁵

SZÉL BERNADETT

(Budapest, a Lehet Más a Politika társelnöke, emlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2015.):

„(...) Tudják, én egy olyan pártnak a tagja vagyok, amely azt gondolja, hogy biztonság akkor lesz ebben a világban, ha az itt élő népek kölcsönösen el tudják ismerni egymást. Másképp nem lehet. Gyakran hangsúlyozzuk azt is, hogy mi ebben a régióban nem csak egymás közelében élünk, de együtt is élünk (...) Mi elismerésre méltónak tartjuk azt, hogy a kárpátaljai magyarság pártjai, az UMDSZ és a KMKSZ akartak és tudtak közösen cselekedni. Ebben a különlegesen törekény helyzetben felelősséget vállaltak, hazájukra és a közösségre egyaránt gondoltak. (...)”¹⁹⁶

TABAJDI CSABA

(Részlet a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala politikai államtitkárának a Szolyvai Emlékparkbizottságnak címzett leveléből, 1994, Budapest)

„(...) A kelet-közép-európai politikai változások sok mással együtt az 1944-es elhurcolások tabuját is ledöntötték. A tragikus eseményekre és a pótolhatatlan veszteségekre való emlékezés mindig fájdalmas, ám a késői végtisztesség megadása sokszoros erkölcsi és történelmi adósságunk.

Az elmúlt években a legtöbb magyarlakta kárpátaljai településen felállították a sztálini önkényuralom áldozatainak emlékművét. Kimondható a történelmi igazság.

¹⁹⁴ Értsd: Magyarországra.

¹⁹⁵ Lejegyezte: Popovics Zsuzsanna. Kárpátalja, 2001. nov. 23., 45. szám.

¹⁹⁶ Forrás: <https://kunksz.com.ua/2015/11/25/1844/>

*Hosszú még az út előttünk, de a megbékélés és az együttműködés szellemében munkálkodva minden reményünk megvan arra, hogy megtaláljuk és eljussunk méltó helyünkre, Európa népeinek közösségébe.*¹⁹⁷

TARACKÖZI GERZSON

(Beregszász, református lelkipásztor igehirdetéséből a munkácsi emlékműnél, 2012.)

*„(...) az 1944 őszén történt szörnyű eseménysorozat démoni erők munkája és valós megtapasztalása volt. (...) ezek az erők korunkban is jelen vannak és buzgón munkálkodnak is: ennek szomorú eredményét képezik többek között az összetört családok, valamint a népek és nemzetek közötti konfliktusok. S hogyan vehetjük fel a démoni erőkkel szemben a harcot? Ha fegyverként a szeretet parancsolatát választjuk, s ezzel felvértezve haladunk a krisztusi úton. (...)”*¹⁹⁸

DR. TILKI ATTILA

(Fehérgyarmat, fideszes országgyűlési képviselő, megemlékezés a Szolyvai Emlékparkban, 2016.)

*„(...) Öröndetes (...), hogy a mostani évfordulóra a szolyvai emlékparkban külön emléktáblakon örökítették meg azoknak az ártatlanul elpusztított férfiaknak az emlékét, akiket a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka, Tiszabecs és Milota községekből hurcoltak először Szolyvára, majd onnan a Gulágra a megszálló szovjet hatóságok.*¹⁹⁹

„(...) az akkori szovjet hatalom a jelenlegi kárpátaljaiakon kívül 23 mai magyarországi települést is a Szovjetunióhoz akart csatolni. Ezek közül három település, Milota, Uszka és Tiszabecs a szatmári térségben található, a Tisza, illetve a Batár partján. Ők a Tiszaújlaki-hídfe miatt játszottak volna szerepet. Húsz települést pedig a beregi térségben szemeltek ki a szovjetek, ezekből a falvakból a kárpátaljai magyar férfiakkal egy időben, ugyanannak a katonai akciónak a keretében deportálták a férfi lakosságot. Kecskési Tollas Tibornak nagyon sokat köszönhetnek az említett 23 településen élők, hisz ő akkor századosként ment interpellálni Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, és kérte, hogy a szövetséges ellenőrző bizottságnak jelezzék azt, hogy itt a Trianonban megkötött szerződés módosítására törekszik suttyomban a szovjet haderő. (...) az említett magyarországi települések mindegyikén akadtak olyan emberek, akik

¹⁹⁷ Dupka György magánarchívuma.

¹⁹⁸ Forrás: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir589.html>

¹⁹⁹ Forrás: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/karpataljai-magyar-ferfiak-1944-es-elhurcolasara-emlekeztek-szolyvan>

*segédkeztek abban, hogy a falujukban élő férfiakat elszakítsák a családjuktól, illetve az otthon maradt nőkkel és gyerekekkel aláírtak egy petíciót, miszerint önszántukból kéri, hogy a Szovjetunióhoz csatlakozhassanak. Egyedül a tarpaiak tagadták meg az említett petíció aláírását (...)*²⁰⁰

TENKE SÁNDOR

(Budapest, a Confessio c. folyóirat főszerkesztője, teológiai professzor, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

*„(...) Nagyon örülök ennek a konferenciának. Annál inkább, mert Magyarországon csak tavaly óta lehet megemlékezni a II. világháborúban elesett áldozatokról. De minket még inkább bántott, vagy legalább annyira bántott későbbi meg nem ünnevelt, el nem temetett halottjainknak, az 1956-os mártírjainknak a sorsa...”*²⁰¹

TOKÁR (KATYÓ) KÁROLY

(Aknaszlatina, nyugdíjas sóbányász, az emlékfutás, kerékpártúra fő szervezője, Szolyvai Emlékpark, 2010.):

*„(...) Évente két alkalommal van ilyen akciónk. Május elsején emlékfutást és kerékpártúrát szervezünk Aknaszlatináról a szolyvai Siratófalig. Jómagam futok, a többiek pedig kísérek. Az idén 11 óra 40 perc alatt teljesítettük a távot (...) Ezzel gyermekeink olyan maradandót alkotnak, ami szerintem példaértékű. A Szolyvai Emlékpark a helyi magyarság Mekkája kellene, hogy legyen. Mindig hirdetem, hogy csatlakozzanak a fiatalok, persze csak szabad akaratukból. (...) Az emlékmenetnek egy ősi magyar mondás szerint „Ne csak tudj, de tegyél is” volt a mottója. A mi 11 gyermekünk ezt bevállalta: 16-án délelőtt fél tízkor indultunk az aknaszlatinai római katolikus templomkertből. Egész nap, egész éjjel gyalogoltunk. Hajnalban Dolhánál jeges volt az úttest, buktunk is, estiünk is, de végül is ide értünk szombat reggel kilencre. Fél óra híján egy nap alatt tettük meg a 120 kilométeres távot... szervezem az emlékmenetet, amíg élek (...)”*²⁰²

TORONYI ISTVÁN

(Sűrte, interjú-részlet, 1991.):

„Aki csehnek íratta magát, az nem ment lágerba! De aki magyarnak, az ment a lágerba. De tudtam! Azt mondtam: én magyar vagyok, én nem titkolom el,

²⁰⁰ Forrás: <http://www.karpatjalap.net/?q=2016/11/23/maig-nem-rehabilitalta-martirjainkat-az-ukran-parlament>

²⁰¹ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 184.old.

²⁰² Forrás: <http://www.hhrf.org/karpatiagazszo/071120/ke01.html>

*ha megölnek, akkor is. És azért ebbe [a lágerben] egy kicsit rá is fizettem, mer bizony csak vigyáztam arra, hogy... Mint szoktak mondani: megálltam a helyemet ott is. Megszenvedtem, azt én tudom, az láger vót!!*²⁰³

TÓTH MIHÁLY

(Beregszász, elnöki megbízott, részlet a badalói emlékműavatáson elhangzott beszédéből, 1993):

„(...) a veszteségekre való emlékezés mindig fájdalmas, ám némi vigasz lehet számunkra, ma már bizonyos mértékben saját magunk irányíthatjuk sorsunkat, s ahhoz, hogy még inkább ezt tehessük, nagyon fontos mind a magyarok közötti, mind pedig a magyarság és más népek közötti megértésre, az ellentétek kölcsönös jóakarattal történő feloldására törekedni..., olyan társadalom megteremtésén kell munkálkodnunk, amelyben az ilyen népközösségeknek biztos jövője van.”²⁰⁴

Szolyva, 2009: *„(...) Az emlékparkban történő építkezések eddig több mint százezer euróba kerültek. (...) Sokat köszönhetünk az Illyés Közalapítványnak és a Szülőföld Alapnak, de támogatta a park kiépítését a Német Hadisírgondozó Társaság is. 1996-ban készült el az obeliszk. Az évek során felkerültek a siratófalra a légerekben elhunytak nevét megörökítő gránittáblák. Tavaly felszenteltük az ökumenikus kegyeleti kápolnát. A terveink között szerepel a siratófal bővítése, amelyen helyet kapnának a Felvidékről és Magyarországról elhurcoltak és a szovjet légerekben elpusztított honfitársaink nevei is.*

(...) Az 1944-es deportálásokról az idősebb korosztály zömének tudomása van, de a fiatalabbaknak valószínűleg elenyészően csekély része tud róla. Éppen ezért lenne szükséges, hogy ez az esemény bekerüljön az iskolai tananyagba, ami azonban a tények hivatalos állami elismerése nélkül lehetetlen. Magyarországon viszont egyre többen szereznek tudomást a kárpátaljai magyarság tragédiájáról, amelynek részt kell kapnia az egységes magyar történelemoktatásban (...)”²⁰⁵ (dr. Tóth Mihály, az 1994-ben alakult Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke.)

Szolyva, 2010: *„(...) Ukrajna érdemben továbbra sem foglalkozik az elhurcolt magyarok és németek rehabilitációjával, és a jelek szerint ez nem is áll szán-*

²⁰³ Szilágyi Miklós interjúja Toronyi Istvánnal (1908), Szűrte, 1991. december 8.

²⁰⁴ Forrás: Kárpátalja, 1993/nov. 30.10.old.

²⁰⁵ Forrás: https://www.magyarso.rs/hu/2009_11_21/kulfold_magyar sag/79061/A-„malenykij-robot”-sok-ezer-aldozata.htm

dékában. A túlélőknek és az elpusztítottak hozzátartozóinak lelki elégtételt csak az anyaországi és a kárpátaljai, esetleg az elszakított területeken élő társadalom emlékezése adhat. Holott a valóságos rehabilitációnak minél hamarabb meg kellene történnie, hiszen az idő sürget. Gondoljunk csak bele, akiket 1944-ben elhurcoltak, ma már jóval a nyolcvan fölött járnak, és egyre kevesebben élnek közöttünk. Félő, hogy már most is késő (...)”²⁰⁶ (dr. Tóth Mihály egykori parlamenti képviselő, jogász, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke.)

Szolyva, 2013: „(...) az össznemzeti zarándokhellyé vált és nemzeti jelentőségű intézményként elismert emlékparknak idén rendeződött a jogi helyzete. A létesítmény és a területe a Munkácsi Katolikus Egyházmegye tulajdonába került. (...) az Országgyűlés november 8-át a kárpátaljai magyar és német elhurcoltak emléknappjává nyilvánította (...)”²⁰⁷ (Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke)

Beregszász, emlékkonferencia, 2014: „(...) az 1944-es események a történelem részei. Már annak is húsz éve, hogy közösen és nyilvánosan emlékezhetünk, a kárpátaljai magyarság kálváriája pedig immár 66 éve kezdődött. „A XXI. századba lépve addig nem tekinthetünk optimistán a jövőbe, amíg nem tudunk számot adni a XX. századi eseményekről. Az én korosztályom talán esti beszélgetésekor hallott arról, mi történt az I. és a II. világháborúban, hogyan éltek meg hozzátartozóink a hadifogoly lágereket valahol Szibériában. Az eseményeket úgy tudjuk feldolgozni, ha helyére tesszük a dolgokat. Ez az a munka, amit immár húsz esztendeje próbálunk közösen végezni, és ennek egyik állomása a mai találkozó is.”²⁰⁸

Szolyva, 2016: „(...) a Magyar Országgyűlés 2016-ot a Szovjetunióba elhurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévének nyilvánította. A növekvő anyaországi figyelemnek és anyagi támogatásnak köszönhetően az emlékparkbizottság a park fejlesztésében, rendezésében, valamint a feltárási, kutatási munkák tekintetében is jelentőset tudott alkotni ebben az évben (...) A parkban 60 újabb gránittábla került felállításra, amelyekre az utóbbi évek kutatómunkája által feltárt, ugyancsak a szovjet lágerekekben odaveszett 3911 honfitársunk neve lett felvésvé, közöttük három magyarországi község áldo-

²⁰⁶ Forrás: <http://hetnap.rs/cikk/Szolyva-az-orok-memento-9215.html>

²⁰⁷ http://xmagazin.hu/xm.php?cikk_search=Szolyvai%20Emlékparkbizottság

²⁰⁸ Forrás: <http://hercegut.hu/?p=928>

zatainak nevei is. (...)”²⁰⁹ (Dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, 2016.)

TÖRZSÖK ERIKA

(Budapest, a Miniszterelnöki Hivatal nemzetpolitikai ügyek főosztályának főigazgatója, Szolyvai Emlékpark, 2004.):

„Hölgyeim és uraim, kedves szolyvaiak, emlékező gyülekezet! Én egyetlen mondatot szeretnék mindannyiunk figyelmébe ajánlani, amit nemrégén találtam egy 1993-as francia filozófusnak a beszédében: >A nemzet mindennapos elhatározás a közösséghez való tartozásra. < Azt gondolom, hogy ilyen meghatározását a nemzetnek, amely tehát mindannyiunk számára, függetlenül attól, hogy hol élünk a világban, lehetőséget ad a nemzethez való tartozás megélésének, valamennyiünknek a jövőbe vetett hitét is hordozza. Azok az emberek, akik itt szenvedtek, akikre itt emlékezünk, ugyanúgy ehhez a nemzethez tartoznak és emléküik kötelez bennünket, hogy ezt a nemzethez való tartozást valamennyien a jövőben is megéljük, megtartsuk.”²¹⁰

TRAXLER OLGA

(Aknaszlatina, szemtanú, interjú-részlet, 2001.):

„...Amikor a férfiak visszatértek a faluba, betelerelték őket a futballpályára, és kaptunk egy órát, hogy ki-ki elbúcsúzzon szeretettitől – meséli, aki 12 évesen volt a tragikus események szemtanúja. – Az a szörnyű nap felért egy katasztrófával, akkor már éreztük, hogy nagy baj lesz. Édesapámat is ott láttuk utoljára... Aki ügyesebb volt, megszökött, de a hiányzók helyébe a katonák másokat állítottak a sorba. Csak úgy, az út széléről, találmra fogdosták össze őket, hisz a létszámnak meg kellett lenni...”²¹¹

USZTICS SZERHIJ

(Részlet a Kárpátaljai megyei tanács elnökének magyarul, ukránul a sajtóban közzétett nyilatkozatából, 1994.)

„(...) 50 éve, 1944 késő őszen a sztálini rezsim idején Kárpátalján tragikus események történtek: magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak el hadifogolytáborokba és szigeteltek el a külvilágtól. A táborokban, ezen belül a

²⁰⁹ Forrás: <http://www.karpatjalap.net/?q=2016/11/23/maig-nem-rehabilitalta-martirjainkat-az-ukran-parlament>

²¹⁰ Forrás: <http://zelei.com/cikk-mahi-szolyva.php>, lásd még: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/071120/ke01.html>

²¹¹ Lejegyezte: -farkas- Kárpátalja, 2001. nov.9.43.szám.

szolyvai gyűjtő-fogolytáborban sokuk életét ragadták el a betegségek, az éhség, az embertelen kényszermunka.

Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szereteteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megsemmisítetteknek.”²¹²

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

(Mezővári, költő, esszé-részlet, 1997.):

„Az én apám 18 esztendősen fejjel ismerte meg a szögesdrótok mögé zárt másvilágot. Tudjuk jól, hogy a népnyelv a tabunak, a néven nevezni is kárhozottnak tekintett poklot nevezi másvilágnak. A Gulág pedig az ő durva, ápolatlan gépfegyveres őreivel, embertelen munkanormáival és ezzel fordított arányban álló élelmiszeradaggal maga volt a pokol, amelyről számos szóbeli és írott visszaemlékezés lett hallható és olvasható, számtalan sóhaj és seb szakadt fel 1989 után, hogy feltöretett a hallgatás pecsétje.”²¹³

DR. VERES LAJOS

(Piliscsaba, jogász, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) megdöbbenő... az 1944-es elhurcolásokkal kapcsolatban az, hogy bár a sztálini hadigépezet ugyan úgy elkövette a hadi bűncselekményt, az ő megbüntetésükre nem került sor. A hágai egyezmény értelmében bármit követnek el egy adott megszálló hadsereg katonái, nem a katonákat terheli a felelősség, hanem az adott állam kormányát vagy államfőjét, aki mögöttük áll. Ilyen szempontból Sztálinra terelődik a felelősség (...) Hangsúlyozni kell, hogy a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazásában Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint még sem büntette meg senki (...) a XX. század közepére kialakult nemzetközi jogrendszer csődöt mondott: a nemzetek szövetsége tönkrement, a nemzetközi jogi elvek kiüresedtek. A régi jogrendszer bizonyos fokú revízióra szorult, amit a II. világháború után megalakult ENSZ elvégzett. (...) Véleményem szerint ... az ártatlanul elítéltek vagy elhurcoltak rehabilitáció és kártérítés jár. A logika alapján ezt a tételt vonatkoztatni lehet az 1944 őszen elhurcolt kárpátaljai magyarokra, svábokra és a többiekre (...) a jogi rehabilitációt politikai rehabilitációnak kell megelőznie...”²¹⁴

²¹² DUPKA György-Korszun Alekszej. A „málenykin robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Buda-pest, 1997.

²¹³ Forrás: Kárpátaljai Szemle, 1997/8.sz., 14. old.

²¹⁴ Forrás: Egyetlen bűnünk magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993., 214., 217. old.

ZÁN FÁBIÁN SÁNDOR

(Beregszász, Kárpátaljai Református Egyház püspöke, Beregszász, Emlékezés a Puskin téri emlékműnél, 2013.)

„(...) az áldozatok emlékének megőrzése fontos, de önmagában nem elegendő. Szomorú, hogy egyre kevesebb gyermeket keresztelünk meg, és nem azért, mert a szülők nem akarják gyermekeiket megkeresztelni, hanem azért, mert azok a gyermekek meg sem születnek. Meg kell értenünk: szebb jövőnk csak gyermekein által lehet (...)”²¹⁵

ZOMBORI ISTVÁN

(Aknaszlatina, a KMKSZ választmányi tagja, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) 1947-től kezdték összeszedni a fiatalokat azzal, hogy őket tanítani viszik gyáripari szakiskolába (FEZEO). Aki nem bírta a mustrát, hazaszökött és négy évet kapott, azután Északkelet-Szibériába, a Kolima vidékére került.”²¹⁶

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

(Gut, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnöke, A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, az UNE magyar karának dékánhelyettese, a kárpátaljai magyar férfiak elhurcolására emlékeztek Szolyván, 2016.):

Köszönetet mondott a magyar kormánynak, amiért támogatta a szolyvai emlékpark fejlesztését és azt, hogy az idei évforduló kapcsán minél többen kereshessék fel a kárpátaljai magyarság legnagyobb tragédiájának emlékhelyét. Emlékeztetett arra, hogy a 20. században a kárpátaljai magyarság feje fölött ide-oda húzogatták a határokat, miközben a kárpátaljai magyarok törvénytisztelő polgárai voltak minden államnak, amelyben éltek. „S bár különböző jelzőket aggatnak ránk, mi törvénytisztelő állampolgárai vagyunk ennek az országnak (Ukrajnának), s ezek is kívánunk maradni. Emellett azért elvárjuk, hogy a jogainkat, amelyet ennek az országnak az alkotmánya számunkra biztosít, betartsák, hogy anyanyelvünkön beszélhessünk, tanulhassunk, és ezt a nyelvet – büszkén felvállalva – utódainknak is továbbadhassuk”²¹⁷ – mutatott rá a politikus.

²¹⁵ https://alfahir.hu/magyar_voltal_ezert_a_sztalini_terror_aldozataira_emlekeztek_karpataljan

²¹⁶ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.231.old.

²¹⁷ Forrás: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/karpataljai-magyar-ferfiak-1944-es-elhurcolasara-emlekeztek-szolyvan>

ZSELICZKY BÉLA

(Moszkva, professzor, a történelem-tudományok doktora, Beregszászi emlékkonferencia, 1989.):

„(...) Vitathatatlan, hogy a sztálini önkény egyik kirívó bizonyága volt az a tett, amely a végtelen felnőtt polgári lakosság jelentős részét terelte gyűjtőtáborokba, majd vitte a végpusztulásba (...) Hozzávetőleges számítások szerint a mai Kárpátalja területéről és a szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg vidékről mintegy 40-60 ezer magyar férfit hurcoltak el (most meg sem említjük a terület sváb lakossága teljes kitelepítésének kérdését.) Sokan a Donyec-medencei, szibériai sőt távolkeleti táborokban lelték halálukat, hiszen éhínség, legyengülés, betegség, mostoha bánásmód és erejüket meghaladó munka vagy az éghajlat viszonyosságai tizedelték őket. Így csupán körülbelül a negyedük térhetett majd évek múltán vissza. Senki sem kérdezte meg-kérdezhetette, hogy mi is volt a bűnük, miért ítélték őket ilyen sorsra, hogy ki a felelős ezért a jogsértésért, tömegpusztításért.”²¹⁸

²¹⁸ Forrás: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv..., 1993.194-195.old.

FÜGGELÉK

A SZTÁLINISTÁK KÁRPÁTALJAI MAGYAROKRA MÉRT „HÉT CSAPÁSA”

Összeségében a kommunista diktatúra kárpátaljai magyarságra népiirtási szándékkal „hét csapást” mért.

- **Az első „csapás” a végrehajtott hadifogolyszerző akció.** Ide soroljuk az első „megtorlás”-ként 1944 október-november heteiben végrehajtott *hadifogolyszerző akciót*. Csak Kárpátalján és hegyvidékén a 4. Ukrán Front egységei több mint 19 984 magyar és német katonát ejtettek foglyul, köztük ruszin honvédek és zsidó nemzetiségű munkaszolgálatosok is a szovjet katonalágerbe kerültek.
- **A második csapás a magyarok és németek internálásának elrendelése.** 4. Ukrán Front katonai tanácsa 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a magyarokkal és németekkel szemben, akik feltételezésük szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását. Az 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat alapján több mint 30 ezer férfit hurcoltak az NKVD GUPVI táborába, közülük minden harmadik soha nem tért haza.
- **A harmadik „csapás” a jóvátételi munkavégzésre ítélet.** Az Állami Honvédelmi Bizottság 7161. számú, Sztálin aláírásával 1944. december 16-án kiadott határozata előíranyozta a munkaképes német származású nők, férfiak internálását a Szovjetunióba – Kárpátalját is beleértve – jóvátételi munkavégzésre. Szigorúan kimondja a határidőt is, hogy *„a munkahelyre érkezésnek 1945. február 15-ig meg kell történnie.”* Ekkor ment végbe a német fiúk és lányok sorainak a megtizedelése is.
- **A negyedik „csapás” a szovjet hatóság rögtön ítélő, különleges bíróság-gainak felállítása.** Az NKVD kezdeményezésére Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-i 22. sz. dekrétuma alapján rendkívüli bí-

róság létrehozásáról döntött, amely a későbbiekben lefejezte, megtizedelte a magyar, ruszin, német, ukrán értelmiséget, a történelmi egyházakat, megfosztva azokat jeles képviselőitől.

- **Az ötödik „csapás” a szovjetellenes elemek NKVD általi letartóztatása, begyűjtése.** Az SZSZKSZ NKVD № 0016. 1945. január 11-én kelt rendelete értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos mai szlovákiai, magyarországi, romániai és lengyelországi térségekben összesen 215 540 főt tartóztattak le. A „letartóztatások” egészen 1948-ig kitolódtak.
- **A hatodik „csapás” a „megbélyezett” német és magyar családok NKVD általi kitelepítése.** A kitelepítések az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt № 1-2749. belső rendelete alapján történtek. Összesen több mint 3 000 németet és magyart deportáltak a szibériai Tyumeny területre. 1974-től a túlélők hazatérhettek.
- **A hetedik „csapás” az NKVD-KGB politikai repressziója (1945-1953).** A bizalmatlanság folytán az 1927-1932 közt született és katonakötelesnek nyilvánított magyar fiatalokat a Donyec-medencei szénbányákba irányítják, itt többen betegségben, szökés közben, dezertőnek minősített elítéltként a GULÁG lágeregekben meghaltak. A gondolatrendőrség áldozataivá váltak a történelmi egyházak, a települések, a magyar értelmiség képviselői. A görögkatolikus egyházat teljesen felszámolták, a pravoszláviára át nem tért papokat meghurcolták. A mintegy 200 elítélt római és görögkatolikus, református lelkipásztorból 35-en mártírhalált haltak. Az eddigi források szerint, a Sztálin-korszakban (Hruscsov és Brezsnyev vezetése alatt is) 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre több mint 12 ezer kárpátaljit ítélték el, ezeknek a további sorsa, a kivégzetteknek sírhelye is ismeretlen.

dr. Dupka György

A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSÁNAK HATÁROZATA

1944. november 13.

0036. sz.

Működő hadsereg

A front mögöttes területén a német és a magyar hadsereg számos katonája és tisztje telepedett meg, akik jelenleg Kárpát–Ukrajna felszabadított területének településein élnek.

Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek laknak, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani.

A magyar kormányzat rendőrségi és csendőrségi tisztviselőinek és alkalmazottainak többségét nemcsak le nem tartóztatták, de még nyilvántartásba sem vették.

A Front Katonai Tanácsa E L R E N D E L I:

1. A városok, mezővárosok és nagyközségek katonai kommandánsai ez év november 14-től 16-ig bezárólag vegyék nyilvántartásba a német és a magyar hadseregben szolgált katonákat és tiszteket, nemzetiségüktől függetlenül.

2. Vegyék nyilvántartásba mindazokat a 18 és 50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik jelenleg Kárpát–Ukrajna felszabadított területén élnek, valamint a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját, akik Kárpát–Ukrajna felszabadított területén tartózkodnak.

3. A katonai kommandánsnak a fent említett személyek nyilvántartásba vételéről szóló parancstervezete JÓVÁHAGYANDÓ.

A katonai kommandánsok a nyilvántartásba vétel alkalmával mindenkivel közölgék, hogy 1944. november 18-án ismét jelentkezni kötelesek és a november 18-ra másodszor beidézett valamennyi személyt:

a/ a német és a magyar hadsereg volt katonáit és tiszteit tartóztassák le és konvojban, mint az ellenség katonáit, irányítsák őket a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

b/ a Kárpát–Ukrajna felszabadított területén élő német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket csapatonként, listák szerint konvojban irányítsák a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

A magyar rendőrség és csendőrség tisztviselőiről és alkalmazottairól készült teljes nyilvántartási anyagot a letartóztatottakkal együtt ez év november 18–19-én adják át a legközelebbi „SZMERS”-egységeknek és a hadtápterületet fedező határőr-alakulatok felderítő szerveinek.

4. Az akció végrehajtásának idejére 1944. november 17-ig létesítsenek további két hadifogoly-átvevőhelyet, az egyiket Perecsén, a másikat Huszt város környékén.

5. FAGYEJEV vezérőrnagy a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok parancsnoka utasítsa alakulatait, hogy fejtsenek ki erőteljesebb munkát a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából.

6. KACNELSZON vezérőrnagy hadtápfőnök a jelen határozat teljesítésének biztosítása végett engedélyezze a katonai kommandánsoknak a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát.

7. A hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányítottak védőkísérésének megerősítésére engedélyezzék a városok, mezővárosok és nagyközségek kommandánsainak a helyőrségek felhasználását.

8. A hadtápfőnök 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztetőállomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon.

9. FAGYEJEV vezérőrnagy, a hadtápterületet fedező csapatok parancsnoka 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

MELLÉKLET: a katonai kommandáns parancsa.

Iv. Petrov,
hadseregtábornok,
a 4. Ukrán Front parancsnoka

A 4. Ukrán Front
Katonai Tanácsának tagjai:

L. Mehlistz
vezérezredes

Novikov
vezérőrnagy

Kariofilli
tüzér vezérőrnagy

Hitelesítve: **Usztyinov** gárdaőrnagy,
a 4. Ukrán Front Katonai
Tanácsának titkára

(a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának körpecsétje)

A 4. UKRÁN FRONT HADTÁPTERÜLETÉT FEDEZŐ NKVD-CSAPATOK PARANCSNOKSÁGÁNAK JELENTÉSE

Szigorúan titkos

1. sz. példány

Petrov hadseregtábornok elvtársnak,
a 4. Ukrán Front főparancsnokának

A Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. számú határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, a magyar csendőrség és rendőrség csendőreit, rendőrségi tisztviselőit, és a hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket – 15 152 főt, köztük:

a/ 154 tisztet,
ebből 132 magyar

3 cseh

3 szlovák

16 ruszin

b/ 7729 katonát
ebből 60 német
7669 magyar

c/ 7093 hadköteles személyt
ebből 68 német
7025 magyar

d/ 176 csendőrt és rendőrt
ebből 164 magyar
1 német
4 ukrán
5 ruszin
1 szlovák
1 román

Az akción kívül a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok osztagai harc-
rendben az erdős vidékek és a települések átfésülésekor az arcvonal mögötti
területen november 18. és december 16. között letartóztattak:

- a/ 6319 ellenséges katonát és tisztet
- b/ 1179 német és magyar hadköteles személyt
- c/ 9 csendőrt és rendőrt

A letartóztatottaktól elkoboztak:

- 5 géppuskát
- 76 puskát
- 5 pisztolyt
- 2 távcsövet

A letartóztatottakat hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították.

Folyó év december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Mun-
kács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a
18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére.

Az akció eredményeként 292 személyt különítettek el és irányítottak ha-
difogoly-gyűjtőhelyekre.

Folyó év november 18-tól december 16-ig a hadtápterületet fedező
NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifo-
goly-gyűjtőhelyekre, köztük:

- 14 202 katonát, tiszthelyettest és tisztet
- 8564 német és magyar nemzetiségű hadkötelest
- 185 csendőrt és rendőrt

A hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.

Fagyejev vezérőrnagy,
a 4. Ukrán Front hadtápterületét
fedező NKVD-csapatok parancsnoka

Boszij ezredes,
törzsfőnök

1944. december 17-én
No. 5032P

ADALÉKOK A CSONKA-BEREG ÉS TÉRSÉGÉBŐL TÖRTÉNŐ ELHURCOLÁSOK HISTÓRIÁJÁHOZ

**DEMSZKY GÁBOR:
KIS MAGYAR HELYTÖRTÉNET**

Kérdőívekkel a táskámban, 1980 februárjában jártam először a keleti határszél apró falvaiban.²¹⁹ A sűrű ködben odafelé igyekezve utat tévesztettünk, és a lezárt tiszabecsi híd sorompójába ütközve arra eszméltünk, hogy a hétórás autótút fáradalmaitól elszenderedve, majd' ki nem szaladtunk az országból. Alattunk a zajló felső-Tisza, a folyó túlsó partján lévő Tiszaújlak pedig már a nagy SZU határközsége. A sorompót őrző kiskatona kutyájának pórázába kapaszkodva kérdezte, van-e erre a határszakaszra szóló átlépési engedélyünk, és ha nincs, mit keresünk erre felé. Ő irányított el a szomszédos Uzska községbe.

Szociológiai munkára szólta a megbízásunk, és hónapokon át vissza-visszajártunk erre a vidékre. Én magam megbízatásomat hanyagolva, hamarosan magánkutatásba kezdtem. Életinterjúkat készítve egy eltűnt férfigeneráció után kezdtem nyomozni. Erős dialektusban beszélve mondták el partnereim, hogy a háború végén, a front átvonulása után, szovjet munkatáborokba hurcolták erről a vidékről az embereket. Ezt alátámasztó iratanyagot bőven találtam a község irattárában. Holtnak nyilvánításról és hadiségélyezésről szóló 1947-es jegyzőkönyveket. Úgy gondoltam, hogy a tények, amelyekbe belebotlottam, nemcsak helytörténeti adalékként érdekesek, és a tanúk idős kora miatt feltárásukra később már nem lenne mód. Heteken át jegyeztem le azokat a beszélgetéseket, amelyeknek közzétételére csak most, hét év elmúltával született jó alkalom.

²¹⁹ Forrás: Demszky Gábor: *Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a Gulág magyar vonatkozásairól* Közzétévea Beszélő oldalon (<http://beszelo.c3.hu>), Beszélő számizdat > 25. szám (1988/3.), Évfolyam 1, Szám 26 > Térségünk > Egy fejezet a Gulág magyar vonatkozásairól, <http://beszelo.c3.hu/print/2572>

Ezeknek a „végeknek” a sorsa néhány hétig elválaszthatatlanul összefonódott a szomszédos Kárpátalján bekövetkezett fordulatokkal. Ide kívánczik ezért néhány történelmi adalék Kárpátalja 1939-es megszállásáról és a következő évek eseményeiről.

A Teleki-kormány 1939. március 11-én egyezett meg a németekkel a terület magyar megszállásának feltételeiről. Március 15-én, a német hadsereg prágai bevonulásának napján a magyarok határincidenseket provokáltak és megtörtént az annexió. A néhány hónapos katonai közigazgatást június 14-én kormányzói biztos kinevezése követte.

A Teleki által javasolt területi autonómia nem valósult meg. Az erőszakos magyarosítás és a szlavofil mozgalmak üldözése miatt 1939–40-ben becslések szerint 15–40 000 ukrán és ruszin lakos menekült át az időközben az oroszok által megszállt Galíciába. [SZJ] 1941-től a német invázió kezdetével megszűnt ez a lehetőség, és a magyar hatóságok több ezer „ukránbarát” elemet tartóztattak le kémkedés, szabotázs stb. vádakkal.

Időközben Benes elnök londoni emigráns kormánya a müncheni egyezményt megelőző állapot visszaállítását követelve megszerezte a görög-katolikus és ortodox rutén vezetők támogatását. Szerepet játszott ebben az a körülmény, hogy az emigráns politikus amennyire csak lehetett, javítani igyekezett a Szovjetunióba menekült ruszinok helyzetén. Őket ugyanis először azért ítélték el, mert illegálisan lépték át a hegyekben a határt, később a vád kémkedés és a németekkel való kollaboráció volt. Hatvan százalék eltűnt a munkatáborokban. Amikor 1943 elején szóba került, hogy önálló ruszin alakulatot állítanak fel a Svoboda-hadsereg[SZJ] kötelékében, már csak 2700 kárpátaljai önkéntest sikerült összeszedni a táborokból.

1944 októberében Iván Petrov tábornok alakulatai 10 nap alatt kiűzték a németeket. A londoni emigráns kormány megbízásából húsztagú delegáció érkezett Husztra, hogy létrehozza a csehszlovák adminisztrációt a területen. A valódi hatalom azonban a Vörös Hadsereg kezében volt, mely nemcsak a helyi kommunista párt létrejöttét támogatta, de szovjetbarát többséget igyekezett teremteni a nemzeti tanácsokban is.

A Kommunista Párt 1944. november 19-én tartotta alakuló konferenciáját Munkácson, és proklamációban követelte, hogy „szűnjön meg a történelmi igazságtalanság és a Kárpátokon túli Ukrajna csatlakozzon Szovjet-Ukrajnához”. Ezen az ülésen az egész népettséget képviselő Nemzeti Tanács megalakítását is elhatározták. Utóbbi 600 küldött részvételével november 25–26-án ült össze Munkácson. Az általuk elfogadott Manifesztum kimondja, hogy

„a Kárpátokon-túli Ukrajna” kilép a Csehszlovák állam kötelékéből és csatlakozik „nagy édesanyjához, Szovjet-Ukrajnához”. A kiáltványt elküldték a londoni csehszlovák kormánynak, és kérték a cseh delegáció visszahívását. Benesék 1945. június 29-én írták alá Moszkvával a terület átengedéséről szóló okmányokat. Sztálin nyilatkozata szerint: „a szovjet kormány nem tiltotta meg és nem is tilthatta volna meg a Kárpátokon túli terület népének, hogy kinyilvánítsa nemzeti akaratát...” (Forrás: The shaping of national identity).

A tények feltételezésekkel és az okokat kutató magyarázatokkal keverednek a megkérdozett túlélők vallomásaiban. Nézzük először a tényeket:

1. A Vörös Hadsereg alakulatai 1944 decemberében szovjet közigazgatást vezettek be a fegyrgyarmati járás három határszélre eső magyar községében: Tiszabecsen, Uszván és Milótán. (Ez történt a vásárosnaményi járáshoz tartozó községekben is.)

2. „Málenkij robot” címén összeszedték a három falu férfilakosságát, és a Szolyván (Kárpátalja) felállított gyűjtőtáborba vitték őket. Ezen a módon összesen 400-450 férfit hurcoltak el. (Az ötven éven felülieket 1945-ben hazaengedték.)

3. A deportált férfiak többsége elpusztult a Gulág táborokban, a '40-es évek végén hazatértek elbeszélése szerint halálukat az éhezés, járványos betegségek és az embertelen fogva tartás körülményei okozták.

4. Az elcsatolt területet a szovjetek még 1945-ben átengedték a magyar hatóságoknak. (A határ megváltoztatása miatt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság is interveniált az oroszoknál.)

Sem az elcsatolás, sem a férfilakosság deportálása nem kutatható téma. Ezért hiteles magyarázatra és tényszerű leírásra nincs lehetőség.

De mindaz, ami a kívülállók számára csak történelmi példázat, a túlélőkben kiheverhetetlen sérelmeket hagyó élet. Miért történt mindez, kérdezik a beszélgetés során ők és hozzátartozóik. Minden érintett magyarázatot keres arra, ami számára nem intézhető el azzal, hogy valószínűleg sohasem fogja megismerni a teljes igazságot.

A beszélgetésekben háromféle magyarázat bukkan fel:

Az első szerint ezeket a községeket már 1941-ben a szomszédos Ugocsa megyéhez akarta csatoltatni a községi választmány. Az oroszok ezt a körülményt használták ki. (Szilágyi Imre, volt körjegyző erre a mozzanatra helyezi a hangsúlyt.)

A második szerint az orosz hadvezetés természetes határt akart, ezért csatolta el a Tisza túlsó partjára eső, a volt Bereg megyéhez tartozó községeket,

a Tisza innenső oldalán pedig hídőállásként szolgált volna három további magyar község. Ennek a hadvezetés által de facto létrehozott állapotnak a legalizálására az átcsatolást indítványozó kérelmeket íratnak ezeknek a községeknek az előjáróival. (Ezt a magyarázatot Tollas Tiboron és Szilágyi Imrén kívül a csatolt dokumentumokban megerősíti Nagy Ferenc volt miniszterelnök és Kiss Sándor volt országgyűlési képviselő.)

A bizonytalanság és az események lelki feldolgozatlansága bűnbakok keresése felé viszi a túlélők egy részét. Szerintük az eseményekért általuk ismert személyek, közöttük zsidók felelősek. Ezekben a falvakban a zsidó családok deportálását néhány hónap múlva követte a magyar férfiak elhurcolása. A deportálás lebonyolításában a csendőrség parancsára magyar parasztok is részt vettek, az ő elhurcolásuk idején viszont volt munkaszolgálatos férfiak is statisztáltak. Vannak, akik a két tragikus eseménysor között összefüggéseket keresnek, de a bűnbakok között a falu volt körjegyzőjét is megemlítik. (Ezt a gyakran felbukkanó „magyarázatot” két közzétett beszélgetés említi.)

DOKUMENTUMOK

Jegyzőkönyv

Készült Uszka községben, 1946. okt. 9-én, a községi tanács termében Erdélyi Sándorné, uszkai lakos hadigondozási ügyében.

Jelen vannak alulírottak:

Idézés nélkül megjelent Erdélyi Sándorné, született Szentpéteri Erzsébet, uszkai lakos, és előadja, hogy férjét az oroszok 1944. november 20-án munkára elvitték. Hírt közvetlenül tőle nem kapott, csupán 1945. október 6-án hazatért Kiss Béla és Kánya Lajos uszkai lakosok mondták, hogy férje 1945. március 12-én a brjanszki erdőben a hadifogolykórházban meghalt.

A fentiek alapján kéri, hogy ő, valamint Tibor, 15 éves; Sándor, 13 éves; Erzsébet, 10 éves és Zoltán, 8 éves gyermekei is hadigondozottnak legyenek nyilvánítva, és nevükre hadigondozási díj legyen megállapítva. Egyben kéri, férje elhalálozására vonatkozólag Kiss Béla, Kánya Lajos uszkai lakosok kihallgatását...

Kiss Béla jegyzőkönyvvezető

Jegyzőkönyv

Készült Uszka községben, 1946. október 9-én a község háza tanácstermében Kovács Istvánné uszkai lakos hadigondozási ügyében. Idézés nélkül megjelent Kovács Istvánné, szül. Fülep Berta uszkai lakos, és előadja, hogy férjét az oroszok 1944. november 20-án munkára elvitték. Hírt közvetlenül tőle nem kapott, csupán 1945. december 9-én hazatért Boros Albert és Debreceni Jenő uszkai lakosok mondták, hogy férje 1945. február 2-án Orelban elhalt.

A fentiek alapján kéri, hogy ő, valamint István, 1931. évben született gyermeke hadigondozottnak legyenek nyilvánítva és részükre gondozási díj legyen megállapítva.

jegyzőkönyvvezető

Jegyzőkönyv

Készült a tiszabecsi közjegyzői hivatalban 1947. december hó 11-én Simon Kálmánné szül. Mester Mária uszkai lakos hadiözveggyé nyilvánítása ügyében.

Jelen vannak:

Idézés nélkül megjelent fent nevezett és előadja, hogy férjét az orosz katonai hatóságok 1944. november hó 20-án munkára vették igénybe, és elvitték a szolvyvai gyűjtőtáborba, honnan tovább vitték Oroszországba. Az igénybevételtől a mai napig sem tért haza, sem életjelt nem adott magáról. Nevezett férjével, Simon Kálmánnal 1937. június 30-án kötött házasságot, mely házasságból 1939. október 18-án Ilona nevű – 1941. augusztus 29-én Gizella Margit nevű –, 1944. június 30-án Erzsébet nevű, 1946. november 3-án Piroska nevű gyermekei születtek, akik eltartásáról férje távolléte óta kizárólag ő gondoskodik. Fentiek alapján kéri magát hadiözvegynek, valamint négy tizenhat éven aluli gyermekét hadigondozottnak nyilvánítani, és részükre a segélyösszeget megállapítani. Jegyzőkönyv felolvasása után helybenhagyva aláíratott. Kmft.

jegyzőkönyvvezető

Simon Kálmánné kérelmező, uszkai lakos

II.

Uszkáról évekig nem publikáltam semmit. Kevésnek találtam a történeti háttéranyagot, és kezdtem lemondani a közzétételről. 1988 januárjában Tollas Tiborral beszélgetve újra előbukkant és kiegészült a történet. Információi hitelesítik és más perspektívából mutatják be az olvasottakat.

BESZÉLGETÉS TOLLAS TIBORRAL

Tollas Tibor önéletrajza: Az első világháború után, 1920. december 21-én születtem a Borsod megyei Nagybarca községben. Apám, Kohlman Tamás ezredes, arra volt büszke, hogy nagyapjának testvére, Kohlman József császári tiszt 1848-ban, mint tábornoki vezérezredes az osztrák seregek ellen harcolt a magyar szabadságért. Anyám, Kecskésy Jolán, édesanyjától, született Geleji Katalin Zsuzsannától nemcsak a szülői házat, de a haza szeretetét is örökölte, melyet négy gyermekének adott tovább. 14 éves koromban az ő nevét vettem fel. Középiskolába egy évet Kőszegen, hét évet a soproni Rákóczi Ferenc honvéd reáliskolai intézetben jártam. Innen kerültem Budapestre, a Ludovika Akadémiára. 1941-ben avattak hadnaggyá. Hadibeosztásban 1945 tavaszán Veszprém mellett mindkét kezemen súlyosan megsebesültem. 1945 után az ún. demokratikus honvédség tisztjeként szolgáltam, 1947-ben hamis vádakkal letartóztattak. A kiszabott 10 év börtönbüntetésből 9 évet a Gyűjtőfogházban, a váci börtönben és a tatai börtönben töltöttem. 1956 júliusában, a politikai perek felülvizsgálatakor több társammal együtt szabadultam.

Az '56-os forradalomban a budapesti Nemzetőrség összekötő tisztjeként vettem részt. November első napjaiban rádióon keresztül egy lap alapításának megbeszélésére hívtuk össze költő és író rabtársainkat. A lap végül is külföldön 1956. december 1-jén, bécsi szerkesztésben jelent meg „Nemzetőr” címmel. Azóta megszokás nélkül vagyok a lap szerkesztője és kiadója.

1958-ban megnősültem. Magyar feleségem etnológus, 1963-tól a müncheni Néprajzi Múzeum munkatársa. Három gyermekem közül Tamás és Csilla Bécsben, Krisztina Münchenben született.

(Részlet a „Forgószelemben” c. verseskötet fűlszövegéből.)

D. G. (Demszky Gábor): *Feltáratlan események koronatanújával beszélgethetek. Az elcsatolás történetének ismerőjével, akinek az életét a későbbiekben is befolyásolta az a tényfeltáró munka, amit a kormány megbízásából Kelet-Magyarországon végzett. Felteszem a kérdést, mi történt 1944 decemberében a Kárpátaljához közel eső, határ menti községekben?*

T. T. (Tollas Tibor): Mint minden nagy dolog, ez is véletlen, hogy 1944-ben erre a vidékre kerültem. Az első hadsereg mögött felállított Tisza-vonalon hídőrség-parancsnokká neveztek ki, alám tartozott Tiszaújlak hidja, és Tivadarnál egy híd. De kezdjük a történetet kicsit korábban. Amikor a németek március 19-én bevonultak, én még Muraszombaton szolgáltam, és csak büntetésből helyeztek át onnan a frontra, a Tisza vonalához. Ugyanis tüntetést szerveztünk az ottani szlovén és vend lakossággal, tiltakoztunk a német megszállás ellen. Én, mint csendőrtiszt, sokkal súlyosabb büntetést kaptam volna, de az ügy szerencsésen végződött az akkori parancsnokom jóvoltából. Közbenjárására kétheti szobafogsággal megúsztam, és utána a frontra vezényeltek.

1944 októberében Tiszaújlak és Tiszabecs községekből visszavonulóban a 117-es tábori csendőr zászlóalj kötelékében szakasz-, majd századparancsnok lettem. Magunkkal hoztuk az újlaki gyógyszerész családját, ugyanis a patikus lányának udvaroltam. Ők, a Royko család tagjai oroszul, németül és magyarul tökéletesen beszéltek. Ez így természetes azon a vidéken a nemzetiségi keveredés miatt. Nos, én az egész családot autóra raktam, és hoztam magammal. Napi harminc kilométeres, erős ütemben haladtunk. Székesfehérvár körzetében megsebesültem egy páncélöklös elsülése közben, és ujjaim széttroncsolódtak. Veszprémben megoperáltak, de még a gyógyulásom előtt tovább vonultunk az osztrák határ felé. A németek itt be akarták vetni az alakulatunkat kezdetleges páncélöklösökkel az előre törő szovjet harckocsiékkal szemben. A legénység hozzám fordult. Nem akarunk szökni, de a magyar határon a mi feladatunk véget ért, nem akarunk tovább menni, elhagyni a hazánkat. Egyetértettem velük és fegyver, rangjelzés nélkül, az erdőkben bujkálva elindultunk visszafelé. Dögtemetőkben aludtunk, és rendkívüli szerencsével jutottunk el úti célunkig.

Egy ízben a Royko-család mentette meg arany ékszereivel a századot attól, hogy a bői repülőtér aláaknázott kifutópályájára ráhajtsák valamennyiünket. Később a legénység lassacskán szétszéledt, ki-ki hazafelé tartott. Én április végén értem el Tiszabecstre. A Tisza túlsópartjára eső Tiszaújlakra valóak voltak Roykóék. De Tiszabecsen kiderült, hogy a kárpátaljai területet időközben a Szovjetunióhoz csatolták. Tiszabecsen tanácstalanul várakozva, nem tudtuk ugyanis, hogy mitévők legyünk, döbbenetes híreket kaptunk. 1944 decemberében a vásárosnaményi járáshoz tartozó községeket és három további falut, Tiszabecset, Uszát és Milotát, a Tisza innenső oldaláról, a kárpátaljai területhez csatoltak a megszálló orosz csapatok, és rögtön szovjet közigazgatást vezettek be. Ezek a községek a trianoni Magyarországhoz tartoztak, de

úgynevezett „szabadcsapatok” rohanták le őket a határ megváltoztatásának szándékával. Erről a területről minden magyar férfit, 18-tól 50 éves korig összeszedtek „kismunkára”, egynapi étellel és gyalogmenetben elhajtották őket Szolyva felé.

D. G.: *Mikor történt ez?*

T. T.: Nem tudom egészen biztosan, '44 végén, a terület elfoglalását követő napokban lehetett. De nemcsak ezeknek az átcsatolt területeknek a férfilakosságát hurcolták el. Így történt, ez volt a forgatókönyv egész Kárpátalján... Minden magyar férfit begyűjtöttek és Szolyvára vittek. Állítólag 60-80 ezer embert tartottak itt fogva a legkegyetlenebb módon, élelmezés, fűtés nélkül. Asszonyok tömegei hordták az ennivalót, batyukban az ételmet, éhen ne haljanak fiaik és férjeik.

D. G.: *Mi volt a menete, forgatókönyve az átcsatolásnak?*

T. T.: Azt akarták elhitetni a világgal, hogy az átcsatolást a nép akarta. Valójában összefogdosták a községi előjáróság tagjait, és az átcsatolást kérvényező írást akartak aláírni velük. Azt mondták nekik, hogy kivégzik őket, ha nem írják alá a papírt. Tárpa kivételével mindenütt aláírták a kérelmet. Akkoriban én ezeket a papírokat láttam, eredeti példányokat olvastam. Rossz magyarsággal íródott, a nagy Sztálint éltető szövegek voltak ezek, telis-tele helyesírási hibákkal.

D. G.: *Mi volt a cél, miért akart a Szovjetunió kiharcolni egy darabot Kelet-Magyarországból?*

T. T.: Búzatermő sík vidék ez, szemben a hegyes-dombos Kárpátaljával. Élellemel önellátó terület lebeghetett az orosz katonai stratégiák szeme előtt, de Tiszabecs, Milota és Uszka esetében már hídfeállásról lehetett szó. A főútvonalon lévő Tiszaújlak–Tiszabecs közötti híd stratégiai fontossággal bírt. A Tisza innenső oldalára eső községek egyfajta hídfeállás szerepét tölthették volna be, itt bent az országban, túl a Tiszán.

D. G.: *A deportálás a teljes lakosságot érintette?*

T. T.: Tudomásom szerint minden magyar férfit begyűjtöttek, tehát a kárpátaljai ruszinok kimaradtak belőle, de a cigányokat se vitték el.

D. G.: *Mi lehetett ennek a genocídiumot előkészítő intézkedésnek az oka?*

T. T.: '44 decemberében már tudták, hogy Kárpátalja a Szovjetunióhoz fog csatlakozni, és meg akartak szabadulni a nemkívánatos magyar kisebbségtől. Úgy gondolhatták, hogy ha a férfiakat elhurcolják, akkor az asszonyok beolvadnak, asszimilálódnak. De úgy tudom, hogy nagy számban áttelepítettek magyar családokat a Kárpátok túlsó oldalára is.

D. G.: *Valahol ott tartottunk, hogy minderről ti Tiszabecsen szereztek tudomást. Mi történt ezután?*

T. T.: Motorkerékpárral felhajtottam Budapestre, egy éjszakán keresztül tartott az út, és jelentettem a Honvédelmi Minisztériumban, hogy mit tapasztaltam. Röder Jenő altábornagynál jelentkeztem, és neki mondtam el, miről szereztem tudomást. Róla el kell mondanom, hogy ő volt a honvédségen belül az igazoló bizottság főtitkára. Ezt a megbízatást a zsidóság mentése kapcsán szerzett érdemei miatt kapta. Beszámolóm alapján jelentést készített, és átvezetett a miniszterelnökségre, ahol egy minisztériumi tanácsossal találkozott. Pázsint jelentette az ügyet a miniszterelnöknek, Nagy Ferencnek, és átirányítottak a honvédelmi miniszterhez is. Itt egy Bernolák nevű osztálytanácsoshoz kerültem. Jegyzőkönyvezte az ügyet, és a magyar kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordult panasszal.

D. G.: *A te szereped véget ért ezzel a jelentéssel?*

T. T.: Nem. Orosz és magyar nyelvű nyílt parancsot kaptam az ellátási osztálytól. Étolaj beszerzése volt a papíron szereplő feladatom, valójában az ügy részletes feltárásával bíztak meg.

Visszamotoroztam Tiszabecsrre. Első dolgom annak felderítése volt, hogy az okkupációban szabadcsapatok vagy reguláris alakulatok vettek részt. Egyértelműen kiderült, hogy Konyev marsall csapatai foglalták el a községeket. Végül is az amerikaiak és az angolok tiltakozására 1945 júniusára az oroszok kivonultak erről a területről, de ki tudja, mi történt volna, ha a kormány nem tiltakozik időben.

D. G.: *Az elhurcolt emberekért nem lehetett fellépni?*

T. T.: A kivonulás után visszaengedték az időseket, az ötven éven felülieket és a nagyon fiatalokat. Így került haza a Bertuska édesapja is, aki terménykereskedő volt. A többség azonban nem tért vissza. Addigra valószínűleg olyan mérhetetlenül nagy volt az elhalálozás, hogy ezt nem lehetett vállalni, és inkább nem engedtek haza senkit. De a hazatértek közül is sokan meghaltak a közeli hetekben.

D. G.: *Ebben az időben még a határ menti területet jártad?*

T. T.: Igen. A visszatérteknél jegyzőkönyveket vettem fel. Így szereztem információkat az ún. szolyvai haláltáborról. Így hívták a legnagyobb gyűjtőtábor, ahonnan naponta 10-15 embert vittek ki saroglyán, koporsó nélkül a meszesgödörbe. Szándékos tömeggyilkosságról is beszámoltak nekem. Elmondás szerint a tábor orvosa kevert nagyobb mennyiségű sztrichnint a cukorba. A cukrot az orosz őrség megdézsmálta, és közülük haltak meg na-

gyobb számban, de nemcsak ők ettek belőle. A hazatértek közül sokan rejtélyes körülmények között néhány napon belül meghaltak, a hírek szerint ugyancsak sztrichninmérgezésben. Feladatom volt annak felderítése, hogy ezeket a szerencsétleneket hová temették el, és a sírhelyekről térképet készítettem. Pontosan lerajzoltam a Tiszabecs, Uszka és Milota körüli temetőket azért, hogy egy későbbi exhumálás kimutathassa a feltételezett mérgezést.

D. G.: *Mi történt a jegyzeteiddel és beszámolóiddal?*

T. T.: Egy részük a minisztérium irattárába került, és ott kell lenniük a Pázsint, illetve Bernolák-féle iratok között. Sajnos, a perem idején a többi barátaim, engem féltve, megsemmisítették. Az egész ügyről csak néhány dokumentum maradt fenn. Nagy Ferenc igazolta később a tevékenységemet, de még értékeőbb igazolást adott róla Kiss Sándor kisgazdapárti képviselő, aki a környék földosztó bizottságának tagja volt. Egyébként '45 nyarán a minisztérium Kiss Sándor közbenjárására meleg holmikkal látta el a három község kárt szenvedett lakosságát.

D. G.: *Milyen volt az élet, hogyan viselte a lakosság ezeket a megpróbáltatásokat?*

T. T.: Rendkívüli idők voltak. Az asszonyok végeztek el minden munkát, szántottak és arattak. Semmijük nem maradt, és az erről szóló beszámolóim indították el az említett segélyakciót. Szilágyi Sándor vezérkari tiszt kísért el a teherautó-szállítmányt, Röder Jenő nem mert eljönni, mert attól tartott, hogy egy ilyen magas rangú személy látogatását az oroszok provokációnak tekintik. A tiszabecsi templomban osztottuk szét a segélycsomagokat a községek által összeállított lista szerint. Étolajat, konzerveket és meleg ruhát kapott minden család. Az egybegyűltek azokra emlékeztek, akik ott maradtak a szolymai táborban vagy tovább hurcolták őket. Az ünnepség miatt engem a vásárosnaményi kommunista pártszervezet perbe fogott és vizsgálatot indított a működésem kivizsgálására.

D. G.: *Milyen következményei lettek ennek később?*

T. T.: A szekszárdi hadosztályhoz kerültem, ahol Király Béla volt a vezérkari főnök. Ő mesélte el később, hogy ott is nyomoztak utánam és érdeklődtek, hogy mit csináltam a határ mentén.

D. G.: *Nemcsak a figyelmet hívtad fel magadra. Úgy tudom, ez volt a valódi oka annak, hogy később rendkívül súlyos vádakkal illették.*

T. T.: Igen. Azok közé a csendőrtisztek közé tartoztam, akiket az igazoló bizottságok igazoltak. Összesen heten voltunk. Nemcsak azt kellett bizonyítanunk, hogy nem követtünk el semmi népellenes cselekedetet, de bizonyíta-

nunk kellett azt is, hogy felléptünk a német megszállás ellen. A muraszombati tüntetés szervezése miatt ez nekem nem volt nehéz. Azok voltak rosszabb helyzetben, akik ezek után el akartak ítéltetni. Azt nem mondhatták, hogy a határ menti községekben való nyomozásom miatt ítélnék el, mert akkor az eljárás során az egész ügyre fény derült volna. Ezért egészen mással vádoltak.

D. G.: Mivel?

T. T. A történet hosszú. Mentő tanúnak jelentkeztem egy Tavi Árpád nevű ember mellett, akire ráfogták, hogy a beregszászi gettó parancsnoka volt, valójában pedig csak névrokona az időközben Nyugatra menekült gettóparancsnoknak. Mentő vallomást tettem mellette, és végül is őt felmentették, de néhány hónap múlva engem vádoltak ugyanezzel. Tíz évet kaptam. Ugyanazok, akik eskü mellett állították, hogy Tavi Árpád volt a gettó parancsnoka, most ellenem vallottak. Csak azért nem akasztottak fel, mert két volt beregszászi gettófogoly pontosan felidézte a táborban szolgálatot teljesítő tisztek és altisztek névsorát, és nem voltam közöttük. Fel is menthettek volna, de az ÁVO nyomására így kaptam tíz évet. Kilencet leültem, amikor a Nagy Imre-beszéd után két héttel bizottságokat küldtek a börtönökbe, hogy a jogellenes ítéleteket felülvizsgálják.

1956. július 25-én helyeztek szabadlábra és javasolták, hogy kérjem a rehabilitációm, mert tévedés volt és jogsértés történt.

Nekem nagyon fontos ennek az elcsatolási történetnek a felderítése, mert valójában engem az ottani munkám miatt ítélték el. Legalább a gyerekeim és unokáim ismerjék meg a tényeket, tudják meg, mi is történt valójában. Nem hittem, hogy valaha el tudom még mondani mindezt, és különösen annak örülök, hogy a beszélgetés egyéb dokumentumokkal és visszaemlékezésekkel együtt kerül nyilvánosságra.

D. G.: Köszönöm a beszélgetést

DOKUMENTUMOK

NYILATKOZAT

Alulírott Kiss Sándor volt magyar országgyűlési képviselő, a Magyar Parasztszövetség igazgatója a következőket igazolhatom Kecskési-Tollas Tibor 1945. és 1946. évi működéséről.

Bereg megye vásárosnaményi járásának 23 községéből és néhány Tisza-menti Szatmár-megyei faluból a Szovjet Vörös Hadsereg 1944. évi őszi bevonulása után „pár napos munkára” hívta be a 18–60 év közötti férfilakosságot. Ugyancsak ilyen munkára hívták be a kárpátaljai magyar falvak lakóit is. A Beregszászra és Munkácsra bevonulókat 1944 októberében Szolyvára vitték gyűjtőtáborba, majd november végén útnak indították őket át a Kárpátokon, nyári öltözetben, hetek óta kiéhezetten, leromlottan Ukrajnába. Nagyobb részük ez út alatt elpusztult. 1945 őszétől egyesek hazaszállingóztak közülük, betegen, évtizedeket öregedve. Az elhurcoltaknak csak mintegy egytizede maradt meg, az sem lett soha életében egészséges.

1945 március–áprilisában e községekben földet osztottam a földreform-törvény lehető legjobb végrehajtása érdekében. Ennek a kerületnek lettem képviselője előbb az ideiglenes Nemzetgyűlésben, majd – miután a Független Kisgazdapárt Országos Vezetőségének megbízásából a párt részéről vezettem az 1945. novemberi választásokat – az Országgyűlésben is. 1944 őszén a vásárosnaményi járás 23 községében orosz közigazgatást vezettek be. A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt vezetőinek tudomására jutott, hogy a Szovjetuniónak az a terve, hogy e terület lakosságával kimondassa a Magyarországtól való elcsatlakozást.

A Miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium e két párthoz tartozó tagjai akciót szerveztek ennek megakadályozására. Az akció vezetői voltak: Kecskési-Tollas Tibor, az új demokratikus hadsereg leigazolt főhadnagya és Szilágyi Gábor vezérkari százados. Kettőjük közül Szilágyi Gábort még az ellenállási mozgalomból ismertem, Kecskési-Tollas Tiborral ott Beregben ismerkedtem meg. Igyekeztek adatokat szerezni az elhurcoltakról, bátorítani a határmenti magyar falvak nagyrészt asszonyokból, gyerekekből és öregekből álló lakosságát az elcsatolást szolgáló, megfélemlítő propagandával dolgozó szovjet tervvel szemben. Feladatukat mindketten nagy körültekintéssel, becsületességgel és elszántan végezték, még akkor is, amikor tevékenységükre a szovjet vezetés alatt álló politikai rendőrség és katonapolitikai osztály is felfigyelt.

Mivel engem az összeesküvési perben a kommunista rendőri szervek 1947 januárjában lefoglaltak és elítéltek, e területre nem térhettem vissza. Börtönből való kiszabadulásom utáni időkben értesültem arról, hogy azokat, akik ebben a szovjet elcsatolást megakadályozó mozgalomban részt vettek, az ÁVO üldözőbe vette.

New York, 1968. június 10.

Kiss Sándor

volt országgyűlési képviselő

NYILATKOZAT

Alulírott Nagy Ferenc volt magyar miniszterelnök igazolom, hogy Kecskési-Tollas Tibort 1945 és 1946 esztendőkből ismerem, aki akkor mint a demokratikus honvédség főhadnagya különleges megbízást kapott tőlem és a honvédelmi minisztertől, hogy a Bereg megyei orosz csapatok által megszállt és közigazgatásilag is kisajátított községek elhurcoltjai érdekében felderítést végezzen.

Kecskési-Tollas Tibor ezt a feladatát a legnehezebb körülmények között mindvégig becsületes magyar munkával végezte még akkor is, amikor a katonapolitikai osztály és az államvédelmi szervek erre fölfigyeltek.

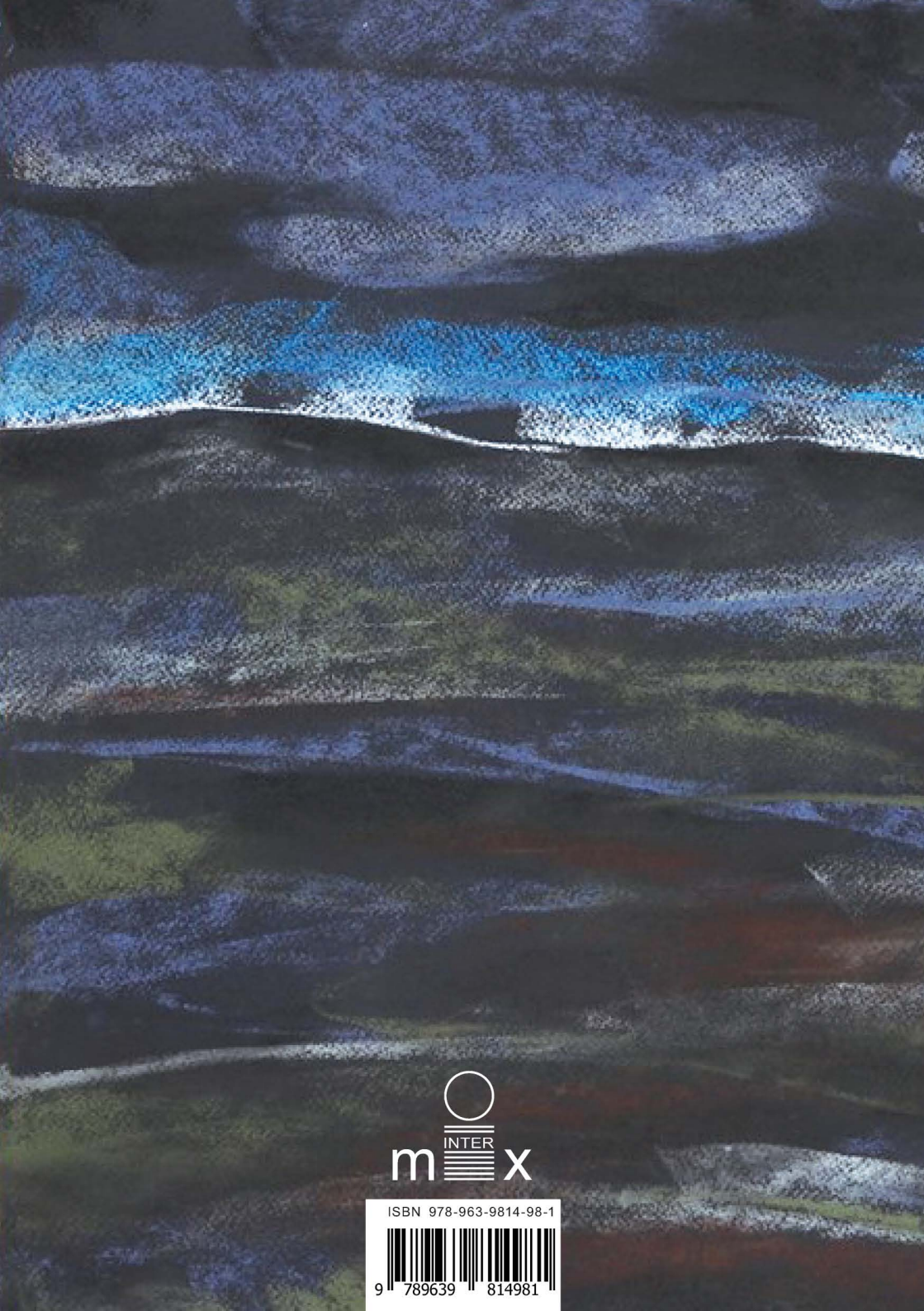
Jelentései nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az akkori Szövetséges Ellenőrző Bizottság közreműködésével sikerült elérni, hogy e területet újból visszacsatolják az anyaországhoz.

Tudomásom szerint a későbbiekben ez volt az igazi oka annak az üldözésnek, melyet ellene az ÁVO megindított, s mely később börtönbe juttatta.

Washington, 1966. február 25.

Nagy Ferenc

v. miniszterelnök

ISBN 978-963-9814-98-1

9 789639 814981